MART RAUD

SILMAST SILMA

MART RAUD

SILMAST SILMA

MART RAUD * SILMAST SILMA

MART RAUD

SILMAST SILMA

NOVELLE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

Ümbrispaber, kaas ja päisliistud:
Valli Lember-Bogatkina

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
44412

ÕHTUSED KAJAD

Jorss sõtkus kõigest jõust ja ratas lendas täie hooga. Soe suvisteõhtune õhk, milles seisja või jalgsi astuja ei märganud mingit liigahtust, kohises tal kõrvus tugeva tuulena, heilutas juukseid ja jahutas näol leemendavat higi. Ta kihutas keset teed, taga kerge tolmujuga, mis üle võililledest kollendava teeperve pikkamisi valgus seal peadlükkivale rukkile, siin alles tärkavaile tõuviljadele, siis ristiku- või kesapõldudele. Jalgade nii ägedasti veheldes väntadel jäi taltsamaks mõtete rabelus, mis oli kihanud Jorsi peas kogu viimase nädala, mis ta tegi ahju Sangle peremehe vastsesse viljakuivatisse. Täna, suvistepühade laupäeval, Jorss lõpetas selle töö. Oleks võinud lõpetada varemgi — küllap ta oleks jõudnud, ja töö suhtes oli tal tükikaup — aga ei lasknud rahutus, mis kõigi nende päevade kestes tas kihas ja kiheles kui pesakond punaseid sipelgaid palava päikese paistel. Samas, Sanglel, ju oligi see kärsituste läte, mis

sageli sundis käed sülle ja jättis kellu savi sisse ligunema. Samas see oli, kes nii väga kiusas silmi ja kõrvu, et Jorss kaua aja pärast kord jälle ei suutnud jääda oma mõtete isandaks. Samas see, kelle eest ta nüüd põgenes nii kange kihutamisega — Salme.

Aga nüüd olgu sellel lõpp. Aitab naljast. Jorss kihutas kodu poole ning kellud ja vasarad olid tal seotud jalgratta pakiraamile kimpu. Sinna, kust sõidetakse õhtule ühes tööriistadega, ei minda enam tagasi. Seal peab kõik valmis olema ja uus sõit viigu uutele töömaadele. Sai nüüd Sangle kuivatisahjust mis sai — kokku see loodetavasti siiski ei lange. Ja kui langebki, võib teha uue. Tasuta... mitugi ahju võiks Sangle vanale teha tasuta... kui ainult saaks veel seda silmapalka — näeks ja kuuleks Salmet...

Nagu valju naerulagina asemel nende vallatute mõtete peale käis Jorsi kehast läbi äge võbin — ratas jooksis juba üle nurmenurga maanteelt kodurajale ja sõitja ei märganud siledamat otsida, vaid kihutas umbes üle jämedate kuusejuurte. Ja vaevalt ta sai sõidu edasisel lagedal nõmmeteel jälle endisse hoogu sõtkuda, kui teerada keerutas ta otsekui ootavalt vallajäetud väravast uue, alles vaigulõhnase maja läve ette.

Karanud maha rattalt, mille ta jättis samas seina najale, istus Jorss pühadelikult puhtaksküüritud läveastmele, äigas savise varrukaga palgelt higinired ja pani paberossi põlema. Nõnda kodu künnisel jalgu puhates hakkas tal varsti õige vaikne ja rahulik olla, tekkis tunne, nagu oleks ta rängast äikeseilmast siia varjule pääsenud.

Maja, mis Jorsile nüüd nii rahustavat puhkust pakkus, oli väike, lihtne ehitus kahe toa ja köögiga. Ta oli ehitanud selle peaaegu ainuüksi omi käsi. Kõik ise — palgilõikusest talviste metsade lumes kuni viimaste kohendusteni, mis polnudki veel päris lõpul, kuigi maja juba sügisel aasta eest sai niikaugele valmis, et võis sisse kolida. Enne seda elasid Jorss ja tema noorik Maie saunas. Hädavarjuks elada kõlbav saun, ühe lehma laut ja kaev olid sellele väiksele käsitöölisekohale ehitatud juba enne, kui Jorss ostis selle Maie kaasavaraga. Ja kui nad ka elumaja said katuse

alla, siis varsti oli nende kodu kõiges samal järjel, mis praegu, sest mõni nädal pärast seda, kui nad asusid vastseisse tubadesse, sünnitas Maie poja. Nende väikesele järglasele pandi nimeks kirja isa järgi Jüri, aga Jorss oli hakanud juba esimestest nutuvirinatest saadik poega Joruks kutsuma ja varsti harjus ka Maie selle pilanimega.

Nii oli nüüd Jorsil, kes aastaid kandnud küla kõige kärsituma rähkleja ja seikleja kuulsust, oma kodu ja perekond. See mõistliku mehe rahulik elujärg ei olnud tal hõlpsasti saadud. Juba ammu hakkas Jorss oma tujusid taltsamaks ohjeldama. Nädalaist nädalaisse ta tegi pidevalt tööd, öösiti kõndis kahvadega või angerjaundadega jõe ääres. Jõi hoopis harvem, ja sageli, kui märkas, et viin temast hakkab võimust võtma, virutas rusikaga vastu lauda ja vihaselt käratas endale nagu vihaväärt vaenlasele:

«Jumal hoidku ja kurat võtku, minust peab saama mees!»

Ja tihti samas tõusiski, läks ja kadus joomakaimude killast kui tina tuhka ning pärast seda oli jälle tükiks ajaks hoopis kergem kiusatusi ära võita.

Ei juhtunud harva, et kuski tee ääres mõni tuttav hääl jälle hõikas:

«Pea kinni, Jorss!»

Aga Jorss ei jätnud jalgratast isegi vabajooksu varale.

«Jõudu tarvis!» vastas ta võrgutajale, nagu oleks ta sõnadest, mis talle hüüti, valesti aru saanud ja jalad väntasid rattale veelgi tugevamat hoogu.

Visalt püüdis ta end eemale hoida kõigest niisugusest, millest võis ette arvata, et tema «elumehe-veri» võib jälle kõvasti ja kauaks keema lüüa. Mõnigi kord ütles ta ära, kui võõrad inimesed teda pulma pillimeheks kutsusid. Õhtuti töölt tulles kihutas ta oma jalgrattal hästi kiiresti mööda mõnestki talust, kus ülearu lahked tüdrukud lakas magasid.

Kui Jorss juba kolm-neli aastat oli kiskunud end nii omal käel kainuse poole, siis sõlmis ta abieluks oma sõpruse Tuuliktoa mõldri ainsa tütre Maiega, kelle mahe selts nii pruudina kui noorikuna pakkus talle sama head rahustust nagu tema praegune olek siin

nende ühise kodu lävitsel. Nad olid olnud abielus juba ligemale kolm aastat. Jorss küll veel naisemehenagi võttis vahel töölõpikuks või kauba liiguks mõne suutäie viina, aga õige harva ta oli joonud enda päris purju ja teivast teise mehe vastu ei olnud ta selle aja kestes tõstnud kordagi. Ta endised joomingute ja löömingute killamehed irvitasid küll taga ja näkku, et Jorsist olevat nüüd saanud naise tallaalune. Teised jälle ütlesid, et ta olevat vanaks jäänud, olevat elanud oma elu esimese poole ülearu ägedasti ja nüüd rauk valmis juba enne neljakümmet. Aga varsti need ega teised arvamused enam ei ärritanudki Jorssi. Varsti ta enam ei tahtnudki, et ka võõrad mõistaksid ja teaksid, et ei Maie kartus ega mingi vanaduseväsimus ei ole taltsutanud teda, vaid et ta oma tahtmine on nüüd tema elu peremees. Mõelgu Maiegi, kui see on talle meeltmööda, et Jorss tema pärast on ennast nii põhjalikult parandanud, mõtelgu muud, et naine ja vanadus valitsevad teda! Ei see seganud Jorssi. Ta ise teadis, et ainult ta ise on hakanud end vaos pidama, ja — aitas sellest...

Aga kus nüüd Maie ja Joru võisid olla?

Jorss oli kohe tulles märganud toa ukse tabas olevat, aga ta tahtis istuda ja puhata — ei viitsinud tõtata vaatama, kus nad võisid olla. Ta ei teadnud õieti aegagi ja võis arvata, et nad tema ootel on läinud postitallu ajalehe järele. Aga päike oli juba veeremas ja ei olnud usutav, et nad selle käigu nõnda hiljale jätsid. Ehk raiestikku kaski tooma? Jorss tõusis, võttis näo kämmalde vahele ja, vaadates aknast sisse, nägi kohe, et pole nad läinud ka kaski tooma — need seisid juba tagakambris asemepäitsis püsti, liuad veega valgete tüvede all. Ja laual savipotis oli kimp kõrgevarrelisi kullerkuppe.

Jorss vaatas veel kord ringi, pistis siis sõrmed suhu ja vilistas. Valju vile selge kaja jooksis alles kopli kaskede ladvus, kui saunauks lõmpsatas ja Maie Joruga seisid lävel. Nad mõlemad olid alasti — ainult saunast välja hajuv aur vähe varjutas leilikuumast punetavaid kehasid.

«Tule nüüd kohe sauna, Jorss!» viipas Maie halja vihaga.

«Taadu-taadu!» kilkas Joru ja oleks jooksnud Jorsile vastu, kui Maie kähku poleks karanud talle järele, haaranud sülle ja viinud tagasi sauna.

Jorss järgnes neile kergel sammul. Kohe esikusse astudes ta nägi, et Maie oli talle toonud siia valmis puhta pesu ja vastsema ülikonna. Haistes poekil saunauksest esikusse valguvat vinguta leili ja värskete vihalehtede lõhna, tundis ta selgesti, et siin on nüüd kõik valmis kodurahu mahedaiks mõnudeks.

Ta tahtis leida Maiele mõnd õige head sõna, aga Joru ei andnud mahti vastatagi Maie küsimustele. Kohe, kui Jorss varna all pingile istus, et savised töörõivad seljast maha tõmmata, ronis Joru talle sülle, rebis juukseid, murdis nina ja — taadu, taadu — toppis märjad käedki isale suhu.

«Kas Joru hakkas juba uniseks jääma, et tulite sauna enne taadut?» sai Jorss küsida, kui Joru juba rabeles ta paljastel põlvedel.

«Jorul nüüd mõni uni!» sai Maie vastamisest ladusasse jutuhoogu. «Seesama hing tal sees hommikust saadik. Häda oli teda senikski magama saada, kui lüpsin Lehikut. Ja siis jälle seesama kila ja kilkamine sestsaadik, kui ärkas. Kui pärast lõunat hakkasin tegema saia, siis laiali tahtis taina tassida, muudkui väntsakas kätte ja jälle ahju poole. Vaata, et ennast ära ei põleta. Kui siis saiad valmis saime, oli ta üleni tainaga koos — käed küünarpäini, suu silmini. Saun oli köetud ja köök puhas, mõtlesin, et kus mujal ma teda enam harima hakkan . . .»

«Või Joru tegi saia?» küsis Jorss juba sauna minnes.

«Joru saia jah. Taadule kah. Tegi koera.»

Maie korjas Jorsi töörõivad sülle ja viis sauna, et seal ka need puhtaks virutada. Ta valas vanni, kus oli pesnud Jorut, paar kappa kuuma vett juurde ja seal ta siis hakkas saviseid pükse küürima. Aga Joru ei andnud siingi juturahu. Kui Jorss lipsas ära lavale, siis ta hakkas kiusama Maiet, kippus esiti vanni, ja kui ta ligasest veest kurjaga eemale tõrjuti, siis müras mis mõistis, laksutas ema reisi ja lantsitas vana vihaga ta tüsedaid tuharaid.

Jorss aga lamas laval ja mõnules algava higistuse kergendavast kõdistusest. Nõnda tal oli hea olla ning vaadata poja ülemeelikut vallatustuju ja naise kimbatust. Ent Jorul varsti viht, millega ta nuhtles ema, pudenes käest laiali ja ta ronis lava alla uut otsima. Sealt ta aga leidis mitugi vihakontsu ja veel vana põhjata kapa, sattus nendega mänguhoogu ja jättis ema rahule. Nüüd Jorss vaatas ainult Maiet, kelle lopsakas kuju paistis talle ühegi saladuseta otse aknas loojuva päikese punakas kumas. Ja Jorss teadis, et kui Maie käed teevad midagi nii kärmesti, nagu praegu käis tema töörõivaste virutus, siis ta ei mõtle midagi muud kui vaid käsilolevat tööd ja kindlasti ei alusta mingit juttu. Oli rahulik lebada laval ja tunda, kuis higinired nagu soojad teod kerge kõdiga roomasid ta kehal. See rammestas ihu ja loiutas meeltegi erkust. Otsekui läbi algava une ta kuulis higi ja vee ühetoonilist tilkumist lavalt maha. Pea alla pandud värske viht lõhnas kui suviste kask uinuja päitsis. Ainult silmad hoidusid selgematena, sest alasti Maie oli suures valges ta ees. Ja samast hakkasid mehe mõttedki jälle vähehaaval virguma — hiilisid tagasi Sangle maile, kus varsti jooksid ringi kui kari kurjal...

Jorsi rahu murdus hetkest, mil ta märkas, kuis kentsakalt Maie keha on kaht värvi, valge ja pruun, lühike varrukateta ja avara lõikega sitskleit, mida Maie oli oma kodustel talitustel kandnud esimestest soojadest päevadest saadik, oli lasknud kevade päikesel ja tuultel sääred põlvini; käsivarred õlgadeni, piha labaluudeni ja kaelaaluse poolte rindadeni pruuniks parkida, kuna kõik muu oli valge nagu seebivaht. Seda märgates Jorsile nagu torgati meelde, et umbkaudu samu piirjooni mööda, kust Maie pruuniks päevitanud, oli Sangle Salme paljas, kui ta esimest korda tuli pottsepa tööd vaatama. Ta oli paljas palju rohkemgi kui Maie pruun. Salme ilmus esimest korda Jorsi juurde nimelt säärases mustas, tulikollasega kanditud, ihu ligi hoiduvas ja ainult kõige hädalisemal määral keha katvas rüüs, nagu neid kannavad päikesepaistel magades ja vees lobistades need, kellel suvisel ajal ei ole muud tööd kui logelda ja vallatusi irtsata.

«Viska leili, Maie, higi hakkab kinni jääma,» ütles Jorss järsku.

«Peaks ikka veel andma, kütta sai küllalt,» vastas Maie ja viskas paraja kapatäie vett kerisele.

Kivid kohahtasid kõvasti ja hele leiliaur viskus väledalt lakke, heites lavale kibedat kuuma. Jorss lõi laisalt paar sopsu pehme vihaga pihale ja säärtele ning laskus siis jälle pikali. Ei enam Maie poole, kes endise usinusega jätkas rõivaste pesu, vaid nüüd ta heitis seljale, käed ristamisi kukla all, põlved püsti. Otse lava kohal oli üks õige lai laelaud. Jorss mäletas kuuske, mille tüvest see lõigatud. Aga silmis viirastus veel jämedamaid tüvesid... Need jalakad... seal Sangle aida taga...

See oligi neist jalakaist vist kõige jämedam, mille juurel oli Jorsi saviküna. Ja kui Jorss esmaspäeva hommikul hakkas seal savi sõtkuma, siis ta esimesed, veel täiesti rahulikud mõtted olid sellest puust. Ta vaatas Sangle jalakate ja vahtrate võimast toredust ja talle tuli meelde, et ta enda äsjarajatud kodu on lausa lagedal põndakul. Otsustas sügisel istutada — vahtraid ja jalakaid. Küllap kasvavad, kui aga juured maas. Olgugi et ise ei jõua enam näha nende täit kõrgust, aga Joru... Ja eks omad järglased ole temalgi.

Jorss sai savisegamisega valmis enne, kui Sangle peremees löövilt kivikoormaga koju jõudis. Ta istus jalaka juurile puhkama, jäi suitsetades silmitsema noore suve ilusat hommikut. Aga ei kestnud kauaks seda rahulikku olekut. Äkki purskas tagakambri avatud aknapoolest õue vaikusse rikkalikult ja rõõmsalt helisevat muusikat. See tuli nii ootamatult, et Jorss jäi mõneks silmapilguks lausa jahmatusse. Kohe oli selge, et see ei olnud mingi masinavärk, ei raadio ega üleskeeratav, vaid elavate käte mäng. Ja varsti ta märkas mäletada küla juttu, et Sangle Salme, gümnaasiumid käidud, õpib nüüd konservatooriumis, ja et isa olevat ostnud talle klaveri koju, kuigi endal laut laokil ja kaugemad nurmed veel kive täis. Nii et need kõlad, mis tal kõrvus kumisesid, ei olnud mingi kõrvalummutus, vaid Sangle peretütre mäng. Ja seda ilusam see oli, seda kaunimana kostis...

Jorss mõistis seda hinnata, mõistis seda kogu oma südamega vastu võtta. Oli ta ju isegi mängumees, juba lapsest saadik. Sageli ta oli tundnud oma viiuli üle täit meelevalda ja oma mänguga vaimustanud nii ennast kui teisi. Vahest suurt hulkagi, rahvamaja-täit rahvast, siis, kui ta veel jandas oma džässiga. Nii mõnigi kord oli tantsurahvas hõisanud talle kiitust pidudel, mille kuulutustel seisis suurte tähtedega, et — «lõpuks tants, mängib mister Jorss ja tema orkester» ... Aga see, mis nüüd kostis sealt sirelipõõsaste tagant, oli hoopis midagi muud. Nii selge, aga siiski meeldejäämatu lugu ... Oma džässi-päevil oli Jorss mõnel linnapeol või kuski grammofoni juures paarikordse kuulmise varal meelde jätnud kuitahes keerukaid fokse ja tangosid, aga sellest, mis mängis Salme, ei tahtnud midagi pähe hakata. Või ehk siiski — kui need kergelt karglevad viisid veel kord kuminal kordusid, oli nagu midagi juba hakkamas ta vilemokka ... Aga siis see helide hulk heideti äkki lendu nagu suled tuulde. Ülalt alla, ülalt alla kihutasid helide rabelevad read. Ja säärase kiirusega, et Jorss ei suutnud uskuda, kuidas inimese sõrmed võivad nii ruttu klahvidel joosta. Korraks mäng nagu katkes ja kohe jälle samuti — ülalt alla, ülalt alla, otsekui oleks vett sügavasse kaevu pillutud ... Kuid muidugi — ei olnud see grammofon, vaid ikkagi Salme. Varsti lugu lõppes. Klaverilt kostis veel paar tujukalt löödud kumahtust ja siis sirelite vahel vilkus valge käsivars — ka teine aknapool lükati lahti. Ja siis valitses õues jällegi sügav hommikune vaikus. Jorss jalaka all toetas pea tüvele, sulges silmad ja jäi ootama uue loo algust. Enda järgi otsustades ta ei võinud mõttelegi tulla, et kui nii ilusasti mõistetakse mängida ja on kord juba alatud, et siis nii järsku võidakse lõpetada. Aga vaikus kestis. Ainult pääsukesed sillerdasid kõrgel lennul ja mullikas laudas ammus metsa igatsevalt. Jorss ootas kaua, aga ei alatud ega alatud uut lugu. Viimaks ta hakkas vaatama, kas ei saaks teha asja tagakambri akna alla — kui leiaks põhjuse minna sinna, ei siis Jorsil puuduks julgust aknast sisse vaadata, soovida head hommikut, tänada mängu eest ja paluda lisa. Samas põhjus paistiski. Salme akna all, värskelt korral-

datud lillepeenarde juures oli kastmiskann. Seda nähes Jorss hakkas julgesti minema — et küsida, kas võib seda võtta kivide niisutamiseks. Nii tal oli päris asjalik põhjus, mis julgustas astuma pingiservalegi, et paremini aknale ulatuda. Aga tühja tuppa kustus ta «Hommikut, preili...» Diivanil oli raamatuid laiali, laual lilli vaasis, toolileenil mingi pehme heledavärviline ja suurelilleline rõivas, mis oli nagu praegu õlgadelt heidetud... samas paar väikseid punaseid tuhvleid, üks kummuli, teine tallali... klaver lahti ja klahvide vaikiva, mustvalge rea kohal laiali noodilehed, täis mustade täppide tihedat kirevust — seda kummalist kirja, millest Jorss, kuigi kuulus viiulimees, ei mõistnud kõige vähematki. Aga Salmet ei olnud enam toas. Jorss võttis kastmiskannu omal loal ja läks tagasi töö juurde. Varsti tuli ka peremees kivikoormaga ja siis juba sai esimest rida paika panema hakata. Töö nõudis tähelepanu ja surus äsja suure imetlusega kuuldud klaverimängu taamale. Varsti Jorss, savitades põhjakive, vilistas juba oma lugusid. Nii kestis rahulik töö ligi lõunani. Siis korraga kostis kuivatilävelt kõlavselge tervitus:

«Jõudu, meister!»

«Hommikut, preili!»

Ei olnud küll enam hommik, aga Jorsilt need sõnad tulid nimelt nii vist seepärast, et ta oli kord juba öelnud nõnda — tühja tagakambrisse. Nüüd aga seisis saviküna juures tõesti Salme. Jorss kuivatise hämarast nägi teda selgesti, kuna ta seisis väljas heledas suvepäikeses. Seisis otse lahtise ukse kohal nagu pilt raamis: palja päi ja palja jalu, käsivarrel sama heledaõieline rõivas, mida Jorss ennist oli näinud tagakambris toolileenil. Juba pruunistunud keha katteks ei olnud Salmel muud kui ainult must, tulikollasega kanditud trikoo, sääred paljad kaugelt üle põlvede, käsivarred ja õlad üleni, rind lahti kõrgete kumerusteni.

Jorss kohmetas, aga siiski jätkus tal südidust soodsast hetkest kinni haarata. Ta viskas pilgu korraks saviämbrile ja nägi selle küllalt tühja olevat, et minna välja küna juurde seda täitma. Kohe ta läks ja hakkas kelluga savi ämbrisse tõstma, aga ärev kohmetus jäi

kestma — ei leidnud sõnu jutuhakuks, et Salmet veidi kauem oma seltsis hoida. Ämber hakkas juba täis saama, kui Jorss viimaks küsis:

«Kas preilil juba päris suur suvitus?»

«Mida's enam, kui ilmad nii ilusad,» vastas Salme lahke sõnaga, tõstis jala künaveerele ja ta sale suurvarvas võttis tükikese savi puhtale küünele.

Hea algus andis Jorsile julgemat jutuhoogu:

«Ei oleks uskunudki, et Salme-preili nõnda suur juba. Sangle jäänud võõraks, pole kaua käinud... Kambriahjud vist juba oma kaksteist aastat... Ja siis preili alles hilpas püksata...»

«Paljust mul neid pükse praegugi!» naeris Salme, vaadates veidi kelmika pilguga pottsepa poole.

«Ja nüüd preili juba kunstnik,» jätkas Jorss. «Andis mul ennist siin imeks panna, kui ilusti te mängite...»

«Meeldis?»

«Ei oska kohe öeldagi!» raputas Jorss rõhutuseks pead. «Mis lugu see sihuke küll võis olla?»

Näis, et Salme isegi järsku ei mäletanud, mida ta hommikul mängis. Tõstis piluli pilgu kõrgemale, näis meenutavat. Siis äkki see tuli talle meelde ja ta ütles — — —

— — — aga mis ta ütles? Kuidas see oli? Nüüd jälle omakorda ei suutnud Jorss seda meelde tuletada. Visa mälupingutus teritas küll pilku ja kõrva — hämarusest tumestuval saunalael läikles suruvee ümaraid piisku... ja Maie kuuldi juba vannist pesuvett maha valavat... Aga Sangle Salme esmaspäevahommikuse loo nimi ainult kiheles keelel, kuid ei selgunud ega selgunud sõnaks. Mida rohkem Jorss oma mälu pingutas, seda selgemaks sai küll Salme kuju, kui ta seisis seal jalaka all, jalg küna veerel ja tükike savi naksudes üles-alla liikuva suurvarba roosarandilisel küünel, aga sõna, mida Jorss nii väga tahtis mäletada, kiheles keelel, ei nihkunud edasi ega tagasi. Kuid viimaks — äkki see nagu sadas talle suhu ja Jorss ütles kogemata päris kõvasti:

«Vausti valts...»

«Mis sa ütlesid?» õiendas Maie imestavalt kaela, käes kapatäis vett, millega ta tahtis vanni virutama hakata.

Jorss jahmunult tõstis pea, viivitas silmapilgu ja taipas siis vastata täitsa ükskõikse rahuga:

«Ei midagi. Niisama — üks pillilugu tuli meelde: Vausti valts.»

«Või sul päris pillilood meeles! Ja mina arvasin, et oled tusase tujuga.»

«Miks sa seda mõtled, et tusase tujuga?» küsis Jorss asjalikult, tõusis istukile ja hakkas pead seebitama.

«Mis ma nüüd mõtelda teadsin, aga ju sa oled nii jututa,» hakkas Maie vanni loputama. «Muud ma ei mõistnud midagi, aga arvasin, et ehk sul läks seal töökaubaga kuidagi vastutahtmist.»

«Miks sa seda arvad, et vastutahtmist?» küsis Jorss küüntega vahust pead sagides.

«Eks sa esmaspäeval minnes ise arvasid, et neljapäevaks saad kindlasti valmis, tahtsid need ennepühised päevad veel kodu ümber korraldada ja... Aga ju nüüd läks pool aega rohkem, kui arvasid. Mis sind seal viivitas sedasi?»

«Igakord ei lähe ju nõnda, kui kavatsed. Arvasin, et Sangle vanal kõik vastsed kivid, muudkui võta ja lao paika, aga tal olid pooled vanad, endisest saunaahjust. Nende puhastamine ja passitamine ju igav...»

«Siis muidugi,» mõistis Maie. «Aga kas kaubad jäid ikka endise jutu järgi või?»

«Sai ikka sedajagu raasuke rohkem kah. Pole häda midagi. Hästi kõik...»

Nüüd loputati Joru ka veel kord puhtaks. See oligi juba väsimusest vagune ja Maie kohe viis ta saunast esikusse, mütsutas riidesse, viis ära toa juurde.

Jorss jäi segaste tunnetega üksi sauna. Oli nagu kahju Maie ja Joru pärast, et nii armsal pühadeõhtul ta mõtted peavad kodunt ära olema. Ta tahtis end kokku võtta, tahtis Salme oma peast minema virutada nagu seebivahu juustest. Tõstis kapa lagipea kohale ja kummutas. Vaht valgus küll maha, aga kuuldes, kuis loputusvesi sulises lavalt alla, hakkas kõrvus jälle kumama see Vausti valts... Ja Jorss pidi endamisi tunnistama, et Salme ta peas ei ole nagu vaht juustes. Ta kargas kähku lavalt maha ja virutas ühtjärge kolm kapatäit kerisele. Kivid kohisesid veel päris kibedat kuuma. Ehk

aitab see... Läks lavale, võttis viha ja hakkas lantsitama nii, et lehed lendasid. Leil tahtis hinge matta. Lae alla tõstetud säärtele iga vihahoop viskas kui keeva vett. Aga Jorss ei jätnud, sest... see aitaski... Nii äge vihtlus rahustas ja karjatas kurjal aelevad mõtted koomale. Aga kauaks sedagi! Leil rauges ja käsi väsis ning kõvasti põksuma pingutatud süda seda aplamalt haaras hetkeks peletatud ärevustest uuesti kinni. Ei olnud vaja muud kui jälle seljale laskuda ja näha ainult korraks seda laia laelauda, kui ta jälle endise selgusega nägi Salmet seismas Sangle suure jalaka all, pilukil pilk mängitud loo meenutuseks kõrgel ja kaugel, varbaküünel ivake savi. Ja Jorss enam ei tõrjunudki meeldekippuvaid mälestusi, vaid hakkas neid mõnuga mõlgutama otse endiselt järjelt.

— — — Veel kord tundis ta kohmetust, mille kimpu ta jäi, kui oli kuulnud selle loo nime, mida Salme hommikul mänginud. Jorss ei mõistnud siis muud kui vaatas Salme sõrmi, nagu otsiks neilt mingit nähtavat imemärki. Tundus, et nüüd peab ütlema midagi nõnda, et Salmele selguks või et ta saaks aimugi sellest, kuidas tema mäng Jorsile südamesse läks, kuidas see teda erutas ja kuumutas verd nagu ahnelt neelatud viinasõõm. Kuid sõnad, mida Jorss kavatses ja kaalutles, olid paindumatud ning saamatud. Sama saamatud nagu oleksid ta sõrmed viiulil, kui ta peaks nüüd mängima seda lugu, mida hommikul puistas Salme klaver. Aeg aga kulus — ei kõlvanud kuidagi enam viivitada, ja Jorss alustas heas usus, et sõnad ise ühtteist edasi aitavad:

«Oli aga see, peab ütlema, vägev lugu... Kui endast ei teaks, kohe ei usuks, misukest imet pillimäng võib inimesega teha! Kui see hakkas, siis kohe ei saanud arugi, kas unes või ilmsi... Ja kui viimase otsa peal hakkas nii käima... ülevalt alla, ülevalt alla, siis kohe ei mõistnud uskuda, et inimese sõrmed võivad sedaviisi vuristada... Et käis kohe nagu kuldnoka keel...»

Jorss seadis neid sõnu surmtõsise pingutusega, aga Salmele need tegid nalja. Ta kuulas, kuulas ja järsku lõi käed põlvele kokku, puhkes naerma. Jorss nüüd kohmetas veelgi rohkem, aga samas tal hakkas jälle hõlpsam, sest Salme ütles:

«Nii kõrget kiitust poleks küll osanud oodatagi. Ja poleks uskunud, et siin võib leiduda nii tänulik kuulaja.»

Need olid siiralt lausutud sõnad ja Jorss sedamaid jättis pingutused, et öelda seda, mida ei saagi öelda. Ta alanes jälle iseeneseks ja ütles julge otsekohesusega:

«Ma tean ju küll, et ega sellest ei tule midagi, kui katsud sõnadega sihukest asja ütelda... Teietaolisele see muidugi ajab ainult naeru peale ja muud midagi. Aga ei maksa pahaks panna! Mis mina sinna parata saan, kui inimene on sedaviisi seatud, et see, mida süda kangesti täis, ka keelele kipub...»

Sellel hoopis ladusamalt alatud jutujärjel oleks Jorss kes teab kui kaugele jõudnud, kui perenaise kiirustav hõige poleks nüüd Salmet mäele kutsunud. Ta läks, jäi kaotsi. Jorss võttis saviämbri, läks jätkama tööd. Aga nüüd juba olid ta käedki Salme mõtete kammitsas. Ei või ju küll olemaski olla selgemat tehti kui ahju põhja panek uutest kividest, aga Jorss näis seda nüüd tegevat nagu kes teab mis keerulist ja kunstikat asja. Kivi ühes käes ja savi kelluga teises, vahtis ta üksisilmi tükid ajad reajärjele, pea läbisegi täis vaid Salmet — tema ilusat mängu ja kõrget kumerat rinda, lahkeid sõnu ja paljaid saledaid sääri. Kui siis viimaks ometi savi latsatas alla ja kivi litsuti peale, siis see läks nagu iseenesest, ilma et Jorss oleks teadnud end seda tegevat. Aga ei olnud kerge võtta uut kivi ja uut savi, kui kõrvad aina pinevil olid püüdmas õue hääli — kas Salme ehk ei tule jätkama katkestatud juttu? Iga kibin-kõbin pingutas kõrvad kikki. Mõnigi väravа järsk kääks pani ta tõttama kuivatise lävele, et õues ringi vaadata. Aga kunagi ei olnud Salme see, kes käis väravast. Kord perenaine peletas aiast hanesid, kord tüdruk viis kaelkookudega seasööki, kord tiigi ääres hulkuv emis sügas aeda vastu oma poriseksväherdatud turja. Jorss suitsetas aplalt, ühtejärge kaks paberossi, ja hakkas siis jälle hoolega ahjupõhja panema. Ta rahustas end teadmisega, et lõuna ei ole enam kaugel ja küllap siis jälle näeb Salmetki.

Tööhoos ei olnud aeg enam nii pikk ja enne, kui ta oskas arvata, tuli perenaine teda sööma kutsuma. Jorss pesi kaevu juures käed hoolega puhtaks ja virutas savi-

pritsmed näoltki, aga — Salmet ei olnud lõunalauas. Keegi ei lausunud temast midagi. Tema puudumine näis igati loomulik olevat ja nii Jorss sai aru, et preili ei söö ühises lauas...

Pärast lõunat Jorss läks välja, kõndis meelelahutuseks ümber Sangle aia, mida piiras tihe kuusehekk, ning justkui aimates, et Salme ei või olla kuski mujal, kui seal, piilus ta igal sammul tihedate okste vahelt aeda. Ja aia alanurgas, seal, kus ristiku ja tõumulla piiripeenar hekini ulatas, ta nägigi, et suurte vanade õunapuude all paistis sama hele rõivas, mida ta hommikul oli näinud tagakambris ja hiljem Salme käsivarrel. Aga hekk oli siin nii tihe, et kuidas ka ei piiluks, näha ei olnud rohkem, kui et seal oli lamamisvõrk kahe posti vahele tõmmatud. Päitsipoolne post oli Jorsi poole ja seepärast ei paistnud siin muud kui üle võrgupuu rippuvaid riideid, nende peal Salme ruuged juuksed ja veidi kõrgemal tema käsi, mis hoidis raamatut. Oli selge, et palju paremini võib Salmet näha teispool aianurka. Ärevalt hinge hoides astus ta edasi ja valvas hoolega, et ükski oks jala all ei murduks. Ta läks sinna, kus üks hekikuusk oli päris raagu kuivanud — seal näis vaade aeda täiesti vaba olevat. Nii oligi. Siit Jorss nägi päris selgesti — nüüd kõrvalt — kuidas Salme, nähtavasti vähemagi katteta, lamas võrkkiiges. Ta põlved olid kõrvuti püsti, pruunid reied kadusid võrku laotatud rõivaste varju sealmaal, kus ei olnud enam ruumi trikoolegi, ja ka päitsi pool langes näo kohal hoitava raamatu sirgjooneline vari paljaile rindadele... Ainult süles võis tal midagi varjuks olla — seda Jorss ei näinud, see jäi siitki vaadates võrgu äärele laotuva rõiva varju. Aga kes teab, kas oli sealgi midagi katet! tärkas Jorsis erutav uudishimu. Ta tõusis kikivarbaile ja märkas, et oleks vaja veel natuke tõusta, et näha Salmet üleni... Ta pinevil pilk viskus korraks heki taha ja leidis, et siin oli aia najale pandud mingi tugipuu. Aga jälle ta hakkas vahtima aeda — kohe ei saanud Salmet kauemaks lasta silmist... Kuid kas see tugipuu kannatab astuda?

Jorss kobas titsi käsikaudu — puu tundus olevat mäda... Ja ainult mõttest, et see võib jala all katki

raksatada, tõusis talle kuumav häbi näkku. Ja kui siis Salme veel samal hetkel tõstis teist kätt, et pöörata raamatu lehte, siis oli Jorsil ärevusest juba hing kinni jäämas. Aga, lehe pööranud, langes käsi tagasi võrku ja Jorss võis uuesti hakata koguma julgust, et end kõrgemale upitada. Tal oli jalg juba aiatoel ja ta käsi kobas parajat kuuseoksa, ... kuid siis korraga ta kuulis, et Sangle vana õues hõikas perenaist ja küsis, kas pole nähtud, kuhupoole meister kõndis. Jorsil kohe tuli meelde, et nad olid lubanud peremehega lõunatunnil ahju kohta natuke nõu pidada, ja nagu kartes, et teda võidakse otsima tulla ja leida siit, lahkus ta kohe varitsuskohalt ja lonkis ükskõikse aeglusega õue poole, et kokku saada peremehega kaevu juures nagu juhtumisi.

Jorss, kui tema mõttejärg nüüd Salme jälle silmist kaotas, kargas lavalt maha, võttis kuumemat vett ja hakkas vihta seebitama, et pesta end puhtaks ja minna ära toa juurde. Seal, arvas ta, on rahulikum kui kuski mujal, sest küllap Maie mahe selts peletab tal peast neid Sangle-vinge edukamalt kui kibe leilikuum. Ja ta tegi endamisi kindla otsuse, et säärased mõtted ei tohi enam kunagi jätta seisma ta käsi — ei tööl ega saunas. Võib ju vahel ajaviiteks mõlgutada sedagi, kui midagi tarvilikumat ees ei ole, aga — käed käigu, olgu siis peos seep või savi!

Jorss hakkas end hoolega pesema ja ta mõlgutused püsisid Sanglelt ja Salme jälilt seni, kui tundis jalalabal kerget seebikibedust ja jäi vaatama väikest haava, mille ta oli Sanglel sinna kriimustanud selle terava kelluga, mis tal lihtsa telliskivitöö juures tavaliselt ei olnudki tarvitusel. Ja sedamaid, kui tal tuli meelde see kellu, teadis ta, et see riist unus tal Sanglele. Kui perenaine viimase tööpäeva lõunatunnil palus teda pliidi juures kinni savitada mõne suitsuprao, siis ta võttis saviämbrisse just selle kellu ja, töö tehtud, sinna see jäigi.

Jorss küüris rinda ja sääri, aga ta pooliti omapäi uitvad mõtted nüüd keerlesid Sanglele ununud kellu ümber. Oli mõnus teada, et see jäi sinna — nagu sidemeks. Kui tööriist on unustatud maha, siis võidakse sellele ju kunastahes minna järele ... Jorss mäletaski end olevat otsinud ettekäändeid kunagi möödasõidul Sangle õue-

teele pööramiseks, aga ta ei olnud leidnud muud kui et sügisel, kui viljakuivatus juba käimas, sobiks minna vaatama, kuidas ahi soojendab plekke ja suitsu seedib.

Jorss oli rahulikult ammendamas kappa uut pesuvett, kui kuulis koera toa juures ägedasti haukuma hakkavat. See erutas jälle, sest nende toast ei ole kellelgi möödaminekut ja maanteel käijale Kuta kunagi ei lausu midagi, ammugi ei klähvi ta sinna kaugele nii kurjalt kui praegu. Oli kuulda, kuis Maie taples koeraga — kindlasti pidi keegi tulema neile. Kes? pingutas Jorss kõrvu. Kostis nagu müdinat ja Jorsil tuli meelde auto, mis temast jäi surisema Sangle väravasse, ja samas sähvas mõte, et kui sealt ehk tuldi lõbusõidule... ja Salme ehk võttis kellugi kaasa... Nüüd toa uks lõmpsatas ja Kuta jäi vait — Maie vist pani ta tuppa kinni. Kui see ometi ei oleks Salme kelluga! soovis Jorss ärevalt, käsi toobri veerel, teine kapaga vees. Oleks kahju, kui ta käiks ära nii, et Jorss ei näekski teda. Aga Jorsi olek oli nii ärevil, et... küllap see siiski vist on Salme...

Altvärav lõnksatas — tullakse sauna juurde! Jorss jättis kapa vette ja võttis ruttu lavalt viha sülle... Kui Salme peaks tulema talle läbi ukse midagi ütlema, siis Jorss otsustas otsemaid avada ukse. Võib — küllap võib, kui viht on nimmete varjuks...

Esiku uks avati... Jorss surus viha sülle ja haaras saunaukse lingi... Aga see juba tõmmatigi väljastpoolt valla ja Maie heleda naeruga seisis lävel:

«Keda sa nüüd kartsid tulevat, et viht nagu viigileht?»

«Kuta haukus...» ütles Jorss jahmuselt.

«Kuta haukus kasevargaid, ühed tulid riigimetsast suurte seljatäitega. Ja kas sina kohe arvasid, et nüüd preilid otsivad sind?»

«Preilid?... Ära hullu aja!»

«Aga mis su arus siis oli?» Maie tõmbas ukse kinni, tuli sauna.

«Arus midagi... aga kui inimene jääb vahel mõttesse, siis nagu narr. Kui kõps käib, kohe ei tea mis! Ja sina ju läksid juba Joruga, kuidas ma seda võisin arvata, et tuled veel tagasi...»

«Joru jäi magama, ma juba ootasin sind ja siis tuli korraga meelde, et unustasin sul selja küürida.» Maie kääris käised üles ja võttis viha.

«Ah selg jah,» istus Jorss kummargile pingile.

«Sul alles nüüd tuleb meelde, et selg kah,» imestas Maie, hakates seebitatud vihaga küürima Jorsi pihta. «Mis mõtted sul siis nii raskesti peale tulid, et ei mäleta enam ilma ega ennast?»

«Ei ole veel aeg seda sulle öelda,» vastas Jorss nagu enesest eemal. «Eks sa tea, et mul pole kombeks kohe seletama tõtata, kui peas midagi tärkab... Mehe mõte... tead... see olgu nagu kala vardas: ära mine seda toorelt teisele pakkuma, vaid oota, kuni on läbi küps — siis!»

«Olgu aga olgu!» lõpetas Maie mehe seljapesu ja virutas veega vahu maha. «Aga ära nüüd enam viivita, tee kähku, et saaksid kord juba tuppa tulema. Mõtteid jäta muist ikka homseks ka, muidu veel uinud nendega siiasamasse. Ja teevesi jahtub.»

Kohe, kui Maie oli läinud, loputas Jorss enda puhtaks ja hakkas esikus riietuma. Häbi, mis ta tundis naise äsjasel tulekul, oli tal küll ainult enda teada, aga mõtted Salmest see peletas sedakorda siiski hoopis ära. Teevesi jahtub, ütles Maie. Ja ennist rääkis, nad olevat Joruga saia teinud... Kui saia, küllap siis korpigi. Ja nüüd tahtis Jorss süüa.

Ei kulunud kaua, kui nad Maiega istusid õhtulauda. Tuba oli soe ja täis puhtuse lõhna, mis tekib majja ainult siis, kui on põhjalikult küüritud kõik põrandad, toolid, lauad, ja asemeis ning ihulgi on puhas pesu. Kullerkuppude kimp söögilaual ja kased noortes, toa soojast pisut närbuma tõmbunud lehtedes lõhnasid mahedalt. Värske saigi kõditas sõõrmeid juba enne, kui hambad said pala haarata. Kui õhtueine söödud, oli õues juba suur hämar, aga Maie hakkas veel lauda koristama. Sööginõusid sülle korjates ütles ta Jorsile:

«Väsinud oled muidugi, heida nüüd ära asemele, küllap minagi varsti tulen.»

«Mis ma nüüd enne sind! Teen väljas suitsu seni, kui talitad,» ütles Jorss, võttis köetud ahju konksult kuuma

kuue õlule ja astus hooletul sammul õue. Ta läks toa taha ja istus virnalaotud palgijuppidele, mis ehitisest üle jäänud ja ootasid siin raiumist põletuspuudeks.

Õhtu oli selge ja soe. Kuigi päike juba ammu loojas, hõõgus taevas ikka veel tuliselt veretavas lõõmas, mis kumas kaarest kaarde, ulatamata ainult otse keset taevast, kus sinendus oli selge ja kus juba paar tähtegi vidutses vilkuda. Jorss nägi läänekaare leegitsevat põlemist, otsekui hingas endasse taevarandade kuumust nagu lõhnugi, mis levisid kastest niiskunud noorest rohust ja tagakambri akna all kasvavast sirelipuhmast, kus tänane päike oli avanud esimesi õisi. Ja Jorsil oli ütlemata hea olla. Ta laskus kogu raskusega palkidele. Toetas peagi puule, nii et ükski liige ei jäänud enda kanda. Nii lamades Jorss tahtis end koguda ja rahuneda ööks kodus — pühadeööks Maiega. Aga varsti hakkas selguma, et selleks ta oleks küll pidanud tuppa jääma, heitma asemele ja ootama, kuni Maiel laud kraamitud ja nõud pestud. Siin, õues, nii ilusa õhtu hämaras, ses vaikses avaruses ei olnud võimalik ohjeldada mõtete rahutut pagu. Nagu valjata hobused, kes murdnud aia, jooksid tema mõtted läbi metsi ja maid varjava videviku, kuni peatusid Sangle õueaia suletud väraval.

Jorss võttis kustunult lõpmes rippuva paberossi ja läitis selle uuesti, aga aplalt neelatud suitsusõõmudki ei aidanud ta kujutlust selgusele selles, mis praegusel silmapilgul võis sündida Sangle õues, aias, tagakambris — seal, kus praegu on Salme. Kui ta mõlgutused sattusid samale küsimusele mõne tunni eest, õhtu eel, kui ta oli veel Sanglel tööd lõpetamas, tundus see õige hõlpus olevat ära arvata. Sanglelgi saun küdes ja küllap Salmegi seal käib, arutles siis Jorss endamisi. Ja tuleb siis puhtana — valgeis rõivais, et arva või ingliks! — istub tagakambris, kus on kaski ja kullerkuppe, istub klaveri ees ja mängib kaua... mängib mõndagi, mis Jorsil hoopis kuulmata, aga küllap ka seda... Vausti valtsi, mille helisevad jooksud õhtu vaikuses kõlavad veelgi kaunimalt. Kui Jorss praegu saaks mõelda samuti! Ent otse siis, kui ta, viimsed silumised ahju juures silutud, seisis kuivatise künnisel jalaka all,

vaadates Salmet, kes, parajasti köögist tulnud, küpsetuste ja keetmiste kuumast õhetades seisis väraval, käsi madalale vajunud päikese varjuks maanteele pöördud silmil, otse siis kihutas nende kahe vahele ootamatus, mis kuiva teetolmuga viskas nagu sõgedaks Jorsi selged silmad. Ei Jorss osanud arvata, et Salme maanteele vahtides ootas sealt kedagi. Jorss teadis ainult seda, et ahi on nüüd valmis, et tuleb minna Sanglelt, aga on veel leidmata lahkumissõnad, mis peavad Salmele mõistugi mõista andma neid tundeid, mis Jorsi südames vahetpidamata olid keenud kogu nädala kestes — olgu klaverimängu või vaikust kuulates, Salmet ennast või ainult tagakambri akent vahtides, olgu Sanglel savi segades või kodus Maie kõrval ööd magades. Jorss kobas mõttes sõnu, et nüüd minna Salme ette. Kindlasti ta olekski läinud ja öelnud: «Nüüd siis, Salmepreili, sai valmis see ahi. Oleks võinud saada varemgi. Kesknädalal juba, aga teie süü, et ei saanud...» Jorsil ei olnud aega otsida sobivamaid sõnu, vaid juba ta astuski värava poole... Aga samas ta nägi, et auto, mille maanteelt kostvat surinat ta ei olnud tähelegi pannud, pöördus tiheda tolmujoaga Sangle teele ja hetke pärast veeres väravast sisse — peatus pobinal just Salme ja Jorsi vahel... Uksed avati ja sõidukist väljus kolm võõrast: üks preili, hallis jakis ja seelikus, valge kübaraga, ja kaks härrasantsakat — üks tüdrukuga tagant, teine, kel piip hambus ja laiad kottpüksid jalas, rooli tagant. Teretuse rõõmus sädistus liitis nad Salmega ühte kobarasse. Jorss, nähes perenaistki neile vastu jooksvat, sai aru, et need olid oodatud pühadevõõrad — Salme külalised — plika ja kaks poissi... Jorss mõistis seda... miks ta ei mõistnud! Ja õhk, milles tundus samas seisvast autost bensiinihaisu, tahtis tal matta rinnad. Korjates kokku tööriistu, tundis ta oma sõrmedes nõrkust, nagu tuntakse pärast seda, kui ollakse tõstnud midagi õige rasket — kõigest jõust. Aga ta viivitas veel, nagu ootas midagi, kuigi Sangle peremees juba lõunatunnil oli lugenud talle tööraha pihku.

Siis tuli Salme. Jooksis, koorekann käes, karjakaevule, kus tüdruk jahtuma lastud piimanõud oli juba rakkele vinnanud.

«Meister, ema palus õhtusöögile, enne kui lähete,» ütles ta rutates.

«Mis nüüd õhtusöögist, kui aga minema pääseb... Jumalaga, preili!» vastas Jorss hääle erutusest peaaegu värisedes, kargas rattale ja hakkas kohe kõigest jõust sõtkuma.

«Kuulge nüüd, pidage, palun...» kuulis ta veel Salme hüüdmist.

«Midagi! Jumalaga, preili,» kordas Jorss oma kuivi lahkumissõnu ja tahtis veelgi lisada midagi, kuid samas märkas, et oligi juba nõnda kaugel, et teda ei võidud enam kuulda.

«Jumalaga, preili...» Jorss ise küll teadis seda tunnet, mis tas tuksatas, öeldes neid sõnu nii esimest kui teist korda. Aga kas Salme üldse aimas neist midagi?

Rahu! Jorss tahtis kord ometi pääseda sellest ummikust! Aga sama kindlasti kui tahtis seda, tundis ta, et midagi peab sündima — niisama ta ei või endas rahu jälle saada. Peab sündima midagi, mis lõpetaks järsult selle näriva tunde, midagi, mis märgiks piiri une ja päeva vahele!

Kuid m i s ? — Aegamisi hakkas see aimuma... siis muutus mitmeti... sai selgemaks ja selgemaks...

Mõte valmis iseenesest ja Jorsil ei olnud muud kui vaikida ja otse nagu eemalt seda vaadata, nagu on vaadatud kuu tõusu või koidu hakatust mõnel ööl, mis veedetud jõe ääres kahvu ja undi valvates.

Ei oleks vaja muud — vaatles Jorss oma selguvat mõtet — kui vaid anda Salmele kuidagi märku tunnetest, mis sääseparvena surusid ta südames. Sellest oleks küll — rohkem ei midagi. Kui Salmele saaks teatavaks Jorsi tunnete pinevus, siis see ju olekski kõik, mis tohib tahta kogetud rahutuste hinnaks. Salme ainult teadku, et hiljuti nende kuivatis koperdanud savise mehe südamerahu paisati tema mänguga laiali nagu linnuparv püssipaugust, et ahjutegija lihtsad igatsused kogu suviste-eelse nädala kestes aina jooksid ja ehk veelgi jooksevad Salme jälil. Kui Salme teaks seda, siis mõnel vaiksel õhtul, kui on ilus ilm, külast kostab kaugeid kajasid ja Sanglel ei ole kottpükstes külalisi autoga, jääks ta ehk aias või tagakambris aknal

viivuks mõttesse ja imetleks endamisi, et säärasel savikarul võib olla niisuguseid tundeid... Ning mõnikord klaverit mängideski ehk tuleks meelde, et ka siin, maal, võib leiduda nii tänulikke kuulajaid... et loo kaunid kõlad ka siin ei olegi tingimata määratud kaugustesse kustuma, vaid võivad äratada õige sügavaid vastukõlasid...

Jorss võpatas nüüd aknahaagi lõksatusest, pöördus ning nägi Maiet valges särgis õue kummarduvat.

«Ma olen juba omaga valmis, tule nüüd ära magama, Jorss!» ütles ta tasa, et mitte segada Joru und.

«Oota... varsti...» Ka Jorsi sõnad oli peaaegu sosin.

«Mis sa nüüd enam — hilja juba...»

«Oota, Maie. Mul ikka see mõte...»

«Aruta asemel edasi... Arutame üheskoos, saab ehk ennem otsale.»

«Lase'nd olla. Küll seda annab veel arutada... üheskooski...»

«Saunast tulnud ihu sul, see õrn... külmetad enda veel köhale!»

«Varsti tulen, Maie. Pane aga nüüd aken kinni, muidu lased veel toa sääski täis.»

«Mina nüüd heidan küll ära magama... ja jään kohe...» sulges Maie akna.

Jorsil poleks olnud selle vastu vähematki, kui Maie tõesti oleks uinunud kohe, aga ta ei saanud uskuda seda ähvardust. Ja seda kiirema õhinaga tõttas ta jätkama oma mõlgutusi, sest ei olnud sugugi kindel, et varsti jälle ei avata akent ja uuesti ei kutsuta magama.

Kuidas? oli nüüd küsimus. Mil kombel Jorss saaks näidata Salmele oma südamepinget? Esiti oli vaid niipalju selge, et seda ei maksa üritada otsese avaldusena, sest Jorss selle kavatsusega Salme ette sattudes kindlasti jälle kaotaks kohmetuses enese, kobaks pagevaid mõtteid, lükiks saamatuid sõnu, ja tulemuseks kõige paremagi õnne korral võiks olla ainult hele naerulagin. Milgi kombel Jorss ei saaks sõnu otstarbe vääriliseks! Kuigi tal omasuguste hulgas ei puudu hea jutumehe ja julge hakkaja kuulsus, Salme ees ometi ei oleks tast sõnamehena mingit võistlejat autodes kihutavaile kottpükstes antsakaile. Aga siiski — ta igatsused peavad

Salmele ilmsiks saama! Ainult igatsused — ja need ei karda võistlust autohärraste omadega...

Näis olevat selge, et see ilmutus peab sündima salaja ja ootamatult, ilma et Jorss ise siin kerkikski nähtavale. Aga kuidas? Varemaist aegadest ei olnud Jorsil võtta mingit nõu, sest alati oli ta tüdrukute meelitamisel haaranud asjal otse sarvist. Ainult kord — tuli meelde — oli ta purjuspäi ühel sügissuvisel hilisõhtul Närju aiast varastanud astreid selleks, et need katkirebitult puistata laiali Urrusoo Helmi akna alla ja siis minna, rahu südames. Ehk sobiks nüüd samuti?... heitis Jorss pilgu sirelile, mille ladvas oli esimesi õisi. Kui murraks... läheks öösel ja pilluks need katkirebitult Salme akna alla?... Ehk ta aimaks sellest vähemalt sedagi, et külas peab olema keegi, kellel tema pärast ei ole und. Ja kui ta endamisi otsib ja arutleb seda kedagi — ehk ta siis viimaks mäletab Jorsi kohmetuse kammitsas sõnu, annab viimaks õige tähenduse ta tänasele järsule äratulekule... Aga ei! Puhkenud sireleid oli juba Sangle aiaski ja Salme võiks arvata, et mõni autoantsak on talle neid riputanud.

Veel mõni hetk — — ei mõtte pingutust, vaid ainult selgumise ootust — ja siis Jorss juba nägi oma osa.

Esiti tuli talle meelde Salme akna all taimede istutuseks valmis haritud lillepeenar, millele murumätaste halja kandiga oli antud südame kuju. Kui Jorss kord mööda minnes oli näinud Salmet seal mulda rohitsemas, oli ta öelnud, et «Salme-preili ikka hoolitseb oma südame eest...» — «Õigus jah, ei südames või umbrohtu juurduda lasta,» vastas siis Salme ja jutt jäi seega, sest Jorsist polnud jätkajat, kuna perenaine samas aeda tuli. See peenar — Salme süda — Jorsi ja Salme vahel selleks nimetatud... Sinna, jah kindlasti sinna Jorss nüüd puistabki kõik rabelused oma hingest! Kui öösel minna... otsida läbi kõik kuurid ja kuudikud... küllap juba leidub, mida istutada Salme südamesse — mõni kirves... hang ja sõnnikuhark... ehk siiski ka mõni sireliõis sekka... ja teritatud teibad saviste käejälgedega... Kõik virutada maasse kõigest jõust — kas või murdugu! — — Sest siis need alles oleksid õiged Jorsi jäljed.

Järjest rohkem ta joobus oma kujutlusest, kuid siis järsku see katkes voodi raaminööride naginast, mis kostis tagakambrist. Muidugi Maie ei maga, vaid valvab ja ootab Jorsi tulekut. Aga ei nüüd... ei veel... Oodaku Maie teda kas või hommikuni — küllap saab seletada ükskõik kui pikka viivitust, kuna juba on öeldud, et see mõte... Maie on kerge uskuma.

Jorss tõusis, et minna majast eemale, ära Maie hõikeulatusest, aga ta ei läinud raismiku ja riigimetsade poole, kuhu ta juhtis tavaliselt oma uitmised, kui oli vaja enesega aru pidada, vaid siirdus maantee poole. Kas tõesti Sanglele? Ei ta teadnud isegi, muudkui läks. Ainult seda oli aimata, et hakkas nagu julgem igast sammust, mis suurendas vahemaad tagakambri aknaga. Ja kui siis Jorss heitis pilgu üle õla tagasi ja nägi, et kodumaja oli juba katuse räästani jäänud nõmmerinnaku varju, siis oli juba hoopis rahulik olla ja ta jättis sammu aeglasemaks. Nõnda pikkamisi edasi astudes võis süda jälle tuigata nagu tahtis.

Ainult aeg oli alles varane. Tund veel oodata, teine minna, siis Sanglegi magab kõigi oma külalistega. Nädalasest tutvusest koera meelituseks on küllalt ja nõnda võib Jorss segamatult korjata kirveid, harke, hange ja muid teravaid sõnu oma pihtimuse kirjutamiseks Salme hästiharitud südamesse, mis ta akna all ootab lõhnavate lillede istutamist...

Jorss istus maantee nervele südaööd ootama. Ainult ootama — muust tal ei olnud enam muretki. Kõik muu oli selge — otsus kindel nagu uskki, et uue päeva koidikuga saab ta tagasi oma südamerahu. Jorss sirutas jala õieli, et võtta püksitaskust suitsu, kuid siis — —

Käsi jäi karpi kinni, sest teda üllatas sume surin, mis öö sügavas vaikuses jõudsasti valjenedes jooksis ligemale.

Jorsi pinevil pilk pöördus piki maanteed sinnapoole, kust see kostis, ja kohe viskas metsavarjuliselt teekäänult esile kihutav auto tal silmad teravat valgust täis...

Ta tahtis tõusta, kuid juba sõiduk lendas temast mööda. Laul riivas korraks kõrvu, läbi klaasi vilksatas

kellegi kaissu paindunud Salme — ja see oli kõik, mis ta kuulis ning nägi.

Muu mattus tolmupilve, millest Jorss põgenes kodu poole nagu kass vihmast.

Tal õnnestus välisuks avada ja sulgeda nii hääletult, et linkki ei lõksatanud. Küürimisest pundunud põrandalaud ei nagisenud sugugi tema hiilivate sammude all. Aga niipea, kui ta, sõrmed juba kuuenööpides, astus üle tagakambri läve, tõstis Maie pea ja küsis tasa:

«Kas sul see mõte nüüd mõeldud?»

«Mõeldud... selge...» heitis Jorss kuue jalutsile ja sedamaid päästis püksid rihmast. Selle mõtte pärast ei olnud tal mingit kimbatust. Tal oli varuks nii mõnigi ainult enda teada hoitud arutlus ja juba tuppa tulles ta oli otsustanud, et kui peaks tulema tarvis, siis nüüd ta ei hakkagi seletama, kuidas sügisel maja ümber tuleb istutada vahtraid ja jalakaid, vaid avaldab Maiele selle oma kõige suurema mõtte, mis tas tärkas juba kevadel esimese sula maaga, kui ta sauna taga lõpnud talle mattis. Jorss heitis voodisse, surus öövilust jaheda keha Maie soojusse ja alustas õhinal:

«Tead, Maie, meie sauna taga on head savi, sitket ja sinisesegast... Ei kuigi sügaval... mõni labidatäis liiva ja... kohe nagu kitt... Sinna, tead, ehitan kord väikese potilööví. Tunnen seda tööd... ju küllalt tehtud... Ja siis, Maie, siis...»

«Mis siis?» võttis Maie Jorsi jaheda käe oma rinnale sooja.

«Siis ei oleks enam seda hulkumist mööda ilma ahjutöödel... Siis meie elu oleks alati kõik koos... Mitte nõnda kui nüüd, et aja ringi kui mustlane, käi ja kuula, kust jälle tööjärje kätte saad... Vaata sellest tahaks kord juba rahu! Rännatud küll... Aitab.»

Hele kõlak, mis teravalt toa vaikusse lõi, katkestas Jorsi jutuvoolu.

«Mis see oli?» tõstis Maie padjalt pea.

«Midagi... vist viiul kuumaga viskas mõne keele katki,» ütles Jorss ja embas naise kõvasti kaissu.

1934

KÕLGASTES

Rutuga õiendati Paliste õues ettevalmistusi, mida nõudis tõupeksu suur talgutöö. Oli veel mõndagi hädapärast teha. Masin oli sõitnud külla varem kui tõotasid esialgsed kavad ja kokkulepped. Juba kolmandat päeva huugas ning tolmas ta siinsamas naabertaludes, neelates ahnelt kuiva vilja. Ammuse kombe järgi tegi küla palju käsi nõudvat peksutööd ühiselt. Ja kui sõnatooja pühapäeva õhtul hilja Paliste omasid üllatas teatega, et homme hakkab masin küla teises otsas mürama, siis esmaspäeval juba noore valgega läksid siit kõik tööealised peale perenaise — peremees hobusega asus veomeheks, kuna Peeda, talu raudvarane sulane, ja Juuli, suvetüdruk, läksid hangudega, sest nõnda oli ühises peksuringis lepitud, et igast talust tuleb igasse tallu üks hobusemees ja kaks jalainimest. Ja sestsaadik oli nüüd töö jooksnud ühtjärge, ilma et Paliste omadel nagu muulgi abirahval oleks leidunud aega

masina vastuvõtu ettevalmistuseks omas kodus. Ilusad ilmad ja kuiv vili olid kurjad kupjad — lasti minna, mis masin võttis. Hobused krõmpsutasid sardadest kaeru, naabriabi inimesed lõunatunni tulles sõid kodunt kaasavõetud või järeletoodud leivakottidest; peksutalu oma pere ühes masinistiga ja lisaks palgatud päevilistega istus küll lauda, aga sealgi õgiti ruttu nagu heinaaegse vihmahirmuga, ja kui masinist viimase viinarüübu neelas, siis ta kohe jälle jooksis traktori pärale ja pani masina käima.

Nõnda huugas töö aina aost pimedani. Aasta saagi selgitus käis järjega juba Paliste naabrite õues, kust see järgmise päeva varahommikul pidi sõitma Palistele, kui järsku, umbes tundi poolteist enne lõunaaega töö katkes mingi rikke pärast masinas, mille paranduseks masinist arvas kuluvat ühes söögiajaga umbkaudu kaks tundi. Paliste peremehele oli see heaks sõnumiks. Sedamaid hõikas ta omad vankrisse ja kihutas nelja otse üle lagedate kõrrepõldude koju. Talli ees peatas hobuse, viskas ohjad konksu ja käsutas:

«Ahmaku nüüd sahvrist, mis keegi saab, ja siis kähku vaatama, mis kodus veel vaja vaadata!»

Reheliste kiirus nakatas ka perenaist, ka tema keerles nüüd rutuõhevil ringi: juhatas ooterooga, jooksis karjakaevule äsja jahtuma lastud nõudest piima tooma.

Aga kiirem kui kellelgi näis Peedul, Paliste vanal sulasel. Ta läbes sahvris vaevalt tüki leiba kätte haarata, kui kuulis peremeest kama keerutades nimetavat, et kõige pealt tuleks kõlgus kolist lagedaks koristada, ja kohe ta jooksis seda asja joonde ajama. Kuiva leiba suhu toppides, vänderdas ta oma jooksvatõvest kangetel jalgadel üle õue, nagu oleks seal tuli kustutada.

Seda rahulikum oli peremehel söömist jätkata. Tal oli nüüd aega munegi keema panna. Ja köögis nende valmimist oodates ta tundis Peeda pärast jälle nagu tihti lausa tuju muhendavat rahuldust. Ta teadis küll, et nii mõnigi naaber kadestab teda. Kes ei himustaks endale Peeda taolist tööorja, kes lepib aastapalgaks ainult söögiga, kehva kehakattega ja mõne krooniga laadarahaks? Teiste talude täispalgalistel sulastel võisid olla küll terved jalad — Peedal kanged ja kõve-

rad — nad võisid mõnes asjas arukamadki olla — Peedat peeti mõistuse poolest veidi vajakaks —, aga Paliste peremees oli omaga rahul, oleks temaga rahul ka peaaaegu täie palga eest. Mis peremehel sellest, et sulane arvati napi aruga olevat ja et ta veel oma eluea kuuendale kümnele lähenedes küla suus ikka veel poisikese nime kandis, mis sellest, et ta talu loomadest, töödest ja maadest kõneldes armastas kõike o m a k s nimetada, kui ta ometi või just selletõttu oli ka hoole ja usinuse poolest nagu oma. Kindel, et pühapäevil ja puhketundidel, enne päikesetõusu hobuseid söödamaale viies ja õhtul tihti viimasena neid sealt talli tuues ja talitades tegi Peeda ohtrasti tasa selle pisku, mis ta vahest töö juures jäi võlgu oma viletsate jalgade pärast.

Samal ajal, kui peremees köögis nõnda mõttes muheles oma sulase ustavusest, näitas Peeda kõlguses teoga — näitas, kuigi ei olnud nägijaid, et ta tõesti on rahulolemist väärt. Kohe, kui ta jooksis sahvrist, leivaviil käes, lihapala pöidla all, tormas ta kõlguses koli kallale, mis seal kindlasti vägagi oleks takistanud põhupanekut. Suu suurest palast kõrvuni pungil, pani ta kannika tolmusele müüriservale ja hakkas pihta. Oli siin õige raskeidki asju, aga Peeda, ootamata abi, muudkui maadles nendega, tassis ja sikutas nagu hullamistujus laps. Rängale reelegi pani üksi käed külge ja justkui terava puusavalu kiuste tiris roostetunud jalased üle kõrge lävepaku. Kui peremees tuli, oli kõlgus täiesti lage. Ta ei olnud ka kiiduga kitsi ja tahtis Peedat nüüd sahvrisse sööma saata, ütles talle jätnud ühe sooja munagi, aga Peeda ajas oma lühikesed, kõverad jalajupid täismehiselt harki, lõõtsutas põsed punni ja varrukaga üle higise näo äiates kärkis peremehele kurjustavalt vastu:

«Nüüd mõnel inimesel aeg mune süüa!... Masin, vaata, homme enne valget õues ja meil siin kõik veel ripakil... Kõlgus on lage — anna tööd, kui sa, kurat, peremees oled! Mune sööme siis, kui on munade söömise aeg.»

Paliste peremees teadis paljudest kogemustest, et kui Peeda on kord juba sattunud niisugusesse agaruse hoogu, et peab tõstma nõnda kamandavat häält isegi

peremehe enda vastu, siis on targem vaidlemata täita tema tahtmist, sest muidu võib Peeda unustada, et ta nalja pärast kurjustama hakkas ja tema vaprast tujust võib tõusta tõeline tüli.

«Olgu siis pealegi, kui sa oled nüüd nõnda hoos, et ei saa enam pidama. Võta siis läve kõrvalt luud ja tõmba aidas salvepõhjad puhtaks.»

Peedal ei olnud rohkem vaja. Kohe ta jooksis künnisele, tõmbas luual varre tagant, tõttas aita, viskas suure kühvli ja varreta luua üle veere salve ja ronis ise järele. Aga salves oli esiti, heledast päevast tulles, päris pime ja Peeda ei näinudki, mis siin oli puhastada või pühkida. Ta istus natukeseks luuale, et silmad saaksid aega harjuda, ja kui ta piibuläiteks tuld tõmmates nägi, et salves oli ainult pisut hiirte näritud terapuru ja nurkades mõned ämblikuvõrgud ainult korraks luuaga üle tõmmata, siis ta teotsemishoog raugeski.

Õige mõnus oligi suitsu pahvides puhata aida jahedas ning pimedas vaikuses, kui ei olnud ei muresid ega mõtteid, vaid ainult mõni silmapilk puhkust, mida mõõtis tasane, kogu keha kergendav lõõtsumine. Milleks tal vaja muretseda või mõtetega maadelda, kui jalad niisamagi vantsivad vaol või heinatöö mätlikel mail, käed hoiavad atra, keerutavad vikati-lütt või tõstavad hangutäisi? Peedal oli päevi juba küllalt nähtud ja elu üleni nii selgeks õpitud, et see läks nagu harjunud asi kunagi. Iseenesest, ilma vähemagi peamurdmiseta ta mõistis sedati, kuidas vahet teha inimeste vahel, kes kõnelevad temaga nagu täismees täismehega või kes lasevad aimata, et Peedat ei tule pidada päris tõsise jutu vääriliseks. Kui temaga alustati tõsist mehejuttu, siis ta kohe peatas hetkeks hobused või jättis töö, äigas korraks nagu seisaku õigustuseks varrukaga üle näo ning mehe kombel vastas kõik kõnetaja küsimused, tähtsalt rõhutades üksikuid sõnu aeglaselt ritta poetades ja kõneldes jämedama häälega kui harilikult. Aga kui temaga alustati juttu kuidagi narrimisi, siis säärarasted sõnad Peeda jättis lihtsalt kuulmata ega vaevanud oma pead ka sellega, miks mõned inimesed kipuvad temaga kõnelema nõnda, nagu narritakse rumalaid lapsi.

Kui Paliste omad, lõuna enne õiget aega söödud ja hädalisemad ettevalmistused masina tulekuks tehtud, nägid naabertalu õues inimesi liikuma hakkavat, siis nad kõik kolm ronisid jälle vankrisse ja sõitsid tagasi töö juurde. Kohe nende pärale jõudes traktor turtsatasti, ja kui rihmad tõmbasid võllid veerema, oli Peeda juba masina päraotsa juures ja, hang käes, ootas järjest hoogsamalt tümisema hakkavailt puistajailt kõlgaste langemist. Aga siis ta nägi, et masina otsas ei olnudki veel inimesi. See jooks oli alles prooviks. Hoidudes tühja masina tolmust natuke kõrvale, sattus ta vastamisi Otsapere emäga, kelle ametiks oli masina alt sarjaga aganaid ära kanda. Polnud Peedal küll suurt rõõmu selle poolpimeda, jämedalt toriseva häälega ja aina tusases tujus moori naabrusest, aga ta tegi siiski ajakuluks juttu:

«Et ka vahest kedagi teist... ikka Otsa-ema muudkui olgu selle hullu tolmu sees!»

«Ju ta jah,» vastas eit hooletult. «Nagu sina kõlgastes. Kui see järg juba käes, kes see teine siis enam tahab tulla siia tolmupõrgusse!»

«No sul juba oldud küll. Ja või väljal vanainimesi vähe, neid rõuguaseme-riisujaid. Aja vahest mõni teine enda asemele.»

«Ju ta jah. Eks ma välja kaudu tulingi, aga keda sa sealt ajad! Ühel kört uus, teisel puru juba seal silma läinud. Ja no siis see sinu pruut... tema alles esimest päeva... ütleb, et amet võõras, ei oska ehk masina juures asjaga õigeks saada.»

«Ah meie Juuli või...» muheles Peeda pruudijutust.

«Või ma teie Juulist kõnelen. Eks tema ikka endist jutti masina otsas, allalaskjal soputajaks. Kes nihukese noore kääli paneb rõuguasemeid riisuma või aganaid võtma! Ja või mis pruut tema sinul... löripruut. Nurmel ikka see su päris oma. Ju ma ütlesin: täna esimest päeva.»

«Ütle siis kord juba selge sõna! Kellest, kuram, sa kõneled?» ägenes Peeda.

Otsamoori tühja matsutav suu venis muigele. Astus need paar sammu, mis oli neil vahet, veel Peeda poole ja ütles oma vastuküsimuse talle otse näkku:

«Sa siis ikka tõesti ei tea või, et Reet ringiga jälle vallas tagasi... vaestemajas... Ja täna otsaga juba rehelgi?»

«Reet?»... jahmus Peeda ja ta karvane rind hakkas lõõtsutama, nagu oleks ta praegu pika puhu kõlkaid lauda peale hangutanud.

«No Reet jah. Päris Reinumatsi Reet jah, Rattatoa Jaagu tütar... Mis sa ootad! Viska hang maha, jookse nurme vaatama, kui minu jutt ei kõlba uskuda. Mine jah! Küll Reet su ära tunneb, kui sa Reeta ei peaks tundma... Või tal kuulmata, kes siin kõlkaid üles ajab...»

Teispool masinat kaerad juba kahisesid hangu otsas. Trummelgi kuuldi juba huugavat viljas ja puistajad hakkasid Peedale andma jälle hangutäisi, mis ta pidi upitama laudapealse kitsal luugilävel ootavate naiste kätte. Vili oli kuiv. Seda summiti alla nii palju kui vedaja jõudis masinale hangutada ja kõlkaid tuli mis mahtus. Peeda tolmust must laup läikles varsti jämedatena veerevaist higipisaraist; töö oli nõnda kiire, et ei see andnud mahti hinge tagasi tõmmata ega sügavamalt-kaugemalt mõtelda äsja kuuldud uudist. Aga hoopis unustada ta seda ka ei suutnud.

Päev oli küll ilus ja suisa suviselt palav olnud, aga sügis oli õhtuotsaski jõudnud teha oma kärped. Päike vajus varakult looja ja hämar hakkas jõudsasti tihenema. Õhtune vilu andis Peedale otsekui karastust. Ta liikmed olid küll juba lausa valutavat väsimust täis, aga nüüd ta läbimärg särgiräbal hakkas vahete vahel tahenema, ja jahedam õhk oli nagu kergem hingata. Vilksatas mõte, et kui masin jääb seisma ja siit talu omad ühes palgatud perega kogunevad õue õhtulist ootama, et ehk siis näeb korraks Reetagi.

Aga nägemata jäi. Ilm oli juba päris pime, kuid masin muudkui müras joosta.

«Mis imet nad nüüd öösel veel peaks müürama...» urises Otsapere eitki aganasarja vedades.

«Parandus viivitas... ju tahetakse vist... lõpikut...» ähkis Peeda hangutäit üles ajades.

Ja varsti hakkaski selle asja arutust kuulda olema.

«Palju nurme veel jäi?» küsis masinist õue sõitvalt koormamehelt viinapudeli välgatades laterna valgel.

«Seitsmel paaril,» kosteti koorma otsast.

«Ja kolm veel rattil: kokku kümme...» arvutas peremees kahtlevalt.

«Läbi ja õhtu!» kisendas masinist üle traktori müra.

«Eks ta hea oleks, kui saaks kohe hommikul uude õue, ja teab kaua need ilmadki sedaviisi seisavad. Aga ju ta jääb nii hullusti hiljale...»

«Läbi ja õhtu!» kordas masinist oma otsust.

Ja masinale anti hoogu juurde.

«Ei näe!» kisendas Peeda kõlgastesse takerdudes.

«Sõrme suhu pista või?» küsiti kaerakoorma tagant.

«Ei näe auku... seal üleval...» kuulutas Peeda kogu oma kõri jõuga. «Ei saa enam naistele põhuga pihta!»

«Anna hääle peale... anna hääle peale!» kilkasid eided luugilävel ja nõnda Peeda saigi selle voori pärale.

«Oota, Peeda!» hüüdis nüüd masinist. «Oota... ei ole häda midagi: augule laseme lambi peale ja läheb jälle mis lupsub...»

Peeda sai veel mõne hangutäie kobamisi üles upitada ja siis langeski hele karbiidivalgus lauda otsale. Tundus, nagu oleks tänasele uus päev ilma mingi öö vaheta otsa liidetud. Masin mürises ja puistajailt aina kahises kõlkaid maha. Veel jaksas Peeda hoida hanguvart ja upitada voorisid. Seitse sarda jäi veel nurme... nüüd ehk ainult veel viis... Kauaks seda — ja siis neil lihtsalt ei ole enam, millega, kui nad tahaksidki, pikendada selle raske päeva tööd...

Nende mõtete varal jõudis Peeda oma viimastele pingutustele vastu. Ja oma peremees oli see, kes viimse pooliku peksuga masina ette sõitis — veel puhk ägedat hangutust ja juba puistajad vehkisid tühjalt. Samas peremees hõikas Paliste omad kokku. Peeda ronis sõnatult hingeldades vankrisse, Juuli tuli sinna masina otsast ja peremees keerutas ohje. Otse üle nurmede, üle rattaid lennutavate põllupeenarde kihutasid nad kodu poole — hilisele õhtupuhkusele, et homme varakult valmis olla masinat oma õues vastu võtma.

«Homme, siis kõik Palistele!» hüüdis peremees vankris püsti seistes naistele, kes tulid põllult koormaid tegemast ja rõuguasemeid riisumast. Vankriredelite ja hangu vali kolin ei lasknud kuulda, mis nad keegi seal vastu hõikasid. Peeda vankripäras pöördus tagasi, et pingutada oma tolmuähmaseid silmi sinnapoole, kus viis-kuus eite pimedusse kadusid, aga ei ta mõistnud ühtki neist Reedaks pidada...

Vaevalt oli aohelendus katusepilbaste piludes ja luugi pragudes märgatav, kui Peeda ärkas järsust, valjust müristusest.

«Hei!» kostis alt peremehe vali hõigatus.

«Jah!» hüüdis Peeda uneänges häälega vastu.

«Valge väljas, võta jalad alla!» hõikas peremees veel ja siis Peeda kuulis teda karjakaevu juurde hobuseid jootma minevat. Lauda juures juba kolistati lüpsinõusid.

Ei olnud tal kerge tõusta, aga nii äge äratus kiskus Peeda kohe istukile. Ärevalt toppis ta öösi valusaks ja kangeks jäänud jalgu kaltsadesse, otsis siis käsikaudu heintest pastlad ja jalarätid. Hommikune vilu ja veel rohkem viha enese vastu surus ta vähesed hambakontsud kõvasti risti. Et ta ka tänasel tähtsal päeval pidi magama nõnda raiberaskelt, et ei kuulnud ei toaukse lingi lõksu ega künnisevärava kääksugi! Kas oli seda vaja, et peremees pidi raputama redelit vastu luugiläve, pidi äratama Peedat kui karjalast! Ja ta ronigu redelist alla alles nüüd, kui perenaine ja Juuli juba lüpsil, peremehel hobusedki talitatud... Väga valus oli kangunud koibi kartsapulgalt teisele tõsta, aga ei seegi vähendanud, vaid aina suurendas ta viha enese vastu.

Kui Peeda viimaks sai lakast maha, jäi ta redeli all seisma juhmis enesekaotuses. Ei mõistnud midagi mõtelda ega kuhugi tõtata — nagu oleks tal tõesti karjateele asumise käsk käes. Pilk otsis ja mõte kobas, aga iga mööduv silmapilk tegi enesetunde veelgi masendavamaks: peremees joodab hobuseid, teine mära teise käe otsas... perenaine Puniku all... Juuli juba loksutab piimanõul kurna... Aga Peeda vahtigu redeli all nagu päevavaras.

Ühtäkki ta sai jalad maast lahti — hakkas minema kaevu poole. Nägu valust viltu, kiskus ta enda pooljooksu sinna ja õnneks kaevuküna oligi peaaegu tühjaks saamas. Ta haaras koogu ning nii kärmesti kui käed iganes võisid käia, vinnas küna vett täis. Ja siis aitas peremehel hobustele joomameelitust vilistada.

«Vii, sa Peeda, nad ristikule ketti. Kui masin käima saab, toome teise teri vedama,» ütles peremees, kui hobused enam ei joonud.

«No loomad sööma jah... kui tarvis, toon jälle kähku ära... hakkas Peeda hoogu võtma. Tal hakkas nagu puusaski parem, kui kuulis, et peremehe sõnades ei olnud ei etteheidet ega tusast tuju ta raske une pärast. Leidnud ketid, tõmbas ta lõksud kähku päitserõngaisse ja läks väravast välja, otse üle kõrre söödamaa ristikuädalale. Aga raske oli tal see minek, sest hobused hoopis ei hoolinud valudest Peeda puusas ja põlvedes, vaid astusid kärmesti, peaaegu sörgisammu, kui olid saanud aru, et neid sööma viiakse. Peeda ei jõudnud neid suuraudadeta päitseid pidi tagasi hoida, kuigi sikutas kõigest jõust.

«Massa... Miira... oo... suksu...»

Midagi ei aidanud. Hobused läksid aina sörgil, ja raske raudtikk, mis kättekeritud keti otsas oli ripakile jäänud, andis peaaegu igal sammul valusa hoobi Peeda haige põlve pihta. Jõudnud ristikunurmele, laskis ta teise lahti. Peeda teadis, kuidas nad üksteist hoiavad. Ja muidugi — vallalastu ei läinud kuhugi mujale kui heinajärjele, kus hakkas isukalt sööma. Ühega oli hõlpsam, ja varsti Peeda tagus mõlemad tikud parajas paigas maasse.

«Peedal vaene olla või?» küsis peremees, kes sulase tulles oli õueväravaid masina sissesõiduks pärani lahti sikutamas.

«Miks sa seda... et vaene olla?» kohkus Peeda, et kas nüüd juba hakatakse teda sandiks pidama...

«Justkui paistaks, et nägu valu ja vaeva täis. Jalad jälle või?» usutas peremees.

«Jalgadest midagi!» härdus Peeda peremehe osavõtust peaaegu nutule. «Jalad jah, käivad ja kannavad veel küll... Aga justkui oleks sihukest külmatõve

järge. Eks eile õhtul: higine kui kastetud kalts ja siis veel pärast päeva — tõmbas nagu läbi. Öö otsa ihu judises ja ajas vett välja... ei andnud und...»

«Tule tuppa!» käskis peremees.

Peeda järgnes kutsele segaste tunnetega, sest tema praegune tuju ei lasknud loota head. Aga seda kõvemini rabas teda rõõm, kui ettejõudnud peremees tagakambrist tuli talle vastu meermeni täis viinaklaasiga.

Peeda võttis lahke anni vastu, aga ei raatsinud kohe rüübata. Pöidlalegi loksus tilgake kallist märga.

«Võta, ära viida,» ütles peremees kindla sõnaga. «Kui vili on kasvanud sihuke nagu ta meil nüüd on ja peksupäevaks ka veel nõnda ilus ilm antud, kes siis viinapisaraid loeb. Küllap seda nüüd seevõrra on majja muretsetud, et peaks mõikama.»

«Olgu ta siis tänatud tulemast... ja terviseks!»

Peeda kummutas klaasi. Peremees valas endalegi ja jõi. Ja täitis klaasi uuesti, andis Peedale.

«Pane see oma käe järele. Pärastpoole rüüpa teine nähv veel, küll siis võtab vilu vädad ja kütab veel puusa ka pehmeks.»

Nüüd, kus maik juba suus, pani Peeda viina tõrkumata aknale lillepoti taha.

«Ja mis me nüüd teeme, kas on veel midagi õiendada? Peab kähku valmis olema... varsti tulevad...» Peedas tõusis jälle säärane kärsitu hoolehoog.

«Midagi. Jutis kõik. Sõitku sisse ja muudkui mürama. Õhtuks laseme läbi, sest mis seal minna, kui vili kuiv ja inimesi paras jagu juures.»

«Inimesi paras jagu jah,» kiitis Peeda. «Nagu kõik need päevad, muudkui üht varti. Ja eks meil tule suuremjagu seesama rahvas?»

«Mis suuremjagu, kõik!» kinnitas peremees.

«Nojah. Kõik nagu jah. Suurt abi nüüd vaestemaja naistest, mis seal eile olid veel nagu palgapereks...»

«Need kõik tulevad meile kah, seesama lugu täiesti. Vaestemajast tuleb üks veel rohkemgi, sest Otsapere eit täna ei saavat. Valud sees...»

«Oi, sinder, või sedasi!» lõi Peeda järsus, julges rõõmuhoos peremehele rusika rindu. «Siis ju tuleb see uus kah, vana Rattatoa Reet... Miks sa ei mäleta, see

Jaagu tütar... See ju minu vana kääl... vana igavene arm ja asi...»

«Õigus, Peeda!» naeris peremees, suu laiali. «Panen ta aganaid kandma, siis ta sul rohkem nagu silma all...»

«Tõsi!» lõi Peeda rusika lauda. «Anna ta mulle aganate juurde jah... asjaks hurjutada, et siin sa mul nüüd oled... va' uhkus ja au... kellele minu sugune mees ei kõlvanud, et ära tulla ja elama hakata...»

Naised tulid lüpsilt ja avatav uks heitis tuppa läheneva traktori turtsumist. Peremees ruttas õue vaatama, Peeda tema kannul.

Tulipunasena tõusev päike nihutas parajasti oma alaveere kaugete metsade tumedast triibust valla, kui traktor naabritalu õues masina järele võttis ja oma terava müraga hommikust vaikust lõhkudes pikkamisi hakkas rühkima uue tööpaiga poole. Näis, et inimesedki olid oodanud seda müramärku: kui traktor masinaga ettevaatliku aeglusega edasi rühkides oli jõudnud naabertalu põldude vahelt välja, hakkas ühtejärge kõigist õuedest inimesi Paliste poole liikuma. Tuli jalarahvast, kandes seljas hange ja rehasid ja vedades endaga kaasas tõusvast päikesest punetavail kõrrespõldudel hiigelpikki varje. Sõitis hobusemehi, püsti vankris.

Peeda, kes kohe, kui oli näinud masinaid naabri õues liikuma hakkavat, rühkis tavatu vaprusvaimustusega ja hoopis mitte hoolides teravaist valutorgetest puusas ja põlvedes, teelahkme poole. Nüüd ta oli seal juba valmis hobusemehi vastu võtma. Kõvasti üle läheneva traktori müra kostvate kamandustega peatas ta esimese vedajamehe:

«Pea kinni, poiss! Kuhu sa, kurat, lähed. Mis suga kodus tehakse, kui sa vilja vedama tulid. Näe, sinna, näe! Sealt ahervarest algab m i n u o d e r. Tee sard peale ja tule!»

Sedaviisi ta saatis veojärjele esimese hobusemehe, Otsapere Peipsi kandist päritud sulase. Peremeeste ja perepoegade jaoks, kes tulid teistest taludest, olid Peedal hoopis pehmemad toonid varuks — neid ta oleks juhatanud tööjärjele vaikse, sõbraliku sõnaga, aga kahjuks need ei tulnudki enam teelahkmele Peeda õpetust

saama, vaid sõitsid kohe üle põldude ja läbi viljakraavide sinna nurmenurka, kus Otsapere poiss juba tõstis päikese käes läigahtavaid hangutäisi koormategija jalgade alla.

Peeda, nähes, et asi on korras, hakkas kähku minema kodu poole, aga siis tal tuli meelde peremehe hommikune sõna teraveost teise hobusega ja ta pöördus ristikunurme poole. Kiskus siin Massa tiku maast, sidus keti ratsmeks ja talutas looma tühjade redelite juurde, kus oma puusavalude kiuste ronis märale selga. Ainult tunniosa aega söömas olnud hobune oli õige visa kodu poole minema, aga pikapeale müttasid Peeda pastlakannad ta siiski sõrgile ja nõnda oli tema tulek peksurahva hulka toredam kui kellelgi teisel. Peedal endalgi ei jäänud see märkamata ja veel siis, kui hobune juba ammu oli jäänud sõrgilt sammu, raputas ta end kuuehõlmade lehvides kärmes traavitaktis ja hoidis päitsete külge seotud ketti kõvasti pingul, nagu võiks ligemale paarikümmend tõupeksu näinud mära iga silmapilk ta alt hüpata üle puuriida metsa. Aga Peedal ei olnud aega hobuse seljast kuulama jääda reheliste heatahtlikus toonis hoitud tervitussõnu. Kähku ta kargas maha, viis hobuse talli ja ruttas masina juurde. Ta käed kihelesid haarata ükskõik millest, sest vaevalt võis Peeda virkuse ja vapruse vaimustus üldse tõusta kõrgemale kui praegu, mil kogu küla oli kuulmas-nägemas iga ta sõna ja tegu... Peedal peksu küllalt nähtud — juba ta teadis, mis teha, millest kinni haarata. Ta võttis laudapealse luugi eest redeli, asetas selle masina toekile ja ronis üles.

«Kes alt ei hoia, on surma laps!» hüüdis ta kogu oma kõri jõuga ja viskas siis kotitäie rihmu, tungraua ja kõik masina rataste tugiklambrid. Ta oskas trumlilt kaane üles tõsta. Roninud masinalt maha, leidis kohe, kus edasi rabelda. Tekkis jaole muidki aitajaid ja ei kulunud kaua, kui masin müdinal hakkas tolmu tõstma. Samas sõitis Otsapere poiss esimese odrakoormaga ette.

Ettevalmistuste ülevatujulises õhinas oli Peeda aganatekandja hoopis unustanud, aga kui ta nüüd sülitades, et haarata hang, märkas koorma varjus tüsedat,

tusase moega moori, kes aganasarja järel vedades tuli masina poole, siis kohe ta teadis ja ka tundis, et see on Reet. Peeda heitis pilgu koormale ja nähes, et valdas alles kinni, viskas hangu maha ja jooksis minema. Ei kaugemale kui kambrisse. Seal võttis lillepoti varjust peremehe hommikuse anni ja kummutas klaasi sisu kurku. Tagasi jõudis ta päris parajaks ajaks: nii kui haaras hangu, heitis allalaskja esimese sületäie otri trumlisse.

«Oi imet... no tere ka, Reet!» tegi Peeda, nagu näeks aganavõtjat alles nüüd.

Reet tõstis pilgu masina all vehklevailt aganasõeladelt nagu vastu tahtmist ja pöördus siis lihavavõitu vanainimese aeglusega Peeda poole, keda ta viivuks vaikides vaatas läbi tihedalt keerleva tolmu. Siis ütles rahulikult ja pikkamisi:

«Tere, tere. Aga mis imet sul siin oietada?»

Peeda võttis oma jõu näiteks tohutu voori, vinnas selle luugisuhu ja lausus:

«Kas see siis pole ime, kui sihuke uhke meistrimehe leskmamsel Paliste rehel... aganaid kandmas...»

Reeda tolmust juba tumenenud nägu tõmbus pilklikku naeruvinesse:

«Või sinagi pead end parajaks mind hurjutama! Ei tea, kaua sa ise arvad end omal jalgadel vedavat... Saame ehk varsti veel ühe katuse alla elama...»

Peeda hakkas hanguvarrega toksima vastu masina ratta rehvi. Hang küll ei olnudki valla, aga ta pidi toksima, sest ei mõistnud midagi vastata Reeda sõnadele, mis olid teravad ja karedad nagu kuivad odrakõlkad. Vist peas kihav viin viis ta jutu viltu... kiskus kõne kõveraks nagu peru hobune künnivao. Sõnatult hangutas Peeda kõlkaid nagu Reet aganaidki sarja rehitses. Ei sõnagi nende vahel enne, kui uue koorma ettesõit tegi põhule väikese vahe. Siis Peeda nagu aralt astus masina nurga taha ja ütles raske ohkega:

«Minul, mehel, on sedaviisi jah, et jalad hakkavad alt ära minema...»

«Jooksva või?» küsis Reet mokaotsast.

«Mis ta muud... kus aga jälle järje võtab, seal närib nii et...» lootis Peeda kaastunnet.

«Hauta sipelgaid, leota selle veega,» õpetas Reet ja pigistas siis suu kõvasti kinni, nagu oleks tal antud heast sõnast järsku kahju hakanud.

«Tea kas mõjub midagi?...»

«Mõnele on mõjunud.»

Uus koorem hakkas jälle kõlkaid ja aganaid andma, veel ohtramalt kui esimene, sest Otsapere poiss ei olnud kuigi kädev vilja masinale hangutama. Peedal kippus järg ette jääma — pea oli veidike viinasegane, käsigi polnud küllalt kindel ja valupisted torkisid jälle puusa kui vihased vapsikud. Ta ei saanudki masinatagust uueks koormate vahetuseks puhtaks ja kavatsetud jutusõnad pidid seekord ütlemata jääma. Ta ei jõudnudki järge eest ära enne, kui Otsapere poiss tuli teise koormaga ja hakkas seal susima oma väikese viglaga. Siis jäi küll veidike vahetki, aga Reet pidi just siis minema aganasarja kummutama! Peeda oli peaaegu juba appi jooksmas, kuid jättis siis minemata, sest tuli meelde karta, et nägijad võiksid nende vana asja näägutama hakata.

«Sa lähed sarjaga ka just siis, kui on koormate vaheaeg...» ütles Peeda Reeda tagasi tulles tasa nagu saladust.

«Kunas see õigem? Mine jooksu ajal, siis seni, kui käid, tuisutab masin suure hunniku sarja asemele.»

Ja Reet hakkaski iga koorma vahetuse ajal käima sarja kummutamas. Peeda sai aru küll, et nõnda see töö ongi kõige ladusam, aga raske ei olnud mõista sedagi, et saaks ka teisiti, kui mõni kord rehaga tõmmata rohkem selleks, et põgus jõudesilmapilk võiks neil ühine olla.

Reet! Endal tal mees ammu mullas ja pojad läinud ilmahulgusteks... nüüd vaestemaja peavarjuks... nägu juba hall kui põuane kesamuld... kõht üle seelikuvärvli ripakil, aga kangus ning uhkus südames ja sõnades sama, mis neljakümne aasta eest!... See ajas Peeda pikapeale jälle ägedaks. Hang juba hakkaski kärmemini käima. Peeda jõuab! — tulgu kõlkaid või kahevõrra... Nähku Reet ja kogu pererahvas, et Peedas on veel meest mehe eest. Põrnitsegu Reet pealegi oma põrnitsemist — on teisi, kellega kõnelda. Suurt

ja kurja häält tõstis Peeda, kui Otsapere poiss, lahedam järg jalge all, jälle kõrte kaupa oma koormast vilja masinale rakkus. Aga kui sõitis ette peremehi ja perepoegi, siis ta nendega kõneles tähtsalt ja targalt, kiitis vilja, seletas nurmede külvijärge ja kordas, kui sai vähegi mahti, kõigile, et tema olevat maaharimise ajal ütelnud, et hilisem annab tänavu terakama vilja... ja nõnda ta siis külvid teinudki... kõik hästi. Kui aga otrade järg sai otsa ja masin peatati, et võtta ohakalõikajad välja, siis Peeda ei jäänudki masnia päraotsa Reeda tõrkjaid sõnu õngitsema, vaid läks hoopis terade poole, peremeeste kilda, kus talle pakuti poesuitsu, öeldi mehesõnu.

Lõuna eel kippus küll väsimus jälle murdma, aga Peeda vinnas hanguvart nagu elu eest: ei lasknud tekkida järge, jäägu või süda seisma. Higipisarad veeresid ninal nagu kevadine mahl kasetüvve taotud tilas, läbimärg särk oli kleepunud ihu külge nagu teine nahk, aga Peeda muudkui andis hangutäisi ja jaksas veel lauda peale naisigi kamandada:

«Tallake aga kõik urkad hästi täis!... Tihedasti pange... sest mul on tänavu õige vägev vili... põhku tuleb palju...»

Lõunatunnil andsid puhkus ja kõva kõhutäis uut jõudu, viin ja peremeeste kiidusõnad lisasid vaprust. Kui masin hakkas jälle uut puhku huugama, oli Peeda kõlgastest üle nagu ennegi, ning ta vägevad kamandusedki ei jäänud masina mürale alla.

Õhtu muutis ilma.

Väike sinine sagar, millesse päike kustus juba varsti pärast lõunat, oli kiires töörühis rabelevate reheliste märkamata tõusnud üha kõrgemale ja paisunud umbpilveks, mis nüüd juba kesktaevani ulatudes tõstis keerukaid, peatse vihmaga ähvardavaid tuulehooge. Kui pilve märgati, oli päikese loojumiseni veel paar tundi ja samavõrra arvati ka veel koormais ja põllul olev segavili masinale tööd andvat. Raskelt tume pilv aga hämardas ilma ja igast uuest tuulehoost oli juba karta sajupisarate keerutust.

«Topi aga trumlisse... anna mis mahub!» kisas masinist traktori mürast allalaskjale ja lisas gaasi.

«Ära vedele... lase hangul käia!» hüüdis allalaskja ülesandjale.

Peeda viimased jõuvarud olid nüüd ägedas võitluses kõlgaste ohtra tulvaga. Põhku tuli mis mahtus ja kõige rängemat, sest nähtavasti olid vedajad jõudnud juba sinna heinamaa-äärsele uudismaale, kus segatis oli Peedast pikem. Palju neid sardu seal niiduserval oligi? Seitse, meenutas Peeda rängast väsimusest kohisev ja tuikav pea. Ja järg juba siin... Nii et ei ole enam palju... Seesama jagu, mis eile pärast seda, kui lambivalgus laudale lasti...

«Kas need on viimased... sealt niidu veerest?» kisas Peeda siiski veel koormamehelt küsida, et peatse lõpu lootuses poleks enam ühtki kahtlust.

«Need jah... sealt uuelt maalt,» vastas vedaja hangutusest ähkides.

«Mujal enam ei ole?»

«Ei ole. Need — ja kõik.»

Nüüd see oli kindel, et need seitse ränka uuemaa sarda... ja siis lõpp. Kui rohkem enam ei ole, siis need kah enam Peedat ei tapa! Nüüd murdugu või hanguvars — Peeda jäksab... jäksab, kui vahest sekka õige kõvasti kisada ja ähkida, nagu hääl ise tuleb.

«Hõi — haropp!»

Jäi ikka seegi vooride voor luugisuhu pidama, kuni naised lõid oma hargid sisse ja hakkasid sikutama. Naised juba kuuldigi kõik luugi juures kobaras olevat: oli loota, et laudapealne iga silmapilk võib täis saada. Ja kuhu siis lõpud?... Kuuri alla... Hõlpsam olekski!

Nüüd tundus, nagu oleks lõpp ta enda teha: mida ennem laudapealne saab täis, seda rutem ta vaevast vabaneb. Ja jälle ta surus, kui võttis uut voori ning rohkem oiates kui ähkides hakkas seda üles vinnama.

«Et nad ka sinusuguse üksi siia panevad! See ju päris mehe töö... tapad enda siiasamasse...»

Need Reeda haletsevad sõnad nagu väänasid Peedal hanguvarre käest ja juba luugilävele upitatud põhuvoor langes kahinal tagasi maha.

«Keda, sa, kurat, siin haletsed!» röögatas Peeda ja lõi hangu vihaselt uuesti kõlkaisse. «Mis sa tööinimest segad! Ega siin ei ole aganate siblimine... Või see on

mehe töö!... Ja mis siis mina olen? Mõni vaestemaja memm või?»...

Mida kõvemini Peeda kärkis oma kurjustust, seda suuremad sülemid haaras tema hang. Vars vahest raksus vinnates ja valusaid pisteid käis rindu. Reet oli ammu juba kadunud masinanurga taha, aga ei Peeda peatanud oma vihavalangut:

«Või mina tapan enda ära!... Kuule lolli... Endaks arvad või? Vaata, et sa ise endal naba aganatega välja ei vääna...»

Naised üleval hõiklesid, et laudapealne olevat täis.

«Maha jalamaid ja kähku kuuri alla kandma! Vihm on tulekul. Ruttu!» kamandas Peeda ja tõi redeli.

Aga kui nad mõned hargitäied said kuuri alla viinud, kostis masinalt Juuli hädaldav hõige:

«Peeda! Anna redel tagasi! ruttu!»

Mõistmata, milleks seda vaja, asetas Peeda redeli tagasi masina najale ja Juuli hakkas alla tulema.

«Odraohak läks silma... kole valus... mina enam ei saa...» ütles ja jooksis otseti kaevukünkale.

«Andke mulle inimene appi!» kisas allalaskja masinal.

«Mina ise tulen... mina ise!» hõikas Peeda ja ronis redelile.

Juba siis, kui ta alles käte-jalgadega kobas masina tugevast käiguhoost vabisevaid redelipulki, oli tal pea kihevil uuest endatähtsuse joobumusest, aga kui ta veel jõudis masinale, asus allalaskja ja üleshangutatud viljakuhila vahele, siis ta tundis end nagu oma elu sihil, jaluli keset suuremat õnne, mis talle kunagi varem osaks saanud. Ta oli kõrgemal kui keegi neist paljudest, kes praegu masina juures töötasid. Isegi allalaskja, sõbraliku loomuga naabritalu peremees, oma kastis seistes oli Peedast säärte jao madalamal... Mis küll Reet nüüd seal all... aganates — haletseb või imetleb...?

Ta haaras vilja sülle ja soputas kõigest jõust sarras tänkavajunud tükke.

«Hei, anna aga!» hüüdis ta koormamehele.

Naaberperemees pööris pea; allalaskmise hooles ta polnud märganudki uue soputaja ülestulekut.

«Ah, Peeda...» lausus ta rahulolevalt ja ühe käega vilja trumlisse toppides võttis teisega põuetaskust viinapudeli, rüüpas ise ja ulatas siis selle oma uuele abilisele.

Peedagi neelas mehise lonksu. Pudelit püsti upitades viskas tuul talle paar vihmapisarat näkku ja see andis põhjust tõsta nüüd nõnda suurt häält kui süda tahtis:

«Anna aga... Vihm juba hakkab! Anna aga, küll meie alla ajame!» kamandas ta koormameest.

«Soputa hoolega lahedaks, lihav vili, muidu kisub veel masina kinni,» õpetas allalaskja Peedat.

Ja Peeda õige hoolega soputaski, kõigest jõust puistas ta üle käte ränka vilja. Viin kihas peas, küürutades valu puusas keeras kui pussiga. Aga ta jäksas, jäksas veel hästigi. Uus töö — teistlaadi pingutus. Ja kauaks enam sedagi — juba jälle sõitis uus koorem ette. Varsti on lõpik — — perekas õhtulaud kiidusõnadega, viinaga... ja vägev üleolek Reedast...

«Et te mul seal põhku ripakile ei jäta! Muudkui kuuri alla... Vihm juba hakkab!» kisas Peeda üle masinaveere alla. Ja uuele koormamehele:

«Hei, Otsapere setu, liiguta, kurat, hangu! Anna aga... küll meie siin — —»

Loomalik röögatus lõikas ta lause. Rihm lendas laksudes traktori juurde hunnikusse. Masinist hüppas üles, keeras gaasi kinni.

Allalaskja jõudis küll Peeda enne trumlile langemist käte vahele haarata, aga tema soputuse õhinas väärdunud jalg oligi juba põlveni siinide vahel ja sinna see jäigi, kui Peeda ise, nagu unes inisev, kanti masinalt alla.

Samas tuuleiilid keerutasid esimesed harvad vihmapiisad kergeks sajusabinaks. Aga töö seisis, kuigi masina kõrval peale Otsapere sulase pooliku oli veel tervegi koorem ootamas.

Masinist oli esimene aru saama, et kui ilm hakkab sadama, kes teab kui kauaks ja ainult kaks koormat on veel läbi lasta, et ühe taluga oleks jälle selge vahe, siis pole kaugeltki kogu peksurahvast vaja vahtima ja hädaldama, kui kaltsudega ja vöörihmaga Paliste Peeda põlveni trumlisse jäänud jalga kinni tõmmatakse, ja

seatakse talle linnasõiduks vankrisse õlgedest aset. Ta pani traktori käima, tõmbas rihma peale ja käsutas inimesed tööd lõpetama.

Masina uuesti undama hakates avas Peedagi silmad, nagu ei kärsiks ta enam olla minestuses siis, kui kibe töö kutsub tegijaid. Aga ta ei jõudnud rohkem kui vaid korraks tõsta pead ning näha, et Juuli oli soputamas... Reet seisis reha najal aganasarja juures... ja puistajalt langes sületäis verist põhku.

Ent masin jooksis jälle nagu ennegi.

1934

VENNAD

1

Oli detsember, värske lumega laupäevaõhtu.

Kui Tuuleküla sepp Hendrik Parik ühele uue maaga mehele rege rautades juhtus kuupäevale mõtlema, tuli talle meelde, et täpselt pool aastat on täis sellest kõige pikemast suvepäevast, mil eestlaste maal uus elukord maksma pandi, nii linnades kui valdades punased lipud vardasse tõsteti. Nüüd aga tuli õhtu nõnda varakult kätte. Paar tundi tuli veel taguda ääsi- ja laternatule valgel, et uue maaga mehe regi saaks õhtuks raudu.

Ainult lumehelk tegi maa ja pimeduse vahel vahet, kui sepp lukutas pajauksed ja koju läks. Ta läks oma igapäevast teerada mööda — sadakond sammu külatee lahkmele ehitatud sepistust väikese elumajani, mis vanade raagus uibude vahelt talle valgustatud aknaga vastu vaatas.

Tuba oli soe ja valge, aga tühi. Sepp vaatas köögilävelt — ei Reeta, ei Leidat, naist ega tütart. Ainult vana pika pendliga seinakell tiksus oma laisavõitu ajasamme, nihutades osuteid juba seitsme lähedale. Kass vähkres mõnulevalt sooja ahju lähedal. Põrand oli pesemisest veel ääri mööda niiske ja sepa kodurõivad ühes saunapesuga olid toolileenile valmis pandud, puhast peremeest laupäevaõhtule ootama.

Kogu maja oli seda nägu, et naised näisid saunas olevat. Sepp mäletas, et sepikoja ust lukutades ta oli kuulnud õues kõneldavat ja kaevul vett võetavat — nii et nad olid nüüdsama alles läinud. Ja kohe ta teadis, milleks tarvitada naiste saunaaega, et siis õige laupäevaõhtuse mõnuga puhtana puhtasse tuppa tulla.

Ta võttis köögilaua laadikust oma postkasti võtme ja läks välja. Saunast mööda minnes astus ta korraks leililõhnasesse esikusse ja hüüdis sealt vihasapsude sekka:

«Käin vallamajas, toon lehed, et oleks õhtul vaadata...»

«Mine, kui viitsid,» oli naine nõus.

«Tahtsin ise minna, aga memm ei lubanud — kartis, et vilu õhtu ajab lapse köhima,» ütles Leida häätujulise häälega, mis oli selge ja puhas nagu ennegi, kuigi arstid juba kevadel, viimse kooliaasta lõpul, olid ta väsimuse, isutuse ja öised higistamised tiisikuseks tunnistanud.

Ja sepp läks. Saunas hakkas Reeda viht jälle käima. Leida sulistas end pesta.

Sepa jalad tundsid teed nagu oma õues ja ka silmad hakkasid iga sammuga enam harjuma. Tal oli hea minna. Kuna polnud vaja rutata ega pimedas hilisõhtus olnud midagi vaadatagi, siis mõtetel oli seda vabam voli. Need jooksid üle eeloleva talve hangede kevadesse, künni- ja külvipäevadele, kui ta, paarsada sammu tööpaja juurest edasi läinud, jäi silmapilguks seisma põlluserva taotud teiba juurde, mis märkis tasast, sügava mullaga maad, laia juurdelõiget sepapere kitsale rendilapile.

Ja Tuuleküla sepp mõtles oma avaramaks mõõdetud krundi kaudu kõigile inimeste ja eluseaduste suurtele

muudatustele, mis päevast päeva sündisid ja selgusid kodukülas, vallas ning kogu maal. Ta mõte kippus kaugemalegi kui üle talve kevadesse. Edasi ja tagasi kippus.

Mis on ees, seda võib aimata, nagu nooremaks saanud südamega oodata ja omaks võtta. Aga Tuuleküla sepp nägi nüüd ka endisi aegu selgemini kui varem. Ainult taevas inimeste peade kohal oli kord pime kord valge, vaikne või tuuline nagu ikka ja alati. Maa aga, millest elati, maa ja töö oli jagatud väga mitmetviisi. Oli neid, kes teenisid teisi, ja neid, keda teised teenisid. Oli neid, keda raske töö vaevalt toitis, ja neid, kes selle arvel, mis töö tegijale võlgu jäi, sõitsid elust läbi kui pikast pulmast. Mõned kandsid oma õigust ja võimu nahkkotiga põuetaskus ja teised rühkisid visalt sama saama poole. Aga kõigile ei jätkunud küllust — ei kunagi. Ei võinudki jätkuda.

Hendrik Parik oli mõisa sepa poeg. Lapsena ja poisikesena paistis tolleaegne elukord talle lõplikuna ning vääramatuna. Ta teadis, kuhu tohtis astuda, kuhu ei tohtinud. Olid kindlad piirid, kustmaalt võis vaadata valge härrastemaja poole, mis saavutamatu muinasjutulossina helkis põliste pargipuude vahelt. Ja mõisa õunad, punased ning lõhnavad, valmisid teispool kõrget kivitara. Harva viskas tuul mõne neist üle müüri.

Vanema poja Andrese pani isa linna kooli. Ta pidi õppima seminaris, et saada oma suguvendadele kõigi tarkuste õpetajaks. Isa tagus kõik argipäevad mõisa pajas mõisa rauda — adraterasid, rattarehve ja reeraudu, kuna Hendrik rippus lõõtsanööri otsas, kuni hakkas ka vasaraga harjuma. Pühapäeviti nad tihti käisid taludes, et teha mõnd väiksemat meistritööd. Ema ohkas piibli taga, palus Andrese edasijõudmisele jumala õnnistust ning manitses meest ja Hendrikut, poisikest, hingamispäeva pühitsema.

Aga isa käed olid küllalt tugevad, ta ei tarvitsenud jätta oma elu taevaste vägede hooleks. Ta tagus ise oma saatuse külma rauda. Ja kui uue sajandi viiendal aastal taevas mitmel ööl suurest tulest punetama lõi ning härrade hirm oma vägevuse ja elu pärast häär-

beri suured aknad pimedaks tegi, siis vana sepp ühel õhtul kadus kodunt ja kadunuks jäigi. Ema silmavesi leotas piiblilehti. Hendrik aga pidi võtma võõras pajas võõra vasaravarre ja Andres pidi vaatama, kuidas seminaris oma õppimistega lõpule jõuda.

Vanade tee oli lahku läinud ja lahku jäigi, kuigi elu seadused ei olnudki nii igavesed, nagu Hendrik lapsena oli uskunud. Aastatega rebenes mõndagi. Tsaar sõdis sakslastega, kuni täägid tõusid ta enda vastu. Hendrik Parik oli küll ehk arvanud, et tema käed ainult vasarale ja pihtidele kuuluvad, aga tuli ka püssilaadi hoida. Sai näha Karpaatide lund, Poola tuiske ja suurt suitsu ning tuld, kui Tallinna vana vangimaja punaste lippude lehvides põlema pandi. Mõisavõim varises kokku. Isegi viljapuuaia kivitara lagunes. Ja samas härrastemajas, mida kord pargis kõndiv poisike alandava hirmuga võis vaadata vaid eemalt, hakkas nüüd Tuuleküla sepa tütar oma esimesi talvi koolis käima.

Mõisade võim näis murduvat, aga muu jäi. Kes orjama määratud, pidi orjama — ükskõik mis meelega. Kui lõigati paruni laiu põlde, siis leiti, et Tuuleküla sepp, mässaja poeg, on liiga punane selleks, et talle maad anda. Ta jäi siia, kus oli olnud, külasuurniku rendimajja. Võõras maa oli tal jalge all ja võõras oli peavari.

Kuhu jäi vabadus, millest kõneldi nii suuri sõnu? See kadus nagu valgus silmist, kui pilvine, kuuta sügiseõhtu tõttab lühikest, hämarat päeva lõpetama. Ei saa arugi, kuidas silma ulatus järjest koomale kahaneb. Aga viimaks ei näe enam jala ettegi.

Vabadust oli ikkagi ainult sedamööda, kui palju kellelgi kaukavõimu. Elu läks üleni äriks — kogu maa oli nagu lakkamatu laat. Hobuseparseldajate kombel hangeldati nii lihtsama tööga kui ka tähtsama teenistusega. Võimu ja valitsemise jagamist nimetati lehmakaubaks. Kuulsus ja aurahad seisid kui prääniku letil reas — osta ja hiilga...

Kas oli veel midagi, mis müüdav ei olnud? Ehk armastus, see noorte südametuluke?...

Tuulemäe sepp, juba üle poole tee jõudnud, muigas muhelevalt selle mõtte juurde. Miks ta ei teadnud —

TRÜ Raamatukogu

küll käis aga kaubaks seegi. Talud võtsid naisi... karju kositi... ametitega heideti abiellu. Ametitega ja rahaga...

Siis pani sepa muigama mõte tema venna abielule, sellele uuele — teisele. Viiekümne-aastane lesk kosis kahekümne-aastase neiu — kohvikust, nagu kõneldi. Majad ja vildivabrik täitis eavahe, rahakott põuetaskus varjas vanamehe kopsaka kõhu. Noorik näis eluga rahul olevat, võis endale alati lubada, mis süda himustada mõistis. Oli see sepa rikka venna naispere, praegune noorik ja umbes samaealine tütar eelmisest abielust, ühes Andresega mõnel autosõidul tunniks või paariks Tuulekülaski peatunud. Andres oli nagu Andres kunagi — rammus ja raske sammuga, kärmust ja jume aastate kohta küllaltki. Aga naine ja tütar küla kohas nagu imeteod vaadata: suud peas punased nagu valgesse lihasse lõigatud haavad, küüned kui värvitud pühademuna koorekillud. Jutud sedamööda...

Aga kuidas peaks nende õnn küll elama nüüd, kus Andresel, kes küll hakkas hariduse poole minema, aga äriteele välja jõudis, kõik rikkused rahva varaks saanud? Ja mis ta naine ja tütar, vaesekesed, peavad nüüd endile selga panema, kui kõik toredamad maad sõdadega kinni, ei pääse enam Pariisi ega Viini uusi kleidiriideid ostma?

Jah, mis see võis küll olla, mis neil pimedail päevil ei olnud ostetavaks ja müüdavaks tehtud? Au või häbi?... Tuuleküla sepp pidi jällegi muigama. Suu läks vesiseks ja hakkas suitsu tahtma. Ta peatus, pööras selja tuule poole ja pani piibu põlema.

Või ehk tervis, inimese elupäevade pikkus?... Kui mõtelda — ei seegi. Surma päris ära osta ju veel ei mõistetud, aga haigus oskas küll ütelda — raha või elu!

Seda ähvardavat nõuet oli sepp kuulnud oma koduski. Kui selgus, et Leidal on kopsud haiged, siis selgus varsti ka see, et Tuuleküla sepal tuleks oma lapse tervise päästmiseks kümme korda rohkem regesid ja rattaid rautada, kui neid rautada on ja kui üks inimene neid rautada suudaks. Ei võinud mõeldagi, et ta oma vasaraga võib taskusse taguda selle raha, mida

nõudis haige tütre põetamine sanatooriumis, kust anti lootust, et ehk saab ruumi kombineerida.

Teivas, mis seal kodumail tee ääres seisis, oli Tuulekülа sepa esimene isiklik rõõm noore nõukogude võimu päevilt. Tal oli nüüd küllaldane lapike leivamaad. Ja maja ühes sepistuga — nagu omad. Väljaajamist ei olnud enam kartagi.

Teine, veel suurem rõõm oli see, kui ta sai teada tasuta sanatooriumi-ravi õigusest ja sellest, et Leidal tuleb vaid mõni päev ruumi pärast veel oodata. Seda teadet lugedes oli kindel, et tema tütre elu ei ole enam odavam kui, näiteks, Andrese naise oma, kes, ise sigarett sigareti järel suitsu pahvides, mõni suvi tagasi käis oma kõha vastu Alpide õhku hingamas. Uus aeg ja uus õigus oli maal — juba kõigis asjus. Inimesele oli antud inimese ja rahale raha õigus. Töö, isegi nõgine sepatöö, ei määrinud enam käsi, vaid tegi mehele au.

«Jõudu, Parik!» hüüdis pimedast keegi, kes sepa sammu ja kuju järgi ära tundis.

«Jõudu vaja, aga... kesse annab?» küsis sepp vastu.

«Ei tunne või...?»

Mehed juba seisid vastamisi, tugevad käed kinnitasid teretust.

«Või vallavanem. Tali alles noor, kõrvad kõrvikuga harjumata — ei saanud häälest aru...»

«Pididki posti järele minema või?» küsis vallavanem.

«Sellel teel jah. Mõtlesin, et sauna peale hea lehte vaadata.»

«Mõne sammu ikka vähendasin ära su jalavaeva.»

«Võtsid kaasa või?»

«Jah... Säh, pane taskusse. Kaks kirja on lehtede vahel — vaata, et pimedas ei pudene.»

«Ole terve! Või kirjadki.»

«Teine on sanatooriumist. Mis see muud kui tulekukäsk. Sellepärast võtsingi kaasa, mõtlesin — tulen läbi, siis teil teada. Et kui, siis juba kohe. Homme pühapäev, kergem hobust saada ja...»

«Kui peaks nõnda olema — sa annaksid?»

«Miks ma ei peaks andma. Vallaasjad ei lase ju nüüd palgi- ega puuveole — puhanud loom, võta ja lase.»

«Pikk maa... saab vist üle neljakümne...»

«Õhtuks sinna, teine päev tagasi. Tee nüüd hea — paras käimine.»

Vallavanem peatus. Lehed ja kirjad sepale kätte antud, ta ei tarvitsenud enam ringi teha. Siit läks otsem tee ta taludetagusesse popsimajja.

«Ole terve lubamast. Kui kiri näitab nõnda, nagu sa arvad, siis homme tulen.»

«Mis seal muud. Panen kohe hommikul ree jutti.»

Vallavanem pööras teelt lumiste kuuskede vahele.

Sepp astus kodu poole. Ta läks nüüd õige kärme sammuga, et rutem koju tule valgele jõuda. Siis äkki aga jäi ta seisma, võttis taskust lehtede vahelt kirjad, kompas neid sõrmi-kaudu. Sanatooriumi ametlikku kirja ei olnud raske nõnda kobamisi ära tunda. Ümbrik oli suurem ja õhem. Teine oli väiksem, tihedamas, koredast paberist ümbrikus. Küllap see on Leidale, arvas sepp — mõnelt sõbralt või kooliõelt. Selle ta pani taskusse tagasi.

Sanatooriumi kirjale tahtis ta siiski kohe pilku heita. Koputas vastu sõrmi kirja ümbrikus ühte otsa, et mitte katki rebida. Avas siis käsikaudu, ettevaatlikult. Kiri käes, ümbrik sõrmede vahel tõmbas siis tikust tuld. Aga tuul ei lasknud lugeda sõnagi. Ainult nii palju ta nägi, et ta töölt tulnud sõrmed olid paberile musti jälgi jätnud.

Aga sepp ei jätnud jonni vaid proovis piibuvalgel. Teine asi. Kuiv tubak — kui kõvasti tõmmata, oli kuma küllalt, et näha: «... 20-ndast skp. on koht vaba... soovitav kohe kohale ilmuda...»

Ta läks jälle, astus päris rutates, kuigi jalg kippus komistama. Silmad olid nagu valgele paberile jäänud.

«Haigus on alles noor. Kui saaks talveks sanatooriumi, paraneks nii, et ei jääks jälgegi.»

Need arsti sõnad, mida ta mäletas, said nüüd korraga hoopis julgema kõla kui siis, kui sanatooriumi pääsemine paistis üsna lootusetu olevat.

Nagu iseenesest võtsid ta sammud veelgi hoogu juurde. See kiri taskus, palja käe sõrmede all, oli tulnud teda ta ainsast suurest murest üle aitama. Ta tahtis sellega nüüd rutem koju jõuda.

2

Tuba oli ainult peremehe päralt nagu ennegi — naised ei olnud veel saunast tagasi.

Sepp pühkis köögis jalad kuuseokstesse ja läks tuppa väikeseks keeratud tule juurde. Siin luges ta piibuvalgel vaadatud kirja algusest lõpuni läbi. Ja oli kindel, et Leida homme vallavanema hobusega teele sõidab.

Ja teine?... ei olnudki Leidale, vaid talle endale. Suured ja selged tähed: Kodanik Hendrik Parik...

Sepp tundis kohe, et see oli ta vennalt, Andreselt. Nõnda... Võõras sanatoorium oli kirjutanud nii ümbrikul kui kirjas ta nime ette usaldusliku «seltsimehe», oma vend aga külma «kodaniku»...

Vaevalt said sepa nõgised küüned venna kirjaümbriku paksu, sitkesse paberisse hakata, kui köögiuks avati — Reet ja Leida tulid saunast.

«Juba tagasi? Mine nüüd kohe!»

«Leida, homme lähed!» ütles sepp venna kirja taskusse pistes.

«Homme... kuhu?» küsis tütar köögilävelt, valge sall saunasoojast õhetava näo ümber.

«Sinna, noh... sinna heale elule, kus võid enda terveks süüa ja magada. Mul kiri juba siin, loe ise... Kiri siin ja hobune tellitud.»

Leida ruttas laua juurde lugema, riides nagu oli — ainult ühe kinda tõmbas käest.

«Tõesti...» ütles juba esimest pilku paberile heites.

«Loe kõvasti!» käskis Reet köögist.

Sepp läks sauna. Tal ehk ei oleks nüüd nii väga kiiret olnudki, aga taskus... see teine kiri... Keset praegust rõõmu ei tahtnud ta seda toas enam vaatama hakata, sest nii harva kui neid Andrese kirju ka Tuulekülla tuli, päris head tunnet ei olnud nad kunagi majja toonud. Oma kiri ja oma vend — parem üksinda lugeda, saunalambi valgel endamisi ära vaadata, mis Andresel oma vaesele vennale nii hulga aja tagant võiks jälle ütlemist olla.

Sauna jõudes sepp ei hakanud kohe lugema, vaid, taltsutades oma uudishimu, riietas enda esikus lahti,

võttis siis väikese klaasita lambi ühte, kirja ühes vihatüvega teise kätte ja läks sauna. Parem mõnuga kui rutuga.

Harilikult oli saunalambi koht aknaaugus, aga seekord pani sepp tule lavale. Võttis siis kapa ja viskas veidi leilivett. Nõnda. Virvendama küll võttis, aga ära ei kustunud. Viht haudumas, kiri äärtpidi hammaste vahel — aega oli. Pesi siis käedki suurest nõest puhtaks, et sõrmed higistama hakates venna kirjatähti hoopis ära ei kustutaks.

Sepp heitis lavale ja võttis venna kirja.

«Armas Hendrik!»

— Nagu alati...

«Teie seal maal võite vist küll palju õnnelikumad olla kui meie siin linna närvilikus olekus.»

— Need aga, kohe algul, olid juba uue aja uued sõnad...

«Sa tead ise, mis ajalugu nüüd eluga teeb. Aga sa tead ka seda, et mul ei ole olnud kõige vähematki päritud ega muidu saadud varandust. Kõik, mis mul oli, olen ise oma vaevaga ja hoolega, oma enda ausa tööga teeninud.»

— Tõesti?... naeratas sepa nõgine nägu higist läikivana. — Oled olnud vägev töömees, armas Andres! Väga vägev, kui mõtelda, et su sepast veli ei ole oma elus ühtki päeva pikali olnud ega põdenud, et külas ei ole meest, kes ta sõrme lahti veaks või vägikaikaga üles tõmbaks, ja mis ta on saanud? — vaevalt elada...

«Aga nüüd ei tehta vahet varanduse ja varanduse vahel. Võetakse ära kõik, mis võtta annab. Ei ole mul enam vildivabrikut ega majasid, kõik on läinud. Ja mul ei ole enam isegi endist korterit omas majas. Meie kraam on ainult kolmes toas hunnikus koos, nii et vaevalt saab vahelt läbi. Kõik sissetulekud on ära, Astal tuleb vist ülikoolgi pooleli jätta ja tööle minna...»

Laval oli kuum ja sepale kippusid higitilgad silma, Ta äigas käeseljaga, nagu pühiks kaastundepisaraid venna raske saatuse pärast.

«Võid isegi arvata, armas vend, et mul ei ole vähe muret olnud. Vahest on päris hirm, et närvid enam vastu ei pea ja süda üles ütleb. Mis saaks siis Ellast

ja Astast, kes seni minu najal on harjunud muretult elama.»

— Raske, tõesti raske, kui ajab juba surma kartma...

«Et sellest kõigest natukegi hinge tagasi tõmmata, selleks otsustasin mõneks päevaks Sinu poole sõita. Ella jääb kodu hoidma, Asta ka ei saa tulla, sest ta käib ikka ülikoolis ja ega seal ole ju nüüd jõulupühi ega midagi. Ülehomme, pühapäeval, sõidan siit välja. Sa ju tead seda rongi. Ole siis meheks ja tule mulle jaama vastu. — Seniks kõike head Sulle ja perekonnale soovib Sinu vend Andres.»

Nüüd sepp viis lambi ja kirja aknaauku, loputas näo, viskas mitu korda leili ja võttis viha.

Tule aga tule, Andres. Tule pealegi Tuulekülla vaeselt vennalt rahu ja puhkamist laenama...

Leil oli käre, hakkas küüntesse kinni ja mattis hingamist. Kapatäis külma vett pähe oli hea ja karastav.

Ihu mõnusalt higistamas, jäi sepp veel tükiks ajaks lavalе lesima. Et vägeval vennal nüüd asjad nõnda, nagu oli kirjast lugeda, see oli teadagi. Aga ometi tundus imelikuna, peaaegu uskumatuna, et ta ise sellest kõigest kirjutab nii haledalt ja allaheitlikult. See toon ei jätnud kahtlustki, et ta tunneb oma võimu juured üleni läbi olevat lõigatud. Tähtsad päevad need nüüdsed, määravalt tähtsad mõlema venna elus: ühel elu nagu algab uuesti, teisel lõpp käes...

Kui mõtelda tagasi neid aegu — ühe isa lapsed, samal leemel ja ühe teki all lapsest poisiks saadud. Aga kuidas nende teed olid lahku läinud, et homme nii uuel kombel ja nii hulga aja pärast korraks jälle kokku saada!

Sõjareise maha arvates oli Hendriku elu olnud ühtlaselt sirge nagu tasase maa otsetee. Aga Andrese rada, see käis kõrgelt ja kaugelt ringi. Isa ja noorema venna vasaratöö toetusel ta lõpetas seminari ja sai oma moonakakodust märksa targemaks, julgemaks ja jutukamaks ühtlasi. Kui ta ühe kaugema kihelkonnakooli õpetajaks olles tuli vahel koduseid vaatama, siis Hendrikuga ta mõistis kõnelda töörahva õigusest ja tsaari

nurjatustest sama osavalt ja hästi kui emale jutustada jumala armust, mis olevat suurem kui kõik muu.

Andres õppis ameti kõrval hoolega edasi. Sooritas eksternina gümnaasiumi lõppeksami, astus ülikooli ja sai advokaadiks. Sõjaaastad tema elu ei seganud, vaid aitasid ta jõukuse järjele. Kui Hendrik austerlaste tule all mööda Karpaate roomas, siis Andres Petrogradis säravate pagunitega sõjaväe-ametnikuna teenis tsaari ja Kerenski varustusvalitsust, pidas polkovniku-tütrega pulmi ja — pidi aga palk olema! — ostis puudade viisi hõbedast lauanõusid.

Siis aga kõmises oktoobri äike. Kuidagi ta pääsis tagasi Eestisse, sai siia ühes naisega ja väikese Astaga, nahkadega, klaveritega ja hõbeastjatega. Ainult suured palmid ja klaastiik kuldkaladega olevat maha jäänud.

Kodumaal sai Andresest peagi valge vabariigi tähtis tõusumees. Alustades advokaadi-ameti kõrval poliitikaga, jäid talle veel mõneks ajaks suhu jutud töörahva õigusest. Neilt päevilt Hendrik mäletas nende mõndagi omavahelist juttu. Andres mõistis ja jõudis kõnelda, kunagi ta suu ei väsinud. Haruldaselt hästi mõistis ta ette kanda oma ehtsaid vähemlase-vaateid. Töörahva õiguse eest pidavat enne kõike muud mitte j u l g e m a, vaid m õ i s t m a võidelda — sahkerdamisi ja sekeldamisi... keerutades ja kokkuleplikult... Nii võis temast aru saada.

Andrese poliitika ja advokaadiameti kõrval käisid äriasjad oma rada. Varsti teati ta majadest Tallinnas, kõneldi piirituselaevast, mis toredate tuludega sõitvat Danzigi ja Soome ranna vahet. Ajalehed tihti kirjutasid Andres Parikust. Ainult ta sotsialisti nimetus kadus ajapikka nagu iseenesest. Tükk aega ta oli lihtsalt tulundustegelane. Hiljem tõi vildivabrik talle töösturi tiitli.

Tuulekülas leidus neid, kes ütlesid: «Küllap meie sepp sellepärast ongi nii kangesti punase meelega, et linnavennal liiga hästi läheb.» Aga need olid tühjad sõnad — kade ei olnud Hendrik oma vennale küll küüne väärtki. Kui Andrese auto vahest suviti mõneks tunniks Tuuleküla sepa aeda sõitis, siis Hendrikul niisama

meeldis venda vèidi kergelt narrida, kunagi emale seletatud jumalasõna ja hiljem kõigile kuulutatud töörahva õigust meelde tuletada. Päris tõsisteks kõnelemisteks oli vend temast liiga kaugele kaldunud.

Ainult kord elus oli Hendrik venna läbi oma südame päris raskeks saanud. See oli alles nüüd, kevadel, kui selgus Leida kopsude viga.

See oli Tuuleküla sepamajale raskeks löögiks, et nende ainus laps, kellele kõige paremaid lootusi pandud, oli oma koolipõlve kitsastest oludest, kuiva toidu ühekülgsusest ja keldritoa nurkade külmast rõskusest nõnda ähvardava haiguse rinda saanud. Vanemad mõtlesid murega, mis teha tütre tervise päästmiseks. Ja kui mitmete järelepärimiste peale selgus, et võib leiduda vähemalt väga kalleidki võimalusi sanatooriumiraviks, siis isa otsustas, et s e l l e k s ta oleks nõus venna abi vastu võtma. Ta ei kahelnud, et Andres oma seminarihariduse eest peaks tundma mõnevõrra võlga ka noorema venna esimestele vasaratöö aastatele. Ta võttis Leida kaasa ja sõitis Tallinna.

Hendrik ise oli ennegi käinud, aga Leida nägi onu kodu toredust esimest korda. Kuid ta olek jäi vabaks ja enesekindlaks nagu alati. Isa, tütart vargsi silmas pidades, võis oma meeleheaks näha, et Leida samm kalleil vaipadel ja libedal parketil korrakski ei kohmetunud, kui ta Asta saatel toast tuppa käis. Samuti oli ta sõna kindel nagu kodus, kui Andrese pere ootamatult saabunud Tuuleküla rahva südamlikuks seatud rõõmuga vastu võttis. Ja toredasti rahulikuks jäi Leida isegi siis, kui Asta oma toas talle oma kalleid ja kaugelt toodud pidukleite näitas, uduõrnu pitse ja sillerdavaid siide sepatütre villastele õlgadele laotas.

Pärast rikkalikku härraslõunat — Andrese kuulus hõbe oli laual — viis Asta Leida jälle oma tuppa ja Hendrik vennaga ja vennanaisega istusid saali. Sepp leidis selle tõsisemaks kõnelemiseks õige silmapilgu olevat ning samas jutustas kogu loo, kuidas Leida sel kevadel korraga enam ei olnud nagu enne ja mis kodulinna kooliarst ta haigusest arvas ning tervenemiseks tarvis ütles olevat.

See kõik kõneldud, märkas sepp kohe, et venna ja vennanaise kaastunne ei olnud kaugeltki nii vilunult loomulik nagu nende senine külalislahkus ja kostitamisrõõm. Ella tõusis, läks uksele ja hüüdis läbi söögitoa: «Asta, kas sa ka tead, et Leidal on kopsud haiged?» Need sõnad tundusid kõlavat enne muud hoiatusena: ole ettevaatlik ... hoia eemale ...

Andres aga arvas venda kõige paremini lohutada võivat sellega, et hakkas suure hooga kahtlustama provintsiarstide asjatundmist. Soovitas mitte muret tunda, vaid Leidaga kohe minna mõne pealinna parima spetsialisti juurde. «Selleks me ju tulimegi,» ütles sepp, et päästa venda arvamast, nagu oleks tuldud selle mõttega, millega tuldi.

Ella ja Asta teadsid kõige paremaid pealinna arste ja neil oli palju näiteid jutustada, kuidas üks või teine tuttav otsekui imekombel oli terveks tehtud. Omavahel arutades nad valisid kuulsatest kõige kuulsama, telefoneerisid ette ja leppisid visiidiaja suhtes täpselt kokku. Asta tuli teed juhatama, saatis nad ukseni. Aga kui Leida, trepist üles läinud, arsti uske taga kergelt õhetades väheks puhkama jäi, siis äkki ta pani käed isa õlgadele ja ütles: «Onult ära sa küll midagi küsi kui paranen, siis paranen. Kerjatud tervist ma ei taha.»

Hendrik ei lausunud midagi, aga selgemini kui kunagi tundis ta nende sõnade ütleja oma lapse olevat.

Pealinna targa tohtri otsus aga ei erinenud sugugi provintsiarsti omast. Ja samuti ütles ta sanatooriumiravi kõige soovitavama olevat, aga kui selleks jõudu ei ole, siis ... jagas tuttavaid õpetusi koduse põdemise puhuks. Sama otsus, samad õpetused ja rohudki. Ainult visiidimaks oli kodulinna arsti omast mitu korda kõrgem.

Kui neil siis Andrese majas tuli hakata oma käigust aru andma, oli Leida ise korraga väga jutukas. Sanatooriumi minek ei olevat talle sugugi tähtis. Paar tundi päevas värskes õhus lamada, rohkesti piima juua, kord nädalas lasta kaltsiumi süstida, ja tervis olevat varsti tagasi.

Andrese maja rõõmustas väga, et Leida haigus raskem ei ole. Ja kui külalised hakkasid õhtusele rongile minema, siis saadeti lahkujaid vähemalt sama hea lahkusega kui see, millega neid tulles vastu võeti.

Sepp ja ta tütar sõitsid Tallinnast tagasi Tuulekülla — siiski targemalt kui tulles.

Homme Andres tuleb sama teed.

Aga Leidat ta küll ei näe, mõtles sepp lavalt alla tulles ja end pesema hakates.

Reet võib sõita Leidat saatma, otsustas ta, sõrmed seebivahuseid juukseid sagimas. Nad võivad ju, õige küll, just nõnda kodunt välja sõita, et ta ka ise võib istuda reeservale, et õigeks ajaks vennale vastu jõuda. Jaamast koju aga tuleb neil jala tulla, sest kust kaht hobust korraga laenata.

Kui ilm nagu täna — ilus astuda...

3

Pühapäeva hommikutunnid Tuuleküla sepamajas kulusid Leida mineku ettevalmistusteks. Naistel rohkem, aga tegemist oli sepalgi. Ta küll vaatas ja valvas, aga ei leidnud kohast aega, et Reedale ja Leidale Andrese kirja näidata. Õhtul saunast tulles oli Leida juba maganud, Reedaga oli tal aga olnud muudki nõupidamist ja ta oli selle teise uudise meelega hommikuks jätnud. Aga hommikul algas kohe kibe kiire. Pealegi tuli kõne alla, et sepal on täna vallamajas koosolek, mis sedamaid otsustas ka Reeda küüdimeheks mineku. Ja Leidal oli tõusmisest saadik nii rõõmus tuju, et sepp kohe ei raatsinud millegi muuga teda segama hakata.

Jäägugi... otsustas ta lumiste põldude vahelt vallavanema poole hobuse järele minnes. Oma vend, oma vastuvõtmine... Mingu Reet ja Leida pealegi ainult oma mõttega. Küll sepp ise õhtul lüpsab lehma ja lõikab vennale sepikut lauale. Ta ei või ometi pahaks panna, kui teistele just külalise päevaks on nõnda tähtis tee ette tulnud.

Nõnda jäigi. Lumiste nurmede ja härmaste metsade kohal oli lühikese talvepäeva valgus alles üsna noor, kui

sõidule mindi. Maja lukus ja loomad talitatud, kõik kaasavõetav kompsudes koos, pakkis sepp tütre ja naise soojalt ning hoolega vallavanema rekke, istus ise, jalad üle ääre, kannad lumes, reeservale, ja nõnda mindi.

Vastu hommikut oli veelgi veidi lund tulnud. Tee oli tasane ja kerge. Vallavanema kõrb traavis kerge jalaga, läks nagu lustipärast.

«Ei tea, kui kauaks nad mu sinna jätavad,» ütles Leida soojade sallide ja suurrättide vahelt.

«Küllap parajaks lajaks,» arvas sepp heatujulise sõnaga. «Sest kui liiga väheks, jääb abi poolikuks, aga kui ülearu kauaks, magad enda seal liiga laisaks. Ja mis see laisa inimese tervis rohkem väärt kui usina häda...»

«Ära laiskusest kõnele!» ütles ema. «Vardad võeti kaasa ja suured lõngakerad.»

«Või sedaviisi, et veimed mureks... Kas sa, Leida, arvad, et kui tervis tuleb, siis kosjad kohe kannul?...»

«Ehk leian juba sealgi mõne kõbusama vaadata...»

Tee vallamajani nagu lendas ree alt läbi. Sepp peatas hobuse, soovis tütrele kõike head, andis ohjad naise kätte ja läks ise vallamajja koosolekule.

Parajaks jaama mineku ajaks oli jäänud paar tundi ja ei koosolek kauem kestnudki. Sepp oli kärmem kui teised kasukat selga ja kõrvikut pähe tõmbama.

«Mul on täna veel käimist — nägemiseni!» ütles seltsimeestele üldiseks hüvastijätuks ja läks.

Lisaks umbes poolteisele kilomeetrile, mis sepa kodust oli maad vallamajani, jäi siit jaama veel tublisti neli. Kuna rongi tulekuks oli ainult mõni minut üle tunni, siis — rasked riided ja libedavõitu tee — tuli astuda päris laheda sammuga, et jõuda õigeks ajaks. Seda ei oleks ta kuidagi tahtnud, et vend tuleb ja vaatab — vastas ei kedagi.

Aga aega jäi ülegi. Sama regi, mille sepp ise oli eile rautanud, sõitis talle poolel teel järele.

«Jõudu, sepp!» hüüdis heinamärsil põlvitav mees. Tal näis metsaminek ees olevat — köis ja palgikelk reel.

«Jõudu vaja. Või sa juba neid uusi raudu libedaks laskmas!»

«Tule istu, litsu teine jalas ka ligimaad. Muidu see ehk jääb roostesse.»

«Ole terve! Tasus, näe, taguda nii pika pimedani. Ise kohe esimene edasi saamas.»

«Ja pane hõlmad kokku. Pehme ilm, nahk juba aurama käidud — sedaviisi võib rinnad kinni tõmmata.»

«Õige küll, minu amet — kogu aeg ääsi ees elatud — see teeb küll käed kõvaks, aga jalust jätab laisaks. Rassid raua kallal — pole viga midagi. Aga kui veidike vastumäge minemist — nahk kohe soe.»

Külamehe hall ruun jäi sörgilt sammu käima. Mees pani ohjad põlvede vahele ja kindad sülle, pakkus sepale tubakat.

«Õige pikk tee sul ees või?»

«Pidin minema rongi vaatama.»

«Kas mõni agitaator või ametimees oodata?»

«Ei. Hoopis oma vend.»

«Tallinnast? See rikas Andres või?»

«Tallinnast küll ja Andres jah, aga kes teab, kuidas tal nüüd selle rikkusega enam...»

«Seda jah. Aeg äkki elul nii uued otsad keeranud, et väga suur varandus nüüd see kõige täbaram asi ongi.»

«Jah. Terved töökäed rohkem väärt kui mõne mehe mõisad.»

«Aega läks, aga asja sai, tuleb ütelda. Siitvalla suuredki — olid ja elasid, usk kui aamen, et põllu mõõt on see kõige põlisem asi. Aga äkki, näe, lõigati parajaks kõik metsad ja maad... Eks su Andresest vennal ka ikka elu nüüd kitsamaks kärbitud?»

«Majad ja vabrikud ju rahva omad nagu maagi.»

«Oleme rikkad mehed, sepp, kui mõtelda, et kõik need vallad ja linnad osapidi meie omadki.»

«Mõtle või üle Aasia, kui pähe mahub...»

«Nojah... Nõõ, mis!» ajas peremees hobuse sörki laskma. «Hall, hull, kõnnib kui koormaga, järab su veel sedaviisi hiljaks.»

«Jõuan. Oleksin jalagi jõudnud.»

«Kas sa jaama mailt küüdimeest ka vaatad? Või kohe kõnnitad oma külalise koju?»

«Arvasin jah, et aega astuda on. Küll õhtuks jõuame.»

«Autoga harjunud, tea, kas lepib.»

«Tuleb tal nüüd ikka mõni tee jalgsi ka käia...»

«Ega midagi. Raske kerega inimene, kulub vahest kõndidagi.»

«Kirjastki paistis, et tahab maalt nagu lahutust leida. Mis see raske meele vastu parem kui nõnda ilusa ilmaga nahk kuumaks kõndida.»

«Vaata, kui äkki võtab veel vasara...»

«Hilja. Ei ta õpi enam rauale pihta saama.»

«Aga no lõõtsa otsa?»

«Seda küll. Lõõtsanööri ta on proovinudki — juba lapsena.»

«Jah, mõtle... Mõisa töölise poeg nagu sinagi.»

«Noh vend ikka vend.»

«Tal võib nüüd ikka kahju ka olla, et see töörahva jutu järg tal suust nagu ära kadus... Üksvahe ta ju rääkis sellest riigikogudes ja siingi käis kõnet pidamas.»

«Kel ärimehe vaim sees, see kaupleb iga asjaga.»

«Nõnda arvad?»

«Mis seal arvata, elu näitas. Seni rääkis töörahvast, kui töösturiks sai.»

«Nojah... kus sa siis enam...»

Nad olid jõudnud lahkmesse, kust teeharu pööras alla orgu, kitsarööpmelise raudtee väiksesse jaama. Uue maaga hobusemehel oli palgimetsa veel tükk teed. Ta sõitis edasi. Sepp läks jala jaama poole.

Oli hea rahulik minna. Ei olnud enam kahtlustki, et ta jõuab küllalt aegsasti. Jaamaesine alt orupõhjast paistis üles teele kui peopesal, aga seal ei olnud veel kedagi liikvel. Rongi tulek selle vaikse ilmaga oleks juba kaugelt kuulda olnud, aga ei kostnud veel midagi. Ainult varesed eemal metsa ääres kraaksatasid mõne suutäie.

Õhtul saunalaval kirja lugedes ja pärast asemel veidi kauem kui harilikult und oodates oli mitmetaolist rahutust sepa südamesse kippunud. Jälle kord oli olnud raske tunda, et ta ainus vend on talle nagu ainult nimepidi vennaks jäänud. Sama kodu lapsed, aga ühe elu ei tunne teise oma, mõtted vastamisi ja võhivõõ-

rad. Seda mõeldes oli Tuuleküla sepal niisugune tunne, et kui ta üldse oma elus tahaks midagi teisiti kui on, siis kohe peale tütre tervise ta sooviks küll venna endale omasemaks. Kui ta oleks töömees nagu tema ja sama õnnelik uue õiguse uuest ajast! Ja veel parem, kui ta ei oleks oma haridust äriks ajanud ja vaateid vildivabrikuks vahetanud! Ta oleks võinud olla neid, kelle mõte ja tegu uutele aegadele abiks hakkab.

Nüüd aga — Leidat-Reeta võisid juba varsti poolel teel olla...

Vaikuses hakkas midagi kohisema. Sepp kuulatas teraselt — see oli vahkatades lähenev vedur.

Sepa süda oli rahulik ja mõte selge. Rong läheneb, vend tuleb. Kui oled, kes oled, siis ei ole tarvis sõnu ette mõelda. Õige inimene ainult õieti öelda saabki.

4

Vedur kilkas mäerinnaku varjus heleda vilega, sõitis ette ja jäi seisma. Peale jaamaülema ja Tuuleküla sepa polnud kedagi vastas. Tulijaid oli rohkem. Juba enne, kui rong peatuda jõudis, hüppasid maha kaks sõdurit. Siis jooksid sepast mööda üks viina võtnud sulasepoiss ja kirju rätiga tüdruk.

Andres — seal ta oligi. Seisis tagapool pehmeistmelise vaguni rõdul ja vehkis käega, kutsus venda vastu. Sepp jooksis sinna.

«Aita mind, Hendrik — pakid...»

Hendrik võttis kaks kohvrit vastu, kahega Andres tuli ise. Rongil ei olnud siin pikemat peatust — vilesirin ja läks jälle oma teed.

«Tere, Hendrik! Tervisi Ellalt ja Astalt! Oled mu kirja ikka kätte saanud...»

«Sain, näe, viimasel silmapilgul.»

Teretades tundus sepale, nagu olekski Andres talle kuidagi omasemaks muutunud. Ei olnud seda endist vägevuse suurust ja laiust. Ta oli tõsisem ja taltsam kui ennemalt. Ei tundunud võltsi lahkust. Käepigistus ei olnud nagu kingitus...

Vapralt võttis ta kaks kohvrit:

«Läki.»

Sepp võttis teised kaks.

Aga kui Andres ees minnes jõudis jaamahoone taha ja nägi tühja lasingut, siis kohe ta pani kohvrid maha ja vaatas nagu haavunud ilmega vennale otsa.

«Hobust ei olegi?...»

«Ei ole,» ütles sepp. «Kust ma teadsin, et sul nõnda rasked kandamid kaasas.»

«Minu arust oleksid võinud ikka hobusega tulla. Olgu pakke või olemata. Ilus saanitee...»

«Muidugi oleksin hobusega tulnud, oleks ta mul olnud. Maad küll anti, aga hobust veel ei ole. Kevadeks peab kuidagi saama.»

«Ennemalt said ikka külast, kui tarvis oli,» ütles Andres umbusklikult.

«Ennemalt jah, aga ega külagi nüüd see ei ole, mis ta ennemalt oli. Uue maaga meestel on kibe palgivedu. Ja endised peremehed — võid arvatagi — neil nüüd minutaoliste vastu oma kangus sees. Ei taha küsidagi.»

«Või nõnda,» lausus Andres kõige vaiksema häälega, mis Hendrik kunagi kuulnud ta suust.

«Nõnda jah,» lisas sepp nagu lohutuseks. «Su kirja ma sain ju ka nõnda hilja, et vastutulek jäi üle öö — kust sa enam kuulad. Uuel vallavanemal on, aga tema oma minu laenus juba sõidabki. Reet läks Leidat viima.»

«Reet Leidat — kuhu?»

«Sanatooriumi. Anti nüüd riigi poolt prii. Neil pikk tee minna, neid ma ei saanud jala saata.»

«Mis me siis teeme? Ehk saab siit mõnest talust,» arvas Andres.

«Võib ju vaadata,» oli Hendrik nõus. «Aga kas me ise siis mehed ei olegi? Neli kohvrit sul siin on — kahe peale iga paki jaoks käsi. Lööme sõrmed sanga ja hakkame astuma. Kui hing kinni jääb, eks siis vaatame, mis edasi saab.»

«Kui arvad — võiks proovida...»

«Näita, missugused need kõige raskemad on.»

«Needsamad sinu omad ongi.»

«Nendega lähen mina küll ühe hooga maanteele välja.»

Andres ees, Hendrik kannul, hakkasid nad üles tee poole astuma. Läksid sõnatult, nagu vaikimisega jõudu kokku hoides.

Hendrikul oli juba vennast peaaegu kahju. Nagu eile kiri, nõnda täna mees isegi — löödum, kui oleks võinud arvata. Näost nagu kohkunud, sõnast jõud ära.

Ja need kandamid — inimene üksi sõidab, tuleb mõneks päevaks meelt lahutama ja nõnda raskelt kraami kaasas... Sepp mäletas, et abielu kaudu olidki eile ta esimesed mõtted vennale läinud ja nüüd paistis tõesti nõnda olevat, et vist otsas see õnn. Üksi ta tuli — ehk juba üksi ongi.

Andres pani pakid maha, istus näost punetades ja raskelt lõõtsutades kohvri servale.

«Puhkame...» Ta pakkus vennale oma kuldkarbist linnasuitsu.

«Tee siin esialgu ka vastumägine. Kui ei ole harjunud, läheb raskeks...»

«Ehk saaks juba kuskilt siitki hobuse?» vaatas Andres eemal suitsevate talude poole.

«Katsume vähemalt sinna üles teelahkmele jõuda. Seal metsavarjus sul vaiksem oodata, kui lähen küüti kuulama.»

«Sinna ehk jõuame, kui kord veel istuda ja puhata...»

«Et sa ka pidid sihukeste koormatega tulema! Mis sul siin on?»

See Hendriku küsimus pani Andrese korraks kohmetama. Ta vaatas ringi, nagu kardaks kedagi. Aga siis äkki sai ta hoogsale jutujärjele:

«Tead, vend... õigem ongi sulle kohe ära rääkida. Ajad on niisugused, et ega nüüd võõrast või uskuda...»

«Midagi saladust või?»

«Neis kohvrites, mis sinu käes, on meie lauahõbeda paremad asjad. Siin aga — enamasti riidekraam ja mõned tähtsad paberid... Juba suvel, kui oli arvata, et kõik saab otsa ja raha langeb, Ella ja Asta ostsid, mis said, et oleks vähemalt midagi selgagi panna. Aga nüüd

linnas — korter on meil vaevalt veerand endisest — oli nende asjadega kitsas ja kahtlane. Ja kui hakkas kuulda olema, et maksusid määratakse veel tagantjärele, siis hakkas päris mure, et kuhu mõned paremad asjad panna. Mõtlesime mitutpidi, ei mõistnud midagi. Siis aga Ella oli leidnud lehest, et sina siin sellele uuele ajale nagu päris oma inimene. Arvasime — kõige kindlam... Ühe kleidi jao riiet, Ella näitas, saadavad Leidale. Sulle tõin natuke tallanahka...»

«Andres!» Sepp tõusis püsti, viskas suitsuotsa kõvasti maha.

«Mis?» jäi venna jutukas suu jahmunult seisma.

«Kas sa, Andres, tõesti arvad?...» Sepa sõnad olid rasked ja teravad kui külmalt murtud raud. «Kas sa tõesti arvad, et need kohvrid üle minu maja läve tulevad? Kas sa tõesti arvad, et mina pärast seda neile veel korrakski oma käed külge panen?»

Andres ei vastanud. Ta suu tuksatas ja jäi vait. Oli näha, et ta kõigest jõust ennast taltsutada püüdis.

«Kas sa tõesti arvad, et ma s e l l e k s uuele ajale oma inimene olen, et spekulantide aidameheks hakata?!»

«Ma teadsin, Hendrik, et sa enamlane oled,» ütles Andres umbunud kurguga, «aga püsti röövliks ei mõistnud sind arvata...»

«Eksisid nagu minagi,» ütles sepp. «Et sa sahkerdaja oled, teadsin ennegi, aga päris võllaroaks ei taht-nud sind pidada.»

Andres vaikis ja püüdis siis veidi pehmema tooni leida:

«Kui palju sulle seda maad anti, et venna ära salgad?»

«Maaga või maata — kaabakas ei ole ma kunagi olnud. Mina tahan nõnda elada, et vasar raske, aga süda kerge.»

«Aga kas sa siis aru ei saa, et ma ei ole võõra oma võtnud, vaid päästan ainult oma varandust. Üht natukest sellest, mis mul on olnud ja mis nüüd ära röövitakse...»

«Kui röövitakse, ära siis röövlit appi kutsu! Ma olen kindel, et sinu usk ja abilootused on kaugemal kui Tuulekülas. Hüüa sinnapoole, kui hääl ulatab...»

«Aga sina... jätad mu siia?» küsis Andres ärevalt hingeldades.

Hendrik viivitas vastusega. Tundus, et oli öeldud juba kõik, mis tal vennale öelda. Vaatas sõnatult üle lumiste väljade. Kaugel huigatas rong — uus või endine?

«Ütle, Hendrik, mida sa nüüd mõtled?»

«Mõtlen seda, Andres, et kas ma ikka olengi väärt oma uusi piirimärke ja seda, et Leida võis täna sõita...»

«Kuidas... väärt?»

«Ma ju tean küll, kus valla miilits elab...»

«Mine!» kähistas Andres raske vihaga.

«Lähen,» vastas sepp selge sõnaga ja hakkas astuma mäest üles maantee poole.

Ta ei vaadanud tagasi. Süda ei olnud küll kerge, aga samm pidi rahulik olema. Käed lahtiste hõlmadega kasuka taskus, läks ta veidi longus peaga enda ette vaadates ja pani jala igal sammul hästi kindlasti maha.

Kas Andres ehk veel hüüab? Või jookseb järele?

Siiski mitte. Sepa seljatagune jäi vait. Ei sõna ega samme.

Hendrik küll ei võinud see olla, kes leppima pöördub. Ta astus edasi, nüüd juba kindlasti teades, et vendade teed on lõplikult lahku läinud.

Kauge rongikohin kuuldi lähenevat. — Peaks ta õigel ajal märkama, et uus sõit teiselt poolt juba tuleb. Või ehk Andres juba kannabki oma kohvreid tagasi jaama poole? Aga sepp ei vaadanud tagasi. Vedur metsade taga huikas hoopis teise häälega kui see, millega Andres tuli. Küllap ta märkab isegi.

Enne maanteele jõudmist pööras otserada tihedasse kuusetukka. Sepp läks siit, ja kui oli puude varju jõudnud, jäi seisma, vaatas tagasi.

Andres istus oma hõbedal nagu ennegi. Ootas venda tagasi või mõtles, mis teha? Ta pidi ometi kuulma, et rong teiselt poolt tuleb...

Siis ühed pöörasid maanteelt jaama poole. Olid vist kaugemalt inimesi — sepp ei tundnud hobust ega saani. Ruttasid vist rongile, et nõnda kõva sõiduga mäest alla lasksid.

Andres tõstis käed, peatas võõrad. Mõni sõna seletamist ja ta kohvrid võeti saani. Jõuti jaama just õigeks ajaks.

Kui rong oli ette sõitnud, nägi sepp selgesti, kuidas võõras mees ta venna pakid vagunisse aitas. Konduktori vilesiringi kostis siia üles. Ja siis vagunid ükshaaval kadusid jälle lumise mäerinnaku varju.

1940

KÄED

Oli rukkilõikuse aeg, aga siin, rinde lähistel seisid kõik põllud puutumata. Igal aastal, niipalju kui mäletasid kõige vanemadki inimesed, oli rukkilõikus olnud töö, mida mingid sündmused segada ei tohtinud. Leivast ju inimesed elavad, oleks kuritegu vili põllule pudenema jätta. See tähendaks seemne ja töö meeletut raiskamist. See tähendaks nälga.

Aga nüüd ometi pidi nägema ka seda, et rukis on üliküps, kuid keegi ei korista saaki. Kõige tähtsam ja tarvilikum töö seisab tegemata sellepärast, et fašistlike röövlijõukude verised tapatalgud on jõudnud juba keset Eestit, Maisma valla valminud viljapõldude vahele. Ei ole lõikajaid, inimesed on ära. Nooremad mehed on sõda püssi alla nõudnud, et kaitsta kodumaa vabadust ja eluõigust. Vanad ja lapsed aga on lahingute eest varjule läinud. Töö ja rahulik elu on puruks kistud. Peitu pugenud lapsed suruvad endid üksteise

ligi nagu noored linnud põlevas metsas, kus pesapuu võib iga silmapilk tuld võtta.

Sillaküla, millele vaenlane juba neljandat päeva surus rünnakuid ja puistas tuld, asub künklikul seljakul järve ja soo vahel. Järve kallas on siin kõrge, vesi peegeldab lopsakaid metsasalusid. Külaseljandiku all, läänes ja lõunapool, laotub heinamaariba, mille lagedust elustab käärukana looklev jõgi. Mitte kaugel külast muutub heinamaa tiheda rägastikuga kaetud sooks.

Kõrgel järvekaldal asuvat Sillaküla on alati ümbruskonna kaunimaks kohaks peetud. Siin korraldasid valla noored metsapidusid, käisid suveõhtuti koos laulmas ja lõbutsemas ning talvel oli kõrge järvekallas lastele suurepäraseks liumäeks ja suusaradadeks.

Nüüd aga oli Sillaküla looduslikuks kindluseks sissetungijate saagiahnel teel. Kui nad jõeni jõudsid, lendas sild mürinal õhku ja viskas mudasesse sügavusse vaenlase tanki, mis esimesena ähvardavalt küla poole roomas. Vaenlane sattus tugevale kaitsesõlmele. Küngaste nõlvadel maasse kaevunud punaarmeelaste kuulipildujatuli niitis esimese tanki järel sõitvad mootorratturid maanteekraavi. Ja kui uued tankid esile roomasid ning hakkasid oma mürskudega otsima kuulipildujapesi, siis said need märklaudadeks meie tankitõrjekahurile. Mõnikümmend kõledalt teravat lasulajatust ja üks vaenlase raudrusikas süttis põlema, kaks järgmist jäid vrakkidena teele, teised tõmbusid tagasi mäerinnaku varju. Hitlerlaste kiire edasitung oli sedapuhku peatatud. Nende jalaväegi hargnes mööda põllukraavi ja teeservi ahelikku, et leida kohta, kus jõest läbi minna. Aga iga vaenlase, kes näitas end maanteest soo pool, lõi tagasi või jättis maha rabarägastikust raksatav kohalike vabatahtlike kodumaakaitsjate püssituli.

Nii kujunes Sillaküla jõele lõik kindlat rinnet võrdselt tugeva tulejõuga mõlemal kaldal. See oli kolmapäeval, kui sild õhku prahvatas ja vaenlase edasitungikatsed veriselt tagasi löödi. Ja täna oli juba laupäeva õhtu. Sillaküla kaitseliin pidas vastu. Järve teises otsas seisid sakslased sama visa vastupanu ees.

Oli õhtu. Päike oli juba loojunud ja jõe kohale tekkis järjest tihedam udu. Piki soorägastiku serva anti

edasi käsk: igast jaost kaks meest jõe kaldale eelvalveks, et vaenlane ei saaks maa kaitsjaid ööhämara ja udu peidus üllatada. Täna oli jälle tagasi löödud sakslaste raevune katse jõest üle tungida. Ja õhtul, kui lahing rauges, kostis eemalt tankide või traktorite sõidumüra. Fašistid said kuuldavasti lisajõudu, et viimaks ikkagi edasi jõuda.

Esimese jao valvesektorit peeti kõige tähtsamaks, sest siin suubus vaenlase pool jõkke suur kraav, mille kaldal kasvas tihedaid pajupõõsaid, mis pakkusid ründajaile soodsat varju.

Täna ööseks läksid vastu kraavisuud valvele Sillaküla sepp Jaak Raie, sooserva valvava rahvaväe allüksuse kõige vanem, umbes viiekümne-aastane võitleja, ja sama küla noor maatööline Kusta Sirva. Jaoülem käskis neil veidi veel oodata, kuni udu tiheneb ja läheb pimedamaks, et oleks kindlam sakslaste märkamata jõe äärde jõuda.

«Sõö, Raie,» ütles Sirva sepale, kui nad soorägastiku varjus ühel kuivemal mättal istet võtsid.

Vana Raie hammustas vaid suutäie leiba, pistis siis piibu jälle suhu, toetas habemessekasvanud lõua oma suurele rusikale ja jäi vaikselt mõttesse.

«Sõö, Raie,» kordas Sirva, «muidu me ei jõua vastu, kui nad vastu hommikut jälle ronima ja ragistama hakkavad.»

«Panen taskusse, praegu ei taha,» ütles sepp napi sõnaga. Raskusetunne, mis kostis vanamehe sõnadest, tegi ka ta noore sõjaseltsimehe vaiksemaks ja tõsisemaks.

«Sul ikka poeg meeles?»

«Teadagi.»

«Kardad, et teda enam pole?»

«Muidugi. Kuhu ta pääses, kui jäi neile lausa kätte ja kui tal ei olnud püssigi. Mis sa paljaste kätega neile teed . . .»

«Ei olnud püssigi?» Kusta Sirva oli alles Sillakülas ühinenud maa kaitsjatega. Ta ei teadnud täpsemalt sepa poja sakslaste kätte jäämist.

«Ei olnud jah püssigi,» seletas Raie. «Meile tuli ju uusi mehi järjest juurde, ei jätkunud kohe kõigile, ja

siis Ants andis oma ära, kui sakslased sinna teelahkmele hirmsa jõuga peale suruma hakkasid. Ise talle ütlesin, et anna ära, mis ta sul seisab seljas, kui ise õiendad ainult haavatutega. Nii ta jäigi palja käsi. Saksa tankid tulid juba kõrvalt, kui saime käsu end siia jõe taha tõmmata. Ants lõi viimased haavatud autosse. Ütlesin talle: tule nüüd, muidu jääd veel sisse. Aga ta ei tulnud, tal ei olnud aega näha, et sakslased olid meile juba taha tükkinud. Apteeki jäi veel hulk sidumismaterjali. See oli kõik, mis ta ütles, kui tagasi jooksis. Ja ma nägin oma silmaga: ta oli vaevalt jõudnud majade varju, kui sakslased olid juba alevist läbi, tulid kange tulega meile otse peale. Need me lõime küll veel segi ja seisma, aga kõrval ja taga oli asi halvem: seal olid tankid läbi murdnud. Meid tõmmati ruttu tagasi. Ants aga jäi neile otse lõugade vahele. Ainult ta rohtude ja arstiriistade paun tuli koos ta abilistega ja haavatutega ära.»

«Siis on tõesti murelik lugu,» lausus Sirva leiba kokku pannes.

«Ei ole siin enam kaksipidi mõtlemist,» ütles sepp raskelt. «Ega mul olegi tröösti tarvis, tean küll, mis meil siin käimas ja kaalul on. See võtab mehi maha, ei ole parata. Aga Ants... ma ei saa lahti selle mõtte kiusust, et ta nõnda kergemeelselt neile lõugade vahele jooksis. Peaaegu valmis arst — kuidas ta oleks meil siin ära kulunud. Ja noh...» sepp köhatas kuivalt «... oma, ikka oma. Ainus poeg. Palju meil ta koolitamisega vaeva nähtud... Vaeva nähtud ja paremat loodetud... Nüüd aga — ei tea sedagi, kuhu nad ta jätsid või matsid...»

Meeste vahel tekkis mõni silmapilk vaikust. Murelik isa puhus suutäie suitsu näo ees kihava sääseparve sekka, kuna ta noor kaaslane tõmbas säärikud maha ja mähkis rätid tihedamalt jalga. Hämarik varjas juba sood. Udu jõel oli tihe ja valge kui piim.

«Aeg on alla minna,» ütles sepp.

Nad hiilisid hääletult roomates jõe äärde oma valvekohtadele.

*

Kolme päeva eest, kui sakslaste ülevõim maa kaitsjad alevikust välja surus, jooksis maakonna hävituspataljoni asearst, üliõpilane Ants Raie vaenlasele otse lõugade vahele, nagu seda oli näinud mitte üksi ta isa, Sillaküla vana sepp, vaid paljud teisedki sõjaseltsimehed.

Ants Raie oli sel saatuslikul silmapilgul väsimusest ja tööhoost otsekui palavikus. Haavatud edasi saadetud, tuli talle korraga meelde sidematerjali ja ravimite tagavara, mis ta oli apteegis valmis pannud. Ta peas välgatas silmapilkne mõte, et see pakk võib tähendada elupäästmist mõnelegi haavatud seltsimehele ning ta ei võinud teisiti, kui jooksis seda ära tooma.

Silmnäolt üle mitme tara, läbi mahajäetuna õitsvate aedade sööstis ta tagaukse kaudu apteeki. Teel mürises mootoreid, kostis ägedat lahinguraginat. Üksikuid kuule raksatas apteegi palkseina.

Mõtlemiseks ei olnud aega. Ta teadis niigi, et kui ta nüüd kedagi kohtab, siis võib see ainult vaenlane olla. Ja ta teadis, et kohata vaenlast tähendab surma.

Aga samal silmapilgul, kui ta tormas suletud luukide tõttu hämarasse apteeki, hüüti talle vastu armsalt tuttava häälega:

«Ants, kuhu sa enam... Nad on juba siin. Mine!»

See oli Eha Kaarep, rohuteaduse üliõpilane, Maisma apteegi suvine praktikant. Ta oli kohale jäänud, kui vana apteeker koos oma perega juba mitme päeva eest oli sõjapakku põgenenud. Aga mis ta ise nüüd enam ootas?

«Miks sa veel siia pidid tulema?» küsis ta ahastavalt.

«Aga rohud ja sidemed...» vastas Ants Raie valmispandud pakki võttes. «Ja sina!» haaras ta tüdrukul käest kinni.

«Kas tulen?» küsis erutusest õhetav Eha Kaarep.

«Tule. Meil on sind tarvis,» ütles sepa poeg kindla sõnaga ja tundis nüüd päris selgesti, et ta oli tagasi jooksnud mitte ainult kirurgiliste sidemete pärast.

Nad jooksid välja, aga nägid kohe, et juba on hilja. Alev kihas sakslastest. Omade kaitsetuli kaugenes. Ants teadis, et järgmine kaitseliin on koduküla jõel, umbes üheksa kilomeetrit põhja pool.

«Kas sinul ei oleks õigem tagasi minna,» ütles Ants Raie oma kohutatud kaaslasele.

«Ja sina? Edasi ju ei saa.»

«Peab saama. Kui nüüd ainult leiaks varju kuni siin vaiksemaks jääb.»

«Siia! Kui pääseme, tulen kaasa.»

Nad läksid tüdruku juhatusel apteekri aianurka, kus leidsid pelgupaiga laudplangu ja vanade tihedate sõstrapõõsaste vahel. Nad painutasid mõningaid oksi, murdsid takjalehti ja olid varsti nii hästi maskeeritud, et neid oleks võinud leida ainult see, kes oleks teadnud otsida. Aga kedagi ei olnud nägemas, kui nad siia tulid.

Möödus pikki minuteid, veel pikemaid tunde. Kaugenev lahing hakkas õhtu hämardudes raugema, aga majade vahel oli visa vaiksemaks jääma. Hallid, teetolmused püssimehed jooksid majast majja. Tihti kostis aianurga vaikusse saksakeelset kärkimist, püssipäraga sisselöödud akende klirinat, mahamurtavate uste raginat, kohutatud naiste ja laste surmahirmuseid kiljatusi, üksikuid püssipauke.

Kui oli juba küllalt pime, et alevikust välja hiilida, tõusis Ants Raie oma liikmeid sirutades püsti ja ütles:

«Kui tuled, on aeg minna.»

«Kuhu?» küsis Eha Kaarep lootusetult.

«On tarvis minna. Ma pean jõudma omade juurde, ei või enam kauemaks ootama jääda. Haavatud seltsimehed ootavad mind.»

«Palja käsi... ei mingit relvagi. Kuidas loodad sa nõnda omadele järele jõuda?»

«Kuidas, seda ei saa ette öelda. Alati, igas olukorras õigesti talitada, teha nii nagu peab — see saab olla meie ainus sõjanõu. Ei ole relva — tuleb usaldada paljaid käsi. Käed on palju väärt, kui oled näinud mehi, kel neid enam ei ole.»

Aeg oli üle kesköö, kui Ants Raie ja Eha Kaarep apteegiaiast hiilisid naaberaeda, hääletult ja ettevaatlikult kuuride, puupinude ja põõsaste vahel edasi liikusid. Noore arsti rohekas sõjameheülikond kui ka ta kaaslase hall mantel liikusid ligilähestikku varasügise öö hämaruses. Sidemete ja ravimite paki, mis mähitud heledasse paberisse, olid nad maskeerinud laiade takja-

lehtedega ja roheliste okstega. Hääletult, lahtise suuga hingates, kuulasid nad iga häält, uurisid pärani silmi iga vähegi kahtlast kogu või liikumist. Üle ristikheinanurme ühest põllukraavist teise rutates komistas Ants Raie maasse taotud raudtikule, mille küljest lahingumürast hirmutatud hobune oli keti katki tõmmanud.

«Toeks kätele, kui peaks tarvis tulema,» ütles ta raudvaia kaasa võttes.

Kui hommik koitma hakkas, pidid nad järgmise pimedani varjupaiga leidma. Kasteniiskusest ja valminud tera raskusest longu vajunud kõrsi kõrvale lükates astusid nad jälgi jätmata rukkisse, heitsid maha ja varjasid keset põldu end viljaga. Eha Kaarep uinus varsti. Ants Raie püüdis end ärkvel hoida. Aga kui päike tõusis ja hommik soojenes, vajus ka tema paljude ööde väsimusest raskesse unne.

Nad ärkasid keskpäeva palava päikese all, ärkasid ja kuulsid, et nende peidupõld on igast küljest ümber piiratud. Mitte vaenlaste, mitte tagaajajate poolt, vaid rukist, mis neid varjas, lõigati. Lõginal käis lõikusmasin ümber vilja ja igal nurmeserval olid vihusidujad.

Põld oli küll suur, aga võis siiski arvata, et sellega õhtuks lõpule jõutakse. See ei tõotanud head. Seda enam, et lõikuse järjel oli tihti kuulda ka saksakeelset kärkimist. Ja ka mingi kohalik uue võimu esindaja käis valjuhäälselt käsku andmas, kus masin homme hommikul peab tööd alustama.

«Kui rukist masinaga ümberringi niidetakse, siis viimasest ribast püütakse tihti kinni mõni noor jänes,» ütles Eha Kaarep. «Aga need saavad siit inimesi...»

Nad ootasid, aga isegi lõunatunniks ei mindud ära. Leiba toodi vist põllule. Töö kestis peaaegu peatuseta. Masina lõgin ja sidujate kõrres kahisevad sammud tulid neile järjest lähemale. Niitmata riba keset piklikku põldu jäi järjest kitsamaks. Ei olnud kahtlust, et õhtuks lõpetada tahetakse.

«Kuidas sa loodad pääseda, kui nad meid siit välja niidavad?» küsis Eha Kaarep.

«Ei tea,» vastas sepa poeg.

«Tähendab, et oleme neil sama hästi kui käes?»

«Veel mitte.» Ants Raie näis olevat leidnud mingi

nõu ja mõtles. «Kaugeltki veel mitte,» kinnitas ta oma lootust.

«Aga ei ole ju mingit pääsu...»

«Miks mitte. Et neile mitte jäneste asemel püüda jääda, teeme nende tööle lõpu. Laseme sidujad ära õhtule.»

«Ei see ole kuidagi meie võimuses.»

«Eks näe...» Ants Raie andis oma kaaslasele märku paigale jääda ja hakkas ettevaatlikult roomates ääre poole minema.

Ta jõudis viljaservale õigel ajal ja õigel kohal. Masina lõgin oli parajasti mööda läinud ja sidujaks oli siin vanainimene, kes, rätt silmil, ei näinud muud kui viljavihke.

Nii — nüüd läks sepa pojal asja ette see raudtükk, mille ta eelmisel ööl oli leidnud ristikheinanurmest. Mõne relvastatud vaenlase pead tabada oleks sellega vaevalt võimalik olnud, aga siin sai see rauajupp seda tähtsama ülesande. Noor Raie surus raudvaia püsti maasse, jättes selle kõrrest ainult vaksa võrra kõrgemale. Taʻasi kaaslase juurde hiilides tõmbas ta kätega murdunud vilja püsti, et ei leitaks jälgi.

«Mis nüüd?» küsis Eha Kaarep.

«Ootame, näeme.»

Ants Raie hakkas teraselt kuulatades jälgima lõgiseva lõikusmasina ringi. See eemaldus alla nurme otsa, tuli üles ja pöördus põllu pikale küljele. Siin oli põld üsna järsult kallak. Oli kuulda masina käigust, et hobused läksid ruttu, peaaegu sörkides. Nüüd — noor Raie kuulatas eriti teraselt — trahh, ja masina lõgin nagu lõigati katki.

«Mis nüüd?» küsis üllatanud Eha Kaarep.

«Kurat võtku!» kostis järsku seisma jäänud masina juurest mehe karedat kirumist.

«Mis nüüd muud, kui sidujad saavad õhtule,» vastas Ants Raie oma kaaslasele. Ise aga kuulas ärevalt, kas siiski ei märgata jälgi, ei tulda viljast kahjutegijaid otsima.

Oli vaid kuulda, et mõned sidujad naised tulid seisma jäänud masina juurde. «Mis viga? Mis katki?» pärisid nad.

«Keegi loll on sügisel oraselt tiku leidnud ja püsti pistnud. Nüüd, näe, vikat puruks ja hambad kõverad. Põld jääb pooleli...»

Tuli öö ja nad said jälle edasi. Põllukraavidest viljade vahele, viljade vahelt puude ja põõsaste varju. Iniseva undamisega üle öise taeva lendavad mürsud, tugevad plahvatused, teedelt kostev mootorite mürin, üksikud püssipaugud ja automaattule valangud — see kõik hoiatas igal sammul äärmisele ettevaatusele. Uus päev ja uus peidupaik. Jälle udune öö, uued võsad ja väljad läbi hiilida...

Kolmanda päeva peidupaigaks ei olnud neil keset lagedat heinamaad leida paremat kohta, kui nad jäid tee äärde väiksemasse tihedasse pajupuhmastikku. See oli väga väsitav puhkepäev, sest sirget teed mööda, mis oli neist vaid mõne sammu kaugusel, liikus ühtsoodu vaenlase jalamehi, mootorrattureid ja ratsanikke. Ants Raie oli kogu päev teraselt valvel. Ta jälgis liikumist, püüdis kõrva ja meelde jätta iga sõna, mis sakslased omavahel rääkisid, kuni kuulis sedagi, kui üks neist teisele, vastutulijale, juhatas teed staapi...

Umbes tund enne keskööd, kui oli juba küllalt pime, et minema hakata, kihutas tagalast Sillaküla poole üksik mootorrattur. Otsustamiseks oli aega äärmiselt vähe, aga Ants Raiel jätkus sellest: vaenlase müriseva sõiduki tagumine ratas sai puhmastiku kohal tugeva teiba kodaratesse. Tolmune jefreitor lendas suure hooga otseti üle juhtraua. Kõva maantee purustas ta pea.

«Nüüd ruttu,» ütles Ants Raie. «Vaata, me ei olegi enam palja käsi.»

Ta sõjasaak oli mootorratturi kerge automaatpüss ja seitse käsigranaati, mis ta võttis koos vöörihmaga.

Nad läksid üle lageda heinamaa, lootes seekord enam kiirusele kui ettevaatusele.

Äärmist ettevaatust nõudis aga iga roomatud samm nüüd, kus nad olid jõudnud Sillaküla jõe rindejoonele. Praegu oli siin täiesti vaikne, kummaltki poolt ei lastud ühtegi pauku. Veel üks tund kõigi meelte pingutust, enesevalitsemist ja õnne — ning nad võisid olla omade juures.

Peale tiheda udu oli heinamaalt jõeni roomamisel ainsaks varjuks tihe kraavipõõsaste rida. Seda mööda nad läksid. Põõsad olid tühjad. Nad ei märganud kedagi ja keegi ei märganud neid.

Aga äkki — nad jäid seisma, kuulsid läbi avatud suu oma südame lööke. Põõsastikus oli tihe kobar mehi, kes väikeste labidatega kaevasid mingit kaevikut vesisesse maasse. Nende kõrval seisis raskekuulipilduja.

Mõni silmapilk peatust otsustuseks. Ja siis Ants Raie, et mitte sosistadagi, surus käega oma kaaslase hästi ligi maad, võttis vöölt kaks heitevalmis granaati ja viskas need üksijäri vaenlaste kobarasse.

Kaks tugevat plahvatust vapustasid öö vaikust.

Kaks inimest tõusid ja jooksid jõe äärde, hüpates kohe jooksult suminal sooja, mudase põhjaga vette.

*

Sillaküla sepa valvas silm oli juba kolm öötundi vahtinud piki kastest niisket püssirauda jõe kohal heljuvasse uttu. Ta oli püüdnud väga teraselt kuulatada, aga kogu oma tänase valveaja kestes ta ei olnud märganud midagi kahtlast. Ainult üks part oli oma noore perega ujunud üle lageda haua ühest luhast teise. Ja veidi varem, enne keskööd, oli mõni haug jões sulpsu löönud.

Aga järsku kaks tugevat plahvatust... ja kaks inimest sumab otse tema poole.

Vaenlase pool raksatasid mõned üksikud ebakindlad püssipaugud. Omade pool kohe samuti.

«Omad!» hüüti jõest.

Selle sõna nii tuttav häälekõla võttis sepal püssi palgelt, mis praegu pidi tulistama ootamatuid üle jõe tungijaid. Ta tõusis püsti, et inimesed jõest kaldale tõmmata. Aga ta ei saanudki neid ükshaaval aidata. Luhtadesse haarates sai ta kätte kaks kätt korraga. Antsu ta tundis juba häälest ära, aga tüdrukut, kes ta poja käest nii kõvasti kinni hoidis, nägi sepp selle öö hämaras esimest korda.

1941

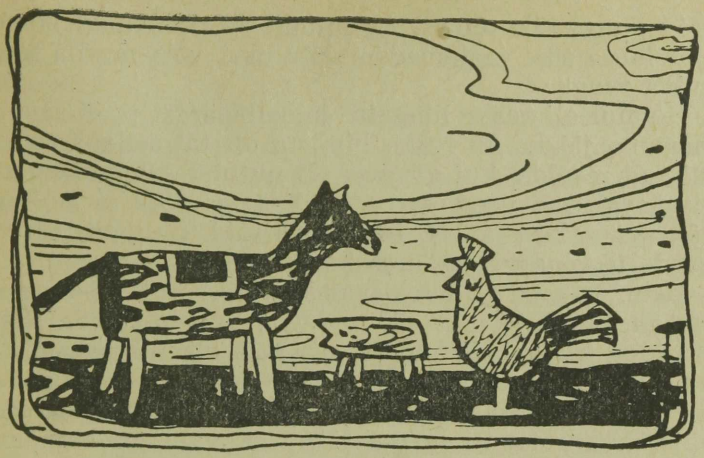

ISA

1

Kevadine päev oli olnud väsitav ja tuba leivateost soe, aga Hennul ei tulnud ühtki niisugust mõtet, millega oleks saanud magama jääda. Ta arvas üsna kindlasti, et kui ta oleks kogu päeva veetnud siin, vanaonu õues ja toas, mis oli talle ja emale koduks esimesest sõjasuvest saadik, et siis oleks olnud tal hõlpsam und saada. Aga ema oli teda täna jälle lubanud korraks nende päriskodu vaatamas käia ja ta oli sealt alles õhtul tagasi tulnud — rahutuna ja ärevana nagu alati. Oli jälle, mida veel voodiski uneajast mõtelda ja mäletada.

Selles tuulevarjulises metsakäärus, kus veel eelmisel kevadel oli seisnud nende kodumaja, oli nüüd ainult tühi nelinurkne tuhaase mõne üksiku üleni mustaks söestunud seinapalgi tukiga, kokkuvarisenud korstna ja lagunenud ahju kividega. Sirelid värava kõrval olid varem nii soojadel kevadpäevadel juba suuri, pakata-

vaid pungi täis olnud. Aga nüüd — peenemad võrsed olid lausa söel ja jämedamaidki oksi võis murda nagu kuiva raagu.

Hennul oli raske hingata ja sellepärast ta ei saanud magama jääda. Ja raske hingata oli tal sellepärast, et tal tuli meelde, kui väga ta oli nutnud sel tuulisel sügispäeval, kui need, kes otsisid isa ja teda ei leidnud, võtsid ära kõik asjad, mis kätte said, ning siis pistsid nende üksiku metsa-äärse kodumaja põlema.

Henn ja ema olid sealsamas juures. Ema ei nutnud, aga ta silmis ja näos oli midagi niisugust, mida Henn ei olnud kunagi näinud ja mis näis olevat raskem kui kõige valusamad pisarad.

Siis ema ütles Hennule, et ärgu ta nutku. Aga seda oli võimatu tagasi hoida. Hirm ja valu, mille pärast Henn siis nuttis, kasvas ja tõusis ühes tulega, mis seina ääres seisvast kuivast haoriidast raginal mööda kodukatust üles jooksis.

Henn teadis, et nüüd põlevad ära kõik tema kui ka ema ja isa asjad. Ei saanud nutmata olla. Need, kes otsisid isa, seisid püssidega ümber põleva maja ja Henn nägi, kuidas ema nägu oli pingul, kuidas ta suu värises ja tuksatas...

Kui kodumaja oli juba üleni leekides, tuli Hennule äkki valus mõte pähe. Mõte tuli pähe kui säde silma: ehk isa oligi kodus peidus nende eest, kes teda otsisid ja tappa tahtsid...

Praegugi kippusid Hennu õlad teki all vappuma ja hingata oli veelgi raskem. Aga nüüd ta jõudis vähemalt nuttu tagasi hoida. Seda pidigi jõudma, pidi, sest ema oli alles üleval ja ta oleks võinud hõlpsasti kuulda, et Henn ei maga, vaid nutab. Ja siis ei lubaks ta Hennu enam kunagi sinna — kodu tuha-asemele.

Henn püüdis enda rahustamiseks mõtted ainult tänase päeva piiridesse karjatada. See õnnestuski. Ta oli ju täna jälle isegi mänginud seal ahju varemete varjus, kuhu päike paistis nii soojalt nagu oleks tuli lagedale jäänud ahju koldes. Ta oli uuesti korda teinud oma mänguõue, mille keegi pärast seda, kui ta seal viimati käis, oli suure saapaga segi astunud. Ta oli nüüd jälle suitsenud telliskivid hooneteks pannud ja sirelipõõsast

nopitud raagudest püsttarad ümber tuhanurmede teinud. Suuremad harulised söed jäid loomadeks nagu ennegi.

Ja nõnda mängides oli Henn vahel metsa poole vaadanud ja mõtelnud, et kui ta oleks suurem, tooks vanaonu sae ja kirve ning hakkaks kuuski maha võtma. Kui palgid valmis, võiks hakata uut maja ehitama. Ahju- ja korstnakivid on alles. Tuhk võiks jääda põranda alla. Ja uusi sireleid tuleks istutada, kuigi ka need põlenud, nagu ema arvas, võivad sügavamatest juurtest uusi võsusid ajada...

Nende mõtetega Henn uinus. Ta ei kuulnudki, et enne ööd veel koputati aknale, et ema käis väljas ja et siis põrand nagises raskete, kuid vaikselt astutud sammude all ning kellegi jahedad, õuest tulnud huuled tasa puudutasid tema sooja nägu.

2

Ka täna, soojal, pilvisel ja udusel aprilliõhtul läksid nad oma öisele ülesandele vastu samas kolmemehelises koosseisus, nagu nad juba varasügisest saadik olid teinud mitmeid mehetegusid. Kõik kolm olid kodutuks põletatud ja teadsid, et maal võimutseva vaenlase verejanu kõikjal nuhib nende jälgi. Ainult oma valvsus hoiab neid. Julgus ja leidlikkus toetavad tasumistööd. Ühine tõetundmine, sama viha vaenlase vastu, sama tasumistahe ja võiduusk liitis nende mõtted ja teod nagu ühe mehe omaks.

Täna Joosep Kaljus aga siiski tundis, et tal ei ole kerge oma mõtteid koos seltsimeestega ainult eelseisva ülesande juures hoida. Midagi oli nüüd teisiti kui tol tuulisel sügisööl seal eemal Peipsi rannal, kus tunnimees langes ning leegid tõusid ja virutasid taeva alla laiali aidatäie granaate, miine ja padruneid. Midagi oli täna teisiti kui seal Virumaa metsavahelisel maanteel, kus kolme partisani välkkiire rünnak hävitas seitsmest veokist koosneva vaenlase voori, või kui seal Harjumaa rannikul, kus aknast sisse heidetud granaadid tegid järsu lõpu hitlerlike mereväelaste prassin-

gule, või kui seal Järvamaa mäe all, kus maanteesild koos suure karavani esimese autoga lendas mürinal õhku.

Joosep Kaljus teadis küll, miks ta end täna teisiti tundis kui seniste ülesannete eel.

See tuli kodu lähedusest.

Kuna ta siin tundis iga teed ja rada, tuli tal tänase ettevõtte juhiks olla. Aga ta oli täna esmalt läbi tühja küüni seinaprao näinud oma naist ja üle voodi kummardades tundnud näol korraks magava poja sooja hingeõhku... Ta kandis seljakotis värsket koduleiba ning vägisi kippusid meelde kõik elatud päevad ja kõik tulevikuaimused. See tekitas rahutust, mille vastu tuli võidelda, mida tuli tagasi hoida, et mitte lasta end segada tänase ülesande täitmisel.

Kolm meest läksid läbi sooja, uduse kevadöö. Lõppes mets ja algas heinamaa, seda vesisem, mida ligemale nad jõudsid jõele.

Aga Joosep Kaljus leidis pimedaski hõlpsasti selle kõvema kraavikalda, mis viis otse jõele ja mille lõpus oli lootsik paju juurikate külge seotud. Nüüd, häil kalapüügi päevil, oli see kõigiti korras — mõladki sees, ainult võtta ja minna.

Eemalt kostis maanteel ühtlast, tugevat mootorimüra.

Külamehe jõepaat suutis parajasti kanda kolme meest, nende relvi ja pampe. Allavett tuli neil siit minna maanteesillani, mille kaudu, risti läbi Eesti, sakslased olid hakanud vedama merd mööda kohale toodud relvastust ja laskemoona oma idapoolsetele rindeliinidele.

Aga täna pidi see sild õhku lendama nagu mõned teisedki samal teel.

Joosep Kaljus juhtis aeruga paati, mida suurvee tugev voolus jõudsasti edasi kandis. Ei, nüüd ei olnud aeg meelde tuletada suviseid pühapäevahommikuid, mil ta siin pojaga oli õngitsemas käinud. Oli tarvis valvel olla, et sillale lähenedes aer vett ei sulistaks, et miski neid ei reedaks. Sild ei olnud valveta. Ainult täies vaikuses võisid nad voolust kantuna paadiga silla alla jõuda, ilma et vaenlase valvesõdur midagi märkaks.

«Nüüd... tasa!» sosistas Kaljus seltsimeestele.

Jõgi jooksis silla alla kitsamana kui lagedal luhal. Seda tugevam voolus kiskus paati edasi. Oli pime ja udune. Ei märganud valvur paadimehi, ega mehed paadis näinud tedagi. Oli kuulda ainult tema samme silla porisel puukattel.

Mootorimüra maanteel lähenes. Oli selge, et see ei ole auto, vaid traktor või tank.

Nüüd õnnestus Kaljusel sillatala tugipuust kinni haarata. Kiiresti heitis ta lahtise püssirihma palgi ümber ja pani käsivarre küünarnuki kohalt rihma, et paat püsiks paigal ja käsi oleks vaba. Kaljus ulatas paadis püsti seistes lõhkeaine, mis mehed talle kätte andsid, parajasse paika panna. Siis mõõtis ta käsikaudu tüki süütenööri, kinnitas selle endavalmistatud sütikpadruniga lõhkeainesse, avas piibukaane ja võttis sealt valgust tegemata sädeme süütenöörile.

Aga see mootorimüra...

Ei, seekord ei võinud silda ainult süütenööri hooleks jätta. See, mis sealt mürinal tuleb, jõuaks sillast üle või jääks tervena teele. Oli tarvis täpsemalt talitada.

Kaljus otsustas täpsemalt talitamiseks kasutada rõngaspäästikuga käsigranaati ja taskus leiduvat tugeva õngenööri kera. Ta sidus ümmarguse granaadi lõhkeainesse ja kinnitas õngenööri selle päästik-rõngasse. Siis vabastas ta paadi jälle voolu kanda ja ettevaatlikult nööri üle sõrmede libistades nad liuglesid pärivett edasi, ühel aer, teistel laskevalmis relvad käes.

Valvesõdur sillal ei märganud nende minekut rohkem kui tulekutki.

Nad olid sillast umbes sada meetrit eemale jõudnud, kui nöörikera hakkas üsna ära kahanema. Mehed peatasid paadi kaldas kasvavas pajupõõsas, mille okstest kinni hoides nad jäid ootama läheneva mootorimüra sillalejõudmist.

Masin veereski raske mürinaga juba sillaeelse mäe kivisillutisel.

Nöör oli Kaljuse käes.

Teine ta seltsimeestest hoidis pajust kinni.

Kolmas oli valmis paati voolusesse lükkama ja edasi sõudma.

Nüüd oli selgesti kuulda, kuidas traktori roomikute raskus läks tee kivisillutiselt kõmisevale sillakattele.

Kaljus pingutas pikka, vette vajunud õngenööri.

Järsku see andis järele.

Pimedusest pursahtas hele, kollaka valgusega tulesagar, mille paistel oli hetkeks selgesti näha traktoriga veetav raskekahur. Silmapilk hiljem kostis maad ja vett vapustav plahvatus.

Sild purunes. Ränk relv ühes veokiga langes mürinal jõkke.

Veevoolus ja tugevad aerutõmbed viisid paati kolme mehega läbi uduse pimeduse allavett suure metsase soo poole.

3

Oli uus päev selge päikesega ja vaikse, sooja kevadtuulega. Henn oli mitu hommikupoolikust tundi õues endale tegevust otsinud, aga kuna ta mõtted olid mujal ja vanaonu ei olnud kodus, oli aeg visa kuluma. Ta oli näinud aida taga korralikult riita laotud vanu telliskive ja tahtis nüüd väga koduvaremeile tööle minna. Ta tahtis seal kõik ahju- ja kortsnakivid muredaks põlenud savist puhtaks toksida ja riita laduda nagu siin. Oleks parem võtta, kui isa tagasi tuleb ja tahab hakata maja ehitama.

Henn tahtis väga koduvaremeile tööle minna, aga ta ei leidnud emalt loa küsimiseks parajat silmapilku. Ema oli täna jälle kuidagi iseäralik. Käis Hennust mööda, ei lausunud sõnagi. See tegi rahutuks, sest ka ema näis rahutu olevat. Ei saanud aru, kas ta ootas või kartis midagi.

Siis tuli vanaonu koju. Ta oli adraga sepal käinud.

Henn tahtis temaga juttu teha, aga vanaonu küsis kohe vankrist maha astudes, kus on ema, ja kuuldes Hennult, et laudas, läks asjalikult ruttaval sammul sinna. Henn sai aru, et vanaonul on emale miski uudis kõnelda, ja ta läks lauda lävele, et sellest osa saada.

Ema jootis vasikat. Vanaonu seisis tema juures, üsna lähedal, nagu oleks neil saladusi, ja kõneles tasa, ruttava õhinaga.

«... Käisin ise vaatamas — päris ligi ei lastud, aga nägin selgesti, et sild on jõelt nagu pühitud minema...»

Rohkem Henn ei kuulnud, sest siis ema märkas teda ja küsis, mis ta tahab. Henn oleks tahtnud pärida sillast, mis on jõelt nagu pühitud minema, aga oli selge, et temaga ei taheta kõnelda, ja ta küsis:

«Kas ma ei tohiks minna sinna... koduasemele? Laon seal kivid riita, et oleks parem võtta, kui tarvis tuleb.»

«Mine,» ütles ema.

Henn sai aru, et temast taheti lahti saada. Ja ta ei läinud seekord nii rõõmsa meelega kui tavaliselt. Vanaonu põnev sillajutt ei ununenud. — «Käisin ise vaatamas... nägin selgesti...» Oli kindel, et vanaonu ei kõnelnud mingist kaugest, teistelt kuuldud sündmusest, vaid et see pidi olema oma valla sild, mis on jõelt nagu pühitud minema.

Kaunis päev, veelgi päikesepaistelisem ja soojem kui eile, tegi varsti ta meele siiski rõõmsamaks. Tee vanaonu õuest koduasemele läks mööda põllupeenraid, üksikute talude vahelt. Põllud seisid enamasti nagu sügisel vikati alt jäänud. Henn vaatas neid lagedaid, otsekui mahajäetud nurmi ja ta mäletas vanaonu eilset juttu. Mis maast huupi segada, kui ei ole seemet maha külida?

Aga lõokesed ei hoolinud millestki. Nende valju ja rõõmsat laulusillerdust oli kogu taevaalune täis. Ei silmapilgukski vahet — kogu õhk aina helises.

Kui Henn koduasemel hakkas kividele parajat riidakohta vaatama, siis ta arutles edasi, et nüüd ta isegi — väike nagu ta veel on, astub võitlusse vaenlase vastu. Vaenlase tuli põletas maja ja pööras ahju segi. Maja ei jõua Henn ehitada — selle teeb isa, kui ta ei ole surma saanud ja jälle koju tuleb... Aga kivid laob Henn ise riita — teeb vaenlase vastu, teeb teisiti, kui tegi nende pistetud tuli...

Aga äkki jäid Hennu käed ja kõik mõttedki seisma. Esimene süllevõetud telliskivi kukkus maha, riivas valusalt sääreluud. Silmad läksid suureks ja ta liigutas pead, et jõuda selgusele, kas ta näeb und või ilmsi ilmutust.

Kivide kõrval maas, tema eilse mängukoha tuhanurmedel oli kari välja lastud. Seal oli seitse kirjut ja küütseljaga lehma söömas — uued lehmad... sarvede vahel lõikejälgedel veel üsna värske lepamahla punetus. Ja talliks pandud kivi juures seisis uhke hobune... lepane hobune, pajupulgad jalgadeks all, peent sammalt lakaks koore vahele pistetud.

Henn tundis kindlasti, kelle tehtud need on.

Ta värises erutusest. Tundis, et nüüd alles peab mõtlema sosinal. Aga süda kippus rõõmu pärast karjuma.

Henn ei suutnud üksi jääda. Ruttu korjas ta karja kätte, peitis hoolega taskutesse ja jooksis kodu poole.

Metsakääru varjust välja jõudes nägi ta, et ema on tulnud kartulimaale sõnnikut laotama. Ta töötas kõrgel põlluseljandikul, mille taga ei olnud metsa ega hooneid. Ema valge pearätt kõikus Hennu jooksusammude taktis kollaka maa ja sinise taeva vahel. Mitu korda lõid kivid jalga, aga Henn ei lasknud ema silmist ega võtnud käsi taskust, et mõnd looma mitte ära kaotada.

«Vaata, ema, need olid seal...»

Ema jäi sõnatult vaatama lepaseid mänguloomi Hennu käes. Ja ta vaikis imestunult, vist veidi kohkunultki.

«Ma tunnen küll: need on isa tehtud,» ütles Henn niisuguse tooniga, nagu vahel vanaonu kinnitas mõnda asja — tasa, aga kindlasti.

«Kui tunned, ole vait,» kummardas ema Hennu juurde.

«Tunnen kindlasti.»

«Ära lausu sellest sõnagi, sest keegi ei tohi isast midagi teada...»

«Isa siis ikka... elab?»

«Elab. Ja võitleb kodupõletajate vastu.»

Henn vaikis, ei küsinud enam midagi.

Ema viimased sõnad olid talle nagu võidusõnum.

Sest ta ju teadis kindlasti, et tema isa ei ole veel kunagi ühtki ettevõetud tööd pooleli jätnud.

1942

AASTAPÄEV

1

Teisel sõjasuvel, kui aasta sai täis esimestest verejälgedest ja tuhaasemeist Eestis, andsid okupatsioonivõ'mud käsu linnades ja valdades pidulikult pühitseda hitlerlaste vägivalla esimest aastapäeva.

Vaenlase võimu kohalikele käsilastele oli see üks vastumeelsemaid korraldusi. Olla vastutav inimeste kokkutuleku eest «vabastamise aastapäeval» — see oli siiski midagi muud kui olla vaenlase tööriistaks igapäevases rahva riisumise ja reetmise töös. Igapäevastes asjades sai mõnestki piinlikkusest kahekeelsusega mööda põigelda. Võis tõotada leiba ja soola pärast fašismi võitu, inimõigusi «uue korra» rahupõlves. Aga kui vallast ometi oli viimset vilja võtta raske nagu tammekännust kiskuda tulepuid, kui võsast lendas kivi või pimedusest raske rusikas kuklasse langes, siis võis

ülemuse ees kõnelda, et rahvas oleks taltsam ja tänulikum, kui valda paigutada veel mõni salk okupantide sõdureid.

«Vabastamise aastapäeva» koosolekuil, mis vald vallast mulluste võitluste jälgi mööda tulid lõunast põhja poole, ei olnud aga niisugune kahekeelsus võimalik. Võis ennegi arvata, et fašistlike pärishärrade ja rahva kokkusaamine silm silma vastu ei tõota midagi head. Ja nõnda läkski. Jutud naabervaldadest käisid pidupäevade eel. Oli kohti, kus kohale sõitnud kõnemees leidis eest tühja rahvamaja. Ja halvasti läks vallavanemal, kes oli ülemusele ette keelitanud, et siin maal on punase lipu juured veel noored ja nõrgad, et inimesed tahavad usinad ja alandlikud olla. Teisal, kus juba kogumise käsk anti koos kõvade ähvardustega, tuli rahvas koosolekule varjamatu vihaga, demonstratiivse süngusega, mis ei saanud kellelegi märkamata jääda. See pani kohalikud sahkerdajad kohmetama, veel enam aga vihastas kohale sõitnud kõnemeest. Ei tõotatud mingit paremat põlve, ei leiba, soola ega inimese õigusi. Rusikate kõikudes ja sülje lennates ähvardati võllaga kõiki, kes oma südamest viimast punast kiudu välja ei kisu. Valdade kohale jäi ülemuse umbusalduse ja viha ähvardavaid pilvi mitte ainult rahva, vaid ka okupatsioonivõimu kohalike käsilaste suhtes.

Päevad kandsid juba sügise märke, kui «vabastamise aastapäev» värskeid verejälgi mööda T. valda jõudis. Vallavanemaks oli siin küllalt kaval mees. Paul Jenderil oli seljataga peaaegu ainult edu ja õnne nii majandusliku kui poliitilise karjääri alal. Rääkimata varemaist aegadest, pidas ta õnneks ka seda, et ta ei tarvitsenud näha, kuis nõukogude võimu uued piirimärgid ta härrastalu ligi kolmesaja hektarilise krundi tükkideks lõikasid ja mitu kehvikut hakkasid sorima tema viljakat mulda. Ta ei tarvitsenud näha ka seda, kuis ta saeveski riigi käitisena edasi töötas ja ärimaja maakonnalinnas ei kuulunud enam endisele omanikule. Ta tundis oma iseloomu ja teadis, et seda kõike nähes ta oleks kindlasti mõne popsi pea lõhki löönud või oma talu ja saeveski põlema pistnud. Ja see oleks võinud lõppeda vägagi halvasti.

Aga Paul Jender võis tänada Juliust, oma venda, et midagi lõplikult hirmsat ei juhtunud ka neil kõige halvemail aegadel. Advokaat Julius Jender, kelle võimu ja jõukuse juured olid olnud sama tugevad kogu riigi ulatuses kui Pauli omad koduvallas ja kohati maakonna piirides, oli küllalt ettenägelik ise ja andis aegsasti ka vennale head nõu ja abi. Mõlemad Jenderite perekonnad jätsid nõukogude korra maksmapaneku eel maha oma kinnisvarad ja kodumaa ning sõitsid hitlerlike agentide mehkeldusel Saksamaale. Kui nõukogude võim Eestis lõi Jenderite mõislikesse kruntidesse uusi piirimärke, võõrandas nende majad ja ettevõtted, võisid nad ise kuski Poseni mail võõrailt põldudelt kartuleid võtta ja isegi õnnelikud olla, kui murdsid lahti keldreid, sahvreid ja riidekappe poola kodudes, kus perekonnad tapetud või minema kihutatud. Raskel ajal ei ole rahulolemiseks palju tarvis.

Sõda tõi Jenderid tagasi kodumaale. Ka selle teekonnaga nad võisid rahul olla. Teataval määral see ju oli küll sõjakäik ja andis mõnigi kord põhjust purjus päi hooplemiseks, aga kuna nad liikusid küllaldases kauguses fašistide vägede taga, ei olnud neil kogu teel mingit tõsist hädaohtu. Hiljem hoobeldavaiks kangelastegudeks oli küllalt, kui nad mõne maja põlema pistsid või ära tapsid külakehviku, kes ütles, et tal ei ole anda ei piima, võid ega leibagi. Ja needki vägiteod leidsid aset eemal lõuna pool. Koduvalda tulid vennad Jenderid pestud kätega.

Seni kui Põhja-Eestis kestsid veel võitlused, peatusid mõlemad mehed koduvallas, kuna perekonnad jäid neil Poseni maile. Pärast Tallinna langemist Julius siirdus sinna; Paul aga jäi koduvallas «uue korra» asju õiendama.

Teadis direktor Julius ja teadis ka vallavanem Paul, et Hitler Eestit vallutades ei valanud saksa verd nende pärast. Nad teadsid, et oma endise võimu ja vara tagasiteenimiseks tuleb neil väga ustav ja püüdlik olla, tuleb osutada häid teeneid vallutajaile, et saagi jagamisel väärida üheõiguslust võiduka härrastõuga. Aga nad teadsid ka seda, et rahvas oli vait ja sünge mitte kuulekuse, vaid viha pärast. Kui Julius linnas kindlate

kiviseinte vahel ja saksa relvade kaitse all ei tarvitsenud igal sammul hirmu tunda, siis Paul koduvallas ei saanud kunagi unustada, et kõik teeääred olid täis mehe mahalöömiseks parajaid kive.

Ka siin hakkas lähenev «vabastamispäev» vallavanemale aegsasti muret tegema. Mitu päeva mõtles Paul Jender küsimuse üle, kuidas selle koosolekuga mitte tumestada ülemuse usaldust, mida on teenitud suurima püüdlikkusega ja ühtlasi mitte valada õli rahva vihatulle, millest kogu vald ta ümber hõõgus nagu põlev raba. Viimaks tuli päästev mõte. Kõik oleks korras, kui kõrgemat ülemust seekord ei esindaks keegi muu kui vend Julius. Ta telegrafeeris kohe, sai jaatava vastuse ja korraldas asja kiiresti nõnda, et kõne peab direktor Julius Jender. Ta oli endaga väga rahul selle hea nõu kui ka energilise asjakorralduse poolest.

Mõtles vallavanem, aga mõtles ka vald.

«Vabastamispäev» ... sosistati külateedel, kus naaber kohtas naabrit, tuttav tuttavat. Pikana tundus see aasta oma alandustega ja raskustega. Aga siiski mäletati selgesti seda päeva, mida nüüd tarvilikuks peeti piduliku koosolekuga pühitseda ... Mäletati, kuidas kõik südamed valusalt võpatasid, kui kohale jõudnud saksa sõjamasinad siin vapralt vastu pidanud kaitseliini läbi murdsid ja vaenlane võttis võimuse kogu valla üle. Samal päeval — lisaks neile, kes langesid võitluses — tapeti, veeti sohu ja maeti turbaaukudesse seitse meest, kellest arvati, et nad kuuluvad hävituspataljoni, on peitnud oma relvad ja tahavad partisanidena tagalasse jääda.

Kuidas pühitseda «vabastamispäeva», mis tähendas seda, et ausaid ja julgeid südameid kuuli ja täägi läbi vabastati elust, rahvas kõigist oma õigustest, salved viljast, majad ja aidad kõigest, mis kõlbas saagiks haarata? Kas jääda üksmeelselt koosolekule minemata? Ei. Oleks siiski kahju, kui vald silmast silma ei näeks Jendereid ja Jenderid valda. Neile tuleks nüüd siiski õige pilguga otsa vaadata ja neile tuleks näidata, et selleks «vabastuspäevaks» ei ole rahvast vabastada suudetud vähemalt ühest — vihast okupantide vastu ja lootusest vabadusele.

Oli mehi, kellelt vald ootas, et nad niisuguste küsimuste puhul mõtleksid ja otsustaksid kõigi eest. Ehitaja Villem Naber oli esimene, kelle otsusest nüüd eriti huvitatud oldi. Ta oli üksik mees, juba mõnd aastat lesk. Noorem ta kahest pojast kuulus nende seitsme hulka, kelle sakslased valda tungides tapsid ja sohu matsid. Vanema saatusest ei teadnud ka isa ise tõesti midagi kindlamat kui seda, mis ta avaldas ülekuulamistel: teadmata kadunud. Oma leinast ja murest hoolimata oli Naber julge ja kindlameelne mees. Jender oli sakslaste vallavanem, Naber rahva oma.

Nõnda pidi Naber ütlema oma sõna ka neil päevil, kui «vabastamispäev» oli välja kuulutatud ning vallavanem Jender ja sekretär Tear levitasid ähvardusi nende majade suhtes, kust ei peaks kedagi koosolekule ilmuma. Hilistel õhtutundidel tuli valla igast külast keegi Nabra üksiku käsitöölise koha õue, mis asus metsasel orunõlvakul. Koputati tuttavalt aknaruudule, istuti poolpimedasse tuppa, kus arutati naabervaldade kogemusi, peeti nõu ja vahetati mõtteid. Ja siis ühel õhtul tegi Naber ettepaneku, mis jalamaid lõpetas külameeste peamurdmise ja muutis rasked arutlused üksmeelseks rahulolemiseks.

Kärmema sammuga lahkusid mehed Villemi üksikust metsamajast, käisid oma koduringis majast majja, peatusid põllul töötavate meeste juures. Ja siin mõnusa muigega ning vaikse peanoogutusega, seal üsna valju, vabastava naeruga võeti vastu ja kiideti heaks otsus selle kohta, kuidas «Jenderite pidule» minna.

2

Põnevusega oodatud koosoleku päeval oli ilm hommikust saadik niiske ja udune. Sadas vaikset ja sooja, ajuti üsna tihedat seenevihma, kui mehed olid kirvega või noaga metsas parajat puud otsimas, et endale korralikku keppi kätte teha. Sest niisugune oligi Nabra nõu ja rahva otsus: naised ja lapsed jäävad koju, aga mehed, nii palju kui neid vallas veel on, lähevad koosolekule,

kandes oma viha ja võitlustahte märgiks tugevat keppi, mis olgu tehtud värskelt kooritud puust, et hästi silma paistaks.

Kõnniti karjamail, heinamaade ääres ja metsaservadel nagu reejalast, looka või mõnda muud tarbepuud otsides. Mõni lõi varsti noore kuuse maha ja hakkas seda parajaks tegema. Teine ohverdas Jenderite ähvarduseks noore saare, millest oleks võinud saada hea aisapuu. Mõni mees aga kõndis ja valis kaua, et leida oma meele ja mõtte märgiks võimalikult omapärast käetuge.

Juba hulk aega oli ringi kõndinud ka Villem Naber. Elupõlise meistrimehena ta oli harjunud puud valima, ja eriti nüüd ei võinud kõlvata iga roigas. Oli tarvis leida puu, mis kõnelda mõistab, mis mõistab öelda nii saksa kui eesti keeles, et mehel ei ole kepp käes mitte selleks, et toetada murest nõrgaks jäänud sammu, vaid selleks, et õigel tunnil täie raskusega langeda vaenlase lagipähe vaevade ja alanduste eest, kõigi jõhkruste ning julmuste ja nende eest, kes täna aasta eest vallamaja juures tapeti ja soosse tallati.

Viimaks Villem põlvitas karjamaa kännustikus üksiku tugeva kadaka juurde ja raius selle samblast saadik maha. Kadaka tüsedat, okslikku tüvetümikat koorides tuli talle mõte, et mets ju oligi eestlastele esimeseks relvade andjaks, et neilt mailt kistud kadakatüvedega on juba sadade aastate eest palju vihatud pealuid lõhki löödud. Nähku vaenlane, kui oskab, valla tänastes teivastes rahva viha põliseid juuri. Ja nähku Jenderid meeste mehistes keppides oma koerasaatust.

Kella neljaks, kui koosolek pidi algama, jäi sadu järele, aga soe ja vaikne ilm oli endiselt udune. Vähemgi tuuleõhk ei liigutanud nõretavaid kõrsi, märgi lehti ega teele kogunenud lompe, kui rahvas liikuma hakkas. Mööda teid ja märgi põllupeenraid, mööda vesiseid heinamaaradasid ja otse üle nurmenurkade tuli igast õuest mees oma kepiga vallamaja poole. Kes nägi teist või kolmandat, jäi ootama, sest salgas minna oli nagu mugavam.

Kui mehed kokku said ja teretasid, vaatasid nad rohkem üksteise keppe kui näkku, sest kepp näitas täna

meelt ja mõtteid selgemini kui silmad. Julgelt kandis seda iga külamees. Äsjakooritud tookamid helkisid helevalgetena kaugelt ja neid tehes ei oldud puuga kokkuhoidlik oldud. Kellel vaks, kellel kaks üle käeshoidmise koha ja mõnel oli kepp peaaegu õlani. Harva nähti mõne vallamaja või Jenderi lähedases naabruses elava mehe käes keppi, mis oli erapooletumalt valgeks koorimata ja pikkuse poolest paras käetoeks, kui vihm teeveered libedaks leotanud...

Üsna täpselt määratud ajaks tulid esimesed meestesalgad rahvamaja esisele väljakule, mis oli otse vallamaja kõrval. Siin, lahtise taeva all, pidigi pidulik koosolek aset leidma, sest valla rahvamajast oli järel ainult tuhaase. Kõnepult oli kohale asetatud ning eesti kaskedega ja saksa lippudega ehituna ootas vallavanema vägevamat venda.

Et Jenderid tükk aega enne koosolekut olid vallamajja tulnud, seda nägid kõik, kes vallamaja õue vaatasid. Vallavanema uhke täkk, kes alles kevadel rangid kaela saanud, oli seal juba suure augu maasse kaapinud ja mustal nahkpõllel, mis oli vedruvankrile katteks tõmmatud, läikis vihmavee loike. Mitmed, kes tulid, käisid väraval vaatamas. Jenderi täkku ja vedruvankrit oli küll ennegi nähtud, aga inimesi huvitas pärg, suur tammelehtedest ja valgeist astriõitest punutud pärg, mis seisis märjal vankrikattel.

«See vist viiakse sakslaste hauale...» sosistas üks lüheldase kepiga külamees vallamaja väravas.

«Kuhu mujale... ega ometi soosse!» vastas talle habemeni ulatuva kasekaikaga naaber täie häälega.

Jenderid ja nende kamp ei olnud näinud veel ühtki kepiga meest. Neil kestis mõnus lõunatund sekretäri tagakambris. Paul oli Juliuse öiselt rongilt koju toonud. (Autosõiduni, nagu varematel aegadel, ei olnud pealinnavenna edukäik veel jõudnud.) Aga kuna vallavanema perenaine ei olnud sealt Poseni mailt veelgi tagasi tulnud, siis korraldati pidulik lõuna vallamajas, kus sekretäri emand oli heaks kokaks.

Peale Jenderite oli lauas vallasekretär Tear, veidi kühmakas, üle keskea mees, kõigi võimude alandlik ja kohusetruu teenija; valla «omakaitse» pealik, külakaup-

mees Peraste; vana koolmeister-palvevend Paimel, kes sõi palju aga kõneles vähe, kuna ta oli haavunud, et valla tänast tähtpäeva oli otsustatud pühitseda ainult võimu ja mitte ka vaimu sõnaga, ning veel mõni Jenderi kambamees, mõni olude ja iseloomu tõttu lodev siia-sinna kõikuja, kes oli arvanud, et okupantide «omakaitse» püss on kõige kindlamaks toeks, et neiski oludes kuidagi ära elada ja edasi jõuda. Jenderid olid uhked oma saavutustele, et saksa sõjaväevõimud lubasid piduliku koosoleku vallavanema ja «omakaitse» pealiku isiklikul vastutusel ära pidada ilma sõjaväeosa kohaletulekuta, kusjuures väljakutse puhul lubati kõige kiiremas korras kindlat abi anda. Nii võis kogu ettevõtte täiesti «omade vahele» jätta ja umbusklikule rahvale näidata «omavalitsuse iseseisvust».

Jenderid ja nende külalised olid heas tujus söönud ja vägisi mõõdukust pidades viina võtnud, kui valla käskjalg, vallavanema orjalikult ustav kõrvateritaja ja keelekandja, tuli läbi plangu piilumast ja ütles, et rahvast on küll, aga ainult mehed. Palvevend Paimel arvas kuivalt köhatades, et vaimulik osa oleks küll naisedki kokku toonud, aga vallavanem ütles, te poliitika püha ei olegi naiste asi, et rahvas on rahvas — võib alata.

Küllap vana vallavaht märkas, et meestel on täna naiste asemel kaikad kaasas, aga ta ei julgenud seda ütelda. Nüüd aga ta kohkus ja kohmetas, kui vallavanem käskis kella võtta ja rahva kokku kõlistada. Toibus aga kohe julgemaks, kui poodnik Peraste oma seitse püssimeest ritta kamandas, et kohe kellahelina saatel auvalveks kohale asuda.

Agaralt kella kõlistades tuli käskjalg vallamaja väravast välja ja seitse püssimeest marssis kaupmehe kamandusel kõnetooli ette. Rahva salgad hakkasid vähehaaval koonduma. Ei tuldud liiga ligidale, jäeti paras põlguslik vahemaa. Asetuti nõnda, et julgemate meeste mehisemad kepid varjule ei jääks. Kõneldi tasa, aga naerdi puhuti päris täie häälega laia maamehe naeru. Ei olnud hea kellamehel ja üsna ebamugav oli ka püssimeestel. Naer, nagu seda kostis rahva hulgast, võib mõnikord sõimustki hullem olla. Laialivalgunud

pilkudega ja sügeleva piinlikkusega vaatasid omakaitse mehed kõnetooli eest üle naerva rahva halli, pilvisesse taevasse. Nad ootasid väga, et Jenderid juba tuleksid ja inimeste tähelepanu endale võtaksid.

Aga mõni silmapilk enne Jendereid tuli vallamaja-esist teed mööda Villem Naber. Ta ei olnud tahtlikult nõnda hiljaks jäänud. Tähtis kokkusaamine oli viivitanud ta tulekut. Saadik seltsimeeste salgast, kes peatusid kaugel üle kahe soo, oli pidanud õigeks Villemiga ühendust võtta nimelt koosoleku eel. Sest mees soode tagant ei vajanud ainult leiba, vaid tal oli öelda ka mõni juhtiv ja julgustav sõna, mis koosoleku ajal tuli ustavamatele inimestele suust suhu edasi anda.

Nüüd Naber jäi seisma veidi eemal, rahva ja püssimeeste vahe kohal. Alles kõlistati kella — tähendab, et ta ei olnudki veel päriselt hiljaks jäänud. Oli mõni silmapilk aega vaadata, kuidas seisid vastamisi seitse püssi ja umbes sadakond tugevat keppi. See oli rõõmustav ja julgustav pilt. Mitte ainult kogu õigus, vaid ka jõu ülekaal oli keppide poolel. Õigel tunnil... või kui praegugi need kepid tõuseksid... Ei jõuaks pauku teha ükski püss, mida ei hoita kindla, veendunud käega, vaid aralt ja piinlikkusega, alatises valmisolekus põgenemiseks.

Rahvas jäi vaikselt Villemit ja tema keppi vaatama. Juba ammu oli leitud ta teiste hulgas puudu olevat ja mõned mehed olid avaldanud kartust, et kas tema tulekut ei viivita jälle läbiotsimine, ülekuulamine või koguni kinnivõtmine. Aga seal ta nüüd seisis, kindel ja rahulik nagu alati. Ja kepp oli väärt meest, kes ta teinud ja kes teda kandis. Villemi kõrvalesirutatud käes, kui ta vaatas kord rahva, kord kõnetooli poole, oli sirge ja tugev valgekskooritud kadakas. Selle mitmeharuliste juuretüügastega tüvik, mis ulatus paar vaksa üle käeshoidmise koha, oli meisterlikult lõigatud ja hoolega välja puhastatud. Ei see olnud ainult lihtsalt kepp, vaid päris õige sõjanui.

Enne kui Villem Naber oma vaatluspaigalt edasi astus, tulid vallamaja nurga tagant Jenderid ja sekretär Tear. Kui nad olid nõnda kaugele jõudnud, et plangu varjust avanes kogu rahvamaja väljak, jäid nad

silmapilguks seisma. Kõik valla mehed — niisuguste keppidega... Direktor Julius surus käe püksitaskusse, kus ta sõrmed kobasid jahedat relvapära. Vallavanemast vend tundis kurgus karedat vihaummistust, aga ta märkas endale kinnitada, et praegu ei ole muud lahendust kui üleolevalt rahulikuks jääda. Seda ta sosistas ka teistele ja nad astusid edasi.

«Paremale vaat!» karjatas kaupmees. Ja kõik seitse püssimeest ajasid kaelad tulejate poole õieli. Ka Villem Naber pööras veidi õlgu ja kepipära, et vaadata tagasi. Ta oli juba tähele pannud, kus seisid kõigi külade usaldusmehed ja ta oli just olnud rahva hulka minemas. Aga nüüd ta jäi veel seisma, et mitte ara pugejana paista, vaid lasta võimul päris ligidalt vaadata oma hästileitud kadakanuia.

Tear tõmbus kohe kõnepuldi varju, aga Jenderid peatusid Villem Nabra juures. Rahvas jäi hinge pidades vait, et kuulda, kui seal pärast vaikset põrnitsemist midagi peaks lausutama. Paul Jender tundis, et kui kord juba seisma jäädud, tal ei kõlba sellest mehest midagi lausumata mööda minna. Ja veel kord kinnitas ta endale rahu ja enesevalitsemise tähtsust. Naber vaikis ja otsustas, et öeldagu mis öeldakse — ta ei esine aralt, ega lase end kinni võtta. Kui seda peaks püütama, küllap siis kadakas aitab ta rahva sekka. Ja küllap seal teiste meeste kepid tagaajajaile jalgu jäävad. Mets lähedal ja tee teada — üle kahe soo...

«Mis kepp see sul käes on?» küsis vallavanem ametlikult.

«Võtsin ühel kadakal naha maha, muud midagi,» vastas Naber sama külmalt.

«Ma küsin, milleks?» valjendas vallavanem häält.

«Omakaitseks,» ütles Naber muigava suuga. «Kellel püss, kellel kepp.»

Vallavanema nägu tuksatas. Ta käed tõmbusid korraks pingule, aga ta ei lausunud enam midagi.

«Kelle vastu teie ennast kaitsete?» küsis direktor Julius.

«Kõneldakse, et vallas olevat hullu koera nähtud. Või kaht koguni...» ütles Naber, pööras selja ja läks vastust ootamata rahuliku aeglusega rahva hulka. Tal

oli oma kadakas väga tihedasti peos, aga keegi ei jooksnud järele, keegi ei puudutanud teda.

Kuiva, väriseva kurguhäälega avas nüüd sekretär Tear «valla rahva nimel» tänase «vabastuspäeva tänukoosoleku» ja andis pidukõneks sõna kõrgeaulikule direktorile Julius Jenderile, kes suure ja tähtsa töö kõrvalt on leidnud kallist aega, et osa võtta oma armsa koduvalla rõõmupühast.

Ja Julius Jender tõusis kõnetooli. Ammu ja teataval määral õigusega oli ta end vilunud kõnemeheks pidanud, aga nüüd oma koduvalla meeste ja nende keppide ees oli tal korraga nagu kramp lõualuudes. Viimastest viinapitsidest rüübatud vaprusest ei olnud enam midagi järel. «Hull koer» torkis ta kõrvu kui terava otsaga nuga. Nägu oli kuum ja punetas. Kurk kitsas ja suu kuiv.

Viivitus kõne algusega oli juba küllaltki tähelepanuäratav, kui kõnemees viimaks siiski kogu jõu kokku võttis ja kärgatas:

«Kodanikud! Eesti talupojad! Täna on aasta täis saanud sellest, kui Suur-Saksamaa võitmatud relvad meie vallast vaenlase välja lõid...»

Vaenlane — selle sõna kaudu hakkas nüüd kogu ta viha välja voolama. Jenderi kõne, mis oli kavatsetud rahva lepituse katseks, et vennal oleks hõlpsam valda valitseda, kujunes verejanuliste sõnade kriiskavaks märatsuseks, pimeda viha meeletuks mölluks. — Vaenlane — see on igaüks, kes ei usu, et maailm on määratud saksa tahte alla. — Vaenlane on igaüks, kes ei murra oma mõtete kangust, vaid ootab, kuni murtakse ta enda luud. — Vaenlane on igaüks, kes ei taltsuta suud, vaid ootab kuni ta tigedad sõnad silmusega kinni tõmmatakse. Vaenlane on igaüks, kes mõistlikule manitsusele vastu irvitab ja ootab, kuni kuul tuleb talle aru pähe panema.

Mida kohutavamasse hoogu see vihavalang läks, seda selgemini mõistsid kõik kuulajad, et vaenlane, keda Jenderi kõne sõnad nii ägedalt ründasid ja poosid, ei olnud keegi muu kui rahvas, kes seisis ta ees oma orjastatud kodumaa kamaral. Kõnemehe viha näris neid keppe, mis meestel käes olid. Ja kõik said aru, et

eriti raevuselt, tõesti otse hullu koera visadusega pureti Villem Nabra tugevat kadakat, mis oligi direktor Jenderi õiged hambad nähtavale õrritanud.

3

Kui Jender järsku kõne lõpetas, siis tundus, et ta kurk küll väsis kisendamast, aga viha jäi veel küllaltki tagavaraks. Rahvas vaikis põlastavalt. Punetava ja higise näoga oraator pööras oma kuulajaile selja ja andis järsu käeliigutusega vennale ja sekretärile märku lahkumiseks. Nad läksid vallamajja rutem kui olid sealt tulnud. Isegi püssimehi ja palvevenda ei kutsutud kaasa, ja ka need tegid kähku minekut, et muust rahvast eraldi koju pääseda.

Ühtlaselt hallid pilved hakkasid jälle peent vihma piisutama, aga mehed ei rutanud rahvamaja väljakult lahkumisega. Võimu nii äkiline äraminek jättis hea võimaluse koos olla ja omavahel mõne sõnakese juttu vesta. Pealegi oli ka Villem Naber nüüd siin. Ta liikus salgast salka, kutsus oma usaldusmehi ükshaaval kõrvale ja lausus neile kõigile mõne vaikse, tõsise sõna. Tasane jutusosin ühines tiheneva vihma sahinaga.

«Kas nüüd kuulsite, seltsimehed, selle uue püha jutlust?» küsis Naber tiheda kuuse all, kus mitu meest olid vihmavarjus.

«Kuulsime...» vastasid mehed tooniga, mis niigi ütles, mida sellest kõigest arvata.

«Esimest korda elus kuulsin mina täna hullu koera haukumist...»

«Raske oli kaigast kinni hoida — küll see aga kiskus mul sinna kantsli poole.»

«Kas nägite, et kui Villem seal ees keset kõnet oma kadakal teise otsa keeras, siis poemehel püss kohe kargas käes.»

«Aga no kõne. Oli sellel ikka mõtet ja maiku. Kui rahvale ütelda tahta, et röövlite meelevalla all sa nüüd oled — kes meist oleks seda tõhusamalt teinud...»

Mehed rääkisid tasa. Aga nende sõnad olid rasked nagu kivid.

Vallamajast kostis aga järjest valjenevaid hääli, sest Jenderid olid sekretäri tagakambris jälle lauda istunud ja nad ei tarvitsenud pitsiga enam piiri pidada nagu enne koosolekut. Viin oli hea võtta nii kuivakskarjutud kurgu kui ka hammaste taha surutud viha pärast. Kuna Juliusel oli ärasõiduks kõik kaasas, ei olnud neil enam koju asja. Õhtuse rongini oli veel üle kahe tunni aega, ja vallavanema tore täkk, kes käsipuu küljes kaapis ja rabeles, ei kihutaks Jaama üle tunni. Viina jätkus; vennad Jenderid jõid ja joobusid.

Tüki aja pärast sekretär Tear küsis kohmetult köhatades:

«Aga kuidas nüüd jääb selle pärjaga?»

Jenderid vaatasid avatud aknast õue. Tõsi: kuidas jääb pärjaga. Vedruvankri nahkpõllel seisis endiselt tammelehtedest ja astriõitest pärg. Kavatsuse kohaselt pidi see kogu rahva saatel viidama kohalikes lahinguis langenud saksa sõdurite ühishauale, kus vallavanem Paul Jender pidi oma kõne pidama.

«Mööda sõites paneme ära,» ütles direktor Julius.

«Õigus,» kinnitas vallavanem. «Milleks seal seda karja vaja.»

«Nemad otsigu omi soost!»

«Nabral poeg juba laguneb rabas, aga vanamees ei valitse lõugu...»

«Seni ta neid laotab kui endal ka turvas hammaste vahel. Seda «hullu koera» ma talle ei kingi...» ähvardas Julius ja ta vihased sõnad kostsid valjult nagu kantslist.

Täkk aeles kärsitult. Ja hobust vaadates kõnelesid vennad Jenderid kõik need sõnad aknast välja. Nüüd äkki aga Paul müksas Juliusele käsivarde ja viitas sõnatult peaga värava poole. Jälle seesama... Villem Naber oma kadakase kepiga seisis väravas. Ta oli tulnud pärga vaatama, aga pööras nüüd järsku silmad sekretäri tagakambri aknasse, kust Jenderite pead kohe tagasi tõmbusid.

«No küll on kurat...» surus vallavanem hammaste vahelt.

Sekretär arvas, et need sõnad käisid täku kohta ja ruttas looma rahustama.

«Seda meest, ütlen ma sulle, ei või enam jätta.»

Vennad valasid viina ja jõid vaikides nagu otsuse kinnituseks.

Pilvine päev hakkas hämarduma, vihm pidas jälle hoo vahet ja rahvas hakkas pikkamisi laiali minema. Villem Naber ühines meestega, kellega tal oli ühine tee minema hakata. Ainult mõneks silmapilguks oli ta peatunud vallamaja väravas, et vaadata pärga, millest mehed kõnelesid. Aga ta tuli sealt ära õige raskelt endasse surutud mõtetega. Ta oli selgesti kuulnud, kuidas Jenderite viha talle rabasse hauda kaevas. Tuli olla valvel ja kõigeks valmis, et end mitte kasutult matta lasta. Oli järelemõtlemist mitmete küsimuste üle. Teised mehed kõnelesid tööst ja lõikusest, vilja võtmisest ja varjamisest, aga Villem nagu ei kuulnudki neid. Temal ei olnud põldu ega vilja, temalt olid Jenderid elu oma saagikirja märkinud. Ei võinud teada, millal järele tullakse. Oli tarvis mõelda, kuidas seda veel hoida ja mitte odavalt ära anda.

Meeste laiali valgudes oli ka Jenderitel viin otsas ja aeg jaama sõita. Kõikuvail jalgadel tõusid nad lauast, aga olid suured ja vägevad. Juues ja omavahel hoobeldes olid nad kõik päeva ebameeldivused lõpuks siiski unustanud. Julius ärples oma võimuga Tallinnas. Paul kiitis oma talu ja täkku. Rusikatega võidu veheldes nad taltsutasid maid ja rahvaid, astusid lävepakul komistades üle Volga ja Kaukaasia mäeharjade, tapsid miljoneid, vallutasid maailma.

Siis vana kange jalaga käskjalg aitas nad vankrisse. Sekretäri emand pani vankri nahkpõlle aasad kõvasti kinni, et mehed ei kaoks, ajas väravad hästi pärani lahti, et oleks rohkem ruumi välja sõita. Ja siis — ohjad vallavanemal käes — ajas sekretär kärsitule täkule rauad suhu ja päästis tugevate nahkpäitsete raudrõnga ketist lahti. Aitajate alandlike käelehvituste ja heade soovide saatel sõitsid Jenderid minema.

«Et su vallas õiget valitsust ei ole, seda ma juba nägin,» ütles Julius. «Eks näe, kuidas sa nüüd täkuga

toime tuled...» Tal oli pärg käes hoida. Ja piits risti üle pärja.

«Ära karda, et ma kinni ei hoia... olgu täkk või vald...»

Pikk ootamine käsipuu küljes oli noore hobuse väga kärsituks teinud. Rahutult ta näris raudu ja raputas vahutavat suud, kui ei lastud kohe kihutama pista. Vallavanem pingutas ohje. Hobune jooksku siis, kui peremees tahab. Siin oli tee kitsas ja kõverik. Pärgki veel panna. Aga kui on jõutud suurteele, siis alles nähtagu selle looma õiget lendamist...

Siinseis lahinguis tapetud sakslaste ühishaud, kus Jenderid oma pärja pärast veel peatada tahtsid, oli vallamajast umbes paar kilomeetrit eemal, mõnisada sammu enne suurteed. Aasta eest kanti laibad siia kõrgele põllukingule kokku ja haud kaevati mahatallatud rukkisse. Tänavu kasvas siin ristikhein.

Villem Naber seisis tasasel teeveerel, otse sakslaste ühishaua kohal. Ta oli mehi saates oma kodutee lahkmest mööda läinud ja üksi tagasi tulles siin peatunud tõsiste aastapäeva-mõtetega. Teeäärse ristikupõllu servas seisis suur puurist. Nii kõrge, mõtles Naber, et Jender peab enda küll üsna varvastele upitama, kui tahab oma pärga sinna otsa pista.

Vallamaja poolt, märjaks ja loiguliseks sadanud teelt kostis õhtuvaikusse kärsituid kabjasamme. Oli küll niigi selge, et vallas on ainult üks hobune, kellel on lusti sel kombel aiste vahel tantsida, kuid Naber vaatas siiski. Jah. Jenderid tulid, täkul kael ohjadega rõngasse kistud. Läbi uduse videviku võis varsti mustal vankripõllel näha ka pärja valgeid õisi.

Mitte taganeda — mõtles Naber, see käib nüüdseil päevil mitte ainult lahingus võitlejate, vaid iga mehe kohta, seisku ta või lihtsalt teeääres ja vaadaku suurt puuristi langenud vaenlaste haual. Ta pööras jälle selja tee poole, keeras oma kadakal kergema otsa kätte, raskema maha ja sirutas käe kepiga veidi kõrvale. Nii ta seisis nüüd üsna täpselt samuti nagu rahvamaja väljakul, kui võimumehed tulid. Küllap see kadakas seal neid kõnesõnu omajagu segas. Ehk tülitab nüüd veel ka pärja panemist...

Järjest ligemal lõid täku kärsitud jalad porilompe segi. Jenderid, kui nad ka siin jälle sama tuttavat kuju nägid, müksasid teineteisele külge, vaatasid otsa ja noogutasid julgelt. Nüüd ta on üksinda. Ei ole tarvis rahva pärast mõnd sõna ütlemata jätta. Vennad vaatasid teekaldal seisvat meest nagu jahilooma. Direktor pigistas piitsa ühes rihmaotsaga kõvasti pihku. Ja vallavanem nihutas end veidi, et vennal oleks käsi vabam.

Tugev ohjade pingutus tõmbas täkul vahuse suu rinnale. Poripritsmeis vedruvanker peatus otse Villem Nabra kohal, kes seisis liikumatult oma kadakase kepi najal.

Silmapilk vaikust. Siis —

«Müts maha!» karjatas vallavanem kogu oma hääle jõuga.

«Ei ole minul siin kedagi teretada,» vastas Naber kindla rahuga.

«Müts maha! Sa seisad kangelaste haual!» karjus nüüd direktor kogu oma väega ja vihaga.

«Tee peal seisan,» ütles Naber. «Ja ei ole minul tõesti siin kedagi teretada. Ei maa peal ega maa all.»

Edasi sündis kõik ainsa silmapilgu jooksul. Direktori käsi tegi järsu keerutuse ja piitsavars laksatas teekaldal seisvale mehele näkku. Aga samal hetkel tõusis ka kadakas. Vallavanem tahtis venna pead kõrvale tõmmata, aga sellest ei olnud enam abi. Raske tüvik tabas direktori laupa otse silmade vahele ja tugevate töömehekätega antud hoobi jõudu suurendas veel seegi, et täkk järsu hüppega Jenderi pea vuhisevale kadakatüvele otse vastu tõmbas. Kuna osa hoobi jõust tabas vallavanema kaitsvaid käsi, läksid ohjad lahti. Ja ennegi kärsitu, nüüd veel päris meeletuks kohkunud hobune kihutas pillates edasi. Direktor, kelle keha oli vankripõlle all kõvasti kinni, langes peaga poris puistava ratta kohale. Piits kukkus maha. Pärg jäi ratta külge ripendama. Tükkhaaval pudenes sealt porilompidesse haljaid tammeoksi ja valgeid astriõisi.

Naber vaatas pillavale hobusele järele, kuni suurtee lahkmes käis tugev raksatus. Vanker purunes järsul käänakul vastu teeviitade tulpa. Ainult aisad ja esimene telg jäi edasi kihutavale täkule jalgu lööma.

Hämar õhtu oli vaikne nagu ennegi, kui Villem Naber minema hakkas. Ta läks ruttamata, astus oma tavalist raskevõitu sammu, puudutades ajuti märja rohuga verist kulmu, mis valutas tuimalt ja sügavalt nagu koera kihvade jälg. Talle oli nüüd kõik iseenesest selgeks saanud. Jõudes koju, pani ta leiva ja tubaka kotti, võttis siis õõnsast tammetüvest õlise vintpüssi, oma turbaauku maetud poja päranduse ja läks.

Ta lahkus kodunt, et varsti üle kahe soo omade juure jõuda.

1942

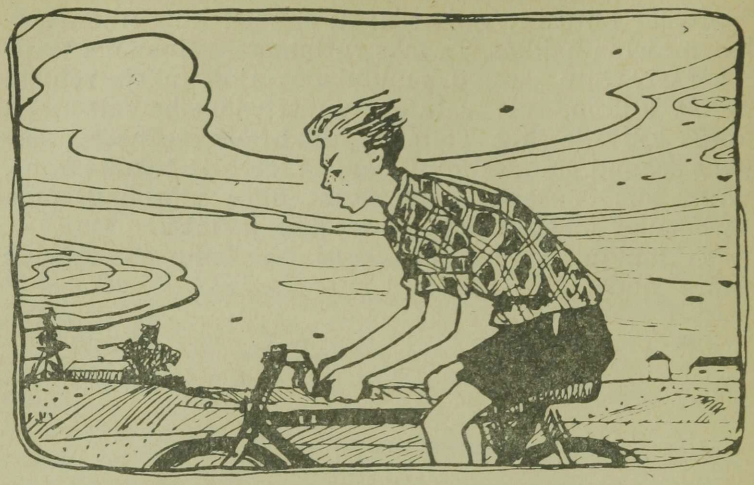

UUDSEVILI

1

Hele auruvile kilas üle vihmast nõretavate metsade ja põldude. Rajooni läbiv kitsarööpmeline nagu tahtis kuulutada, et tema rongid käivad sõiduplaani järgi ka halva ilmaga, ka siis, kui peksumasinate huikeid kostab ainult mõne suure küüni juurest, kus vili on varju alla veetud. Seda oli aga harva; ja mis põllul — olgu kõrrel või rõugus —, see oli lausa märg ning tänasest pühapäevast kujunes kolhoosides vastu tahtmist üldine puhkepäev.

Rong aga läks. See oli ajast ja arust nii oma kitsa ja kõvera tee kui ka kehva veereva koosseisu poolest. See oli maa majapidamises midagi niisugust, mis on oma aja juba ammu ära elanud ja mida ei tasu enam tõsisemalt kohendama hakata, kuna varsti tehakse uus — suurem, sirgem ja kiirem.

Sõit läks linnast, rajoonikeskusest, lõuna poole. Lühike rida kõvasti kolisevaid, aga visalt edasi jõudvaid vaguneid rühkis künklikus sügismaastikus tihti käänakuid tehes edasi. Vedur jättis rongi ja tee kohale järjest jämedamaks paisuva joa, kus valkjas aur oli segamini musta põlevkivisuitsuga.

Kogu rong koosnes ühesugustest laudpinkidega varustatud kaubavagunitest. Reisijateks olid peamiselt kolhoosnikud, sovhoositöölised ja lihtsad linnanaised, salgake mustlasi ja paar jahimeest koertega. Ei vähematki tähtsuse- või hinnavahet, sõida oma või riigi asjus.

Või ehk siiski? Vähemalt esimeses vagunis võis märgata üht reisijat, kes arvatavasti oleks sõitnud pehmes vagunis, kui selles rongis oleks leidunud ka niisugune. Oli näha, et siinne ümbrus segab teda. Kohe, kui ta linnas vihma käest vagunisse astus, paistis ta kuidagi rahutu olevat. Ta raputas korraks märga kaabut ja tahtis seda varna riputada, aga näis siis kahtlevat vaguni puhtuses ja pani kübara jälle pähe. Istudes otse ukse kõrvale, laotas ta ajalehe pingile. Ka portfelli ta nagu ei usaldanud varna riputada, vaid asetas selle endale põlvile. Kui tema läheduses istuv tühjade korvidega naine küsis, et ei tea, kas täna enne õhtut peaks veel paremat ilma loota olema, siis kehitas peen mees sõnatult õlgu, võttis portfellist kitsa kirjabloki ja, pliiats käes, hakkas seal midagi maha tõmbama ja alla kriipsutama. Kõrvalt vaadates ei olnud selge, kas ta tegi seda sellepärast, et teda enam ei tülitataks, või oli ta tõesti nii kalli ajaga inimene . . .

Igas vaguninurgas kõneldi ilmast. Lõikuse ajal, nagu praegu, ei tehta seda ajaviiteks. Kui juba paar nädalat on sadanud ja kui see on juba teine nii vihmane sügis, siis ei oodata selgemat taevast mitte ainult selleks, et parem oleks koju või külla minna, vaid pilvede püsimine tekitab siis juba tõsist muret, mille puhul ei ole sünnis õlgu kehitada ja vaikida.

«Jah, ega vihmad ametimehe palka vähemaks ei võta, aga kolhoosniku võivad nad küll ohkama panna . . .» ütles esimesena juttu alustanud külanaine.

Ukse kõrval istuv kirjamees kas ei pannud seda tähelegi või ei leidnud ta naise sõnadest midagi enda kohta käivat. Kui ta vahel silmad oma paberitest üles tõstis, siis vaatas ta välja, aga mitte vagunisse. Ja sedaviisi näiski ta meeleolu järjest paranevat. Vagunis aina kõneldi tööd segavatest vihmahoogudest, üleujutatud heinamaadest ja madalatest põldudest, mis kombaini ei kanna. Väljas aga oli vihm üle läinud ja tühjaks sadanud pilvede vahelt langes maha selge päikesepaiste laike, mis kiiresti jooksid üle metsatukkade, üle küpselt või küpsvalt kollendavate viljaväljade.

«Küdeva!» teatas vagunisaatja esimest peatust.

Ukse kõrval istuv ametimees tõusis rongi peatudes püsti ja andis oma pileti ära. Ta oli kogu rongi kohta ainus, kes siin maha astus ja rõõmu võis tunda umbes kümne kilomeetriga ja poole tunniga saavutatud ilmamuudatusest. Jah, nii tujukad ja heitlikud olid need päevad. Rong oli rajoonikeskusest keskpäeva ajal tiheda vihmaga välja sõitnud, aga Küdeva jaam võttis ta vastu selges päikesepaistes. Ja vähemalt praegu ei olnud uusi vihmaähvardusi näha.

See oli kohaliku rajoonilehe toimetaja Evald Kihnu, kes siin vagunist välja astus ja silmapilguks perroonil peatus, et pliiats taskusse pista ja märkmik portfelli panna. Kogu lühikese sõiduaja kestes oli ta korraldanud märkmeid oma tänaseks kõneks. Nüüd see oli korras ja ta võis minna. Kui teel veel tärkavad mõned luulelisemad motiivid siinsest loodusest, kohalikust töö-järjest ja muust, mis ta oma silmaga näeb, siis — ta on küllalt vilunud kõnemees selleks, et need üles märkimata edukalt ära kasutada.

Rong sõitis edasi ja ka Kihnu hakkas minema. Ta astus aeglaselt ja ettevaatlikult, et vihmaveeloikude vahel tahedamat jalgealust leida. Mõnus oli hingata pärast seda, kui linnas vihm oli sundinud teda seisma ooteruumis, mis oli täis higistavaid inimesi, ja pärast vagunit, kuhu lahtisest uksest oli kibedat põlevkivivingu sisse tõmmanud. Siin aga oli vihmajärgne õhk puhas ja karge, ei vähematki vinguvinet ega kübetki tolmu. Nii hea oli hingata, et Kihnu ei leppinud oma kopsude tavalise mahuga, vaid hakkas ühtlase rütmiga

õlgu kergitades ja käsivarsi kehast veidi eemale tõstes rinnakorvi avardama. Ta kõndis nagu püüdlik tervise-parandaja kuski sanatooriumi pargis, hingates kolmel sammul läbi nina sisse ja neljal sammul vaikse vihinaga huulte vahelt välja. Niisugused hingamisharjutused käigu peal olid tema juures hea tuju ja energilise enesetunde märgiks. See tähendas rohkem kui seda, et ta tahab terve ja tugev olla, kaua elada ning hea välja näha. See tähendas ka seda, et ta tahab elus otsustavalt edasi jõuda, oma eesmärke järjest kaugemale asetades väsimatult ja sihikindlalt edasi minna.

Ja nimelt niisugusel teel Kihnu praegu oligi. Tõesti, millal ta peaks veel nii sügavalt ja ahnelt hingama kui mitte praegu... Ta teadis, ainult ta ise teadis, ei keegi muu, et ta ei ole praegu kaugeltki mitte ainult Küdeva koolimajja kõnelema minemas, vaid et ta on järjekordselt astumas üht otsustavat edusammu oma elus. Aastad peaksid inimest kainestama, aga vaevalt oli ta kunagi varem niisuguste ettevõetud ja ettemõeldud sammude puhul nii põnevil olnud kui praegu... Ta teadis, ainult ta ise teadis, millest see tuleb. See tuleb sellest, et ta nüüd, mõne lähema päevaga, astub rohkem kui edasi — ta astub võidukalt ü l e sellest solvumistundest, mis suvi otsa on seganud tema meelerahu. Ja pealegi on tema asjalikul üritusel sees nii eredad romantilised kirjalõngad.

Mõningate asjaolude kokkulangemine oli ta kiiresti, ülepeakaela tänasele teele saatnud. Aga mis siis, praeguseni oli ju kõik hästi. Sadu oli üle läinud ja ilm muutus järjest sõbralikumaks. Erilist muret ei teinud Kihnu endale ka sellest, et ta ette teatamata kohale jõuab. Niipalju inimesi saab alati kokku, et tema käik Küdeval ühiskondliku ürituse mõõdu välja annab. Nõupidamine aktiiviga — selleks ei ole tarvis täit rahvamaja, vaid jätkub väiksemast toast ja kitsamast kuulajateringist. Asja välise külje poolest võis Kihnu täna piskuga leppida. Tema ürituse tuum tuleb teistest teguritest.

See oli olnud alles eile, kui pikk ja vali kõlin oli Kihnu pealinnaga kõnelema kutsunud. Kuuldavus oli olnud laitmatu ja hääl tuttav — ei mingit vajadust torusse karjuda, et kes kõneleb ja kust kõneldakse. Jutt

oli olnud lühike ja asjalik tublide nõukogude töötajate jutt. Selles oleks võinud veenduda igaüks, kes oleks kõnet pealt kuulnud siin või seal, või ka mõlema aparaadi juures korraga. Kuidas teil nüüd rajoonis läheb? oli pealinn küsinud. Esialgu jätavad näitajad soovida, aga teeme mis suudame, oli rajoon vastanud. Ja nõnda edasi, kuni pealinna sõna oli viimaseks jäänud: Jah, praegu on otsustavad päevad, nädala pärast tuleme vaatama. Nägemiseni!

Kohe pärast seda telefonikõnet oli Kihnu paari muu asja pärast rajoonikomiteesse läinud ja siis nagu jutu jätkuks agitatsiooni- ja propaganda-osakonna juhatajale nimetanud, et ta kavatseb homme Küdevale sõita. Ta lisas, et ta tahab seal läbi viia vestluse kohaliku aktiiviga, et ergutada poliitilist mõtlemist ja lõikustöödele õiget hoogu anda. Selle peale vaatas osakonnajuhataja Kihnule otsa kui inimesele, kes on kutsumata tulnud ja pakub nimelt seda, mis sul on praegu hädasti tarvis. Kohe täiendas ta oma nädala-tööplaani punktiga, mis oli niisama hästi kui täidetud.

«Õige mees õigel ajal. Külas abi väga vaja.» Neid sõnu öeldes vaatas osakonnajuhataja Kihnule, kes oli rajoonis võrdlemisi uus inimene, siira tänulikkusega silma. Ja Kihnu, otsekui kartes, et see pilk võib liiga sügavale tungida, lisas asjaliku rõhuga:

«Lehe huvides on mul niisugused väljasõidud väga tarvilikud. Kohalikkude kaastööliste võrgust on vähe kasu, kui sa ise neid kohapeal tegelikkude küsimuste juures ei abista.»

Sellega oli öeldud kõik, mis tema tänase sõidu kohta avaldamisele kuulus. Kuidas sellest kaastööliste võrgust Küdeva kooli vanempioneerijuhi Liivi Sanglepa sinakad silmad talle vastu vaatasid, see oli juba Kihnu isiklik asi...

Kihnu ei saanud endale salata, et Liivi Sanglepa silmade vaade oli toonud tema siinsetesse ühetoonilistesse tööpäevadesse tõelist põnevust. Ootamatu päikesekiirena oli see langenud tema hämarasse, põhjapoolsete akendega kabinetti. Ja Kihnu oli sellest romantilisest kiirest ahnelt kinni haaranud ning selle osavalt oma elukorralduse asjalikesse plaanidesse põiminud.

See kõik kokku ei olnud lihtne lugu. Kui Kihnu kevadel kaugest lõunasanatooriumist tagasi pöördus, leidis ta eest mõnedki asjaolud, mis segasid teda oma elu korraldamast nii, nagu ta oli seda kavatsenud. Ta oli kavatsenud abielluda ja Tallinna elama asudes ka teenistuse alal tõsise sammu edasi astuda. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Kuuajaline eemalolek oli taastamatult ära jahutanud selle sooja vahekorra, millele ta oma plaanid oli rajanud. Peale selle olid oblastid vabariigis likvideeritud. Kihnu, selle asemel, et värske jõuga hoogu võtta ja vaadata, kuidas oblast maha jätta ja vabariiklikus ulatuses silma paistma hakata, pidi nüüd leppima rajoonilehe toimetaja kohaga.

Ta oli küllalt arukas, et mitte solvununa paista, aga ta oli ka küllalt edasipüüdlik ja endast lugupidav inimene, et tema äraolekul kujunenud asjaoludega mitte lõplikult leppida. Ta tugevdas sidemeid paari sõbraga pealinnas, ja kui edaspidiste väljavaadete suhtes oli kokku lepitud, siis leidis, et sügiseni võib elada ka siin, keset kaunist Lõuna-Eesti loodust.

Arusaadav, et tõttamine oleks olnud ebakohane. Tuli kärsitust taltsutada ja asju sedaviisi korraldada, et mitte Kihnu ei oleks see, kes kipub pealinna, vaid et pealinn ise vajaks ja kutsuks Kihnut.

Nii kulus tal suvi kuidagi sunnitult, visalt ja igavalt. Väike leht nõudis küllaltki hoolt, sest pahandustest hoiduda oli nüüd väga tähtis. Mõistlikku meelelahutust oli harva. Parema puudusel anduti vahel joomisele ja armatsemisele. Mõned kohalikud majandusmehed olid tavaliselt niisuguste olengute algatajad. Ja kuna töö nõudis ka neilt küllalt pikki päevi, siis peeti need pilierkaarid nii ahnelt ja väsitava tempoga, et kunagi ei olnud neist õiget mõnu.

Kihnu ebatavalisel kiindumusel Liivi Sangleppa võiski oma osa olla ka sellel asjaolul, et ta nägi tütarlast esimest ja seni ainsat korda nimelt niisugusel päeval, kui ta istus oma töölaua ääres eriti raske tülpimustundega. See oli esmaspäeval, kahe nädala eest. Kihnu oli rajooni tööstuskombinaadi direktoriga ja kahe näitlejannaga käinud mõnekümne kilomeetri kaugusel järvel kalasuppi keetmas, milleks oli kulunud enam kui

ööpäev aega ja palju pudeleid viina. Jah, Kihnu mäletas hästi, kuidas ta sel esmaspäeval oma laua taga istus, ees valge paber, mis ootas esimest juhtkirja lõikustööde teemal...

Ja siis tuldi ning teatati talle, et Küdeva kirjasaatja soovib kokku saada. See ei ütelnud Kihnule midagi. Aga kui Liivi Sanglepp kabinetti astus, oli väsinud ja tujutul toimetajal kohe kahju nendest minutitest, mis ta tütarlast oma tähtsuse rõhutamiseks oodata oli lasknud.

Kihnu nägi esimesest silmapilgust, et Küdeva kirjasaatja näol oli tuppa tulnud niisugune neiu, kelle sõna ja pilk, kelle nooruslik puhtus ning meeldivus otsekui imeväega võivad üles äratada roidunud mehe väsinud unistused ja tagasi anda selle iga verelibleni ulatuva erutuse, millest ta oli arvanud, et see on tema jaoks juba lõplikult kaotsi läinud.

Kihnu tundis end korraga mitme aasta võrra nooremana, aga tema asjalik arukus, tema kogemustes kainenenud mõistus ei teinud seda muutust kaasa. Ta jäi rahulikuks ja enesekindlaks ega reetnud millegagi oma erutavat huvi tütarlapse vastu. Ei millegagi. Ta kõneles Küdeva kaastöölisega niisama asjalikult, nagu istuks teispool lauda mõni nelja-viiekümneaastane naine, rahvamaja või raamatukogu juhataja, või mõni hiljuti pioneeride hulgast kommunistlikuks nooreks saanud poiss, kes kõik alati tahavad, et väike rajoonileht peaks viimse reani selle kõik ära trükkima, mis nad kokku kirjutavad. Kihnu oli selles juba ammu kindel, et kui sa soovid edu, siis varja oma huvi nagu jahimees püssi.

Liivi Sanglepp ei olnud mingi erilise asja pärast toimetuses, vaid ta oli tulnud kirja põhjal, mis Kihnu oli lasknud saata kõigile aktiivsematele kaastöölistele: «... ja palume Teid võimaluse korral isiklikult toimetusest läbi tulla, et edaspidise töö suhtes nõu pidada...» Oma vestluses ütles Kihnu Sanglepale, et ei oleks õige heinatöö küsimusi läheneva lõikuse pärast enneaegu silmist kaduda lasta. Koresöötade varumise kui ka sileerimise alal, ütles ta, kannab rajoon mahajäämuse pitserit. Tuleb kasutada kõiki võimalusi, et sel alal veel

teha, mis teha annab — positiivsed nähtused eredalt esile tõsta, ja pahed kibedasti kinni naelutada...

Kihnul oli selge, et kaastööline jääb tema kabinetti ainult nii kauaks, kui tal jätkub juhtnööre edasiseks tööks. Ta ei tõtanud oma nõuannetega ja poetas jutu vahele asjalikke küsimusi Küdeva elust. Nii oli teda parem vaadata. Ja hea oli kuulda tema häält.

Praegugi mäletas Kihnu tema kuju paljude üksikasjadeni. Ei olnud võimalik unustada tema sihvakat, hästi karastatud keha ja siiski nii meeldivat naiselikkust. Tal oli seljas helehall kostüüm kirsipunase salliga, mille vahelt paistis valge pluusi kinnine kaelus. Mahedad, ligi õlgadeni langevad juuksed piirasid tema jumekat ja elavailmelist nägu. Tema sinakashallid silmad vaatasid siiralt ja niisuguse enesekindlusega, mis ei lasknud kahelda tema südame puhtuses.

Kihnu kõneles edasi, et praegu ei tohi unustada võitlust ka selle eest, et taliviljade külv teostuks õigeaegselt ja kõrgel agrotehnilisel tasemel. Ta kõneles ja vaatas tütarlapse tugevaid, saledate sõrmedega käsi, mis olid ilmekad ja niisama enesekindlad nagu kogu ta olek. Kihnu vaatas ja ta ei saanud olla mõtlemata, kuidas need käed võiksid elada armastuse varjatud silmapilkudel...

Kui mõne sõnaga oli puudutatud ka kolhoosiküla kultuurilise elu küsimusi, ütles Liivi Sanglepp, et ta peab rongile ruttama, ja läks. Kihnu aga tundis, et ta on kohanud niisugust tütarlast, kelle nimi, kelle kuju ja kogu olemus muutub sinus nagu muusikaks, heliseb kaasa kõigi su mõtetega nagu mõni lihtne, meeldiv meloodia, mida ei saa ega saa unustada.

Ja Kihnu ei tahtnudki Liivi Sangleppa unustada. Ta läks nüüd seda teed Küdeva koolimaja poole julge ja kindla sammuga. Tal oli hea meel, et mõningad asjaolud olid nii meeldivalt kokku langenud ja et ta oli osanud oma elukorralduse kavatsustega otsustavalt liita Liivi Sanglepa heliseva nime. Mis edasi saab, küllap seda näeb. Aga praegu ei olnud tal muud huvi kui pärale jõuda ja tegutsema hakata.

Kõrgel teelahkmel jäi ta seisma, et suitsetada ja ringi vaadata. Tagasi linna poole vaadates oli väga kaugele

näha. Pilved päästsid selge päikesepaiste valminud ja valmivatele viljadele. Eemal ristikuädalanurmes sõi umbes sajapäine tumepunane kari. Ümmarguse järve sügavsinine laik oli meeldivaks vahelduseks põldude ja künklike metsasalude vahel, mis osalt olid pilve varjus, osalt päikese käes.

Aga see peatus ei viivitanud Kihnu Küdevale jõudmist, vaid vastupidi, kiirendas seda. Teel seistes märkas ta aegsasti tühja taksiautot, tõstis käe ja oli niisama hästi kui päral.

Mõistliku kokkuhoiu mõtetega oli ta hommikul bussiga jaama sõitnud, aga nüüd vilkusid tema kujutluses romantiliste silmapilkude pildid. Ja Küdeva koolimaja ees autoust avades ütles ta juhile vähemagi kõhkluseta:

«Kella kaheksaks palun mulle siia järele sõita.»

2

Umbes veerand tundi pärast seda, kui ootamatu külaline oli jõudnud Küdeva koolimajja, tuli sealt välja tumepunases dressis ja pruunist nahast sandaalides keskealine mees, keda kooli piirkonnas nimetati lihtsalt direktoriks, väljaspool aga seltsimees Saulepiks. Ta heitis otsiva pilgu kõrgete puudega piiratud väljakule koolimaja ees, aga seal ei olnud kedagi. Lähemalt ringi vaadates peatus direktori pilk kolmel õngelatil, mis olid pandud teeäärse sirelipõõsa najale, ja neid märgates ta näis teadvat, kuhu minna. Ta pöördus koolimaja põhjapoolse otsa juurest mööduvale teele, läks mõne sammu allapoole, ja siin ta oligi, tema otsitud Aleks, lese kooliteenija poeg, kes paari päeva pärast oli vastu minemas oma seitsmendale õppeaastale, viimasele selles majas.

Aleks oli nii hoolega tegevuses, et ta ei pannud direktorit tähelegi. Labidas käes, kaevas ta siin kõrgete pargipuude all maad. Niiskes, kohedas lehemullas oli rohkesti vihmausse, aga Aleks pidi hästi kärmas olema, et priskemaid oma karpi saada, sest tema enda üles-

kasvatatud kaks pardipoega olid väga aplad ja agarad neid oma nokka napsama.

«Kas arvad, et kala täna näkkab?» küsis direktor endast märku andes, kusjuures ta ei saanud olla kahju tundmata, et tal tuleb nii meeldiva ettevõtte juures segada poissi, keda alati segatakse, kui on tarvis mõni asi kiiresti joonde ajada.

«Kindel!» oli Aleks oma saagist ette õnnelik. Kaevamist katkestamata viskas ta korraks peaga taeva poole ja lisas: «Kõige ehtsamad ahvenapilved, kas ei ole? Ja havid... need teeb vihm hirmsal kombel isuseks. Tulge kaasa, seltsimees direktor!»

Saulep tundis, et ta peab ruttama asjaga, mille pärast ta tuli, sest mis silmapilk edasi, seda soojemaks Aleks läheb ja seda ebameeldivam oleks teda ära saata.

«Ei, Aleks, mina seekord ei saa. Paari päeva pärast on ju meil maja jälle elu täis, aga minul veel mitu muret peas. Ja täna, seda ma tahtsingi ütelda, tuleb veel koosolek. Nagu välk selgest taevast.»

«Mis koosolek?» lõi Aleks labida püsti, otsekui aimates, et ta on asjata partide eest osa usse ära korjanud.

«Midagi tähtsat ja kiiret, küllap lõikustööde asjus,» seletas direktor. «Praegu sõitis tegelane siia, et olgu olla. Rajoonilehe toimetaja... teeme, mis saame. Ei aita muud, kui pead jälle rattale kargama.»

«Palju rahvast peaks tulema?» küsis Aleks vilunult ja abivalmilt. Talle meeldis inimesi kokku kutsuda, äratajana ja ergutajana torisejaid lepitades majast majja kihutada. Ja kuna kell oli alles poole kolme paiku, võis ta veel järvelegi jõuda.

«See'p see hea asi ongi,» ütles direktor lohutavalt, «et tänane kõnemees ei nõua suurt rahvahulka. Ta tahab kõnelda rohkem haritlastega. Lepib täiesti, kui kirjalõngaks on hulgas paar-kolm eesrindlikumat kolhoosi-inimest ja mehhanisaatorit. Ta nähtavasti tahab niisuguseid, kes kohapeal omalt poolt võiksid asjast edasi kõnelda.»

«Siis peaks inimest viisteist küllalt olema,» arvas Aleks, ja juba käis ta mõte paarikilomeetrise raadiusega majast majja.

«Aitaks ehk kümnestki.»

«Saab rohkem,» oli Aleks kindel. «Niisuguse aktiivi, ütleme, tõmban ma talle paari tunniga kokku. Mõned tulevad niikuinii varsti palli taguma. Neid võib veel juurde võtta.»

Direktor oli rõõmus oma kasvandikust, kes mossitamata asjast nii agaralt kinni haaras. Ta võttis taskubloki ja pliiatsi, et üles märkida, kes peaksid koosolekule tulema. Aleks loetles rea nimesid, kusjuures ta ise jalgu märjas rohus ristipidi ja edasi-tagasi rapsides puhtaks lõi. Kulus mõni silmapilk, kui tal oli ka toas ära joostud, särk vahetatud ja komsomolimärk rinda kinnitatud. Ainult korraks peatus ta veel trepi ees, laskudes rinnuli jalgratta sadulale, et proovida õhutihedust kummides.

«Kuhu sa lähed?» küsis Aleksi väike sõber, valgepäine Tiina, meieri tütar, kel seisis ees kolmas õppeaasta. Tal oli käekõrval nelja-aastane õeke, kes oli oma varbad soojades vihmaveeloikudes tatsutades kipra leotanud.

«Kuhu, Aleks?»

«Ah... Rahvast on vaja kokku tõmmata.» Kummid olid kõvad küllalt. Aleks lükkas vända alla ja oli valmis hoogu võtma.

«Kas sa kauaks ära lähed?»

Tiina oli armas väike tüdruk. Kui Aleksil ainult oli aega, vastas ta tavaliselt tema kõigile küsimustele. Seekord kostis aga kohe esimeste sõnade toonist, et Aleks on suur ja Tiina väike, ja et praegu ei ole aega pikemalt kõnelda.

«Aga sa pidid ju kalale minema?»

Aleks ei oleks vist enam midagi lausunud, aga siis korraga puutus talle silma võõras kaabu õpetajatetoa avatud aknal. Küllap see kuulus kõnemehele. Ja vähem Tiinale kui sellele kaabule ütles Aleks täismehise asjalikkusega: «Palju mis ma pidin! Aga nüüd tuleb koosolek, mis siis muud, kui jookse nagu unelt munele. Inimesed ei ole ju varnas, et võta ja pane ritta... Peab küla läbi kihutama.»

Just õpetajatetoa akna all heitis ta viimaste sõnadega jala üle sadula ja sõtkus rattale kohe täie hoo sisse.

Rinnaesine lahti ja särgipiht tuult täis, kihutas ta pargipuude vahelt edasi maantee poole.

Aleks oli osav sõitja ja oskas kiirusest mõnu tunda. Talle meeldis, kui ratas väikseid veeloike kõvalt teeveerelt vihinal laiali lõi. Talle meeldis poolpiluli silmi kaugele ette vaadata ja täpse juhtimisega läbi kihutada ka niisugused kohad külateel, kus kitsas, tasane riba lookles väljaulatuvate kivide ja sügavate rööpmeaukude vahel. Talle meeldis tasasematel, pärimägistel teeosadel mõlemad käed korraga lahti lasta ja oma tasakaaluosavusest mõnusat põnevust tunda. Talle meeldis mõne madala võraga puu või põõsa alt läbi sõites niipalju pead painutada, et oksad kahinal üle piha käisid; meeldis põldude vahel ratast nimelt nõnda juhtida, et tee poole kaldunud rasked viljapead kena kõditusega ta reit ja puusa puudutasid. Ja väga meeldis Aleksile juba eemalt valju kõlinaga kella anda, kui keegi juhtus ees minema. Pandagu tähele, kes sõidab, ja saadagu aru, et sõitja on teel tähtsa asja pärast.

Aleks alustas oma ettevõetud ringi kõige kaugemast nurgast. See oli üksik väike talumaja väheste kõrvalhoonetega, kus ta nüüd mööda rohust põlluvaheteed õue keeras. Siin elas Küdeva rahvamaja juhataja Mai Lessel. Oma rahvavalgustaja-postil ta aktiivsusega silma ei paistnud. Tegi paar korda kuus rändkinole rahvamaja uksed lahti ja oli rahul oma palgaga, lehmapidamisega ja aiaga.

Mai oli lopsakat kasvu üksik naisterahvas, mehelemineku ga küll juba hiljaks jäänud, aga kaugeltki mitte tagasihoidlikumate ja häbelikumate hulgast. Tal oli mugav kodu, kus käisid valitud külalised miilitsast metsavahini, kuna Mai oskas nii marjamahladest kui ka piimast ja meest häid magusaid viinu valmistada. Tal oli kitarr, punane lint kaela küljes, tal oli diivan pehmete ja värvirikaste patjadega ja suur kollane kass, kes alati magas nende patjade vahel.

Aleks oli Maie õue keerates kindel, et ta ei alusta ebaõnnestumisega, sest ta nägi juba eemalt, et korsten suitses. Ja seda Aleks juba teadis, et Mai on tänulik osavõtja kõigist koosolekutest. Ta armastab inimestega kokku saada ja eriti huvitavad teda väljastpoolt sõitnud

kõnelejad, kellele ta esitab vahel isegi küsimusi, kui nad seda väga soovivad. Ta näib arvavat, et hoolsa koosolekutel-käimisega võib tasuda vähemalt osa sellest, mis ta oma töö alal mugava iseloomu tõttu võlgu jääb.

«Tere, Mai!»

Aleks leidis perenaise köögist pliidi juurest, kus ta liigutas puulusikaga pohlamoosi, mis tal oli parajasti keemas, suur emailitud pott täis.

«Või Aleks! Ma mõtlesin, et kes sealt nüüd küll tuleb... No tere...»

Ta surus tulijale sõbralikult oma pliidipaistest palava käe pihku.

«Kas see moosilaar sul varsti valmis saab?» küsis Aleks.

«Aga proovime. Annad ehk nõu, kas veel keeta või...»

«Palukal pole keeduajast lugu,» ütles Aleks asjatundlikult. «See on kõige visam mari, võib toorelt tünnis tümaks tampida ja seisab suveni!»

«Kui enne otsa ei saa,» naeris Mai, lastes tumepunast mahla lusikast tagasi potti nõrguda. «Aga proovida võib ikkagi.»

«Teine kord, kui koogid ka kõrval,» keeldus Aleks. «Täna ei ole aega. Koosolek on koolimajas. Kohe algab, kui sina tuled. Kõneleja sõitis ja — olgu olla! Aktiiv... Ilma sinuta see ei kõlba. Tuled ju?»

«Tuleb tulla, kui kodumaa kutsub...»

Elava loomuga inimesele nagu Mai lihtsalt meeldib, kui tal äkki kiire hakkab, kui keegi tuleb või kui ta ise peab kuhugi minema. Aleks jäi küll ainult paariks minutiks köögilävele, aga ta jõudis veel näha, kuidas Mai kihevile läks. Tema sõnad nagu jooksid võidu, kui ta päris, kes koosolekule kutsutakse, kes on kõnelema tulnud, millest seal kõneldakse, kui kaua see võib kesta...

Aleks pidi enda märksa targemaks tegema kui ta oli, et Maie kõigile küsimustele vastata. Aga ega vastused Maie suuremat ei huvitanudki, ta avaldas oma jutukusega rõõmu, et õhtu viib ta inimeste hulka. Kohe toppis ta tukid pliidi alla tuha sisse, ajas pluusi seljast,

tõi suure pesukausiga räästa alt vihmavett, võttis aknalaualt roosa lõhnaseebi ja hakkas end pesema.

Kui Aleks minema hakkas, jõudis Mai talle veel neli õuna teele kaasa anda. Need olid ilusad punapõselised, hästi hapraks ja magusaks seisnud suislepad, mis ta märja näoga tuppa joostes sealt tõi ja poisile taskutesse toppis.

«Nägemiseni!»

Aleksil oli kogu oma sõiduringi suhtes plaan selge. See järk teed, mis talle nüüd ette tuli, ei olnud suurem asi sõita. Vanemad inimesed võisid küll mäletada siin üsna tasast, vana rohujuurtega rööpmelist taluvaheteed, kus kasvas valget ristikut, kasteheina ja köömneid, aga kolhoosikünd ei saanud seda teejuppi terveks jätta. Juba mitu sügist oli traktor oma atradega siit läbi käinud. Ja ka külvimasin ei olnud hakanud peotäit seemet kokku hoidma, et seda ribakest tühjaks jätta. Künti ja küliti, aga teejupike nõudis oma õigust.

Kuid savikas maa kuivab künni järel kampa. Ei suuda konaraid tasaseks teha ühe üksiku metsatalu käimised, mis siit tulevad ja lähevad — ei mujalt ega mujale kui «Rahva Jõu» kolhoosi esimese brigaadi brigadiri Ants Ingeri koju ja kolhoosi keskusse. Aleks ei võinud seal käimata jätta, sest kust ligemalt oleks ta võtnud neid kolhoosi-eesrindlasi, kes pidid tänase aktiivi hulgas esindatud olema.

Ta sõitis üsna keskmise hooga. Üks käsi juhtraual, teine õunaga hambus ja lõug magusast mahlast märg, sõitis ta edasi, kuna küps kaer kõhises tal vastu jalgu nii paremal kui vasakul. Ratas rappus kõvasti ja sõitja sai tugevat loksutust, enne kui ta tasasemale metsateele jõudis.

Kui siis kuusikualune valgemaks lõi, kuna hakkas lähenema Ingerite õu, kuulis Aleks enda ees üksikuid kõlksatusi nagu kostab siis, kui kiviga vastu rauda taotakse. Nähes Ingeri naist heinamaa serval lehma ketitamas, jätkus Aleksil häält talle hüüda:

«Kas brigadir on kodus?»

«Kodus küll, aga...»

Aleks kuulis ainult osa vastusest. Sellest aitas. Peaasi, et kodus. Kui ta kodus on, küllap ta siis ka tuleb.

Aga Aleksil kadus see kindlusetunne, kui ta brigadiri nägi. Ta nägi teda tuppa minemata — õuest läbi lahtise akna laua taga istumas. Aleksil jäi teregi ütlemata, kui ta nägi, kuidas Ingeri Ants istus seal peaaegu tundmatuseni võõra näoga. Mis oli selle tugeva, alati heatujulise mehega juhtunud? Kas oli ta vihane või purjus? Ei üht ega teist oleks temast arvata osanud.

«Aleks... Tule tuppa...»

Need sõnad julgustasid. Aleks pani ratta seina äärde, aga tuppa ta ei hakanud minema, vaid nõjatus rinnuli aknalauale.

«Näed nüüd...» tahtis brigadir jätkata, aga sõna jäi pooleli. Kokkusurutud hammaste vahelt kostis niisugust ägamist, millega mehine mees võib kiruda ainult ränka, ülejõu käivat valu.

«Ants, mis sul on?...» küsis Aleks kohkunult. «Mis sul viga on?»

«Näe, mis mulle põrgut teeb,» vastas brigadir kinnise suuga hingeldades. Ja parema käega aidates tõstis ta laua varjust põlvelt oma vasaku käe üles. Mähised ja mingi must, tõrvataoline määre ei suutnud varjata, et käsi oli kõvasti paistes. Mitte ainult käelaba keskkoht, mille ümber oli rohune side, vaid ka väljaulatuvatel sõrmeotstel oli nahk pingul ja punakas. Paistetus paistis seda teravamini silma, et terve käsi oli võrdluseks kohe kõrval.

«Mis sul juhtus? Kas käsi jäi kuhugi vahele?» küsis Aleks.

«Midagi vahele...» Näis, et brigadiril oli veidi kergem, kui ta haiget kätt nii kõrgemal hoidis. «Ei ole ma teda, sindrit, kuhugi vahele pistnud. Umbsi, näe, ajas üles kui hull. Oli ta eile veel, mis ta oli, aga täna... nagu sada kuradit närivad sees. Aru tahab segi ajada. Määri viina peale või võta sisse, midagi ei mõju. Sügaval, keset käelaba on need kurja juured. Ei aita, ma ütlen, siin muud kui võta habemeväits ja tõmba sõrmede vahelt lahti...»

Aleksil oli paha vaadata, kuidas valu oli mehe ära vaevanud. Ta ei mõistnud siin lohutada ega nõu anda. Ja ei sobinud kõnelemagi hakata asjast, mille pärast ta oli tulnud.

Aga peremees ise ei lasknud vaikust enam venida.

«Ole kena poiss, topi see mul täis,» ulatas ta Aleksile üle aknalaua piibu ja tubakakoti. «Mul endal on väga armetu seda teha — hammastega hoia kinni ja ühe käega pane tubakat...»

Aleksil oli hea meel haiget meest niigi palju aidata. Varsti sai ta oma ülesandega üsna hästi toime ja tubakat toppides kõneles ta nagu muu seas, ühe sõna haaval ka oma asja ära. Brigadiri küsimustele vastates arvas Aleks, et koosolek käib viljakoristamise kohta ja et küllap linnast sõitnud kõnemehel peab midagi tähtsat seletada olema, et ta nii äkki ja ootamatult kohale tuli.

«Aga või siis sina nüüd hakkad sinna tulema,» lisas ta, ise juba mõeldes, keda nüüd Inger-Antsu asemel kutsuda, et oleks kohal vähemalt ükski täitsamees ka kolhoosnikute hulgast.

«Kes teab...» vastas brigadir sõnatoojale. «Ei tee see käsi mul kodus vähem põrgut kui koosolekul või kus tahes. Vahest on kõndides kuramusega veel paremgi.»

«Eks sa näe,» ütles Aleks, ulatades talle tuld piibule. Nägemiseni.»

Edasi... Võsast välja jõudes hüppas Aleks jälle sadulasse. Jalgrattale istudes tõusid tema silmad ainult veidi kõrgemale kui püsti seistes, kuid sellest jätkus, et nägema hakata oma järgmist peatuskohta. Üle metsaäärse põllurinnaku paistis kunagise suurtalu hooneterühm koos uue, kolhoosi poolt ehitatud karjalaudaga. Sealt, «Rahva Jõu» karjafarmist otsustas Aleks vähemalt paari kommunistliku noore võrra lisa nõutada. Tee sinna oli vastumägine ja sõrajälgi täis, aga Aleks ei jätnud jonni, ei astunud maha, vaid surus kõigest jõust väntadele.

Aega ei olnud raisata. Jõudnud farmiõue, ta ei tulnud sadulast mahagi, vaid peatus maja trepi ees, toetudes sandaalininaga trepiastmele. Noored, kuulsusele rühkivad lüpsjad Helmi ja Maret olid tal kohe vastas. Ja mis Aleksil viga kõnelda tüdrukutega, kellega tal enam kui üks talv koos koolis käidud. Direktori nimel... ütles ta... Ja lisas, et koosolek on nii väga tähtis, et ei põllu- ega karjapidamisest tule midagi

välja, kui jääb kuulmata, mis seal täna kõneldakse. Lõpuks lubas ta ka tantsu, kui tahetakse. See kõik kokku ei saanud lõppeda muuga kui tüdrukute kindla lubadusega, et tehakse nagu töö lubab, aga keegi kindlasti tuleb. Kui mitte kauemaks, siis vähemalt õhtuse lüpsini, mille huvides farmineiud nõudsid koosoleku täpset alustamist.

«Meie joodame vasikaid ja lüpsame lehmi raadio kella järgi,» ütles lopsakakasvuline, heledajuukseline Maret, «ja me nõuame, et ka meile enestele igasugune vaimuvalgus niisama korrapäraselt ette antaks. Muidu üks hea hakkab teist segama. Ütle seda direktorile.»

«Ütlen!» lubas Aleks, lükkas trepile toetatud jalaga ratta liikvele ja läks.

Seekord oli tal sõita üsna lühike maa. Mitte kaugemal kui paarsada meetrit farmiõuest oli tee ääres üksik maja vana umbekasvanud aiaga. Kunagi endistel aegadel oli see kuulunud vanapoisist külarätsepale, kes oli sõja ajal ära surnud. Nüüd, kevadest saadik, oli see majake eluasemeks zootehnikule, kusagilt Põhja-Eestist tulnud sihvakale tumeda jumega neiule, kes juhtis rahvatantsurühma ja keda Aleks tihti oli näinud kooli spordiväljakul, kus talle vähemalt kõrgushüppes ükski poiss järele ei jõudnud.

Aias mängis grammofon, tähendab — keegi pidi seal olema, aga tara oli tee poolt sirelitega ja kõrgete mairoosipuhmastega nii kinni kasvanud, et midagi ei olnud näha. Siis aga — ühe kuivanud põõsa kohal haaras Aleks parema käega oksast kinni ja, ise rattal, jalad väntadel, vaatas teraselt aeda.

Selge, et grammofon üksi ei mängi. Vana madala võraga õunapuu all oli vist tekk maas ja . . . seal oligi. Ei mõistnud Aleks, mis teha. Riina ei olnud seal üksi, vaid istus poisiga. Ja silmapilk oli segamiseks täiesti ebakohane, sest nad suudlesid. Aleks ei oleks osanud arvatagi, et see võib nii kaua kesta. Grammofonil sai lugu otsa, nõel tõmbus võlli juurde ja hakkas seal hääletu kõhinaga keerlema, aga poiss ei lasknud ikka veel Riinat lahti.

Aleks aga otsustas olukorra täbarusest hoolimata endast märku anda. Ta tegi pöidlaga osava nõksu ja

laskis kuulda oma jalgratta signaalkella heledat sirinat.

«Seltsimehed, palun teid koosolekule tulla...» hüüdis ta siis julge sõnaga üle aia.

Ei olnud seal kilkamist ega eemalehüppamist. Riina pööras oma nägu ainult seevõrra, et Aleks nüüd ka poisi ära tundis. See oli kombainer Lepa Karla, keda oli varemgi zootehnikut saatmas nähtud. Mis siis — ilus, pikka kasvu paar. Nad nähtavasti ei pidanud oma armastust enam saladuseks.

Koosoleku suhtes oli asi varsti selge ja Riina ütles rahulikult:

«Tuleme küll. Aga kas farmist ka keegi tuleb?»

«Maret ja Helmi lubasid...» vastas Aleks niisama rahulikult.

«Tore. Pärast võib veel palli lüüa.»

Lepa Karla võttis puu alt taldrikult pannkoogi näpuvahele, pani moosi peale, pistis selle korraga suhu, neelas ruttu ja ütles ka omalt poolt:

«Muidugi tuleme.»

Aleks laskis tugeva tõukega tarast lahti ja sõitis edasi.

Kiiresti, ainult silmapilguks lävel peatudes, ütles Aleks koosolekukutse edasi raamatukogu juhatajale, rahulikule vanemale naisterahvale, kes kohusetruult oli valmis kohe minema hakkama. Teel kohtas ta külanõukogu sekretäri, agara eluvaimuga tüdrukut, kes oli rahvamaja Maiele külla minemas ja arvas nüüd õigemaks kusagil ligemal veidi aega viita, kuni ta Maiega koosolekul kokku saab.

Nii hakkas Aleksi sõiduring sinna-tänna tehtud siksakkidega täis saama. Oli endastmõistetav, et kõik õpetajad peaksid koosolekust osa võtma. Nendega, kes elavad koolimajas, ei olnud Aleksil muret. Aga tema sõiduplaanis oli veel paar peatust nende noorte naisõpetajate juures, kes olid korteris koolimaja-lähedastes kolhoosiperedes.

Vaarikavarsi täis kasvanud kivitarade vahelt läks kivine ja rööplik tee vana maja poole, mille lõunapoolses otsatoas elas vanemate klasside ajaloo ja emakeele õpetaja Rutt Alas. Ta oli alles möödunud õppeaasta

algul, kohe pärast instituudi lõpetamist Küdevale asunud ja õpilased, Aleks mitte vähem kui teised, olid teda esimestest tundidest saadik austama ja armastama hakanud. Austust äratas tema nõudlikkus ja väsimatu kannatlikkus, millega ta püüdis valgustada kõvemaidki päid; armastust tema nooruslik värskus ning südamlikkus, mis tegi tema tunnid soojaks ja meeldivaks.

Praegugi — Aleksi toon oli püüdlikult viisakas juba siin, õueteel, kui ta sõitu aeglustades aiamaal sibulaid korjavalt pererahvalt küsis:

«Vabandage, kas õpetaja Alas on kodus?»

«On küll kodus,» vastasid eit ja taat koos, kumbki oma häälega.

«Tänan.»

Aleks läks köögi kaudu majja. Õpetaja Alase tuppa tuli minna läbi pererahva kambri. Ta peatus siin, et higist niisket nägu pühkida ja harali sõrmi juukseid siluda. Tagatoas mängis raadio. See kostis puhtalt ja tugevalt, klaver ja palju muid pille korraga. Siinne muusika oli palju suurem ja võimsam kui grammofoni laululugu rätsepamaja aias. Ja Aleks muutus kuidagi kohmetuks. Ta ei saanud olla mõtlemata, kas õpetaja Alas on üksi? See küsimus oli seda erutavam, et ta oli pidude ajal ja kinoõhtutel mitu korda õpetaja Alast näinud kõndimas ja tantsimas poisiga, kes samuti kui Riina oma oli traktorist ja tehnikamees, kuigi mitte MTJ-ist, vaid maaparandusjaamast. Aleks oli näinud õpetaja Alast enam kui üks kord Kalami Ennule otsa vaatamas niisuguse pilguga, kus tundus korraga hõõguvat kogu see soojus, millest ainult üksikud kiired ajaloo ja eesti keele tundides klassile langesid ... Ja nüüd — kas ta on üksi? Aleks tundis, et värisedes lähenes ta käsi uksele. Ta oli peaaegu kindel, et ka siin tema koputus peab segama suudlust.

«Sisse,» kostis läbi muusika rahulik ja tuttav sõna, nagu oleks seal tulijat oodatud.

«Tere. Vabandage ...»

Aleks pandi istuma ja raadio keerati veidi vaiksemaks. Tundus, et selles lihtsas toas, mis oli tehtud mugavaks väikeste meeldivate asjadega, võiks sobida pikemat

juttu õpetaja ja õpilase vahel. Aga Aleks ütles kohe alguses, et tal ei ole palju aega, kuna on veel paar käimist enne koosoleku algust, milleni oli jäänud ainult napilt kakskümmend minutit. Samas rääkis ta ära kõik koosolekuga seotud asjaolud, tehes seda ladusalt ja asjalikult nagu hästi ettevalmistatud õppetundi vastates. Õpetaja Alas ütles, et ta hea meelega tuleb.

Mõne silmapilgu kestes ei lausunud kumbki midagi. Ainult raadio jätkas oma muusikat, millest vaiksematel kohtadel lauakella väle tiksumine läbi kostis.

Aleks istus rohekat värvi linaga kaetud laua ääres. Laual oli väike vaas õitsvate kanarbikuokstega, mille hulgas oli mõni pohlavars suurte ja punaste marjadega. Laual oli paks raamat — «Peeter Esimene». Aleksil tuli meelde, et tema ajalooraamatus on sellest tsaarist ainult mõni lehekülg, aga siin — mitmeks nädalaks lugeda. Et tsaaridest on ka niisuguseid pakse raamatuid, mõtles Aleks, sellepärast teabki õpetaja Alas neist alati palju rohkem ja palju huvitavamalt jutustada kui õpik.

Aga millest võis mõtelda õpetaja Alas? Või ehk ainult kuulas ta nii hoolega muusikat? Aleks ei näinud tema südamesse. Aga ta tundis, et midagi on pingul. Õpetaja Alas vaatas Aleksi poole, aga tema pilk tungis kuhugi kaugemale. Ta nagu vaatas majast välja, kuhugi, kus ta on käinud või kuhu ta tahaks minna. Ta vaatas nii üksisilmi, et sugugi ei liikunud tema küpse nisu värvi juus, mis talle nii raskelt õlgadeni langes ja harilikult iga väiksemagi peapööramise puhul hõljuma hakkas. Aleks oleks pidanud juba minema, aga talle tundus, et sellega ta segaks õpetaja Alast — olgu siis muusikat kuulamast või oma mõtteid mõtlemast.

Kuid korraga — kõik lahenes paari sõnaga. Niisama kaugelevaatava pilguga ja niisama liikumatult nagu ta istus, küsis õpetaja Alas lihtsalt ja usalduslikult:

«Mis sa, Aleks, arvad — kas Kalami Enn ka tuleb sellele koosolekule?»

«Miks ta ei peaks tulema...» Aleks vastas niisama lihtsalt ja loomulikult nagu oli küsitud. «Kui ta ainult kodus on.»

«Peaks vist olema.»

«Siis ta kindlasti tuleb. Praegu kohe ma lähen tema poolt läbi. Jõuab lahedasti.»

«Mine, Aleks. Aga ei maksa rääkida, et mina küsisin.»

«Ei, mis ma sellest...»

Kalamite poole oli siit mitte vähem kui kolm kilomeetrit. Ja Aleksil ei olnud Ennu plaaniski olnud. Sestsaadik kui Enn töötas maaparandusjaama traktoristina, oli ta nädalate viisi kaugetel töödel, müristas kesteab kus soodes ja rabades, ja sellepärast ei saadud teda enam kohaliku aktiivi hulka arvata.

Aga nüüd — pärast seda küsimust ja seda pilku... Aleks tundis kindlasti, et ta peab Ennu välja tooma.

Tee oli kõike muud kui kihutamiseks, aga Aleks kihutas. Ta oli jalgratta juhtraua kohal kummargil kui võidusõitja ja kett aina nagises tugevast survest. Kuna kogu tee oli vähem või rohkem vastumägine, ei saanud ta silmapilgukski vabajooksul hinge tõmmata, ei saanud hinge tõmmata enne, kui ta higisena ja lõõtsutades Kalamite õue jõudis.

Õues oli Ennu vanaema, tõsise näoga ja heade silmadega vanainimene. Ta oli siin äsjapestud villa salgust lahti arutamas, aga nüüd pidi ta vihaselt haukuvat koerarakatsit taltsutama.

«Kas Enn on kodus?» küsis Aleks punetavat nägu pühkides.

«Kodus jah. No nii kodus, et... Mine vaata, kui sa muidu ei usu...»

Vanaema ütles seda ebahariliku ilmega ja erilise peavangutusega, mille tähendust Aleks ei mõistnud.

Ta läks köögist läbi ja koputas kambriuksele.

Kostis võõra häälega mingi pahur sõna. Aleks läks sisse.

See oli siiski Enn, kes lamas seal segiväherdatud asemel, lagipead vastu voodi otsalauda surudes.

«Tere... Mis sul viga on, Enn?»

«Kas seda on sul tarvis küsida? Kas sul endal ei ole veel niipalju mõistust peas, et taibata... Ei näe, et inimene on viina võtnud... Pärib...»

Aleks jäi kohmetult keset tuba seisma. Ta ei olnud veel kunagi Kalami Ennu purjus näinud ja otse koh-

kus, nähes nüüd tema piinarikast pohmelust. Ja ta ei saanud unustada, kuidas õpetaja Alas oli vaadanud nii vaikse ja nukra pilguga... Keda, kas seda siin?...

Pikkamisi tõusis nüüd Ennu käsi üle voodipeatsi laua kohale. See oli tugevate lihastega, üleni väga pruuniks päevitanud käsi, mis praegu aga nõrgana ja saamatuna püüdis laualt midagi kobada. Ta leidis viimaks kruusi, võttis selle suu juurde ja tahtis juua. Aga nõu oli tühi. Vaiksemalt ja vähem pahuralt kui olid olnud tema esimesed sõnad, ütles ta end veidi pöörates:

«Ole, Aleks, hea poiss, too mulle juua. Ära köögist võta. Too kohe pumbast — külma.»

Aleks käis kähku ära. Enn jõi pika sõõmu ja ajas siis enda küünarnukkide najale. Ta vaatas korraks vastasseinas tiksuva kella poole ja kirus:

«Võtku kurat seda eilset ööd! Näe, õhtu on juba varsti käes, aga sa oled hommikust saadik pikali maas kui surija...»

«Aga miks sa siis oma pühapäeva nii ära rikkusid?» küsis Aleks asjalikult.

«Miks?» ägestus Enn. «Aga kui inimesel närv nii mustaks aetakse, et silmade ees pimedaks lööb... Ärgu ikka hüpaku... nagu opman moonaka peale...» Ta võttis kruusi, juba märksa kindlama käega, ja jõi veel.

«Ma ei saa aru,» ütles Aleks. «Kes sind nii vihastas, et jooma läksid?»

«Vaata, meil on nüüd nii,» jätkas Enn, «nädal otsa oli nii, et jaama direktor ja peainsener krillivad. Midagi neil ei klapi, on omadega vahele jäänud, aga niipalju ei ole neist meest, et teineteise peale ennast välja kisendada. No ja siis eile — mina saan insenerilt käsu kraavilõikuse juurest ära sõita, kilomeetrit viis. Olevat vaja sovhoosi heinamaast paarkümmend puujässi välja tõmmata. Saan käsu, lähen ja tõmban need puujässid välja. Aga õhtul direktor kutsub ette. Vihane. Sooned näos nagu korvivitsad. Kargab mulle peale: kes on siin peremees, kas insener või mina? Kas need puud seal välja tõmmata oli üldse meie plaanis? Karjub, et maksku ma talle mahasõidetud küte välja...

No ütle, Aleks, kas sihuke asi mahub inimese hinge? ... Ja ma siis virutasin tal seal jalaga ühe tooli lendu ... ja ukse kinni, nii et kabinet kõikus. Rohkem mitte üks sõna. Kargasin oma parmule sadulasse ja niisugune gaas peale, et ulus, kurat, all, kui tulin. Enne ei vaadanud ringi kui poe juures. No ja seal — õhtune aeg, letiesine mehi täis, tuttavad poisid. Ja riiulid viina täis ... Ja nüüd, näe ... Õhtu on varsti käes, aga mina vähergu siin pikali maas nagu surija ...»

Ennu viimased sõnad aitasid Aleksi asja juurde. Ehk läheks tal elu selgemaks, kui ta püüaks koolimajja koosolekule tulla?

Aga Enn ei tahtnud sellest teadagi ...

Aleksil oli seega selge, et tema ringsõit on õnnestunud ainult poolest saadik. Direktor Saulepile võib ta aktiivi kokkutulekust ette kanda, aga õpetaja Alasele, kellele ta kogu südamest tahaks ainult häid vastuseid anda — lihtsalt ei tea, mis ütelda. Ta heitis pilgu seinakellale — oli aeg minema hakata. Aga ei — ta astus mitte ukse, vaid Ennu voodi poole, vaatas teraselt viinahaige virilatesse silmadesse ja küsis vaikselt, kuid kindlalt:

«Mis ma Rutile ütlen, kui ta küsib?» Esimest korda nimetas Aleks seda küsides õpetaja Alast eesnimepidi.

«Kas sa arvad, et ta küsib?» Aleks märkas Ennu suunurkades ja lõual värisevat tõmblust, mis täiskasvanutel käib vahel pisara silmatuleku asemel.

«Muidugi küsib,» ütles Aleks vähemagi kahtluseta.

«Muidugi küsib,» kordas Enn nagu kaja. «Ma pidin ju ise täna tema poole minema ...»

«Mis ma talle siis ütlen?» nõudis Aleks.

«Ütle, tead, et ...» Ta tõusis, haakis oma käed kukla taha ja pingutas pead. «Inimesel võib ju ükskõik mis ette tulla. Ütle, et ... ma jään ehk natuke hiljaks ... aga tulen kindlasti. Ja küll ma siis juba ise edasi räägin.»

«Tore!» lõi Aleks Ennule sõna kinnituseks käe pihku. Ratast väravast välja ajades vaatas ta veel tagasi ja nägi, kuidas Enn särgi seljast pumbatorule heitis ja ruhimu toru alla sirutas, et ennast külma kaevu-

veega pesta. Vanaema jättis villad ja hakkas talle vett lööma.

Juba koolimajale lähenemisel sundis järsk teetõus Aleksi jalgrattalt maha tulema. Kõrgel vooreharjal jäi ta mõneks silmapilguks seisma ja vaatas alla mööda lagedat sihti, mis elektriliini sissetoomisel oli metsast läbi raiutud. Otse tema ees, heinamaade ja metsasalude vahel sinetas Küdeva järv.

Aleks vaatas ja otsis vastaskalda kõrkjasiilude vahelt kohta, kus paat ankrusse panna ja õnged lahti harutada. Ilm oli hea. Tuult peaaegu ei olnudki, kuigi järv veel lainetas. Tühjaks sadanud pilved tegid valguse mahedaks.

Ta nagu nägi end juba paadis istuvat. Tasastel lainetel õõtsus punane kork, kuni lööb korraks hüplema ja vajub pikkamisi vee alla. Aleks teeb osava nõksu... jõhv tõmbub kiunudes pingule, lõikab vihinal vett ja kerge pilliroolati judinatest võib juba arvata kala kaalu...

Aga ei... See kõik peab nüüd siiski teiseks korraks jääma. Aleks teadis kogemustest, et õige mõnu õngitsemisest on ainult siis, kui sa istud paadis täie rahuga ja oled kindel, et see ei sünni millegi tähtsama ja tarvilikuma arvel. Täna tal aga ei oleks seda head tunnet, sest mis õigusega ta puuduks koosolekult, kuhu ta ise on inimesed kokku kutsunud. Olgugi et ta on alles koolipoiss, aga ta ei ole enam laps, vaid kommunistlik noor — juba kevadest saadik. Peab kasvama, peab aru saama tähtsatest, elulistest küsimustest...

3

Kihnu käis õpetajatetoas edasi-tagasi, peatus vahel akna all, ja kui ta istus, siis ainult silmapilguks. Tema olukord oli täbar, plaanid ummikus, ja aeg läks väga visalt edasi. Mitu korda tõstis ta randme kõrva juurde, et kuulda, kas kell käib. Kell muidugi käis, aga minutid olid mitmekordse pikkusega. Päike oli kõrgetesse jalakalatvadesse nagu kinni jäänud.

Kõik tema mõtted olid samas sõlmes: kus on Liivi Sanglepp? Kus ta on? Ta oli asetanud enda niisugusesse olukorda, et ei olnud muud teha kui oodata. Kelleltki ei olnud enam küsida ja ei olnud kuhugi teda otsima minna. Ainult seda ta oli teada saanud, et see uks seal vahekoja lõpus, kuhu tuli minna läbi õpetajatetoa, oli Liivi Sanglepa toa uks. Hea, püüdis Kihnu end vahetevahel lohutada, et ta teab seda ustki. Nii ei saa Liivi vähemalt tema märkamata koju tulla.

Kus ta võis olla?

Kui ta oli Liivit direktorilt küsinud, oli see läinud ja koputanud. Aga uks oli lukus, kurt ja tumm igale koputajale. Ja siis oli direktor lihtsalt, peaaegu hoolimatult öelnud:

«Näib, et teda ei ole kodus.»

Kihnu oli püüdnud niisama lihtsalt ja hoolimatult veel küsida:

«Ei tea, kas ta on kuhugi kaugemale läinud? Või ehk jõuab koosoleku ajaks tagasi?»

Selle peale oli direktor öelnud, et ta kahjuks ei tea, ja seda öeldes oli ta külalisele veidi pikema pilguga otsa vaadanud. Kihnu oli siis tundnud oma kõrvalesti soojenevat, ja et kohmetus välja ei paistaks, oli ta öelnud väga ükskõikselt — nagu oleks see tal üks tähtsusetu asjake saja samasuguse hulgas:

«Seltsimees Sanglepp on meie lehe kaastööline. Ma tahtsin siin temaga mõnes asjas nõu pidada.»

Siis olid nad direktoriga tükk aega juttu ajanud — selle vana mõisalossi ajaloost, kus asub nüüd Küdeva kool, raamatukogu ja rahvamaja tegevusest ning ülehomme algavast koolitööst. Kuuldes kusagil ukse käimist ja kajavaid samme, oli Kihnu direktorile mõista andnud, et ta tahaks enne koosolekut veidike veel endamisi olla. Direktor oli ilmselt hea meelega kohe ära läinud, aga Liivi uks oli ikkagi lukku jäänud. Tühjades koridorides kajavad sammud olid kadunud kuhugi mujale. Kihnu oli asjata enda siia üksi jätnud — nii visalt venivaid minuteid lugema.

Viimaks siiski lähenes kell juba viiele, mil koosolek pidi algama. Õpetajatetoa aknad koolimajaesise väljaku poole olid avatud, ja kui hakkas inimesi tulema, istus

Kihnu akendest eemale laua äärde. Ta ei näidanud ennast, aga kuulis, mis väljas kõneldi. Ta kuulas teraselt, kui tulijaid nimepidi nimetades teretati. Aga Liivit ei nimetanud keegi. Akende alla tuli uusi hääli, aga nad kõik olid Kihnule võõrad. Ühelgi neist ei olnud midagi ühist Liivi Sanglepa maheda kõnega.

Direktor Saulep tuli tagasi. Ta kiitis oma noort käskjalga, kes olevat kenakese koosoleku kokku toonud, ja küsis külaliselt, kas ta on nõus kohe algama. Kihnul ei võinud viivitamiseks muidugi mingit põhjust olla ja seltsimees Saulep võttis kapinurgalt tuttava kella ja kõlistas koosoleku kokku.

Õpetajatetuba sai inimesi üsna täis. Aleks tõi isegi mõne tooli veel juurde, et kõik saaksid istuma. Vaikse, aga heatujulise jutusuminaga võtsid koosolijad istet.

«Seltsimehed,» tõusis direktor Saulep koosolekut avama. «Meid on täna järjekordselt keskusest külastama tuldud... Meie rajooni häälekandja toimetaja seltsimees Kihnu on leidnud aega siia sõita, et meile kõnelda käesoleva silmapilgu põletavamatest küsimustest. Palun, seltsimees Kihnu...»

Väärika aeglusega astus külaline koosolijate ette. Ta jäi seisma seljaga vastu akent, toetudes kergelt küünarnukiga massiivse aknalaua servale. Kogenud kõnemehena tundis ta end soodsas asendis olevat. Kogu poolpilvise õhtutaeva valgus langes otse tema kuulajatele näkku, ja nii võis ta lugeda oma sõnade mõju igast ilmest. Ta enda nägu aga jäi parajasse varju ja ta oli kindel, et keegi ei märka, kellele ta parajasti otsa vaatab. Pealegi oli tagant tulev valgus hea selleks, et märkmikust kiiresti ühe pilguga tarvilikkudest tsitaatidest ja näitajatest kinni haarata. Ta alustas:

«Seltsimehed! Ma arvan, et tänapäeva kõige põletavamat küsimust ei ole meil tarvis kaugelt otsida. Ükskõik, mis teed keegi teist siia tuli, see küsimus, tänapäeva põletavam küsimus, oli teil kõigil sõna otseses mõttes silmade ees. Samuti minul, kui ma siia sõitsin... Seda nägemata ei saanud ma autoaknast vaadata ei paremale ega vasakule. Igalt poolt paistab see meile vastu — valminud vili, lõikust ootav põld... maa rikkus... maa kuld...»

Kõige vanem inimene koosolijate hulgas, raamatukoguhoidja Reet Taburi ei saanud oma vaimustust jagamata olla. Ettevaatlikult, et mitte kedagi segada, sosistas ta otse enda ees istuvale direktori abikaasale:

«Täna saame vist päris kuldsuud kuulda...»

Direktori abikaasa noogutas nõusolevalt.

See oli esimene soodsa kõlapinna märk, mis kõneleja kuulajate hulgast vastu võttis.

«... Lõikus — see on küsimus, mis põleb meil kõigil hinges ja südames...»

Kihnul ei olnud mingit raskust oma sõnavõtu luulelise sissejuhatuse jätkamisega, kuna ta oli selle enne Küdevat juba mitmel koosolekul selgeks harjutanud. Lause järgnes lausele, võrdlus võrdlusele, ja kõneleja võis endale lubada kõneldes ja väikeste väärikate pauside ajal poole mõttega ka muule mõelda.

Kus on Liivi Sanglepp?... Kuhu ta jääb nõnda kauaks?

See küsimus kostis kõnelejasse nagu oma sõnade vastukaja.

Kuulajate hulgas oli mitu kena külatüdrukut. Kihnu oleks võinud nende hulgast valida, kellele terasemalt silma vaadata, et mõttelennul oleks oma tugipunkt. Aga ükski neist ei võinud teda huvitada, kuna tal oli tarvis ei kedagi teist kui Liivi Sangleppa.

Kus ta võis olla?

Kihnu teadis, et tulisem ja tugevam oleks tema kõne, kui Liivi sinakashall silmapaar talle siit ükskõik missuguselt toolilt vastu vaataks. Seljaga valguse poole, võiks Kihnu vaadata teda oma pilku varjates, võiks vaadata ja tema näost ära lugeda vähemadki vastukajad.

Nüüd aga — ta oli oma kuulajate suhtes üsna ükskõikne. Näis, et tema kõne võeti vastu mingi tavalise, keskmise rahulolemisega. Et ühe vanema kolhoosniku nägu vahel vihaselt viltu käis, see ei seganud kõnelejat, kuna oli selgesti näha, et sellele mehele seotud käsi väga valu tegi. See võib tallimees olla, arvas Kihnu. Võib-olla on hobune talle käe peale astunud.

Kuna mõtted hakkasid Kihnul laiali kippuma, otsustas ta sissejuhatust lühendada. Oligi juba küllalt rõhutanud, et vili on poliitika, vili on jõud, «... vili, mida lõikame ja oma aitadesse viime meie, nõukogude inimesed, on rahvastevahelise rahu ja kogu inimkonna vabaduse pant».

Ta lükkas pöidlaga, mis oli õigesse kohta vahele pandud, märkmiku lahti. Pikad, tohutu suured arvude read näitasid kõneleja asjatundmist. Arvudes, aina arvudes avaldus teravili kõigis oma eri liikides, samuti tehnilised kultuurid ja siis ka tehnika — kombainid, traktorid ja haakeriistad, fosfor-, kaali- ja lämmastikväetised. Arvuderidades pidi avalduma kõik, mis kodumaa põllud on andnud ja saanud.

Kuna kõneleja pilk oli nüüd märkmikus faktide küljes kinni, pidi ta kuulajate näod silmist laskma ja tal jäi nägemata, kuidas inimeste ilmed hakkasid järjest vabamaks muutuma.

Aleks oli kõige noorem kuulaja, ainus poisike täiskasvanute hulgas. Ta oli algusest peale end tõsiselt kokku võtnud, et olla vääriline osavõtja sellest koosolekust. Aga kuna ta nüüd märkas, et nii mõnigi täiskasvanu naabrile ajaviiteks paar sõna kõrva sosistas, siis arvas ta, et ta oleks igav naaber õpetaja Alasele, kui ta ka omalt poolt midagi ei ütleks. Ja ta pöörduski tema kõrva juurde, mis oli tiheda juuksekatte all, ja sosistas väga tasa:

«Kahju, et ta meie külast midagi ei tea...»

Õpetaja Alas jäi silmapilguks mõttesse ja noogutas siis eriti sõbraliku naeratusega, mis avaldas mitte ainult täielikku nõusolekut, vaid ka südamlikku heameelt selle vaikse vahemärkuse puhul... Aleks oli sosistanud oma arvamise just siis, kui Rutt Alas oli endamisi mõtelnud, et kõneleja võib ju küll tõtt kõnelda, aga õigel teel ta ei ole siiski. Tõed, milles keegi ei kahtle, ei muutu rohkem tõeks, kui neid uuesti ja uuesti üles ütelda. Kõneleja, mõtles Rutt Alas, ei terita tõde, vaid kulutab seda kasutult. Ta on samad mõtted ja samad laused oma juhtkirjadest juba kümnel korral läbi kirjutanud. Ja nüüd on ta need oma laused jälle kokku korjanud ja kõneks teinud. Ta kõneleb ladusalt ja

enesekindlalt, aga tema kõne ei liiguta ühtki viljakõrt Küdeva külanõukogu kolhoosipõldudel, ei liiguta ühtki inimest, kes peavad selle vilja salve panema.

Kihnu jätkas — järjest rohkem harjumuse kui mõtlemise varal. Ta ei vaadanud praegu märkmikku, aga ta ei vaadanud ka oma kuulajatele otsa. Olles inimesed kord silmist lasknud, olid nende näod muutunud ja Kihnu ei tahtnud näha halvasti varjatud muigeid ja üleolevat möödavaatamist. Pea veidi vasakule pööratud, eksles tema pilk ringi sellel lagedal kohal, kust välimine uks õpetajatetuppa käis.

Ja siis — Kihnu pidas mõõduka mõttepausi, et veenduda, kas ta tõesti läbi omaenese hääle kuulis koridoris samme. Enam ta neid ei kuulnud, aga nüüd ta juba nägi, et ta ei olnud eksinud. Vaskne käepide vajus pikkamisi alla ja uks avanes ettevaatlikult.

Aga ei... see ei olnud tema. Tuppa tuli mitte Liivi Sanglepp, vaid pika, tugeva kasvuga noormees, kes näis oma hilinemise pärast väga kohmetu olevat.

Aleks tahtis kohe, kui Enn sisse tuli, tõusta ja oma koha vabastada. Aga Rutt ei lasknud tal ära minna, haaras tal randmest kinni ja jättis ta enda kõrvale istuma. Aleksi silmad hakkasid rahutult ringi käima. Ta vaatas ise Ennu ja nägi, kuidas teised teda vaatasid. Pilt oli kaastunnet äratav. Enn seisis õpetajatetoa seina ääres püsti nagu ehk kunagi siis, aastate eest, kui ta ei olnud veel kaugeltki nii täiskasvanud kui praegu ja kui ta mingilt poisikese-pahanduselt tabatuna oli kutsutud siia aru andma.

Aleksil oli Ennust kahju, sest kohe esimesest pilgust oli näha, kui väga ta oli end kokku võtnud, et koosolekule tulla ja mitte halb välja näha. Ta tumedad juuksed olid alles märjad külmast pumbaveest. Kiiruga habet ajades oli ta oma nägu mitmest kohast veristanud. Tal oli seljas puhas särk ja uus ülikond.

Aga Rutt jäi karmiks ning kinniseks. Ta näis nüüd tõsise huviga Kihnu kõnet kuulavat. Ei olnud nagu tema asigi, et teda ja Ennu mitmelt poolt nii teraste pilkudega vahiti, üksteist müksati, sosistati ja noogutati. Aleks ei eksinud, kui ta arvas, et küllap Rutt

koolimajja tulles on teistelt kuulnud, kuidas Enn öö otsa küla mürglimeestega viina võttis. Ja kui niisuguse asja pärast on kord juba kurjustama hakatud, ei siis enam põhjust pärita...

Kihnu oli oma kõnega jõudnud niisugusesse kohta, kus tuli üle minna siiski veel esinevatele puudustele.

«... Aga kui me terasemalt ringi vaatame, siis peame kahjuks tähendama, et mitte kõik kolhoosid ja mitte kõik kolhoosnikud ei ole täie entusiasmiga asunud rukkihakkide õigeaegsele ülesseadmisele...»

Direktor Saulep lõi pilgu maha, kui mitte otse piinlikkusest, siis vähemalt pettumuse pärast. Brigadir Ants Inger ohkas, nagu oleks ta käsi jälle väga valutama hakanud. Raamatukogu juhataja vaatas direktori abikaasa poole nagu vabandades, et ta oli kõnemeest enneaegu kuldsuuks nimetanud. Vanema inimesena oli ta kogu aeg rahulikult ning kannatlikult kuulanud ja igavust tundnud. Nüüd aga riivas tal valusalt kõrva see «rukkihakkide ülesseadmine». Ta pidi muiates mõtlema, et niisugused sõnad võiksid kõlvata küll ainult siis, kui rukkihakid oleksid rahvamaja laval papile maalitud, et nende ees näitemängu mängida.

Aleks oli mõne silmapilgu istunud vaikselt enda ette vahtides. Siis aga tõusis ta järsku püsti ja lipsas uksest välja, enne kui Rutt sai teda tagasi hoida. Ennul ei jäänud märkamata, et Aleks tõustes julgustava peanoogutusega vabaks jäävat tooli näitas. Aga kui ta istus, siis nihutas Rutt oma tooli temast järsult eemale.

«Näe, mustale kassile tehti ruumi...» sosistas rahvamaja-Mai külanõukogu sekretärile.

Kihnu märkas, et tema sõnad langesid järjest kõvemale pinnale. Nähes sosistusi ja ilmeid, mis neid sosistusi saatsid, tundis ta, et küllap mõndagi käib seal tema kohta. Ei olnud parata. Ta tundis isegi, et ta ei kõnele kaugeltki nii, nagu ta oleks tahtnud täna kõnelda. Ja ta püüdis end kokku võtta, et lõpukski saavutada mõningane tõus. Ta püüdis tõsiselt oma mõtteid mitte enam laokile lasta.

Aga kuulajate hulgas oli ikkagi mingit muud huvi, mingit võõrast kõhinat ja elevust.

Kõneleja oli seljaga akna poole, tema ei võinud seda näha, aga mitmedki kuulajad panid tähele, kuidas pilliroosed õngelatid kellegi õlal õõtsudes aknast mööda läksid. Ja kes nägid, need ka teadsid, et see on Aleks, kes vastu õhtut siiski veel järvele ruttab.

Direktor muigas muhedalt, pilguga akna poole viidates.

«Tubli poiss, järvest saab kindlasti rohkem kui siit,» ütles Riina kõrval istuv Lepa Karla üsna kuuldavalt.

Küll mitte näidete varal, mida Kihnul ei olnud käepärast, vaid aina rõhutades ja alla kriipsutades tühjendas ta oma etteheidete-tagavara, et mitte kõik mehhanisaatorid ei kasuta ratsionaalselt ära eesrindliku tehnika kogu võimsust, et mitte kõigis kolhoosides ei organiseerita tööd tarvilikul tasemel, vaid nurisetakse põhjendamatult inimtööjõu puuduse üle... Ja et võtta hoogu niisama südiks lõppsõnaks kui oli olnud sissejuhatus, pöördus kõneleja veel kord oma märkmiku poole. Ta luges ette kõik põllumajandussaaduste kogused, mis «meie rajoon peab andma kodumaale vastavalt tänavusele varumisplaanile», ja pani kuulajatele südamele, et «Rahva Jõu» kolhoos «mitte ainult et täidaks, vaid ka ületaks oma panuse».

«Need on tonnid, mis te seal loete, mitte puudad...» parandas Ants Inger oma haiget kätt kõigutades.

«Muidugi... muidugi mõista tonnid,» kohmetas kõneleja. Ja ta arvas inimeste nägudel kahjurõõmu nägevat.

Piinliku silmapilgu lahendas uks. See avanes jälle, aga mitte nii aralt ja ettevaatlikult nagu ennist Ennu ilmudes. Uks läks järsult ja jõuliselt üsna pärani. Liivi Sanglepp oli avanud selle kuidagi küünarnukiga ega saanud nüüd, koosolekut märgates, midagi parata, sest tal oli mõlema käe otsas korv sangani seeni täis. Üks ilus noor puravik kukkus maha ja tegi põrandal oma varre ümber kenakese keeru.

«Liivi, kas sa ei tea, et saak tuleb koristada kadudeta,» ütles Rutt mahakukkunud seent üles võttes. Enn tõusis ja jättis oma tooli Liivile. Liivi niikuinii ei pääsenud oma tuppa, sest inimesed istusid seal tihedalt ees. Seenekorvid jäid lihtsalt seina äärde maha, levitades koosolekuruumi meeldivat metsade lõhna.

Kihnu võttis akna all kindlama asendi. Ta tundis end nüüd siiski võitjana. Tal oli hea meel, et Liivi Sanglepal jäi kuulmata, kuidas ta tonnidelt puudadele komistas. Ja ta oli kindel, et ka need, kes seda kuulsid, tema eksituse nüüd varsti unustavad.

«Seltsimehed,» jätkas ta, «lubage mul lõpuks peatuda meie tänase nõupidamise peapunktil. Küsime otsekoheselt: mis on Küdeva intelligents teinud võidu heaks lõikuserindel? Küsime: mida kohaliku ühiskondliku elu aktiiv võiks teha ja peaks tegema selleks, et meie salved saaksid kuldset vilja täis ja et see sünniks mitte ainult materiaalse, vaid ka vaimse rikastumise, inimeste ideelise kasvu tähe all?»

Edasi ütles kõneleja, et kuigi ta kahjuks ei ole küllaldaselt tuttav kohaliku elu üksikasjadega, võib siiski arvata, et see, mis on tehtud seni, ei ole kaugeltki küllaldane.

Aga mida peaks tegema? Selles ei olnud kõnelejal kahtlemist ega kobamist.

«Mul on teada,» jätkas ta, «et Küdeva külanõukogu kolhoosidevaheline seinaleht «Uudsevili» ei seisa kaugeltki oma ülesannete kõrgusel. Selle esimene number, mis on sisult kahvatu ja hall, on seni viimaseks jäänud. Niisugune olukord ei tohi kesta...»

Rahvamaja Mai lõi silmad maha, sest tema oli seinalehe toimetaja.

«Mina ei oska...» sosistas ta punastades.

Liivi Sanglepp toetas kulmu sõrmeotstele. Tal oli ebamugav, et kõneleja talle nii teraselt silma vaatas. Ja piinlikkusele lisaks tundis ta koguni pahameelt, et Kihnu just tema tulles nii tähtsaks tegi kohaliku seinalehe, mille sisulist kahvatust ja korrapäratut ilmumist Liivi oli märkinud jutuajamisel toimetuses.

«... Seinaleht peab saama lõikuse hingeks! Selle ümber tuleb koondada paremad, eesrindlikumad inimesed. Eeskätt need, kes on tõesti suutelised kirjutama ja organiseerima...»

Liivi ei saanud kätt näo eest ära võtta, kuna ta tundis oma põskedel veel soojemat õhetust kui siis, kui ta oma seenekorvidega kogemata koosolekule sattus. Mis see siis on? Miks ta nii kõneleb? Kas ta arvas, et Liivi

tookord nimetas seinalehe saamatust sellepärast, et tahab seal ise otsaliseks saada?...

Kihnu kõne aga tõusis järjest kõrgemasse lendu. Väsimatult maalis ta poeetilisi pilte lõikustöödest, mida tehakse «täie entusiasmiga, nii nagu peab...»

«... Mis võiks näiteks kaunim olla sellest, kui selle kooli pioneerid pikas, üksmeelses reas lähevad üle põllu, väikesed korvikesed käes, ja kummarduvad iga viljapea kohal, mis kombain või reha on maha jätnud, kummarduvad, et seda üles võtta, et päästa meie riigile, meie rahvale viimne kui tera...»

Siin peatas Kihnu silmapilguks oma sõnadevoolu — mitte sellepärast, et tal oleks puudus tulnud, mida ütelda, vaid sellepärast, et koosolijaile, eriti sellele, kellele tema viimased sõnad sisaldasid otsese ülesande, aega anda see luuleline viljapeade korjamise kohustus vastu võtta ja meelde jätta. Kõneleja toetus mõlema küünarnukiga vastu aknalauda ja vaatas — nagu öeldakse — mõttes kaugusse. Ta laskis oma vaatega ja hoiakuga aimata, et ta ise praegu otse nähtavalt kujutleb neid pioneeride sirgeid ridasid, kes, korvikesed käes, lähevad üle päikesepaistelise põllu.

Rutt Alas ei pidanud neid kunstliku vaikuse silmapilke küllalt pühaks, vaid küsis enda kõrval istuvalt Liivilt mõõduka sosinaga:

«Mis sa ise arvad sellest ülesandest?»

Liivi hoidis kätt näo varjuks ja vastas:

«Elav pilt bengaali valgusel...»

Rutt noogutas vaevaltmärgatava muigega. Liivi aga oli ja jäi tõsiseks. Ta koguni püüdis kujutleda oma pioneere kõneleja poolt kättejuhatatud osas. Aga sellest ei tulnud midagi välja. See, mis nähtud oma silmaga, oli sõnadega maalitud pildist tugevam. Liivi nägi oma poisse ja tüdrukuid ilma piduliku kaelarätita — kartuleid võtmas, loomatoidujuurikailt pealseid lõikamas, tolmupilves rappuva masina alt aganaid tõmbamas...

Liivi tõstis pilgu, tahtes näha, kas inimesed talle etteheitvalt otsa ei vaata, et seniajani Küdeva põldudel ei ole nähtud nii liigutavaid pilte nagu kõneleja neid näha tahab. Aga ei, mingit etteheidet ei olnud märgata.

Ants Ingeri näost, kuhu Liivi vaatas kõige terasemalt, paistis ennem küll seda, et tema südames on praegu ehk niisama kibe kui mähitud käelabas. Nende pilgud kohtusid ja «Rahva Jõu» tublim brigadir vaatas Liivile tükk aega otsa. Ta näis tahtvat Liivilt midagi küsida või talle midagi meenutada. Küllap olid ka temal meeles möödunud sügise rasked ja murerikkad päevad. Võib-olla mõtles ta neile jõeäärse uudismaa hektaritele, kus segatis esimesest külvist kasvas rinnuni, kus vili aga tuli poolest säärest saadik vees sumades käsitsi maha niita ja siis — vaadata, kuidas läänetuul vee peal õõtsuvad kaared jõe kohale ajas ja vool minema viis, mis põhja ei vajunud. Võib-olla mõtles ta nende järvetaguste vanade põldude madalamatele äärtele, mis sadude tõttu kogu sügise kestes ei kandnud ei niidumasina ratast ega hobuse jalga, kus kaer jäi püsti hangede sügavust mõõtma ja varesekarjad karjusid rõõmsalt kuni kevadeni... Või ehk tahtis Ingeri Ants Liivile ütelda, et niisugune abi, nagu seda siin täna jällegi pakutakse, ei aita meid küll milleski...

Aga Kihnut need mõtted ei seganud. Ta oli oma lühikese pausi ära pidanud ja jätkas endise hooga. Kõne järg oli juba jälle tükk aega nii pidulik, et igast lausest võis arvata, et see nüüd viimaseks jääbki. Aga kõneleja oli soojaks läinud ja kestis veel tükk aega, enne kui ta oma sõnadele sõlme peale sai.

Direktor Saulep asus Kihnu kõrvale ja küsis, kas on küsimusi. Tekkis vaikus, mille kestes lähemal istujad kuulsid paar pahuravõitu sõna kolhoosi farmitüdrukute ja brigadiri suust. — «Mis seal enam küsida...» pomises Maret omaette, otsekui kahetsedes siin äraistutud aega. — «Ei ole, jah, mõtet,» lisas Ingeri Ants nagu ette hinnates kõnemehe võimalikke vastuseid. Siis tõusis rahvamaja-Mai püsti ja «meie kõikide nimel, kes me siia oleme kokku tulnud», tänas seltsimees Kihnut Küdevale külla tulemast. Ühtlasi võttis ta kriitika seinalehe suhtes õigeks ja palus väga, et tema asemel keegi teine määrataks selle toimetajaks. «... Ja kui kohe õieti ära ütelda,» lisas ta, «ega meil seltsimees Sanglepast paremat kirjanikku ei ole. Täitsa kindel — kui Liivi teeb, on tehtud, kui ei tee, jääb tegemata.»

«Õigus,» kõmas ilmne enamus ja käed tõusid püsti, enne kui Liivi sai vastu vaidlema hakata või direktor küsidagi koosolijate arvamist.

«Poisid, kus pall?»

See Riina sõna tegi koosolekule järsu lõpu. Ants Inger oma haige käega tõusis pahuralt vaikides ja hakkas minema. Raamatukogu juhataja saatis direktori abikaasat, kiites tema uue kleidi tegumoodi. Rahvamaja-Mai jooksis Kihnu juurde, tõmbas Liivi Sanglepa kättpidi kaasa ja kinnitas sõnarikkalt, et nüüd tuleb seinalehele kindlasti õige elu sisse. Kõik nooremad aga läksid nagu koolilapsed viimaselt tunnilt. Ja varsti hakkasid palliväljakult kostma tuttavad tümpsud.

Inimesena, kes oskab asju korraldada, lõpetas Kihnu varsti Maie jutukuse. Mõned vähesed täpselt rõhutatud sõnad — «mul on kohuseks tehtud...» ja «nelja silma all» — täitsid oma ülesande. Seenekorvid jäid sinna, kus nad olid. Liivi võttis võtme ja avas oma toa ukse.

«See siis ongi teie unistuste kindlus...» ütles Kihnu üle läve astudes.

«Miks nii pidulikult?» küsis Liivi. Tuba oli korras, ainult laual pani ta mõned asjad kokku. «Palun istuge.»

Aga Kihnu ei istunud, vaid liikus kiiremaks kodunemiseks veel mõne sammu ringi. Siis järsku peatus ja küsis:

«Mis te arvate, seltsimees Sanglepp, mis on kõne tagajärg?»

«Kuulajad ehk saavad targemaks...»

«Aga oraator?»

«Loodetavasti ei mõju see temale vastupidi.»

«Loodetavasti... Aga mis kindlasti?» Kihnu avas oma portfelli ja lisas: «Kõne tagajärg on see, et oraatoril suu kuivab... keel läheb karedaks.» Ja ta asetas lauale liitrise pudeli portveini. Ta ei andnud Liivile vähematki võimalust oma algatust ilmutada. Ise võttis ta klaasid, avas pudeli, valas veini ja sulges akna.

«Miks te kinni panete?» küsis Liivi tõsiselt.

«Et jutt jääks tuppa ja sääsed välja,» ütles Kihnu klaasi tõstes. «Elagu meie kui kolleegide sõprus!»

Sundimata Liivit rohkem võtma kui ta võttis, jõi Kihnu oma klaasi (need olid tavalised teeklaasid) üsna põhjani. Kergest soojusevärinast, mis see sõõm temas äratas, oli esialgu küllalt, et alustada juttu, mis pidi tuppa jääma.

«Olgu tänatud need soojad vihmahood! Soe vihm paneb seened kasvama ja teie korvid said siiski õigeks ajaks täis. Mul oleks tõsiselt kahju olnud, kui ma teid nägemata oleksin pidanud ära sõitma. Teie, Liivi, teie pärast ma ju siia tulingi...»

«Mis te räägite! Minu pärast?»

«Ainult. Aga ärge saage minust valesti aru... Kui ma oleksin teisse armunud nagu poisike, siis ma ilmaski ei ütleks, et tulin teie pärast. Ei. Aga kui te toimetuses käisite, nii igav kui ma teile ka paistsin, ma ei olnud siiski pime. Ma nägin selgesti nii teie meeldivust kui ka teie andekust. Ja see pani mind mõtlema. Tõsiselt. Ma leidsin, et minu kohus on teid käekõrvale võtta ja siit ära viia.»

«Kuhu?» küsis Liivi suurte silmadega.

«Edasi...» Kihnu jõi ja jätkas. «Sesse tõeliselt suurde ellu, sellele avarale teele, millest me küll tihti kõneleme, aga mida me alati ei näe enda ees... Mis teist saab, Liivi, kui te siia jääte? Külakoolmeister, keda teavad ainult lapsed, kes siin õpivad. Lapsed tulevad ja lähevad, aga teie jääte...»

«Kas see on teie arvates nii tühine?» küsis Liivi nagu oma külalist kartes. «Keegi peab ju ometi ka siin olema.»

«Ma ei ütle, et see on tühine. Aga ma ütlen, et see ei ole teie vääriline. Muidugi peab keegi ka siin olema. Aga mitte teie, Liivi. Pärast seda kui te toimetuses käisite, ma vaatasin läbi kõik, mis te olete meie lehele kirjutanud. Tõsi, seal ei ole mingit imet, aga julgust ja otsekohesust on seal siiski. Ma lugesin ja mõtlesin: need peaksid olema suuremad asjad, millest Liivi Sanglepp kirjutab. Ja see peaks olema suurem leht, kus Liivi Sanglepp kirjutab. Ma ei kahtle: teil, kallis sõber, on tarvis avaramaid kasvuvõimalusi. Teietaoline inimene ei tohi leppida sellega, et saada tasu vastavalt oma tööle. Teie kohus on nõuda ka tööd — vastavalt

oma võimetele. Küla ei tohi kinni pidada inimest, keda vajab rajoon. Rajoonil ei ole õigust sellele, keda vajab vabariik . . .»

Liivi Sanglepp tundis vajadust varjata oma mõtete pingelist liikumist. Ta ei saanud olla huvi tundmata Kihnu jutu vastu. Aga ta ei pääsenud ka umbusu ja kahtluste eest: mis mees see õieti on?

Kihnu oli süüdanud paberossi. Tuletiku kustutamiseks kätt kõigutades jätkas ta:

«Teid, Liivi, vajab vabariik. Ja teil ei ole õigust deserteerida külla, kui teie koht on Tallinnas. Küdeva metsades seenil käia on ju kena küll, aga uskuge — autoretked Krimmi ja Kaukasuse päikesemaile ei ole vähem huvitavad . . .»

«Te jutustate ju mulle muinasjuttu. Selles ei ole midagi reaalset,» ütles Liivi, veiniklaasi veel korraks huultele tõstes.

«Selles on kõik reaalne,» väitis Kihnu kindlalt ja endastmõistetavalt. «Ärge arvake, et see on mul ühe päeva mõte. Kui ma ise . . . nii-öelda oblasti ja vabariigi vahel . . . lasksin enda teie rajooni suvelaagrisse panna, siis . . . ma tihti mõtlesin, et enne kui ma ise siit lähen, aitan mõne noore, andeka inimese edasi, viin ta välja õigele teeotsale . . . Ja mis te arvate, milleks ma lasksin saata kirjaliku kutse kõigile rajoonilehe kaastöölistele? Ma tegin seda selleks, et leida vääriline šeflusalune . . .»

«Ja teie valik langes muuseas ka minule?»

«Mitte muuseas, vaid ainult teile.»

«Aga mis edasi? Kuhu te kavatsete mu panna?»

«Panna ei kavatse ma teid kuhugi. Ma avan teile võimalused. Te võite loomulikult ise valida töö laadi kui ka toimetuse, kus tööle hakata.»

«Tallinnas?»

«Jah. Ma ise asun samuti sinna, kõige ligemal ajal. Ja nimelt niisuguses liinis, et ajakirjanduse alal töötades oleksite teie alaliselt minu silmapiiril . . . Ja minu kaitse all . . . Teie edu sünniks minu uhkuse huvides, kui mul seda on . . .»

«Aga kas te ei mäleta, seltsimees Kihnu, et teie ise ju juhtisite asjad nii, et pean hakkama toimetama

«Uudsevilja», Küdeva külanõukogu seinalehte?» küsis Liivi kindlana, et kõnemees nüüd silmapilgukski kohmetusse satub.

Aga mitte sinnapoolegi.

«See peabki nii olema,» ütles ta endastmõistetavalt. «See ongi meie ürituse konkreetne, asjalik algus. Te saage minust aru, ma ei taha, et te siit edasi läheksite ainult minu isiklikul soovitusel. Mina omalt poolt teen muidugi kõik, mis tarvis. Aga kõige õigem soovitaja on ikkagi teie töö. Esiteks — teie toimetatud seinaleht... Tehke see tõesti hästi. Pange sinna fakte ja vaimustust, kriitikat ja eesrindlust. Juhtkiri kirjutage meie tänasest koosolekust, ilma allkirjata, toimetuse kolleegiumi poolt. Siin... võtke see leheke... on lühike kokkuvõte ja mõned tsitaadid minu tänasest kõnest. See püüdke juhtkirjas võimalikult kõik ära kasutada. Pöördel on sissejuhatuse ja lõppkokkuvõtte visand. Sõnastage see nii-öelda oma maitse kohaselt ja ärge unustage lisada, kes nimelt koosolekust osa võtsid ja kuidas see mõjus nende töötujule... Praegu ei maksa lugeda, küll te jõuate... Juhtkirjaga on teil vähe muret, aga räägime veel muust. Oleks tähtis, kui võimalikult kõik kirjutaksid, kes koosolekul olid. Aga kõige tähtsam on see, et teie meistriteos mitte hiljem kui tulevaks pühapäevaks valmis oleks. Siis — selle eest hoolitsen mina — tulevad siia kirjamehed ja fotomehed Tallinnast, et teie «Uudsevilja» ajalukku viia. Loodame, et see sünnib soodsatel asjaoludel. Ilmajaam lubab paremat... teie näitajad hakkavad tõusma... Ja siis — kuidas teile meeldiks, Liivi, kui selles lehes...»

Kihnu võttis laualt vabariikliku ajalehe numbri, avas selle ja lõi sinna käeseljaga heleda laksu.

«... kui te selles lehes loete pealkirja kolmel veerul: «Küdeva seinaleht — lõikusvõitude lipp!»»

Kihnu võttis klaasi niisuguse näoga, nagu jooks ta juba selle kolmeveerulise puhul. Liivil ei olnud midagi selle vastu, et temaga kokku lüüa. Kohustusest midagi ka omalt poolt ütelda vabastas teda väljast kostev autosignaal.

See näis kõigutavat Kihnu enesekindlust, millega ta siin Liivi toas üle läve astumisest saadik oli esinenud. Nagu mingist ootamatusest jahmatatuna jäid tal silmad pärani, käsi pooleni joodud veiniklaasiga peatus suu ja laua vahel. Siis aga paistis tal korraga kõik meelde tulevat ja selgeks saavat. Ta pani klaasi ära, võttis mõlema käega Liivi õlgadest kinni ja püüdis kõigiti, nii kätega, silmadega kui ka sõnaga, olla sõbralik ja usaldusväärne.

«Sõidame linna, Liivi!» ütles ta kuivalt, peaaegu paluvalt. «See on teil ju vist eelviimane vaba õhtu enne koolitöö algust.»

«Võimatu,» ütles Liivi, astudes tõrkuvate õlgadega sammu tagasi.

Aga Kihnu järgnes talle.

«Kui tahetakse, ei ole midagi võimatut...»

Uks avanes ühteaegu tugeva koputusega. See oli Kalami Enn, kes tuppa tuli. Vaadates Kihnu poole, kes nüüd kohe käed langetas, muutus tema pilk umbusliкult põrnitsevaks.

«Teile seal... vabandage... sõitis masin järele,» ütles ta kuiva häälega.

«Kuulsime küll,» vastas Kihnu. «Tänan.»

«Head teed teile,» ulatas Liivi Kihnule käe.

Kihnu viivitas veidike ja heitis õige tõsise pilgu, aga Enn ei läinud ära.

«Ja et meie juttu lõpetada,» pöördus ta siis Liivi poole, «olgu veel kord öeldud, et lahtise ja kinnise informatsiooni vahel tuleb rangelt vahet teha... Sama maksab ka koosolekute ja nõupidamiste kohta... Elage hästi.»

Ja Kihnu läks uskudes, et kohmetu poiss, kes koosolekule peaaegu samavõrra hiljaks jäi kui Liivi ja nüüd neid siia segama jooksis, on Liivi õnnetu rüütel, kellel oma unistuste teel ei ole loota vähematki edu.

«Liivi,» lausus Enn üksiku nõrga sõna, kui auto väljas juba liikvele läks.

«Oota!» ütles Liivi ja hakkas ahne pilguga lugema seda, mis Kihnu oli maha jätnud.

«Kuule nüüd... Ainult paar sõna,» anus Enn.

«Istu!»

Liivi oli kummardunud laua kohale ja, pea rusikail, lugema süvenenud. Imelik: see inimene ise oli viimaks ometi ära läinud, iga minut tõukas teda siit kilomeetri võrra eemale, aga tema jutt jätkus — ta kõneles kirjalikult edasi. Ja siin ei olnud tal enam üleoleva hoiaku ega lahkete naeratuste näokatet. Liivil tarvitses tema seinalehe-materjalidest ainult mõnda kohta paar-kolm korda üle lugeda, ja siis oli kõik selge. Oli selge, milleks ta oli siia tulnud ja milleks ta kavatses siia veel tagasi tulla...

Liivi tundis vajadust kellegagi kõnelda, aga kui ta nüüd Ennu poole vaatas, pidi ta peaaegu kohkunult küsima:

«Mis sul on? Mis on juhtunud?»

Enn oli kurb, lausa löödud näoga — niisuguste silmadega, mis sugugi ei sobi nii suurele ja tugevale poisile.

«Tead, Liivi... Sa tule aita meid... Rutt on kangust täis nagu kivi...»

«Enn... mis jutt see on! Mis sa ütlesid? Rutt nagu kivi...»

«Sa ei tea. Ma kukkusin eile rängalt jooma. Pidin tema poole minema — magasin maha... Ta ei lase enam rääkidagi. Tule aita meid...»

«Tulen. Kus ta on? Otsime ta kätte...»

Rutt ei mänginud palli. Aga ta ei olnud hakanud ka koju minema, vaid istus koolimaja ees ühel kõrvalisel pingil, mis oli varjatud kõrgete daaliatega, ja nagu ootas midagi. Liivi tõi Ennu käevangus tema juurde ja istus ise nende vahele.

«Sõbrad, mis lugu see on? Kas mina pean teid aitama?... Kui te teaksite, kuidas mul endal on praegu abi vaja!»

«Mis sul on?» küsis Rutt. «Ütle!»

Liivi vaikis mõne silmapilgu, veel kord kõige üle tõsiselt järele mõteldes. Ja siis ta ütlemise asemel küsis:

«Mis mees ta teie arvates oli, see tänane kõnemees?»

«See? Sõnadetegija,» ütles Rutt.

«Muidugi! Mokakobina mees,» lisas Enn.

«Tulge, sõbrad, minu poole sisse,» võttis Liivi Ruti ja Ennu käevangu. «Mul on tõsiselt teie nõu

ja abi tarvis. Tulge, vaatame. Parandage mind, kui ma eksin...»

«Milles?»

«Minu arvates on see sõnakõlksutaja... suur lurjus... Tulge, sõbrad...»

4

Tänane pühapäevak oli «Rahva Jõu» põldudele harukordselt suure pere tööle toonud. Artelli kõige suuremas suvinisumassiivis töötas kombain. Uue lauda juures käis odrapeks, kus inimeste puudusest ei olnud täna juttugi. Koormad seisid sabas, kuiva vilja hanguti kahelt poolt masinale. Põhk pandi korralikult paigale, terad veeti kohe kuivatisse. Peale selle oli paarkümmend inimest kaera kokku panemas. Siin oli vili viimaste suurte sadudega mõnevõrra lamandunud, sügav traktorikünd oli kohati üsna hulgana põrsasuurusi kive pinnale tõmmanud, mis õigel ajal olid ära vedamata jäetud, ja sellepärast ei saanud kombain siin töötada. Viis paari hobuseid olid niitmas ja kõik läks järjest rõuku. Suured hangutäied aina helkisid päikesepaistes ja kahardusid lahedas läänetuules. Kõrski ei jäänud riisumata. Rahvamaja-Mai istus roosas kleidis rehal ja hoidis oma valge hobuse lahedal sammul.

Tööl oli nii hea hoog sees, ja ilma ühegi šefita kaugemalt kui oma ümbrusest. Õpetajad olid kõik väljas — seinalehe toimetajast direktorini. Kalami Enn oli tulnud maaparandusjaamast seitsme tubli poisiga. See oli kolhoosirahvaga kokku niisugune pere, kes päevaga palju ära teeb.

«Näed nüüd, mis seinalehe sõna võib korda saata,» ütles Ants Inger esimehele.

Tema käsi ei teinud enam valu, ainult tõstmist see veel ei kannatanud, aga niita võis. Kuna tal esmaspäeval niikuinii oli tulnud linna minna — parteikomiteesse, sekretäri jutule —, siis oli ta samal teel ka polikliinikus ära käinud ja lasknud oma käelaba lahti lõigata. Nii oli see kiiresti end puhastama ja paranema hakanud.

Kui talle niidu juures tuldi vahetust pakkuma, tegi ta ringi ka teistele töömaadele, käis vaatamas, kui puhast vilja kombain võtab nisunurmest ning kuulas masina juures, kuidas odrad välja annavad. Ja ka siin ei saanud brigadir aidamehele ja viljavedajale oma heatujulist sõna ütlemata jätta:

«Kui nüüd keegi võtaks kätte ja rehkendaks kokku meie töö ja tera enne ja pärast seinalehte — küll saaks aga kõva kõne... Niisugused näitajad upitaksid kelle tahes kes teab kuhu üles...»

Töö ja tuju oli talguline. Igal pool oli uusi töönaabreid ja ühes sellega võistlusmeeleolu nii teos kui sõnas. Tihti kõlas üle kaerasülemi kahina või üle tolmuse masinamüra tugevaid naerulaginaid. Seinaleht oli kogu möödunud nädala kestes Küdeva inimeste huvi ja ootust erutanud. See oli juba eile õhtu eel valmis saanud ja tänase ühistöö alguseni olid kõik jõudnud selle enam kui üks kord läbi lugeda. Aga vallatud keeled ei vaikinud. Ja ei olnud siin toimetust neid taltsutamas. Kõigist lehekülgedest, mis uue «Uudsevilja» jaoks kirjutati, oli Liivi punane tint küll hoolega üle käinud, enne kui külanõukogu sekretär hakkas neid ümber tippima, aga siin, odrapeksu juures, võis ta ainult ise punastada, kui poisid omal viisil hakkasid kõnemees Kihnu hingeellu tungima.

Möödunud nädal ei olnud Liivile kerge olnud. Ühelt poolt esimeste koolipäevade ülesanded ja teiselt poolt partei rajoonikomitee soovitus, millega tuli linnast brigadir Inger, et kohalikus seinalehes tuleb Kihnu kõnereis Küdevale halastamatult õigesse valgusse asetada. Pärast koolitööd, enamasti juba pimedatel tundidel, oli ta käinud oma kaastöölistega nõu pidamas, et siis hilja ööni kirjutada ise ja kohendada seda, mis teised olid kirjutanud — kindla mõttega, kuid tihti kohmetu käega. Aga kui ta laupäeval pärast tunde oli külanõukogusse tulnud, valmis materjalid veel kord üle lugenud ja «Uudsevilja» tuttava pealkirja all tuttavale alusele asetanud, siis tasus tema tööd hea rahuldustunne. Ta oli teinud, mis suutnud, tõelise rahva hääle ja otsuse esiletoomiseks ja ka selleks, et see

ainult hääleks ja otsuseks ei jääks, vaid lõikusepäevade töötulemusteski omajao tagajärgi annaks.

Need päevad olid olnud Liivile nii põnevad ja pingerikkad, et elevustunne kestis temas praeguseni. Vastu tänastki oli ta kaugelt üle kesköö und oodanud. Ta oli tahtnud küll enda hästi välja puhata tänaseks lõikustööde pühapäevakuks, mida ta oli organiseerinud koos seinalehe koostamisega, aga une asemel tulid talle silma «Uudsevilja» veerud, üksikud laused, kaastööliste käsitsi kirjutatud allkirjad. Ta ei saanud enne rahu, kui pidi kella ühe paiku veel korraks lambi süütama. Peatsi najale istudes võttis ta bloki põlvile ja kirjutas kaks lehte täis. Mitte enam seinalehe jaoks, vaid see oli üks neist hea sõprusega soojendatud kirjadest, mis harva harvem kui kord nädalas läksid siit teele, ümbrikul armsa noormehe nimi.

Must valgel jutustas Liivi oma sõbrale koduküla sündmustest pühapäevast teiseni. Ja kui viimase lehekülje alläärel oli veel natuke ruumi, siis mõtles ta läbi avatud akna öiste heinaritsikate siristamist kuulates kõige üle veel järele, kuni võttis uuesti sule ja lõpetas kirja:

«Ma usun, et need päevad olid mulle ja minu sõpradele heaks õppetunniks. On ju nii, et tihti me läheme ainult rahulolematu peavangutusega või vaikse ohkega mööda mõnestki asjast, millest tuleks kõvasti kinni haarata ja kõverikud õigeks tõmmata. Ei puudunud kuigi palju, et ma ei olekski sel õhtul Rutiga ja Ennuga Ingeri Antsu poole läinud; ei puudunud kuigi palju et ma oleksin linnamehe kõne kinnise poole ainult piinlikkustundega enda teada jätnud ja — mis siis? Küdeva inimesed oleksid üksteisele öelnud, et kõne oli kehvavõitu, ja asi sellega. Aga õnneks jõudsime me siiski õigele teele ja saime esimese tõelise kogemuse sellest, mis tähendab aktiivne, võitlev rahulolematus ja vahelesegamine ellu... Ma jätsin endale mälestuseks ärakirjad kogu selle numbri materjalidest. Kui Sa koju tuled, siis loed. Nüüd aga — head ööd!»

Poogen sai täis ja uut ei tahtnud Liivi enam võtta. Kui veel ruumi oleks olnud, oleks ta kirjutanud ka sellest, kuidas rahva vastulöök karjeristile järjest enam

näib aktiviseerivat kolhoosnikuid töös, kuidas viimastel päevadel on tublilt väljas olnud ka need, kes varem leppisid normipäevade miinimumiga... Aga olgu, jäägu see teiseks korraks, kui juba on jutustada ka «Uudseviljale» pühendatud pühapäevakust.

Kell lõi kaks, aga uni oli kaugel ja Liivi ei kustutanud tuld. Ta võttis need materjalid, kogu mälestuseks jäetud seinalehe ja vaatas selle leht-lehe haaval veel kord läbi. Ta püüdis lugeda selle pilguga, kes tuleb kunagi, kui kogu lugu ei ole enam kaugeltki aktuaalne, aga kes siiski ehk mäletab küsida: «Kas sul, Liivi, on alles see seinaleht, millest sa mulle kirjutasid septembris tuhande üheksasaja viiekümne kolmandal aastal?...»

Kuidas ta neid lehti siis vaataks, kui ta kord tuleb ja küsib?

«Meie ei lepi!» see on toimetuse kolleegiumi juhtkiri «Uudsevilja» septembrinumbrile. Kunagi, kuude või aastate pärast, on juba ajaloo killukeseks muutunud see faktiliste andmete pilt, mis näitab Küdeva kolhoosside saavutusi lõikustööde esimesel etapil. Aga millega toimetus ei lepi? Saavutatuga muidugi. Tuleb püüda ja jõuda rohkem. Kuid see ei ole kõik. «Meie ei lepi» käib veel ka palju muu kohta. Ei ole siin häbenetud nimepidi näidata neid kolhoosnikuid, kes on välja töötanud alla saja normipäeva, kõrvu nendega, kelle arvel on normipäevi juba ligi tuhat. «Meie ei lepi, ilmaski ei lepi nende seltsimeestega, kes kõige kibedamal ja kallimal tööajal looderdavad ja tühja toimetavad — häbiks ja kahjuks enestele ning kogu kolhoosile.» Ja siis — «meie ei lepi lobaga abi asemel... mingi hinna eest ei lepi me sõnademulinaga selgitustöö sildi all...» Järgnes mõni rida koosoleku käigu kohta, ja siis hakkasid sõnad lööma kui piitsad — Kihnu pihta. «Mis mees see on, kes tuleb kolhoosnikute silmaringi laiendama, ilma et ta midagi asjalikku ütelda mõistaks? Aga taskus on tal oma käega valmiskirjutatud enesekiitus ja ta nõuab häbitult, et meie sellele alla kirjutaksime ja oma seinalehes avaldaksime... Ei, meie ei anna sellele Kihnu kirjatööle mingit allkirja, vaid paneme sellele omalt poolt ainult pealkirja: «Haisev

eneseülistus»... Oma nime me kirjutame alla oma arvamisele selle asja kohta...»

Kihnu lehed olid Liivi käes nii masinakirjas kui ka originaalis. Ta vaatas neid veel kord rööbiti, et ei oleks vähematki ümberkirjutuse viga. Ja ei olnudki.

«... Suureks, meeltülendavaks ja vaimustustäratavaks sündmuseks kujunes möödunud pühapäeval aset leidnud Küdeva külanõukogu aktiivi kokkutulek, kus pikema sõnavõtuga esines meie rajooni häälekandja peatoimetaja seltsimees Evald Kihnu... Kõik lõikustöödega ja viljavarumisega seoses olnud küsimused tõusid täie pingega kõigi koosolijate tähelepanu tulipunkti... Mis olen mina teinud võidu heaks lõikuse rindel? nõudsid inimesed endilt sisemist aruannet... Meie vili, meie leib, meie jõud... Kas oleme teinud kõik, mis iganes võimalik, et ükski peotäis, et ükski ivake ei langeks sellest kadude hulka?...»

Kõik oli täpselt ümber tipitud, nii sissejuhatus, tsitaadid kui kokkuvõte. Nii ja nii ütles seltsimees Kihnu. Nii ja nii... Liivi ise oli seente pärast kõne esimesest poolest ilma jäänud, aga need, kes olid seal istunud algusest lõpuni, kinnitasid mitme tsitaadi puhul, et ta ei olevatki öelnud nii ja nii. Aga see ei olnud tähtis. Originaal oli tema käega kirjutatud ja kogu nurjatus oli täiesti selge.

«Ainult üks nädal on möödunud sellest, kui seltsimees Kihnu Küdeva aktiivi ees lõikustööde põletavamad päevaküsimused üles tõstis... Aga see üks nädal näitab täie selgusega, missugust vaimustust ja töötagajärgede tõusu võib esile kutsuda õigeaegne selgitustöö ausate nõukogude inimeste südametes. Kui nädalal, mis lõppes seltsimees E. Kihnu kõnega Küdeval, «Rahva Jõu» kolhoosis võeti kartuleid... (arvud), koristati suvivilja..., peksti vilja..., täideti varumisplaanist... (jne.), siis järgmisel nädalal, s. o. e s i m e s e l nädalal p ä r a s t seltsimees E. Kihnu vastavat selgitus- ja organiseerimistööd... (vastavad arvud). Nii me näeme vastuvaidlemata faktide valguses, kuidas tõeline agitatsioonitöö võib tõusta tõeliseks võitude lipuks lõikuserindel...»

Edasi lehitses Liivi neid väikseid, käsitsi kirjutatud

allkirjadega varustatud lehti, mis olid «Uudseviljas» avaldatud ühise pealkirja all «Rahva sõna kodanik Kihnu kõne kohta».

Nende teravate kildudega oli Liivil rohkesti tööd olnud — käimist ja kõnelemist, et kõik, kes olid koosolekul, ütleksid oma sõna. Ja tal oli olnud taltsutamist ja tagasihoidmist, et avaldatud kriitika jääks asjalikkuse ja sündsuse piiridesse.

«Tühjade sõnade tühi tuul...» Hästi kirjutas Rutt Alas oma mõtetest Kihnu kõne puhul.

«Ei näinud me mingit päevaküsimuste põlemist, nägime ainult suitsevat suud...» lõpetas zootehnik Riina oma särtsuka sõnavõtu.

Direktor Saulep kritiseeris ettevaatliku asjalikkusega niisugust koosolekute korraldamise viisi, kui ei peeta tarvilikuks anda vähematki eelteadet, vaid «tullakse kohale niisuguse upsakusega, nagu ei oleks maainimestel lõikuse ajal muud teha kui istuda ja kõnemehi oodata».

Traktorist Lepa Karla: «Kui see kõne oleks künd, siis ma ütleksin, et parem, kui ta ei oleks songima hakanudki, niikuinii tuleb otsast otsani ümber lasta...»

«Esiotsa käis seltsimees Kihnu kihutustöö meil kõrvast sisse ja teisest välja, aga varsti hakkas mõlemast mööda käima...» kirjutasid farmitüdrukud koos, kahe allkirjaga.

Kalami Ennu pika loo puhul oli Liivil tulnud palju kaubelda ja kärpida, kuna vastuolud maaparandusjaama direktori ja peainseneri vahel ei mahtunud käesoleva küsimuse raamidesse ja neid oli tarvis veel uurida ja kontrollida — järgmise numbri jaoks. Mis aga Ennu kirjutusest jäi ja märki tabas, oli rida näiteid rajooniajalehest, kus viimasel ajal maaparandusjaama töö kohta avaldatud kokkuvõtvas informatsioonis esines võimatuid vastuolusid: täna — nii- ja niipalju uudismaad küntud, aga nädala pärast — märksa vähem; täna — nii- ja niipalju kraave lõigatud, mõni aeg hiljem — hoopis vähem... «Kui ma kuulsin, et selle lehe toimetaja on tulnud Küdevale kõnet pidama, kavatsesin ma küsida, mis sootondid need on, kes käivad meie kündi tagasi keeramas ja kraave kinni vähkremas. Aga kui ma olin

mõni aeg tema kõnet kuulanud, siis leidsin, et mingid küsimused ei tasu siin vaeva. Küll aga tasub vaeva ütelda, et meie rajooni ajaleht peab kiires korras saama arukama ja ausama toimetaja...»

«Kihnu kõne,» kirjutab brigadir Ants Inger, «koos selle «kirjatööga», mis ta sm. Sanglepale pihku pistis, on enneolematu vargusekatse kolhoosi põldudel. Kõnemees tahtis meie töö taskusse pista, et seda endale kergema elu ja parema palga vastu ümber vahetada... Aga teadku ta nüüd, et ta on teolt tabatud ja — asja uuritakse...»

Järgnes üleskutse: Kõik pühapäevakule!

Liivi kustutas tule, et enne selle algust paar tundigi puhata. Tal oli Aleksiga kokku lepitud, et ta tuleb ja koputab õigel ajal.

Ja nüüd — juba mitmendat ilusat tuulist ja päikesepaistelist tundi käis Küdeva põldudel tubli, talgutujuline töö. Kaerapõllul tegi iga tund vähemalt hektari lagedaks. Masina juurest oli juba mitu koormat otri kuivatisse viidud. Ja jõudsasti kasvas kuldjas nisukuhi, mida veeti kombaini juurest.

Liivi tegi esimehe mootorrattal juba teist ringi, et näha ja kuulda, kuidas läheb siin ja seal. Oli otsustatud, et seinalehe järgmises numbris peab ta ülevaate andma tänasest tööst, mida ei ole saadud ega saada taskusse pista ja «Rahva Jõu» põldudelt ära viia.

Kus Liivi ka peatus, igal pool oli kuulda elavat vastukaja «Uudsevilja» uue numbri puhul.

«Lugesin läbi, mõned kohad lugesin mitu korda läbi!» tuli Ennu vanaema masina külje alt aganatolmust rõõmsa pilguga Liivile kätt andma.

Põhutõstjad peatusid suitsu tegema, kui Liivi tuli. Lepa Karla lõi hangu püsti ja ütles:

«Mina seal koosolekul istudes teate mis mõtlesin? Kuulasin oma tunni ära, ehk juba ka tükikese teist ja siis ma mõtlesin, et näe, siin ta nüüd on. Mõtlesin, et oleks ta sinder raadio, keeraks kinni... oleks ta ajaleht, viskaks üle peatsi ja jääks magama... Aga mis sa teed elava inimesega — tal on lips ees ja linn taga, muudkui istu ja kuula kuramust...»

Siis aga tõusis Riina järgeootava koorma otsas püsti, võttis oraatori asendi ja hüüdis üle masinamüra:

«Kuid, seltsimehed! Mida me näeme? Me näeme, et mitte kogu kolhoositalurahvas ei võta täie entusiasmiga osa põhukuhjade püstitamisest...»

Tugev, täiesuine naer mattis tema sõnade järje. Tühi vanker sõitis eest ära. Riina võttis ohjad ja ajas oma koorma selle asemele. Masin oli ahne kuiva vilja neelama.

Aleks oli kaera juures. Ta oli vahepeal korraks rahvamaja-Maie asemel rehal olnud, kui Mai väga tahtis vahelduseks teiste hulgas kokku panemas olla. Siis oli ta võsast paar seljatäit lepamalku toonud, et rõuguharju kinnitada, kuna võis karta, et tuul veel tugevamaks tõuseb.

Nüüd oli ta jälle hangu võtmas, et mehe eest väljas olla. Aga järsku jäid tal jalad poolel sammul kõrde kinni. Ja tema pilk jäi eemal maanteel läigatava auto külge, mis tuli linna poolt Küdeva poole. Aleks vahtis pingul silmadega, kuni auto madalamas nõokohas külanõukogu kohal puude varju kadus. Hinge pidades ootas poiss need silmapilgud, mis võiksid kuluda sõiduks, et kõrgemal teekäärul jälle paistma hakata. Aga autot ei tulnud... ei tulnudki enam nähtavale...

Kas joosta?... Ei. Põllu ääres olid niitjate vahetushobused söömas ja puhkamas. Aleks lõi hangu püsti ja jooksis sinna. Ta vabastas ketist suure kõrvi ruuna, tõi ta päitsetidpidi üksiku kivi juurde ja hüppas selga. Kuna muidu õiget sõitu ei saanud, võttis ta oma püksirihma kantsikuks ja kihutas siis täit traavi üle kõrre ja koristamata kartulinurme — silmnäolt otse külanõukogu poole.

Auto seisis teekaldal, juht rooli taga. Külanõukogu uksed olid pärani lahti ja Aleksi pehme samm jäi seinalehe lugejal kuulmata.

Lõpmata pikkadena tundusid need silmapilgud, mis Aleks oma südame peksmist kuuldes vaatas, kuidas Kihnu seinale järjest ligemale tõmbus, kuidas tema pea koos lugemisjärjega ikka madalamale ja madalamale vajus...

Kui ta siis järsku pöördus, oli tema punetav nägu kuidagi võõraks muutunud. Käed rippusid lõdvalt ja silmad olid nagu põgenemas peast.

«Mis sina, poiss, siin passid?» küsis ta Aleksist mööda vaadates.

«Valvan,» ütles Aleks.

«Mida?»

«Et maha ei tõmmata...»

Kihnu jäi lävel seisma. Ta pani paberossi suhu, aga tikke ei leidnud.

«Kas sa tead, kus on õpetaja Sanglepp?»

«Kaera juures,» ütles Aleks. «Seal... näete... Võime ju sinna minna. Ega seal võõraid ole, omad inimesed. Inger ja direktor niidavad. Töö juures saab kõnelda, kui teil midagi ütelda on. Aga lepitust küll loota ei ole... See asi, ma tean, läheb edasi...»

Midagi vastamata ja Aleksi sõnu nagu vaevalt kuuldeski läks Kihnu autosse. Juht tegi kaare tagurpidi, et ringi keerata, ja siis sõitsid nad tagasi linna poole.

1954

AEDNIK ILVES

Päev oli vaikne ja hilise sügise kohta küllalt mahe, et pered mesilas lõplikult talvekorda panna. «Kuldvihu» aiandusbrigadir Rein Ilves oligi täna hommikupoolikul selle töö käsile võtnud. Ettevaatlikult, vähematki tõuget vältides, tõstis ta järgimööda igal tarul katuse korraks maha ja asetas vahelaudade taha ja pesaruumi peale täiesti uued sirgetest õlgedest matid. Selleks, et niisuguseid saada, oli aiarahvas ise mõne haki rukist käsitsi kokku pannud ja ühes vanas rehes isa-isade viisil ära rabanud. Sai lavamatte ja jätkus külmavarjuks ka mesilasperedele, kes tänavu olid andnud eriti rikkaliku saagi ja tugevatena talvele vastu läksid.

Aga Ilvesel, nagu seda kahjuks sageli juhtus, ei lastud ettevõetud asja täies rahus lõpuni õiendada. Ta oli parajasti kahekümne seitsmenda numbriga märgitud taru juures. Siin oli katus veidi tihkeks tursunud ja kui ta selle lahti sai, kostis perepesast tugev, kahisev

sumin. Ning samas hüüdis aeda jooksnud arveametnik Ilvest nimepidi. Hüüdis kaks korda, siis keegi juhatas, et tarude juures, ja kontoritüdruk tuli tõtates kohale, jäädes avatud tarust ettevaatuse pärast siiski kümmekond sammu eemale seisma.

«Telefonogramm,» teatas ta asjalikult. «Kell kuusteist Pinu juurde.»

Eemalt vaadates võis küll paista, et kutse on Ilvesele äärmiselt vastumeelt. Aga need vana aedniku järsud suuliigutused ei pidanudki pahurust avaldama, vaid hoopis peletama mesilast, kes pirises Ilvese terashallides vurrudes.

«Kuusteist? See tähendab — neli,» ütles ta pärast väikest viivitust. «Aega on, mis sa siis kohe nii hädaliselt jooksed!»

«Aega jah, aga kes siis Pinu käsku tohib kinni pidada.»

«Seda nüüd küll . . .»

Tütarlaps läks tagasi kontori poole, kuna Ilves jätkas tarude toppimist, et vähemalt see töö enne linnaminekut lõpetada. Telefonogramm oli asjaomasele teatavaks tehtud ja — korras. Muidugi — Ilves võis seda endale lubada, et ta niisuguse kutse külma rahuga vastu võtab. Sõnumitoojale oli selge, et tema esialgne mulje aedniku vurruliigutustest oli ekslik olnud.

Pinu oli mees, keda tunti ilma tiitlita. Vähemalt rajooni ulatuses ütles tema nimi kõik. Kui tema kohaletulek oli teatavaks või teoks saanud, äratas see igas kolhoosis, sovhoosis või mis tahes ettevõttes alati elevust. Mõned juhtivad jõud püüdsid, igaüks omal viisil, endid ja seda, mis neil tehtud või tegemata, võimalikult paremas valguses näidata. Teised aga tulid lagedale mitmesuguste pretensioonidega; kolmandad aga, vastavalt iseloomule ja asjaoludele, ilmutasid ägedust, laotasid käsi ja tõstsid häält. Tavalistele reatöötajatele läks Pinu tulek või kohalolek vähem korda. Mõned, kui nad kaasa kõnelesid, püüdsid oma arvamise Pinu ja kohaliku peremehe seisukohtade vahele asetada, et neil oleks kergem üldise asja kasuks kokkuleppele jõuda. Mõned tõstsid koos oma esimeestega häält ja panid ka oma rusika lauale. Õigus peab olema! Kas

saab või ei saa?! Ja võis leiduda ka niisuguseid, kes valvasid võimalust, et Pinuga mõni sõna nelja silma all kõnelda. Enamasti olid need isiklikud asjad, mida seletati nii vaikse häälega, aga teraste silmadega, isiklikud kas eneste või teiste suhtes.

Nii oli igas majandis või asutuses elevus üsna üldine, kui vaid kuuldi, et «Pinu tuleb» või «Pinu on siin». Mis veel siis, kui tullakse ja sulle öeldakse: «Telefonogramm — Pinu kutsub.» Niisuguse teate puhul oleks mõnigi direktor või esimees otsekohe kõrvale jätnud töö, mis tal parajasti käsil oli, ja hakanud kiiresti mõtlema, kuidas ja millega end kaitsta võimalikkude etteheidete puhul või mida uute nõudmiste puhul vastu nõuda.

Aga Ilves, nagu öeldud, jätkas tarude toppimist. Ta teadis, et tema tööpost on selleks liiga tagasihoidlik, et Pinu ise võiks tungida tema tootmisalastesse küsimustesse. Sama vähe võis arvata, et on midagi personaalset. Kõige tõenäolisem oli, et rajoonikomitee sekretär kutsub teda, aastate poolest vanemat seltsimeest, mingile nõupidamisele, kuigi pärast seda, kui «Kuldvihku» tuli noor agronoom, ta ei ole enam kolhoosi algorganisatsiooni sekretär. Ja kuna nõupidamise teemast ei olnud midagi teada, siis tal ei olnud ka midagi ette valmistada. Ainult mitte unustada, et kell kuusteist, see on neli.

Mehel, kelle eluaastad lähenevad kuuendale kümnele, ei ole jalgratas just kõige sobivamaks liiklemisvahendiks, aga Ilves kasutas seda siiski veel üsna tihti. Ka tänasel linnateel. Vaikse ilmaga ei ole neliteist kilomeetrit edasi-tagasi suur asi ära vändata. Tead, millal minna, tuled, kunas tahad. Maantee ääres juhuslikule küüdimehele kätt tõsta ei ole kindel, teeb rahutuks, kui tahad täpselt kohal olla. Ja tagasi tulles ei hakka sind omnibuss ootama, kui koosolek veel kestab. Minuti pealt sõidab minema.

Olles nii, tänu jalgrattale, oma aja peremees, asus Ilves aegsasti teele, et ei oleks tarvis nahka kuumaks kihutada. Järsematel tõusudel sadulast maha astudes heitis ta pilgu kellale, tasasel teel aga sõitis paraja hooga ja jõudis nii õigeks ajaks pärale. Linnas andis ta jalgratta hoiule, vabastas püksisäärad näpitsatest,

pani ülemise särginööbi kinni ja astus varsti tuttavatest treppidest üles.

Napilt viis minutit enne nelja peatus Ilves ukse ees, millel oli selgekirjaline klaas-silt: Pinu, I. I. Ta astus sisse. Tal ei olnud tarvis ennast tutvustada tehnilisele sekretärile. Teda tunti ja paluti oodata.

«Kuidas läheb?» küsis telefoniaparaatide vahel istuv naisterahvas, kes oli oma näos ja küüntel looduse loomingu liiga põhjalikult ümber kujundanud.

«Ei ole viga.»

Ilves oli siin varemgi samade sõnadega samale küsimusele vastanud. Ka seekord ei siginud neil rohkem juttu. Ilvesele ei meeldinud see inimene, kuna ta nähtavasti ei meeldinud ise endalegi, et pidi nii paksult värve tarvitama. Ootenurgas istet võttes mõtles vana aednik, et ei sellel inimesel läheks hästi, kui ta peaks kord suvisel ajal sattuma mesilasse nende peente lõhnade pilvega, mis hõljus tema ümber.

Kell tiksus. Telefonid vaikisid. Ilves võttis prillid ninale ja avas ajalehe, mille ta kodus alles õhtul oleks kätte saanud. Ta jõudis mõnedki veerud üle vaadata, kuni avanes kunstnahaga polsterdatud uks. Pinu juurest tuli välja esimees, kelle kolhoos, nagu Ilves praegu oli lehest näinud, seisis sügiskünni alal rajooni edetabelis tagant kolmandal kohal. Esimees oli vilunud inimene ja oskas olla nii, et näost ei olnud mitte vähematki näha, kuidas tal läks.

Ilves astus kabinetti. Pinu tõusis, ulatas talle käe, küsis, kuidas läheb, ja kuuldes, et ei ole viga, pakkus talle istet. Vana aednik, prillid lehelugemisest alles vasakus käes, istus, nagu ta mäletas, esimest korda üksi selle pikema, punase kaleviga kaetud laua äärde, mille otsas ristipidi oli esimese sekretäri töölaud. Tähendab — ei olnud siin mingit koosolekut. Ainult teda oli tarvis. Aga milleks? Seda ei saanud Ilves kohe veel teada, sest telefon pidas sekretäri kinni.

«Ah sina oled... Kuidas läheb?»

Jutt oli sõbralik ja heatujuline. Aga ka asjalik, energiline, täit selgust nõudev. Varsti oli Pinul tarvis midagi kontrollida ja kohe ta võttis paberid lauale, hoides niikauaks telefoni toru osavalt õlanukiga kõrva

peal. Siis ta pidas vajalikuks midagi üles märkida, ja kohe oli tal üks paljudest värvilistest pliiatsitest püsti peos, kuna huuled veeretasid sigaretti ühest suunurgast teise, et suitsujuga silmi ei kiusaks.

Ilves tõstis oma silmad veidi kõrgemale, et mitte ei paistaks, nagu tunneks ta liigset huvi Pinu telefonikõne ja ülesmärkimiste vastu. Nii end rohkem seljakile toolitoele lastes ja kõrgemale vaadates peatus vana aedniku pilk Lenini pildil, mis oli lihtsas tammises raamis kabineti otsaseinas sekretäri töölaua kohal. Külgmise seina akendest paistis sinna laik sügispäikse valgust. See libamisi langev päikesepaiste tegi Iljitši tuttava kuju eriti selgeks, tegi otsekui elavaks tema targalt ja jõuliselt lõpmata kaugele vaatavad silmad... Ilvesel olid prillid ikka alles käes ja võib-olla sellepärast tulid talle meelde need kodused õhtutunnid, kui on olnud aega istuda ja lugeda. Samasugune pilt oli temal ka kodus, kuigi väiksem, niisugune, mis raamatusse mahub. Mõnigi kord oli Ilves tema töödest või elust lugedes sõrme järje vahele pistnud ja avanud selle pildi, et loetu üle järele mõteldes seda vaadata. Ja alati oli ta sealt midagi uut leidnud. Ka praegu. Ilves vaatas palju vaadatud pilti ja märkas, et vestihõlm, mis on eemal tumedast, heledatäpilisest kaelasidemest, hoiab koos valge särgiga kumerjalt ka rinnast eemale nagu et... südamelöökidel oleks rohkem ruumi. Ja tema pilk — kas ei vaata see korraga nii lähedale kui kaugele?

«... Hästi... Õhtul astu sisse, mina jään kauaks... On tarvis rääkida mõnest asjast.»

Pinu lõpetas telefonikõne, pani paberid laualt ära ja kustutas sigaretiotsa.

«Nii, seltsimees Ilves. Vabanda, aga loodame, et meid enam ei segata. Tahaks päris rahus natuke aru pidada.»

Ilves pani prillid toosi ja taskusse, sest kõnelemise juures, kui midagi lugeda ei anta, ta neid ei tarvitanud.

«Kas ainult minuga?» küsis Ilves. «Või peab siia keegi veel tulema?»

«Ei,» ütles Pinu, «oodata ei ole meil kedagi. Nimelt sinuga ma tahtsingi kõnelda mõne sõna. Täiesti omavahel.»

Ilves nihutas end tooli liigutamata sekretäri laua poole, oli valmis kuulama.

«Aga sa, seltsimees Ilves, pead minust õieti aru saama. Meie jutt ei ole kõige vähemalgi määral, nii ütelda, ametlik. Täiesti seltsimehelik mõttevahetus. Mida otsekohesem ja avameelsem, seda parem. Mõlemalt poolt.»

«Seltsimeeste vahel peaks see alati nii olema.»

«Õigus. Sellepärast ma räägingi... Küsimus on nimelt, otsekohe ütelda, ainult isiklikult. Mitte mina ei tõsta seda üles, ei. Mina olen sinule alati vaadanud lugupidamisega, uhkusega. Vana kommunist. Tubli töömees... Ma olin tõsiselt üllatatud, kui see küsimus siiski t õ u s i s üles...»

Pinu jäi tõsiselt mõttesse.

Ilves küsis:

«Et asjaga edasi jõuda: kust ta siis tõusis? Ja mis küsimus see on?»

«Kohe...» jätkas Pinu. «Me leppisime kokku täiele otsekohesusele ja ma ei kavatse sinu eest mitte midagi salata...»

«Ära seda ka minust arva!»

«Lugu on nii... Sa tead, igas rajoonis on aeg mõtelda inimestele, kes kõige paremini võiksid juhtida partei elu... Selles mõttes ma mõtlesin... ka sinule. Ma pidasin õigeks sind esile tõsta, soovitada... Ja ma arvasin, et kui on küsimus valimistest, võib kindel olla... Aga kahjuks tuli nii välja, et juba enne, juba siis, kui ma sinust rääkisin kitsamas, juhtivate seltsimeeste ringis, tõsteti sinu puhul üles küsimused, mis selgitust nõuavad...»

«Ei oska veel midagi ütelda...» kehitas Ilves kergelt õlgu, kui Pinu nagu vastust oodates talle otsa vaatas.

«Ma ütlen sulle enne muud päris otsekoheselt ära, et see on Lasting, kellel sinu suhtes on olnud arusaamatusi. Ta jutustas mulle loo, mis tõesti mõtlema paneb...»

«Kas ei oleks siis õigem,» küsis Ilves, «kui täitevkomitee esimees tuleks siia ja meie arutusest osa võtaks? Miks nii, et kui tema räägib, ei ole mind, ja kui mina, ei ole teda?»

«Lasting pidi välja sõitma. Aga see ei tarvitse meid segada. Meie sinuga, nagu ma juba ütlesin, kõneleme täna omavahel. Ülearuseid teravusi ei ole millekski vaja, need võivad asjale ainult kahjuks olla... Sul ehk tuleb meelde see koosolek, kui Lasting käis viimati «Kuldvihus» kontrollimas tööd ja karja talvise pidamise ressursse?»

«Seal ei ole midagi meelde tuletada, see ei ole mul meelest ära läinudki...»

«Seda parem. Lasting saab sinu käitumisest sel koosolekul sedaviisi aru, et sa esinesid tema vastu demonstratiivse lugupidamatuse avaldusega. Veel rohkem. Ta ütleb, et ühtlasi sa esinesid demonstratiivselt parteilise kriitika vastu... Ma ei saa arusaadavalt seisukohta võtta, kuni ma ei ole kuulnud sinupoolset seletust. Aga fakt on leidnud kinnitust: sina, seltsimees Ilves, tõusid kolhoosi aktiivi koosolekul rajooni täitevkomitee esimehe kriitilise sõnavõtu ajal presiidiumi laua tagant üles ja läksid ja istusid selle inimese kõrvale, keda kritiseeriti? Kas oli nii?»

«Aga täpselt. Kui asja kohta on tarvis koostada akti, siis võib sinu seletuse sõnasõnalt kirja panna.»

«Ei koosta meie siin mingit akti.» Pinu toon tundus veidi jahenevat. «Kõneleme asjast sisuliselt. Kuidas see siis õieti oli?»

«Minu ja Lastingu poolest on lugu selge. Aga ma tahaksin mõne sõna ütelda sellest kolmandast, sellest, keda kritiseeriti. Sest tema, ma arvan, ongi nimelt asja sisu.»

«Kes ta oli?»

«Sa ei teagi? »

«Lasting nimetas, aga ei ole meeles.»

«See oli Saima Pihk, kõige ausam hing «Kuldvihu» karja juures. Kevadel sai kaks aastat, kui ta lihtsa lüpsja kohalt pandi piimakarja brigadiriks. Ei pannud teda sina ega mina ega Lasting. Elu ise edutas teda. Töö tegi ettepaneku ja inimesed hääletasid kerge südamega... Aga ära unusta: see oli kevadel, märtsis, kahe aasta eest. Ära unusta, missugused olid need aastad, kui laine oli luhas loogu võtnud, põhk mädanes põllul ja maisipõldude asemel olid lumised kuusikud. Loomad

poegisid, aga lugu vähenes... Niisugusel ajal õppisin mina tundma, mis inimene on Saima Pihk. Kaks aastat, ilma et ta ühtki ööd oleks rahulikult magada saanud... Ei näidanud see tema nõrkust, kui ta mõnigi kord nutetud silmadega laudas ringi käis. Ei tulnud see tema halvast tahtest, kui ta vahel karjanaiste peale karjus, kui need ei tahtnud minna põllule lume alt kombainipõhku välja kiskuma, või kui ta kõvade sõnadega sõimas esimeest, kui see ei saanud mõnda koormat heinu laenuks, kui Saima arvates oleks pidanud saama. Paljud ei tea seda tänapäevani, aga mina tean, et kui Saima võitis viienda võidulaenuga nelisada rubla, siis kogu selle raha eest laskis ta pojal poest seljakotiga leiba tassida ja leotas seda vees, et mõnda paremat lehma noore rohuni jalul hoida... Oma südametunnistuse järgi kõnelesin ma mitu korda Saimaga, et ta parteisse astuks. Aga ta viivitas. Ei tule, ütles ta, niisuguse karja juurest ei tule. Olgu siis, kui jalad alla saame...»

«Aga nüüd?» küsis Pinu. «Minu teada on «Kuldvihu» karjal juba kindlasti jalad all.»

«Muidugi on,» jätkas Ilves. «Aga nüüd tuli Lasting. Sõitis põllud läbi, käis lautades ja ajas rahva kokku. Saima laudas see õnnetu lugu algaski. Oli juba õhtu. Hämarik. Üks loom oli karjaga koju tulles endale suure kartuli kurku tõmmanud. Saima püüdis seal teha mis annab. Ja siis üks karjanaine hüüdis talle edasi: seltsimees Lasting kutsub kontorisse! Aga Saima selle peale suure häälega: «Minule on küll lehm praegu tähtsam kui Lasting»... Eks see haavas esimehe ära. Ta oli alles lauda lävel, kuulis. Ja kui Saima siis viimaks oli saanud kartuli looma kurgus puruks lüüa ja poole kõne ajal koosolekule tuli, pani Lasting oma terava keele kohe tema pihta käima. Ma arvan, et oma töö oli siin tehtud piirkonna zootehnikul, kellele Saima ütles kord näkku, et sind näeb viimasel ajal rohkem esimehe autos kui laudas... Aga puudused puudusteks, kus meil neid ei ole, kui otsida! Varsti aga läks Lasting oma kõnes Saima vastu isiklikult veriseks. Kõigepealt sellest pihta, et brigadiri vanematel olnud omal ajal vähemalt viis lihavat lehma. Mõne inimese juures olevat sellestki

küll, et silmi kuklasse kiskuda. Ja siis see lauda lugu ... Kui kellelgi olevat iga üksik lehm tähtsam kui nõukogude kord ja partei otsused ...»

«Kas ta tõesti just nii ütles?»

«Jah, seltsimees Pinu. Ja siis ma ei pidanud enam vastu. Saima istus esimeses reas, ma nägin, kuidas veri talle näkku lõi ja käed värisema hakkasid. Kas oli see üks õiglane asi? Kas me võime igalt lihtsalt tööinimeselt nõuda, et kõik tema sõnad oleksid kaalutud ja kasitud nagu ajalehes? Mina olen elu näinud inimene. Aga siin ma nägin niisugust asja, et inimesel taheti rõõm tööd teha südamest välja tõmmata ... Kas ei ole see kuri käsi, mis seda teeb?»

«Sa oleksid võinud sõna võtta.»

«Muidugi oleksin võinud. Ja oleksin ka võtnud, aga Lasting pidas paremaks koosolek lõpetada koos oma kõnega. Kui ta aga rääkis, ei saanud ma teisiti kui pidin vaikselt üles tõusma ja Saima kõrvale istuma. Panin talle käe korraks õlale ja ütlesin kõrva sisse: Meie kõik teame, kes sa oled.»

«Brigadir brigadiriks,» lausus Pinu pärast mõningat mõtlemisaega, «tähendab, see Saima ... Aga ma ei saa ütelda, et sa, seltsimees, Ilves, oleksid õigesti talitanud ...»

«Õigeks kiitmist ma ei ootagi,» ütles Ilves vaikselt. «Aga sa peaksid minust inimlikult aru saama.»

«Teataval määral ma saangi sinust aru. Aga kui järele mõtelda — kas tohib kommunist silmapilgukski unustada, et iga oma sõnaga, iga väiksemagi teoga ta kannab vastutust partei autoriteedi pärast?»

«See on õige nõudmine, kui ta käib nii minu kui ka Lastingu kohta ...»

Pinu jätkas harjunud enesekindlusega:

«Elu asetab meid igal sammul keerukate olukordade ette. Peab suutma end taltsutada, et mitte tuliseks minna ... Mõndagi tuleb mõnikord alla neelata, kui näed, et ...»

«Ei!» ütles Ilves järsku ja selge sõnaga. «See ei ole sul õige jutt, seltsimees sekretär ... Tema teab seda paremini ...»

«Kes tema?»

«See, kelle pildi all sina istud.»

Pinu pööras korraks pead ja vaatas tagasi. Ja kohe lõi talle märgatav õhetus näkku. Tal oli piinlik oma tagasivaatamise pärast — nagu ta ei teaks, kelle pilt tema töölaua kohal ripub. Ühtlasi oli tal korraga väga segatud tunne. Ta oma nõuanne end taltsutada ja rahulikuks jääda kulus endale ära. Nii ootamatult mõjus talle see, kuidas aednik Ilves asus selle allika juurde, mille kasutamist Pinu oma töölaua taga oli harjunud pidama oma endastmõistetavaks eesõiguseks. Ja ta küsis seda rõhukamalt:

«Mis see siis oli, mis ma sinu arvates nii ekslikult ütlesin?»

«Sina, seltsimees Pinu, algasid sellest, et kui me oleme raskuste ees, siis taltsutagem end, kaalugem sõnu või neelakem nad alla, kui ei jõua küllalt kaaluda. Lenin, ma mäletan, annab teist nõu: — ütle parem ebaõnnestunult tõtt, aga ära vaiki, kui asi on tõsine.»

«Kas sa arvad, et see käib sinu käitumise kohta «Kuldvihu» koosolekul?»

«Ma arvan, et see on öeldud kõigi meie inimeste kohta. Kui me enesetaltsutamisega vaikseks jääme, hakkab võõras vaim maad võtma. Tähendab — asi on tõsine. Ja ka «Kuldvihu» koosolekul oli asi tõsine... Minu nahk on palju tuult saanud, nägu ei lähe nii hõlpsasti hõõgama, aga südame võtab kuumaks küll, kui näed, et inimesest ei hoolita. Lastingud tulevad ja lähevad, aga Saima taolised hinged on ajaloo jõud. Seda ei tohi unustada ühegi hinna eest.»

Pinu vaikis mõne silmapilgu tõsiselt mõtlikuna. Tal ei olnud kerge omaks võtta teadmist, et ta istub õpilasena aednik Ilvese ees. Aga ühtlasi ta ei saanud endas salata, et niisugused õppetunnid võivad palju väärt olla, et neid tuleb otsida ja armastada. Seda tunnet ei püüdnudki varjata tema südamlikult tugev käepigistus, millega ta Ilvese ära saatis, kinnitades, et sagedamini on tarvis kokku saada ja rohkem, veel rohkem rääkida.

1954

NAEL RATTAS

Sügisesel maanteel kihutas terashall auto, jättes oma gaasivingu maha sinnapoole, kus pealinna suured suitsud poolpilvise taeva all mere kohale valgusid, kuna autojuht jälgis teed sisemaa suunas.

Autojuhi kõrval oli koht vaba, aga tagumisel vaibaga kaetud istmel tundsid sõidust ja ruumi nappusest mõnu neli inimest, õigemini kaks paari. Kui mõnel uudishimulikul oleks võimalik olnud neist kiiresti edasitormavaist akendest sisse vaadata, oleks tal olnud hõlpus taibata, et siin ei ole tegemist abielurahvaga. Nii Kutt ja Milvi kui ka Sass ja Ene — nagu nad siin sõidusuminas üksteist nimetasid — istusid nii põnevalt paariti, et vahekorrad olid ilmselt üsna värsked ja vormistamata. Autojuhtki oli elust tagumistel istmetel õrnalt huvitatud ja heitis paar pilku peeglisse. Aga seda ei pandud tähele, ja ei see oleks kedagi seganud, kui oleks märgatudki. Aleks ei olnud oma ala meister

mitte ainult rooli ja mootori suhtes, vaid veel enam oli asendamatu täieliku usaldusväärsuse poolest.

Vasaku käega rooli hoides valis Aleks nüüd paremaga raadiomuusikat ja tal õnnestus ka selles asjas kohe täit rahulolemist teenida.

«Jumalik...» hüüatas Ene Sassi õla najal, kui meretagune diktor Albenizi tango mängima pani.

«Mulle see meeldib ka väga,» lisas Milvi, heitis Kutile, kes konjakipudelilt lakki nokitses, käe kaela ümber ja hakkas teda tantsurütmis õõtsutama.

«Esimese kümne puhul — võtame!» ütles Kutt, kui kilomeetripost mööda vilksatas, ja lõi pudeli lahti.

«Elagu juubel!»

Milvi võttis korvist raske viinamarjakobara, mis ringikäivat pudelit saatma läks. Iga viies kilomeeter kuulutati juubeliks ja nii tegi kiirus, nagu Aleks seda arendas, lonksude tempo küllaltki tihedaks. Naised elustusid, mehed aga rohkem muigasid ja muhelesid, kuna neil see võtmine ei olnud algus, vaid jätkamine. Kutt oli enda suhtes üldse niisugusel arvamisel, et sõnakehvusega on alati kindlam huvitav olla kui jutukusega. Sass aga oli seda nägu, et paistku mu vaikimine tormiennustusena...

«Kutt! Näe, Kutt! Varsake! Vaata, Kutt — põllul!» hüüdis Milvi üle tee vasakule vaadates. Ta pööras pilgu järjest tahapoole, ja kui ta hetke pärast juba auto tagumisest aknast varsakest vaatas, surus ta enda nii tugevasti Kuti rinnale, et see ei saanud enam midagi näha.

Kerge meelepaha varjutas Ene unistama seatud silmis selle vaikse leebuse, millega ta juba mitme kilomeetri kestes oli tantsuviise kaasa ümisedes Sassi juukseid silitanud. Ta kergitas oma hoolega kujundatud kulme, tegi silmad suuremaks ja pöördus vaikse sosinaga sõbratari poole:

«Milvi, kallis, sa ära kutita nii alalõpmata... intiimsuse ja familiaarsuse vahel tuleb pidada piiri...»

«Kas sa Kutt-Kutt-Kutt kuuled, mis Ene ütleb?» ei teinud Milvi sõbratari sosistusest mingit saladust. «Ene on familiaarsuse vastu ja piiripidamise poolt. Ene ei luba mul Kutile Kutt ütelda. Ene arvab, et see ei

ole sedaviisi ilus. Ene ise ütleb Sassile küll Sass, aga mina ärgu Kutile Kutt ütelgu. Ise ta võlub Sassi nii, et vedrud värisevad, aga meie Kutiga pidagu piiri. Tööjaotus. Mis sa, Kutt, arvad sellest plaanist?»

«Ei ole siin midagi. Kahe rajooni piirid on läbi ja sõidame edasi. Kui tuju ja tahtmist, litsume Karksi kaudu Riiga. Kuidas sul, Aleks, bensiiniga on?»

«Vähemalt viissada.»

«Lase minna!» käsutas Kutt peremehelikult ja jõi suurema suutäie.

«Näed nüüd, Ene, kui hea poiss on Kutt,» jätkas Milvi ja ulatas mehele marjakobara suu juurde. «Näe, ta on mul nii taltsas, et sööb käest. Ja sina, rumal, arvad, et ta hakkab kutitamise pärast perutama. Ei hakka. Kutt perutab kabinetis ja koosolekutel, seal jah — nii printsipiaalselt, et judinad käivad üle selja. Aga minu juures Kutt on kuss — näsib marju ja ainult naeratab natuke. Kui tahab, peab piiri, kui ei taha, ei pea kah... Kasvõi Karksi kaudu Riiga. Eks ole, sõidame Riiga, Kutt!»

Kutt ei ilmutanud tõepoolest vähematki meelepaha. Tal oli seda mõnusam olla, et ta kindlasti teadis, et selle tüdruku familiaarsusest ei ulatu teenistuse tõsisesse õhkkonda kõige vähematki ebameeldivat järelkaja. Selles suhtes on ta hästi õpetatud ja kindlasti ära proovitud. Tuleb kabinetti... toimikud näpu vahel ja silmanurgas ainult vaevalt-vaevaltmärgatav kelmikus — õrn meeldetuletus eilsest. Aga Kutt tarvitseb ainult täie tõsidusega paberite poole pöörduda ja kohe on need väga varjatudki vihjed Milvi silma- ja suunurkadest nagu pühitud. Vabandage, me oleme siin ainult asja pärast, ainult teenistuse huvides...

Auto aga kihutas edasi — järjest kaugemale linnast, järjest sügavamale maa sisse. Kuti jõuliselt tahutud, tugevate põsesarnade ja lõualuuga nägu lõi alkoholi küttest järjest enam õhetama. Lipsu üle õla ära visanud ja särginööbi lahti teinud, sirutas ta muhedalt naeratades oma atleetlikke liikmeid. Nii paistis ta nimelt niisugusena nagu ta tahtis paista — mehena, kes on oma võimule ja rangusele vaba päeva andnud, et ka oma nõrkustel korraks jälle elada lasta.

«Kuule, Ene,» pöördus ta nüüd korraga üle Milvi tütarlapse poole, kes parajasti Sassiga marja pooleks hammustas. «Miks sa õieti selle piiripidamise jutu üles võtsid? Kas Sass hakkas liiga tegema või?»

«Ei, vastupidi,» vastas Ene, silmad piluli, aga kulmud kõrgel. «Ma tahtsin talle just mõista anda, et piiripidamisel olgu ka ikka oma piir.»

«Aga virutas vaimukalt!» naeris Milvi enda peadpidi Kutile sülle. «Aga andis.»

«Sina, Sass, pead kriitikale vastama!» nõudis Kutt.

Ene tundis täit võiduröömu oma tragist sõnast. Inimesena, kes töötab teatris, oskas ta suurepäraselt hinnata niisuguste lausete väärtust, mis haaravad kogu ümbruse tähelepanu ja panevad põnevusega järge ootama. Laval tal puudusid võimalused nii efektselt esineda, sest kadedus ja intriigid, nagu ta oli veendunud, ei olnud lasknud tal edasi jõuda operetikoorist, kus tuleb liikuda teiste tüdrukutega ühes reas, nendega koos viisi pidada ja jalgu keerutada. Ta võis seal oma enesearmastust hellitada ainult lootusega, et saalis istuvad mehed nimelt teda kõige ilusamaks peavad.

Praegu ta tundis end aga hoopis teisiti. Siin olid suuremad võimalused ja suuremad pretensioonid. Milvist ilusam ja huvitavam oli ta niikuinii. Ja mehed, kes selles ei kahelnud, ei istunud kuski hämaras kauguses, vaid olid tema vahetus läheduses; pealegi niisugused mehed, kel tarvitseks direktoriga ainult viis minutit tõsiselt kõnelda, ja Ene pööraks selja kooritüdrukute kobarale, et varsti lõõritada ja keerelda primadonna tualettides . . .

Aga miks Sass ainult jõi ja pudeli jälle vaikides edasi ulatas? Millest ta võis mõtelda nii tõsiste, eemalevaatavate silmadega?

Jah, niisama kindlasti nagu naispeaosa oli siin Ene päralt, kuulus meespeaosa Sassile. Olgu pealegi, et Kutt oli suur ja tugev. Aga Kutt oli kirvetöö, tahutud kõvast puust — kaasa arvatud ka pea. Sass tema kõrval oli hoopis siledamaks hööveldatud kuju. Ta oli märksa peenetundelisem, maitsekamalt riietatud, kindlasti ilusam ja ka targem mees. Tihti ütles tema vaikiminegi

rohkem kui Kuti jutt... Aga nüüd tahtis Ene siiski, et Sass mõne sõnakese kõneleks.

«See on minu süü,» ütles ta ettevaatlikult, «et siin piiripidamise teemal kõnelema hakati. Sulle, Sass, see vist ei meeldinud? Ah nii. Tänan. Sa annad mulle pudeli, aga ise vaikid ja vaatad: näis, kas Ene oskab piiri pidada või võtab, hulluke, veel...»

«Võta. Ene,» ütles Sass. «See oli sada, mis praegu mööda läks.»

Ene pidi juba ütlema, et siis võtan, kui tuhat tuleb, aga ta vaikis, jõi ja andis pudeli Milvile edasi.

«Teate, sõbrad,» küsis nüüd Sass, «kuidas mina näen piiripidamise piirjooni? Meil kõigil, mulle näib, on kaks teed käia. Üks — see on elus edasi jõuda. Ja et siin ei oleks mahajäämist, ei tohi olla ka mingit piiripidamist. Üle kõigi ristpuude — raginal edasi! Aga teine tee — see on elust mõnu tunda. Ja siin maksab see veel mitmekordselt — ei mingit piiripidamist! Kus aga ilmtingimata ja absoluutselt tuleb piiri pidada, see on nen-de ka-he tee vahel... Seal olgu... nagu raudne eesriie. Täielik vaikimine ja äraunustamine. Ei ühtki sõna sealt siia ega siit sinna. Ei ühtki sõna ega silmapilgutust. Ainult nii võib elus edasi jõuda ja ühtlasi täit rõõmu tunda oma elupäevadest.»

«Jumalik!» kiljatas Milvi.

Enele avaldasid Sassi sõnad eriti sügavat mõju. Tal oli hea kuulda mehe paljutõotavat tarkust elust mõnutundmise teemal, aga veel enam rõõmustas teda see, mis Sass kõneles elus edasijõudmisest. Üle kõigi ristpuude! Kes nii oskab ütelda, see oskab ka abistamisest rõõmu tunda, arvas Ene. Ja ta oli üsna kindel, et Sassi sõna varsti tõstab need tõkkepuud, mis teda tänini ei ole solistina lavale lasknud.

Ene tahtis juba praegu Sassile oma murest märku anda, aga vaevalt said tema huuled mehe kõrvalesta riivata, kui järsk pidurdus kogu seltskonna seljakile lükkas.

«Noh, mis nüüd?»

«Kas jõudsime juba pärale?»

Aleks ei vastanud, vaid avas kähku ukse, läks välja ja kummardus kraavikaldapoolse esiratta juurde. Ka

kõik teised tõusid jalgu sirutama ja õhku võtma. Teeperve poolt läksid välja Sass ja Ene, auto eest ringi tulid neile vastu Kutt ja Milvi, kellel oli punnita pudel püsti peos.

«Kas kumm läks või?» küsis Kutt peremehelikult.

«Ju ta, raisk, jah leidis jälle naela . . .» vastas Aleks, kükakil maas, käsi kuumaks sõidetud ja tühjaks vajunud kummil, mille ääre vahelt veel heleda vihinaga õhku välja tungis.

«Tähendab kumm ja muud midagi,» vehkles Milvi pudeliga. «Ja mina arvasin, et Aleks ajas mõnele matsile otsa, arvasin, et see nüüd laseb rataste all vilet — heastmeelest, et ellu jäi.»

Kutt sai sellest Milvi naljast nii vägeva naeruhoo, et mõlemal pool teed kolletama löönud saludes harakad puude otsast üles kohkusid ja käratsedes eemale lendasid. Kogu seltskond jalutas mööda maanteed edasi, kuna Aleks jäi kurja vandudes asja järele vaatama.

Varsti hüüti eemalt auto poole, et Aleks oodaku. Jalutajad tulid tagasi ja näitasid, et eespool otse tee ääres on kenade kaskedega kink, kus oleks mõnus ja sobiv tõsisemalt einet võtta, kuni rattad jälle jooksma saavad. Kutt tegi sellele seletusele Aleksi huvides veel täienduse, et sama kingu juures olevat tee õgvendamisel mahajäetud vana teekäär, kus oleks hea rahus ratast vahetada, sõitjate jalust ära.

«Kui laseks sinna?»

«Võib, see natuke maad ei tee rehvile midagi.»

Istuti ja sõideti see natuke maad veel. Ja siin oli tõesti mõnus peatuspaik. Tee oli siin varem järsu kurviga ümber kingu käinud, nüüd aga sirgeks tõmmatud, ja kui Aleks keeras vanale, juba rohtuma hakanud teeosale, siis ta oli tõesti möödasõitjate jalust ja ka nende silma alt ära.

Niisama hästi, tee lähedusest hoolimata, tundsid end ka teised, kes asusid kingul kaskede all einet võtma. Nõlvak, kus nad oma vihmamantlid maha laotasid ja toidukorvid avasid, oli kena koht otse vastu õhtupoolikust sügispäikest. Maakamar oli siin kuiv, kirjatud kuldkollaste kaselehtedega, millest suurem osa oli alles puude otsas tasaste tuulehoogude kahistada. Ringi vaa-

dates võis näha, et see kink oma kaskedega oli maastikus nagu piirimärgiks. Siin lõppes mõnekilomeetrine metsakvartalite ja puisniitude massiiv ning algasid avarad, kokkukünt kolhoosipõllud, mille sügiseses lageduses väikesed taluhoonete rühmad aedade, õuepuude ja kaevukookudega näisid oma üksinduses nagu nukrust tundvat. Kolhoosi keskus näis olevat kuski kaugemal, see võis neil veel tee ääres ees olla. Siin aga oli vaikus ja rahu seda täielikum. Raskete koormatega mööda kihutavatest veoautodest ulatus siia ainult tume, nagu läbi maa kostev tümin. Suur põld, mis oma madalama servaga ulatus vana tee kääruni, näis selle aasta mured juba lõpetanud olevat — teda kattis puhtana ja ühtlasena pruunjas-roheline rukkioras.

Või siiski mitte. Kutt, kes ka siin kaskede kingul püsis oma üleolevas peremehehoiakus, uuris, käsi silmil, ümbrust ja seletas varsti ka teistele, et rukis ei ole sel massiivil nagu kord ja kohus külitud üheaegselt.

«Valiklõikus — sellest ma saan aru, aga mis kuramuse valikkülvi siin tehakse . . .»

Tõesti — siin all metsakäärus oli muld alles must ja mullal oli isegi paar seemnekotti näha. Varsti tuligi eemalt metsavarjust ka hobustega veetav külvimasin nähtavale. See tegi seal tagapool, musta maa laiemas otsas veel viimaseid ringe.

«See mees on vähemalt paariks nädalaks magama jäänud, ja nüüd ärkas ja märkas, et põld alles pooleli.»

«Istu, Kutt,» ütles Milvi, «ära õienda ilmaga. Tänavune leib on meil siin juba lahti lõigatud. Sööme seda. Las külamees külvab seal tulevaks aastaks.»

Ja Kutt istuski kuulekalt rikkaliku toidulaagri juurde maha. Samas süüdati peentest oksaraagudest tuli. Alustati külmade suupistetega. Aga kui raod olid juba üsna söele põlenud, hakkas Milvi ettevalmistusi tegema sooja roa valmistamiseks. Vaheldumisi sibulalõikudega lükkis ta toorest lepast lõigatud vardasse õhukesi lihaviile. Vardale toeks leiti parajad kivid ja Milvi pani tulele toidu, mida ta ei lubanud kellelgi šašlõkiks nimetada, väites, et selle ainus õige nimi olevat «röövli praad.»

Kutt rivistas pudelite reservi üles, võttis paraadi

vastu ja otsustas, et meestel tuleb «starkale» üle minna ja konjak daamide kasutusse jätta.

«Ei, küsimus ei ole selles, kas meil tagavarade täiendamiseks raha on või ei ole. Aga tuleb nõuda täielikku rippumatust rajoonikeskuste teeäärsetest teemajadest. Igatahes. Minu kadunud isa ütles, et kui väga sa ka värsket tahad, ära mine metsavahi õue alt sokku laskma. Kunagi ei või kindel olla, kus mõni korrespondent silmi jõllitab. Viskab pilgu peale ja teeb sinust oma följetonis niisuguse röövli prae, et siga ka ei söö. Aga meil ei ole niisugust pahandust tarvis. Igatahes. Meie teame küll, et viinavõtmise kurss on kukkunud... aga see on kukkunud sellel teel, mida mööda elus edasi minnakse. Aga nagu prohvet Sass siin ennist ütles — on ja jäävad olema ka need teised teed, kus elust mõnu tuntakse. Ja seal, nagu kogemused näitavad...»

Aleks tuli ja teatas, et rattad on all. Aga siin tule juures ei oldud veel nii kaugel, et edasi sõita. Milvi alles keeras praevarrast ja Ene muutus jälle eriti elavaks, kui Kutt meelde tuletas Sassi tähendusrikkaid sõnu kahest eluteest.

«Vaata, Sass, kallis!» tõusis ta mehe kõrval põlvili ja tõstis oma pehme peopesaga tema näo lõugapidi veidi kõrgemale. «Vaata! Alles see oli, kui sa tõesti prohvetlikult filosofeerisid, et meil on siin elus kaks teed. Ja siin nad nüüd ongi — mõlemad. Üks seal kingu taga — sirge ja asfalteeritud. Seda mööda me sõidame edasi, kui Aleks ka kõhu täis sööb. Edasi! Eks ole Sass? Ja siin, näe, on tükike seda teist. See vana vaikne kääruke oleks sõiduteel lihtsalt pime ja ohtlik kurv. Aga nii mahajäetuna on see mõnusaks peatumiseks nagu loodud. Olgu nael rattas või olemata, siin võta viina ja armasta, mets ja mäekene vahel — mitte keegi ei näe...»

«Valmis! Küps!» hüüdis Milvi praepala proovides, huuled kentsakalt eemale torutatud, et särisev liha ei kõrvetaks.

«Kohe platsi! Seda peab sööma tulikuumalt.»

Istuti ligilähestikku kobarasse kokku, Aleks oli kõigile kuivadest kaseraagudest teravad kaheharulised

kahvlid vestnud. Hakati sööma, mehed viinaga, naised konjakiga, mida röövlipraad nõudis rohkesti ja kärmes tempos. Kiideti Milvi kokakunsti, kusjuures nii mõnegi asjakohase sõnaga vürtsitati nii liha kui sibulat. Aleksilegi tehti selgeks, et ka tema peab mõõdukal määral isu ergutama.

«Veidike võib. Igatahes,» ütles Kutt talle pudelit pihku surudes. «Nägid ise: linnast sõitsid välja, mitte lõhnagi ei olnud sul vuntsis, aga ikka ajasid naelale otsa. Proovi nüüd lõhnaga. Saja grammi pärast ei hakka keegi veel kuradeid nägema.»

Aleks näitas, et ta enda pärast ei karda. Milvi murdis talle koos poole praevardaga mitu tükki liha. Kutt, tuleasemelt suitsule tuld võttes, kiitis mõlemaid.

«Jõudu, seltsimehed suvitajad!» kostis korraga mitte mingi viirastus, vaid tõelise inimese tugev, karedavõitu sõna. Pudelitelt ja praevardalt järsku ülestõusnud silmapaarid püüdsid võistu mõistatada, kes see võõras mees võiks olla ja miks ta neid segab. Kohmetusest hilinedes vastasid napsitajad ebaselge üminaga tema tervitusele.

Ene oli esimene, kes ebamugava pausi katkestas:

«Te kahjuks eksite. Meie ei olegi suvitajad, vaid hoopis seenelised.»

«Jah,» tähendas Milvi. «Praegu on meil siin tootmisnõupidamine, aga varsti sõidame edasi suuremasse metsa ja siis läheb lahti.»

Kutt heitis naistele hoiatava pilgu. Ta näis tarvilikuks pidavat võõra mehega õigem toon leida. Aga see ei olnudki nii kerge. Kõik vaatasid teda üsna pingul silmadega ega mõistnud aimata, kes ta oli ja milleks ta siia tuli.

Märkamatult tulnud võõras oli umbes kuuekümneaastane lihtsas tööriides ja tugevate töökätega mees. Sügavaid jooni tema kõhnavõitu näos varjasid osalt valkjad vurrud, mis kuni suunurkadeni allapoole kaardusid. Tema silmad kaharaks kasvanud kulmude all vaatasid teraselt, aga ei avaldanud midagi. See tundus olevat niisugune nägu, mis ei tõmbu virilaks, kui külm, tuuline vihm vastu käib ega muutu ka kohe muhedaks, kui keegi lahke naeratusega otsa vaatab. See oli nii-

sugune nägu, mis ei hakka nagu vesi liuas igast puudutusest virvendama, küll aga võib tõeliselt hea või kuri olla, kui selleks omast südamest tõuge tuleb.

«Oldagu nüüd suvitajad või seenelised,» ütles külamees, «aga asi nõuab, et mul tuleb teid segada. Te olete mul tee kinni pannud, ei saa edasi.»

«Kuidas?» küsis Kutt. «Ma ei näe siin mingit teed.»

«Siin muidugi mitte.» Vurrude liikumine märkis mehe muigamist. «Aga seal all. Teie autost ma ei saa mööda.»

«Ega meie auto ei sõida,» ütles Milvi. «Meie auto seisab, sellest peaks küll mööda saama.»

«Ei maksa arvata, et ma nalja tulin tegema. Palja käsi ma saaksin muidugi mööda. Aga oma tööriistaga ei mahu ma sealt läbi. Ja mul on veel täna tegemist, aeg on kiire.»

«Huvitav,» küsis Kutt, «mis riist see teil nii laialt ruumi nõuab?»

«Kas teid on tõesti nii palju petetud, et midagi enam ei usu?» küsis külamees vastu. «Kui te vaevaks võtaksite püsti tõusta, näeksite oma silmaga, et ei ole mul seal imelikumat midagi kui külvimasin. Kolmehobuse külvimasin. Ma ei tea äkki pead anda, mitu tolli ta rummust rummuni teeb, aga selge on see, et ta ei mahu teie autost mööda. Nii et palun teed anda.»

«Oodake natuke, meie autojuht võtab praegu einet,» ütles nüüd Ene näideldud lahkusega. «Palun!» tegi ta elegantse käeliigutuse vaba kasekännu poole.

«Kui teie autojuht veel kaua sööb, siis tuleb mul üks hobune masina eest teie tõlla ette rakendada,» vastas külamees jaheda rahuga.

«Ei ole tarvis!» tõusis Kutt ja pöördus sõbralikult võõra poole. «Napsi võtnud naiste pärast ei maksa meestel norima hakata.»

«Kas kuuled, kes ma olen,» sosistas Ene ja vajus solvunult Sassi õlale.

Nii ütlemistes kui ütlemiste vahel tundus teravust ja pingutatud olekut. Naistele ei meeldinud põrmugi, et see mullaste jalgadega mees nende seltskonna vastu kõige vähematki aupaklikkust ei ilmutanud, kuigi ta pidi näinud olema, mis marki limusiin tema külvima-

sina teed tõkestas. Sass istus võrdlemisi passiivses ootuses. Seda enam pidi Kutt naiste norivat ninakust taltsutama ja väga valvel olema, et külamees tõsisemalt pahaseks ei saaks. Viina võimu endas maha suruda püüdes ütles ta võimalikult mehise asjalikkusega:

«Et autojuht einet võtab, see meid ei sega. Mina ise võin niisama hästi tee lahti teha.»

«Minu söömise taga ei seisa midagi,» ütles Aleks, tõusis ja läks nõlvakust alla auto poole.

«Näete, seltsimees...» jätkas Kutt tooniga, millega ta püüdis rõhutada oma väärikust. «Meie poolt on teie tee lahti. Kuid ärge veel tõtake. Paar sõna. Lubage küsida, mis agrotehnilised tähtajad need teil niisugused on? Kas on õige aeg rukist külida, kui oktoober on juba kõvasti käes? Kas te ei leia, et te olete hiljaks jäänud oma asjaga? Ja oleks veel, et kusagil metsa taga... aga siin — maantee ääres, iga läbisõitja silma all...»

«Olgu te ülemus või niisama läbisõitja,» vastas külvaja, «salata ei ole siin midagi. Oleme küll hiljaks jäänud. Nende alumiste äärtega oleme hiljaks jäänud. Aga kõrgemal, näete, haljendab juba nagu kord ja kohus.

«Ja miks need alumised ääred teil õigel ajal meeles ei olnud?»

«Meeles? Kõvasti olid meeles. Aga ei olnud parata. Maa, nagu näete, on siin madal. Ja suvi jälle — eks see ole teada. Põllule ei saa vihmavarju peale panna. Siin on vana torutus sees, enamasti roovikud. Need läksid mudaga umbe. Ja siis hakkas veel alt kah liigvett üles ajama. Kohati kees nagu pudrupada. Pane sinna seeme sisse, ei näe oraseliplugi... Mõned ajasid meile küll peale, et plaan kuski kõrgemal, väetamata kõrrel täis visata ja asi tahe. Aga arukas nõu jäi peale. Kaevasime ummused lahti, ise olime kui poritõprad, aga vee saime minema... Juba selle põllu kokkukündmisega on päratu vaev nähtud — siin olid omad kivitarad sees ja kõik... Ja kui kogu see landam oli saanud veel ilusa ühtlase sõnniku, kas siis ei tasunud näha veel seda viimastki vaeva? Arvan, et tasus. Põld jäi terveks, sai üleni rukki alla. Kui tuleval suvel siit mööda sõidate — vaadake.»

«Või nõnda te siis arvasite . . .»

«Nagu arvasime, nõnda ka tegime. Ja üleüldse ütelda, meie arvame ja teeme tee ääres niisama kui metsa taga. Et rahva silma all — see meid ei hirmuta, ennem veel aitab.»

Kutt tahtis torkest mitte väljagi teha, aga mingi ebamäärane tuksatus käis tal siiski üle näo. Ta heitis Sassile appikutsuva pilgu. Ja Sass kohe tõusiski, täiesti ootamatult tema najale toetunud Enele, ja asus Kuti kõrvale.

«Huvitav kokkusaamine,» ütles ta. «Tõesti. Väga huvitav.»

«Igatahes. Elu on üldse huvitav.»

«— Tee ääres samuti teha kui metsa taga . . .» kordas Sass mõtlikult. «See põhimõte tuleks viia igasse kolhoosi. See on õige ja tarvilik põhimõte . . . Kas te, kui tohib küsida, olete siin esimees?»

«Ei. Olen kolhoosnik.»

«Ja kui see ei ole saladus: kuidas on teie nimi?»

«Mis saladus saab olla inimese nimes! Mina olen Jakob Kadajane.»

Oma nime nimetanud, vaatas ta korraks küsivalt mõlema linnamehe poole, aga kuna need ei öelnud, siis ta ei hakkanud nende nimesid ka küsima, kuid lisas jutu lõpetuseks:

«Ja nii et nüüd peaks sealt vist läbi saama. Lähen ja lõpetan need ääremaade külvid ka teispool teed. Õigel ajal on muidugi parem kui hilja, aga hilja jälle ikkagi parem kui hoopiski mitte.»

«Ei, kulla mees, nii lihtsalt me ei lase teid ära minna,» tegi Kutt veel kord katset oma peremehetooni maksvusele panna.

«Mis ma siis olen, kas kinni võetud või?» küsis Kadajane paraja muigega.

Ainult silmapilguks takerdus Kuti ülemuslik lahkus ebamäärasesse kohmetusse. Siis kohe lõi ta valju naeruga külvimehe okkalised sõnad tagasi.

«Ha-ha-haa! Hoh-hoo! Ei, kulla mees, külviga hilinemise pärast meie ei areteeri. Vastupidi: tahame teid väikselt premeerida, et te rukki siiski maha teete. Istuge aga kenasti siia meie juurde maha ja maitseme

palakese linna leiba, seniks kui see kasvab, mis te täna külisite ja veel külite. Väike kehakinnitus. Õhtuooteks.»

«Tänan pakkumast, aga õhtuoode on mul omal taskus. Oleks aeg lahedam, võiks istuda ja aru pidada. Aga seeme ootab põllul ja ega minu masinal ei ole tulesid peal, ei tohi pimeda kätte jääda...»

Milvi, olles juba küllalt igavust tundnud ja Kutti viina juurde oodanud, ütles nüüd ainult Enele — salaja sosistamisi:

«Et nad ka ei taipa — vana norib lõuatäit viina...»

«Ausõna,» vastas Ene, «see on seesama mats, kelle Aleks ennist alla ajas...»

Aga poolpurjuski inimestel kipub nii harilik kõne kui ka see, mis sosistatud salaja, vägisi valjemaks tõusma kui tarvis. Kutt ja Sass ei märganud midagi, aga Kadajane, kes seisis näoga istuvate naiste poole, näis kuulvat kui mitte kõik, siis vähemalt muist nende sõnu. Tema vurrud tõmbusid järsku varjuks suule, mis pidi parajasti midagi ütlema, ja näkku tuli ilme, nagu oleks ta kogemata puutunud millessegi väga vastikusse. Naised vaatasid hirmuga, kas ta nüüd ei kärgata, kas ta siin jalaga midagi segi ei löö. Aga ei, ainult väikese sammu võrra astus ta Kutist ja Sassist eemale.

«Minutid ei päästa enam midagi,» jäi Kutt oma sõiduvette. «Kähku, naised! Milvi, tee võileivad valmis! Millega teile maitseb? Kas te olete söönud kunagi kalamarja? Musta? Ehk proovite?»

«Las olla. Ei ole tarvis,» ütles Kadajane.

«Aga lõhega?» küsis Milvi kogu oma lahkusega. «Ehk huvitab?»

«Ei ole midagi vaja.»

«Olete teie aga kenad,» püüdis Ene nüüd appi tulla, hakates korvist midagi otsima. «Mis te pakute inimesele igasugu võõraid asju. Inimene tahab seda, millega ta on harjunud...»

«Õigus!» ütles Kadajane nüüd ootamatult rõõmsa tragidusega.

«Ei ole ilmaski täit mõnu sellest, mis sa saad esimest korda,» jätkas Ene oma edust rõõmu tundes. «Õige maiuspala on see, millega su suu juba lapsest saadik on harjunud...»

«Täitsa õigus!» kinnitas Kadajane siiralt säravate silmadega. «Ja niisugune maiusroog minul just taskus ongi. Ööbikukeelte vastu ei vaheta.»

«Kas ei ole huvitav?» ütles Milvi ringi vaadates, et näha, kuidas teised Kadajase kiitlemise vastu võtavad.

«Huvitav igatahes!» lõi Kutt käed laiali. «Oma silmaga tahaks näha seda sakusmenti.»

«Ja kui veel palakese maitsta saaks!» soovis Ene.

«See on põhimõtteliselt püsti põnev,» lisas Sass. «Ma palun tõsiselt, ärge tehke oma õhtuootest riiklikku saladust! Jagagem, mis meil on.»

«Ei ole mina nõnda saladuslik inimene nagu teie tahate arvata,» ütles Kadajane oma pahemast kuuetaskust valgesse rätti mähitud pakikest välja tõmmates. «Ei teinud mina saladust oma nimest ega sellest, kes ma olen, ja ei tee saladust ka sellest, mida ma söön. Näete . . .» kummardus ta maas istuvate naiste poole. «See ei ole imelikumat midagi kui — leib, o m a a u s a t ö ö g a t e e n i t u d l e i b. See ei ole alati kerge kätte saada, aga maitseb ja toidab inimest nii et . . . tasub vaeva näha. Aga nagu te isegi arvata võite — teisele maitsta anda seda ei saa. See peab igal oma olema.»

Lahkus kadus korraga kõigilt neljalt näolt. Kohmetus vaikuses, mis ootas jutule järge, oli Milvi esimene, kes ei suutnud vastu pidada, kuni Kutt ja teised end koguvad. Ja samuti ta ei suutnud varjata tigedaid vihavälgatusi oma silmis, kui ta küsis:

«Kas te tahate ütelda, et meie oleme vargad?»

«Ei taha,» vastas Kadajane kindlameelse rahuga. «Mina kõnelen siin ainult omast leivast. Seda ma tean ja sellest kõnelen. Muud midagi . . .»

Ta läks, ja teda ei püütud enam kinni pidada. Keegi ei lausunud midagi talle tagant järele. Naised hakkasid sõnatult toidukorve kokku pakkima. Kutt aga, olles veidi aega oodanud, astus sõjameheliku operatiivsusega kingu kõige kõrgemale kännule, pistis sõrmed suhu ja vilistas, kui ta nägi Aleksit rooli tagant välja vaatamas, vehkis ta ägedalt käega, kuni auto hakkas aeglaselt edasi sõitma. Kutt laskis tal tükk maad minna, enne kui peatumiseks märku andis.

Nüüd said nad umbes pool kilomeetrit jala minna. Keegi ei pärinud, miks Kutt auto nii kaugele ette saatis. Aga kui nad olid pärale jõudnud ja istet võtsid, siis Aleks ikkagi küsis:

«Miks te ei tahtnud sealt kohe otse alla tulla?»

Kutt vastas sigaretti süüdates ja ahne suuga suitsu tõmmates:

«Ei ole tarvis, et iga mats meie numbrit nuhiks.»

«Õigus,» ütles Aleks ja andis autole täie käigu.

«Sinuga, Kutt kallis, on nii kole kindel olla,» ulatas Milvi talle korvist pudeli. «Nii kindel, et... olgu kustahes või tulgu mistahes...»

Kutt jõi, aga ta suu jäi vait ja käed nagu kammitsasse. Järsult pead pöörates vaatas ta kord siia, kord sinna. Tal oli tunne nagu vaataks Jakob Kadajane oma tõsiste, terashallide silmadega kord ühest, kord teisest aknast kihutavasse autosse. Kolonnidena ja üksikult kihutas neile vastu veoautosid raskete vilja-, kruusa-, kartuli- ja kivikoormatega. Enne peatust oli tee niisama elav olnud, aga nüüd tundusid vastutulijate näod roolide taga ja koormatel niisama umbusklikena, niisama süüdistavatena nagu neid oli vaadanud kolhoosnik Kadajane oma läbitungivate silmadega. Kogu tee oli valve all ja kõik valvajad ühes nõus ja samal leival...

Kutt kummutas ahnelt pudelit, et mitte käskida tagasi pöörata.

1954

KIVISED VAOD

Aasta oli jällegi nii kaugel, et päikesepaistelistel päevadel kestis veel suvi, aga sagenevates vihmahoogudes ja pimedate õhtute tuules sahises juba sügise tulek. Niisugusel ajal on töökäed põldudel väga kallid. Iga päev, nagu ütleb rahvasuu, läheb kukesammu võrra lühemaks, aga pakiliste tööde hulk aina kasvab ja kasvab. Tunnid otsustavad, missuguses väärtuses vili salve saadakse, missugustena orased uuel kevadel lume alt välja tulevad ja haljendama hakkavad. Iga minut kaalub rahva vara.

«Vaadake, tüdrukud, Urblepa Ants viibki oma naise kündma . . .»

Nende sõnadega katkestas mõneks silmapilguks oma töö MTJ-ti raamatupidaja, keskealine naine, kes istus kunagise kulakumaja teise korruse otsmise toa akna all. Tema kaks nooremat töökaaslast jätsid samuti arvelaudade klõbistamise pooleli ja tõusid, et vaatama tulla.

«Tragi noorik,» kiitis teiste selja taga seisev sihvakas ja tumedajuukseline tüdruk.

«Ema viib hälli heinamaale, kannab kiige kesa peale...» lisas lauldes teine neiu, heledam ja ümmargusem, kes oli kohaliku rahvamaja tegevuse üks elavamatest hingedest.

See maja oma õlilõhnases ümbruses oli väga paljude tööleminekute ja töölt tulemistega niivõrd harjunud, et tavaliselt ei pandud seda tähelegi. Aga seekord äratas õues surisev külgkorviga mootorratas üldist huvi. Kollektiivi ainus naistraktorist oli esimest korda brigaadi tööle minemas. See ei olnud kaugeltki igapäevane lugu. Seda enam, et paljud siin kantseleis kui ka õues olid kuulanud, kuidas seda asja otsustati.

See oli hommikul vara, tunni poolteise eest, kui «Tõetera» brigadir helistas. Siin oli direktor ise telefoni juures. Kuigi kõnelust kuuldi ühepoolselt, oli asi varsti selge. Üks traktor jälle seisab, masin korras, aga mees reast väljas. Loodri kohta käis paar kurja sõna ja siis tuli otsustada — mis teha? Direktor küsis täpsemalt, missugusel maal ja missugusel tööl traktor seisab. Kuulates seletust, mis torust välja ei kostnud, vaatas direktor pingul ilmega enda ette. Oli selge, et ta otsib lahendust siinsamas, otsekohe. Ilmselt selleks, et arupidamiseks aega võita, kordas ta poolendamisi mõningaid sõnu kuuldud seletusest. «Ah nii. Tähendab — see Alakuru maa... See tuleb ilmtingimata rukki alla võtta. Seda ei tohi enam ripakile jätta!...» Ja siis — näis, et nende sõnade kordamine tõigi lahenduse. Kõnelus toimus kantseleist ja Urblepa Leena, kes juhtus seal juures olema, jättis järsku oma asjaõienduse pooleli ja läks direktori juurde. «Saatke mind seda Alakuru maad kündma! Mis ma siin vahin, kui töö seisab?» Kõik teadsid, direktor samuti, et Leenal on sünnituspuhkuse lõpuni veel paar päeva aega. Aga noorik jäi oma nõudmise juurde. Tema tõsises, enamasti nagu ükskõikses näos lõi elama ärev pinge. «Saatke, palun! Mul ei ole midagi viga. Laske ma künnan vähemalt seni, kui seal see jooksu läinud joodik enda välja magab...» Direktor mõtles silmapilgu ja ütles siis brigadirile, et Urblepp Leena tahab tööle tulla. Brigadir

ise tulgu keskusse nõupidamisele, aga enne seda rääkigu seal Urblepa Antsuga läbi ja küsigu järele, mis ta naise plaanist arvab.

Umbes kolmveerand tunni pärast sõitis brigadir õue, Ants Urblepp tema kõrval külgkorvis. Nähti, et Ants läks kohe koju, aga mis ta asjast arvas, seda ei teadnud veel keegi. Aga nüüd, vaevalt paarkümmend minutit hiljem, oli see kõigil silmaga näha.

Mitte ainult arveosakonna ülemisest ärklitoast, vaid mitmelt poolt mujaltki peeti huviga silmas, kuidas Urblepp oma noore naise kündma viib. Alumistest akendest vaadati samuti. Remondikoja lävel seisis kaks vanemat meest. Kolmas tõi Antsule mingeid polte ja mutreid. Siis tuli brigadir, kelle rattaga nad olid tagasi sõitmas. Ta võttis lapse seniks oma sülle, kuni noorik oli külgkorvi istunud, ja ütles siis sõidukit käivitavale mehele:

«Vaata, et sa väga kihutama ei pista. Ole ettevaatlik oma kalli koormaga!»

Mitmelt poolt vingati käega või tõsteti sõrmed soni äärde, kui nad õuest välja sõitsid ja puiesteele pööra sid.

«Tõetera» kolhoosi, kus töö ootas Ants Urbleppa ja tema elu- ja elukutse kaaslast, oli neil sõita umbes viisteist kilomeetrit. Teeäärsed vaatepildid olid meeldivalt mitmekesised. Siin ja seal ümbritsesid lagedaid põlde segametsaga kaetud seljakud, millede piirjooned vastu selget taevast olid sama lainelised nagu kogu siinne maastik. Inimesi oli liikvel mitme töö juures. Kesamaid valmistati taliviljade külviks. Mõnel pool koristati varakult valminud tõuvilja. Paaris kohas tolmas ja huugas rukkipeks.

Leena vaatas ümbruskonda põnevate silmadega. Sõidu õõtsutus ei olnud last veel magama uinutanud, läbi mähkmete ja teki tundus tema kärsituid liigutusi. Aga ema, kes nagu kõik noored emad alati, kui aeg vähegi lubas, armastas üksisilmi vaadata last ja rõõmu tunda igast tema näo ja silmade liigutusest, oli seekord oma lemmiku nagu unustusse jätnud. Pöörates pilku kord paremale, kord vasakule, vaatas ta ringi kuni silm ulatas. Vahetevahel küsis ta mehelt kohtade nime-

sid, kust nad mööda sõitsid, oli huvitatud kolhooside piiridest ja brigaadide töömaadest. Ta oli kuidagi eriliselt ärevil kõige puhul, mis ta nägi või kuulis.

Ants sõitis ettevaatliku aeglusega. Ratta omaniku jutujätkuks öeldud hoiatusest hoolimata oleks ta võinud siin, sirgel ja tasasel maanteel, julgesti kiirust lisada, aga ta ei teinud seda. Ta nägi, kui sügava huviga Leena siin maailma vaatab. Ei olnud võimalik talle selleks mitte aega anda.

«Oled sa kuulnud, Ants, kuidas seda teed hüütakse, mis siit paremale pöörab?»

«Ei tea,» vastas mees. «Mis teedel muud nime kui ikka kohtade järgi, kuhu nad viivad. Siit sinnapoole üks nimi, sealt siiapoole teine. Ja hoopis kaugemal jälle uued kohad ja uued nimed.»

«Kas mitte Heitjärve?»

«Võib küll olla. Sellenimelisest metsast ta läbi läheb.»

Ants omalt poolt ei küsinud Leenalt midagi. Ta ei hakanud pärima, mis naine neist kohtadest veel mäletab, või kas see, mida ta mäletab, on väga muutunud. Las ta ainult vaatab. Antsu arust oli see täiesti loomulik, et Leena sellel sõidul oma väikese Toomaga ei kudista, vaid laseb silmadel mööda maid ja metsi ringi käia. Tema tõsisesse, peaaegu karmivõitu tööinimese näkku oli ilmunud nüüd, kus ta nii hoolega ringi vaatas, seesama vaevaltmärgatav hellus, mida Ants oli harjunud seal nägema siis, kui ta last uinutades või toites talle vaikselt üksisilmi otsa vaatas nagu kesteab mis imet oodates. Need metsasalud, põllud ja orunõlvad, mis tee neile vastu tõi, näisid olevat nüüd Leenale endale lapse silmad korraks tagasi laenanud. Tõesti, ta vaatas ringi nagu laps, keda esimest korda koduringist kaugemale viiakse. Isegi tema sõnadest kostis midagi lapselikku, õrna ja ebakindlat.

«Oled sa kuulnud, et selles vanas puumajas oli kunagi kool?»

«Seda ei ole mulle öeldud. Aga praegu elavad selles majas väga vanad inimesed. Ma käisin nende kaevul joomas, kui sai siin seda kaera külitud.»

«Kas oli hästi pikk vanamees? Hallide vurrudega?»

«Oli. Pikk ja kõhetu. Mäletan.»

«See oli vana Roos. Seesama, kes mulle lastekodus tähed selgeks kärkis.»

«Oli kuri õpetaja?»

«Kellel õppimine halvasti läks, sellega oli kuri.»

«Aga kuidas sul endal läks?»

«Keskmiselt.»

Ants ja Leena tundsid ümbruskonda erineval viisil. Ants teadis seda, mis ta oli näinud ja mis talle oli meelde jäänud nende viie kuu kestes, mis ta kohaliku MTJ-ti traktoristina piirkonna kolhoosides, peamiselt «Tõeteras», oli tööl käinud. Leena aga vaatas kõigele, mis ta nägi, nagu ammust unenägu meelde tuletades. Ants ei teadnud vastata kõigile naise küsimustele. Kui ta siin kandis tööle asus, oli kevadine kibe ja kiire. Käies oma töömaa ja kodu vahet, kus tähtsad elusündmused olid majja tulemas, ei olnud tal mahti võõra ümbruse vastu erilist huvi tunda. Ta sai kohti ja inimesi ligemalt tundma ainult seal, kus tööjärg oli püsivam.

Muidugi oli talle vahest meelde tulnud, et Leena on lapsena mõne aasta siin kusagil elanud. Leena ise oli talle seda paari vaikse sõnaga nimetanud, kui nad koos mehhanisaatorite kooli lõpetasid ja siia Leena enda soovil suunati. Aga Ants mäletas ka seda, et Leena juba varem, kui nad teineteist armastama hakkasid, oli selge sõnaga mõista andnud, et ta ei tea midagi kindlat ega selget ei oma vanematest ega lapsepõlvest. Ja alles hiljuti, kui nad olid juba siin, oli Leena veelkord kinnitanud, et ta ei tea ega tunne siin ega ka kusagil mujal ühtegi sugulast ega omast. Lastekodu tütar ja muud midagi. «Ma ei oska endale kusagilt omakseid otsima hakata. Lepin sõpradega kui peaksin neid leidma . . .»

Ants oli juba esimestest päevadest oma tulevast naist tundma õppides näinud temas ausat ja otsekohest tüdrukut, kelle sõnad ja teod ei otsi nurgataguseid. Muidugi oli Ants näinud Leenast palju ilusamaid tüdrukuid. Ja niisuguseid, kellel oli kõlavam lauluhääl, kergemad kepsud rahvatantsu ringis, lustakamad jutud ja heledamad naeruhood . . . Leenal oli, nagu öeldakse,

tavaline maatüdruku nägu, tugevate põsesarnadega ja terve tuuldunud jumega. Kehakasvult oli ta jõuline ja toekas. Tal olid tugevad jalad ja suured käed, millele määrdeõlide mustus sobis sama hästi kui meeste kämmaldele. Leena ei laulnud. Aga tema lihtsatel ja otsekohestel sõnadel oli niisugune rahulik ja tõsine kõla, mis andis kindla ja usaldusrikka tunde.

Kevadest saadik, mil nad siia asusid, oli Ants päevast päeva tööl olnud. Mõnikord ta ei saanud ööseks koju. Kui nad vahel siiski said mõne jõudetunni koos olla, siis soojendas see südant seda sügavamalt. Neil oli, millest kõnelda. Täiskasvanud, iseseisvate tööinimestena tuli neil korraldada oma kodust elu, mis oli mehhanisaatorite kooli internaadist otsustava sammu võrra edasi jõudnud. Võrreldes hiljutise stipendiumiga olid nende võimalused oma elu korraldamiseks mitmevõrra lahedamad. Vähemalt samavõrra, kui oli avardunud nende elamispind — kaks korralikku tuba ja köök ühiselamu voodikoha asemel. Kunagi ei nimetanud nad oma ühise elu algust õnnelikuks, aga nad tundsid selletagi, et hea on elada. See oli seda rohkem väärt, et nad kunagi ei kahelnud oma vastastikuses ustavuses ja heas tahtes.

«Kas sa tead, Ants, kuidas seda järve kutsutakse? ... Kalmuste.» Nad olid sõitnud nüüd tubli kilomeetri metsavahelist teed ja siis jälle jõudnud lagedale, kus maa pikkamisi järjest madalamaks muutus.

Kuna Leena ise vastas oma küsimusele, ei olnud Antsul seekord midagi ütelda. Ta heitis ainult korraks pilgu kõrvale, et näha, kuidas naine ikka veel vaatab neid kohti. Leena silmitses järve, pöörates nägu sedamööda, kuidas sõiduk edasi jõudis. Ja siis ta lisas:

«Küll see järv aga paistis mulle kunagi palju suurem olevat... Andis imestada, et ühes kohas võib nii palju vett koos olla! Ja nüüd: niisama väikuke ongi.»

Ants andis tal natuke aega seda muudatust imestada, siis seletas:

«Ära arva, et su mälu sind nii väga petab. Järv on maha lastud. Sealt alt otsast läheb tal välja vägev kanal, aasta viie eest tõmmatud. Järvest olevat vaevalt pool endist kogu järele jäänud.»

«Seda võib küll olla...»

«Ongi. Kindel. Ma ise olin kevadel seal all keltsale külvi tegemas. Nägin neid uudismaid. Ja kuulsin, mis inimesed teadsid rääkida.»

Nii erineval viisil tundsid nad siinseid kohti — Ants ilmsi, Leena nagu läbi une.

Ants oli kevadest saadik siitkaudu tööl käinud. Leena oli aga oma täisealiste silmadega esimest korda Kalmuste teel. Ta ei olnud ette võtnud, et nimelt siia kaugele vaatama tulla. Küll aga oli ta lastekodus ringi ära käinud. Seal ei olnud tal mingit unenäolist virvendust silmis, seal oli tema pilk üsna selge. Vana vetikatega kaetud tiik oli sama mis siis, kui Leena seal kasvas, alates oma seitsmendast eluaastast. Leena teadis kelleltki küsimata, mis oli seal uut ehitatud, mis kapitaalselt remonditud, mis pargis maha murdunud või välja juuritud, mis uut asemele istutatud. Arusaadav, et seal oli Leenale kõik tuttavam kui siin, sest seal oli ta ringi vaadanud juba oma järgmised seitse eluaastat.

Aga siin... Ainult üks kord oli ta varem seda teed käinud. Neljateistkümne aasta eest, seitsme aastasena. Kodust, mille olemasolu ta vaevalt mäletas, lastekodusse. Ta istus siis võõras vankris. Hobust ajas võõras, väga suur ja tugev mees. Mitte tema pärast, see suur mees oli hea, lahke sõnaga inimene, vaid millegi muu pärast olid Leena silmad tookord nii ära kohutatud, et vaevalt võis seda nüüd veel usaldada, mis nad siis nägid.

Leena oli sageli oma südames sellepärast raskust tundnud, et ta ka oma kunagisest kodust peaaegu midagi ei mäletanud. Ta oli sõpradega, ka Antsuga, mõnigi kord jutu meelega teiste lapsepõlve mälestustele juhtinud. Tuli välja, et teised mäletasid üsna selgesti kohti ja inimesi viiendast, kuuendast eluaastast. Leena ei saanud küsimata olla, miks temal nii vähe on kõigest meelde jäänud, miks ta sellest ajast enam peaaegu midagi ei mäleta? Kas ta tõesti on tõntsima vaimuga kui teised? Ants oskas selle kibeda mõtte tal peast küll välja ajada. Natuke nukralt, aga südamliku otsekohesusega seletas ta, et mäletab oma lapsepõlve see, kellel elu ühtlaselt edasi läheb. Mäletab see, kellel

ema või vanem vend või õde päevast päeva meelde tuletab, mis oli eile, mis nädala eest, mis möödunud aastal. Leenal aga ei ole ammugi olnud, kes aitaks tal midagi mäletada. Kui tal juba seitsme aastaselt ei olnud ei ema ega isa ega ühtki omast, kuidas ta siis saabki oma kodust enam midagi mäletada . . .

Antsul võis omajagu õigus olla. Aga nüüd nad olid juba niikaugele jõudnud, et Leena oleks midagigi leida tahtnud, mõne metsatuka või üksiku puu, mille puhul ei oleks vähematki kahtlust, et ta mäletab seda. Kuid kõik oli samuti nagu kogu teel: tead, et peaksid neid kohti tundma, aga siiski vaatad nagu esimest korda. Ehk töö aitab, mõtles Leena nüüd otsustavalt. Ehk töö aitab teda vähemalt selles, et ta enam mingit hirmu ega raskust ei tunneks oma lapsepõlve ees, kuhu ta ei ulata enam tagasi vaatama. Ehk aitab aeg, et ta vähemalt neid kohti siin võib vaadata rahuliku südamega, näha neid metsatukki ja põlde, järve, hooneid ja kiviaedu sama asjaliku pilguga nagu Ants, sama selgete silmadega, nagu ta ise on vaadanud kõiki muid kohti lastekodust edasi — kuni tagasitulekuni siia.

«Vaata, Leena, see ongi see sööditükk seal metsakäärus.» Ants tõstis korraks käe ja näitas vasakule. Samas ta pööras ratta rohtunud külavaheteele ja sõitis edasi traktori trepilist jälge mööda, kuna külgkorvi ratas jäi ratta rööbaste vahelisele kabjarajale.

«Siis olemegi varsti päral,» vastas Leena pilguga maad mõõtes.

«Jah. Väike surts veel. Mina tõmban homseni ülemiselt kesalt kive. Seniks saad sina omaga ka valmis ja läheb külviks. Hakkame ehk mõlemad, teine teisest otsast.»

«Sa kutsud kohe nagu võistlusele?»

«Kasvõi . . .»

Oli hea, et nad võisid esialgu nii lähestikku tööjärjele jääda. Aga et nad enne väljasõitu ei olnud kuigi palju kõnelda jõudnud, leidis nüüd Leena veel mõndagi küsida, kuna Ants raputaval ja kivisel külateel sõitis veelgi aeglasemalt kui seni.

«Kas on ikka kindel, et see traktor seal vedu võtab?»

«Kindel. Ega me teda ainult eemalt vaadanud. Proovisime.»

«Mis see poiss siis mõtles? Kes ta sihuke on?»

«See oli Rihu. Sa oled teda näinud küll. Vahest päris visa poiss, aga kui joomisega lolliks läheb, siis ei ole temast enam töötegijat.»

«Niisugusel kallil ajal... Kas siis keegi ei oska talle öelda, et südamesse läheks.»

«Või veel. Aga selles see asi ongi, et kui Rihule midagi südamesse läheb, siis on tal esimene asi — pudel näo kohal püsti... Ja ta sõnad... nagu püss hullu käes.»

«Mis inimene temast sedaviisi saab?»

«Aeg läheb, aru kasvab kondile järele. Viimaks vaatad — mees nagu teisedki...»

Vilunult nagu tuttavasse kohta minnes pööras Ants nüüd üksiku metsaäärse väiketalu väravast sisse. Ta peatas oma sõiduki õues, mida kattis tihe, ühtlane muru, jala-astumistest ja kanade nokkimisest tasane nagu telgedel kootud. Hästihoolitsetud õunapuud elumaja ümber, tarud aias ja värvirikkad daaliapuhmad akende all — see kõik äratas Leenas häid tundeid majarahva vastu, kuigi ta ei olnud neist veel kedagi näinud.

«Vii Toomas tuppa. Las ta magab seal edasi,» ütles Ants maja poole viidates.

«Siin siis elavadki need sinu kenad Arude vanad?» küsis Leena külgkorvist üles tõustes.

«Siinsamas.»

«Aga ehk ei olegi kedagi kodus.»

«Küll me siis teame, kust kivi alt me võtme võtame.»

«Sa siin nagu omas majas...»

«Eks seda öelda igas kohas, kui külla lähed, et tehke nagu omas kodus. Aga siin on see tõesti sedaviisi, ei ole vaja öeldagi.»

Vana perenaine oli siiski kodus. Uks oli lahti ja köögist tuli vastu seenekupatuse lõhna. Arude ema istus pliidi ees ja kohendas tuld. Oh, et ta ka ometi ei kuulnud, kui tuldi! Kõrvad vist vanaks jäänud... Ta kuivatas käed põlle, võttis Leena sülest lapse ja viis ta sõnarikkalt hellitades tuppa, kus hea ase ootas väikest magajat. Leena nägi, et siin oli hea sõnaga aru peetud

ja hea südamega oodatud nende tulekut. Ei olnud enam tarvis midagi seletada. Leena võis oma silmaga vaadata, mida ta Antsult oli enam kui üks kord kuulnud: Arude omad on head inimesed. Lapse pärast võis ta siin muretu olla. Ja hea oli teada, et nad võivad siin lõunal käia ja ööd olla, kuni rukis on külitud kogu kesal. Leenale endale jäeti otsustada, kas ta tahab oma väikest meest siin toitmas käia või toob Arude ema Tooma oma seinakella järgi põllule masina juurde.

Ants ei kiirustanud lahkumisega, sest enne, kui põllul tööd jätkata, pidi ta niikuinii brigadiri «Tõeterasse» tagasi tooma, aga kell näitas, et nende nõupidamine seal pidi alles algama. Ants ütles, et tal oleks nüüd aega vaadata, kus on Arude taat. Tema oli siin Rihul haakijaks olnud ja pidi samas ametis ka Leenale abiks jääma.

Kuulnud, et taati on tarvis, läks Arude ema lävele ja hüüdis meest heleda huikega alla heinamaade poole. Ants, kuigi ta oli siin palju kordi lõunaleival käinud ja mõnikord öödki olnud, kuulis esimest korda, et taadi nimi on Andres. Varem, niipalju kui Ants oli kuulnud, oli ta alati teda ainult taadiks kutsunud. Seekord aga hüüdis nimepidi. Ja siis seletas:

«Taat on soos malgajahil, et oleks korve, kui kartulivõtmine algab. Aga mitte nii nagu mullu. Autotäied rahvast tuuakse linnast välja, aga ei ole korvi inimesele kätte anda. Mõned tegid nii, et sidusid koti kablaga põlle moodi ette ja siis lasksid aga köötsakil masina järelt korjata... Nüüd meil on uus esimees. See, inimesed ütlevad, näeb suurt, aga näeb ka väikest asja. Mina kohendasin ja lappisin enne viljakoristust kõik kotid läbi. Endine, kes lahti hääletati, niisugust tühja ei tunnistanud. Koosolekul üks ütles, et ega tema seda ei näe, mis on täna ja homme või tuleval aastal. Tema näeb ainult saja aasta peale ette. Aga seniks lähevad ju inimestel kõhud tühjaks...»

Leena, kuulates Arude ema ladusat juttu, vaatas alla metsakääru poole, kus küntud maa ja mõnehektarise sööditüki serval seisis traktor, ader järel. Siin ei olnud tarvis saja aasta peale ette näha, et teada, mis tarvis teha. Vägisi teeb südame kibedaks ja paneb käed

kihelema, kui näed, et kellegi halb tahe on seisma jätnud nii tähtsa töö, mis kuidagi ei tohiks olla mõne luusija jätta või võtta. Eile see traktor nähtavasti veel liikus ja mürises. Siis korraga jäi seisma ja vaikis. Aga täna ta hakkab jälle liikuma ja mürisema. Homme-ülehomme külvatakse seal rukist — tuleva aasta lõikuseks. Nii vaata ette kasvõi saja aasta peale, aga peaasi, et töö ei seisaks, et inimeste aeg ja masinate jõud ei läheks raisku.

Ants läks Arude taadile vastu. Kokku saades lõid nad patsi ja tulid ilma ülearuste sõnadeta asja seletades alumisest väravast õue. Taat viskas kuuri lävel, kus tal korvide punumine pooleli oli, tugeva kandami kuppu köidetud pajumalku maha ja tuli siis Leenat teretama.

«Nii et meil, noorel ja vanal, tuleb see maa nüüd üles künda, mis Rihu, rajak, ripakile jättis?» küsis ta mütsi pihku võttes ja üle higise otsaesise pühkides.

«Mis muud,» ütles Leena. «Ega elu tohi sellepärast seisma jääda, kui keegi võtab kätte ja läheb luuslanki lööma.» Tal oli hea meel, et Arude taat imestama ei hakanud, kuidas traktor peab nii noore naisterahva sõna kuulma.

«Ja minuga te siis lepite atrade peale?»

«Vaevalt seal ilma saab. Taadil pidi see amet õige selge olema, nagu brigadir ütles.»

«Kuidas nüüd minutaolisel vanal inimesel saab nii uus amet selge olla! Aga proovitud on. Ja see on küll õige, et ilma seal ei saa. Kive on sealt ju küll elu eest üles kistud, aga suuremad ja sügavamad istuvad veel maas. Mõnest tuleb mööda minna, mõne tõstab ader üles, aga mõni jälle ainult virutab vastu atra ja ise istub edasi oma pesas.»

Ants nihutas varrukat, et kella vaadata. Aeg ei kiirustanud teda veel tagasi sõitma, vaid lubas küsida:

«Kas tulen saadan teid järje peale, et teaksin seal ette kanda: töö läheb?»

Leena nagu kohmetus.

«Mis sa meie pärast oma ajast viidad. Neil võib see nõupidamine seal väga kähku minna. Küll sa kuuled kaugemaltki, kui meil minema hakkab.»

«Kuidas arvad...»

«Igal oma töö.»

«Masin pidi küll olema Rihust jutti jäänud,» lisas Arude taat.

«Ja kui ongi midagi vaadata, ega Leena tunnistusel pole halvemad numbrid kui minul...» Ants mõistis, et Leena tahab täiesti iseseisvalt töö juurde asuda. Ja ta sai temast aru.

«Olgu siis pealegi. Lõuna ajal näeme.»

Ta lõi rattal mootori käima ja sõitis väravast välja.

Leena ja Arude taat võisid minema hakata. Lagedal põllul seisev traktor näitas neile teed. Nad läksid otse silma järgi üle mulla, kus mõnel vaol veidi kerkvele jäänud maa mõnusalt vajus. Leena hoidis oma sammu tagasi, et ka Arude taadil, kes niigi juba hommikust saadik soos ringi vantsinud, oleks mõnusam minna.

«Peab ütlema, et küntud maad ei ole poiss narrinud,» ütles Arude taat. «Mõned lasevad lohakamalt.»

«Jah. Kündi ei saa laita.»

Ainult et kividest tahab ta ülearu aupaklikult mööda minna. Mõnel õige laiad rohelised rätid kaelas.»

«Ants peab vist need ka veel siit välja tõmbama.»

«Kui jõuaks, aga abilistega on ju kitsas. Hea ta oleks. Hõlpsam harida ja kergem koristada.»

Leena vaatas poolvargsi Arude taadile pika pilguga otsa. Kas tema ei peakski talle olema see kindel vana tuttav nagu ta seda otsis teeäärsete puude ja metsatukkade hulgast. Vana inimene ei või ju neljateistkümne aastaga kuigi palju muutuda. Ja kui oli Antsu käest selge sõnaga kuulnud, et Arude omad on elanud siinsamas kogu oma elu. Siinsamas, Alakuru vahetus naabruses... Aga Leena pidi tunnistama, et oleks enesepettus, kui ta tahaks end uskuma panna, et selles heas vanas näos on talle midagi tuttavat. Kas ta siiski ei pea arvama, et tema mälu on nõdrem kui kõigil teistel inimestel? Ta ei saanud sellest küsimusest lahti, see muutus järjest valusamaks. Kas tal on üldse ühtki kindlat mälestuseraasu kuni selleni, kui ta toodi lastekodusse? Võib-olla see suur võõras mees, kelle kõrval ta vankris istus, jutustas talle midagi omast peast ja

väike Leena hakkas seda juttu pidama mälestuseks oma kodukohast. Võib olla ongi ta koguni oma unenägudest endale tõe teinud, ilma et ta päriselt midagi teaks. Nagu nende masendavate kahtluste kinnituseks tuli talle jälle meelde, kuidas kasvatajad lastekodus nagu nimelt kõrvale hoidsid sellest, et midagi tema kodust kõnelda . . .

Ei, Leena ei tahtnud ennast petta. Kui tema lapsesilmad siit midagi kindlasti tuttavat ei leia, siis ta vaatab siin ringi ainult oma tänase, täiskasvanud inimese pilguga ja asub tööle. Põld on põld, olgu ta Alakuru oma või mistahes . . .

Laik päikesepaistet kõrgete pilverüngaste vahelt libises üle söödi sooserva kidurale metsale ja Leena tundis korraga nii selgesti, et ta ei näe seda esimest korda. Kalmuste järv oli väiksemaks jäänud. Üleval pool tee ääres olid puud ja metsatukad kõrgemaks kasvanud, aga seal, kuhu praegu päike näitas, seisid siiski needsamad puud, mida ta oli näinud üsna väikese lapsena. Needsamad pajupõõsad ja kohati juba kollendama hakanud kasejässid. Needsamad kuused, milledel nagu ei olnudki latvu, ainult tihedad oksakuhilad, head varjupaigad pesitsemiseks varestele, kes praegugi seal kraaksudes ringi lendasid. Ka need olid üsna samasugused nagu siis, kui Leena väikese tüdrukuna märjas kraavis tatsutades neid vahtis ja mõista püüdis, mis nad oma karedate häältega ütelda tahavad.

Leena, astudes vaoharjalt vaoharjale, vaatas jälle kergema südamega ringi. Tal olid täna siiski kahed silmad. Lapse omad otsisid oma mängumaid. Täiskasvanu omad aga hoidsid tööjärje poole. Kuidas oleks parem seda piklikku, veidi kiiljat sööditükki künda, kas keskelt või äärtest alates?

Korraga tuli talle mõte, et oleks ehk veel kergem ja rahulikum olnud, kui ta ei oleks Antsu nii rutakalt tagasi saatnud, vaid lasknud tal siia kaasa tulla. Nad oleksid võinud Arude taadist veidi maha jääda ja Leena oleks võinud Antsule korraga lihtsalt ja otsekoheselt ära ütelda: see sööditükk ongi siin minu lapsepõlve kodu-maa. Kui ma ka kõik muu olen unustanud siis Alakuru nimi on ikkagi meeles. Ja sellepärast ma nii

kippusingi siia kündma kui kuulsin, et nimelt siin on traktor seisma jäänud. Nimelt siin ma tahtsin oma töö-järge alustada. Sest kas niisugune asi ei jää kogu eluks meelde, ja veel lastelegi kõnelda . . .

Kus sa siin elasid? oleks Ants ringi vaadates para-tamatult küsinud.

Ja Leenal ei oleks olnud kuhugi käega näidata. Lage maa. Kus see kodu siin on? Paratamatult oleks üles tõusnud kogu see raske lugu, millest Leena nüüdsama oli mõelnud, kas ta sellest üldse midagi teab, või ainult arvab, et teab. Ta oleks Antsule tahtnud ära rääkida kogu oma loo, aga tal endalgi ei olnud ju mingit sel-gust. Oli ainult uduste mälestuste tume vari, ja leekide terav ragin, mingi raske aimus nagu kivi südamel, mida ta ei ole saanud ega vist saagi maha panna.

Ei, mõtles Leena, käega juba traktori rõskele tera-sele toetades. Ei ole see kellegi teise asi, mis sidemed on temal selle maaga, mida ta nüüd kündma hakkab. Ainult tema enda asi on kanda selle sideme raskust. Tal on jätkunud selleks jõudu tänaseni ja peab jät-kuma ka edaspidi.

Arude taadist oli asjalikku abi. Traktor oli täiesti töökorras ja küttega varustatud. Varsti käivitatud, jäi mootor end soojaks mürisema, kuna Leena tegi söödil ringi, et maad vaadata.

Kärmel sammul mõõtis ta põllutüki ülemise otsa keskkoha välja ja märkis selle ära äärest murtud kuuseoksaga. Samal otstarbel käis ta ka all metsa ääres. Seal murdis ta märgi punaste marjakobaratega pihla-kast, et esimese vaoga ülevalt tulles oleks selge sihti pidada.

Neid ettevalmistusi tehes püüdis ta vabaneda kõigist muudest mõtetest. Ta tahtis selle tüki sööti hästi ja hoolega üles künda, et võiksid rahul olla nii Arude taat kui Ants, kes tema esimese tööpäeva tulemusi kindlasti eriti terase pilguga vaatavad.

Leena, tulles tagasi traktori juurde, nägi, et Arude taat oli omal kohal — vilunult ja asjatundlikult.

«Kas kohe äärest adra sisse lasen?» küsis ta, kuna Leenal oli ühtteist veel korraldada ja järele vaa-

data. Tuli kõnelda täie häälega, et teineteisest aru saada.

«Lase aga äärest,» ütles Leena. «Esimese vao laseme äärest ääreni. Pärast jätame paraja otsamise maa.»

«Selge.»

Leena astus traktorile ja andis käigu, võttes sirge silmasihi allääres punetavale pihlakaoksale. Ta tundis, kui ader hakkas sööti lõikama, aga tagasi ta enam ei vaadanud. Esimeses vaos ei tohtinud olla vähematki kõverust.

Ega olnudki. Künd oli alatud. Töö võis jätkuda.

«Sul hea silm,» kiitis Arude taat allääres esimest vagu.

«Mis siin viga lasta,» ütles Leena. «Masinal rattad ühe mõõduga tehtud. Ega need ei vingerda nagu mõni laisk hobusemait.»

«Ja märgi panid oma käega maha. Mitte nõnda nagu läks kord minul noore mehena.»

«Kuidas sul siis läks? Räägi.»

«Läksin kord kündma. Sügisene aeg oli. Hakkasin niisama põllu keskele vagu võtma. Vaatasin: teises otsas just paraja koha peal kena mätas maas. Lasin silmnäolt selle peale, et ka head õiget vagu saada. Veerand maad oli mindud, kui hobune hakkas laiskust proovima ja maast neelustama. Keerutasin kord piitsa ja hüüdsin: nõõ! Ja vagu mokas — mätas maast üles ja minema! Pistis teine metsa poole kööbata nagu jalad võtsid.»

Leena, nagu seda harva juhtus, naeris täiest suust. Arude taadi muhe sõna oli talle heaks seltsiks. Niisugused jutud kuuluvad asja juurde, et tööst täit mõnu tunda. Ja künd edeneski üsna ladusalt. Kive oli keset põldu harvavõitu. Väiksemad veeresid maa alt mürinal mullale. Leena võis pilgu vahel vaost kõrvalegi heita. Tal ei jäänud tähelepanemata, kui brigadir Antsu oma töö juurde tagasi tõi. Nähes neid teel peatamas, püüdis Leena kujutleda, kuidas tema traktori käik sinna kostab. Ta lisas veidi gaasi. Olgu neil seal selge, et töö käib siin täite tuuridega.

Läbi bensiinihõngu oli tunda, kuidas lõhnas mustavõõdilisena ümberpööratud maa, mis igast neljast kül-

jest põllu äärtele järjest ligemale nihkus. Sööt murdus tumedaks, turbjaks mullaks, mis vakku heites sõmerjana murenes. Arude taat ei kahelnud, et siin võib tore rukis tulla, kuigi künniga oli mõnevõrra hiljaks jäädud. Aga maa ei jäta tänamata, kui ta nii himuti on puhata saanud. Vili peaks kasvama nagu seda pole siin varem nähtud.

Järsku aga katkesid Leena mõtted. Midagi kõva ja karedat haaras terava riginaga adrast kinni. Ta vaatas tagasi ja nägi, kuidas vappuv ader koos mullaga lubjaseid raudkive ja nõgiseid tellisetükke vakku pööras...

Traktor jõudis vedada ja ader pidas vastu. Mõne meetriga see ragin lõppes ja vagu oleks võinud endiselt edasi minna. Aga Leena peatas. Ta astus traktorilt maha ja jäi niisuguste silmadega seda kivist kohta vaatama, nagu oleks ta siin midagi elavat alla ajanud.

«Kas sa vaatad, et mis imet me siin nüüd kündsime?» küsis Arude taat.

Leena vaatas, ei vastanud.

«Vana peremees paistab pahandavat, et oleme tema maa peale tulnud. Sa ei tea... See on Alakuru Tõnise vundament.»

Leena kuulis kõige selgemini sõnu: sa ei tea. See oli talle nagu toeks, et Arude taat nimelt nõnda ütles. Tal oli nüüd hõlpsam midagi küsida nende kiviste vagude kohta.

«Ega ometi sõda siia soosoppi ei ulatanud?»

«Päris sõda mitte. Aga Alakurul oli oma lahing. See peeti siin ette ära, neljakümne esimese aasta külitegemise ajal. Parajasti kuu aega enne päris sõja algust. Aga nalja ei tehtud ka siin. Mehed läksid ja majad põlesid...»

«Nii raske lugu...»

Leena kuulis oma häält nagu eemalt. Ta tundis, kuidas ta sõnad olid mõttest lahus.

«Oligi. Raske ja valus lugu... Aga ununes varsti, kui päris sõda oma raskusega peale tuli.»

Antsu traktor teispool Arude peret käis õige vihaste tuuridega. Arvatavasti kiskus ta seal parajasti mõnda suuremat kivi oma asemest üles. Aga Leena seisis atrade juures. Ta nagu ei teadnud, mis teha. Vagu oli

Alakuru vundamendist läbi veetud ja jälle lahedas söödimaas. Ehk olekski praegu parem vaole vaadata kui siin Arude taadiga silm silma vastu seista.

«Mis seal ikka. Laseme jälle,» ütles ta vaikselt.

Arude taat näis veidi imestavat, et Leena nõnda napilt huvi tundis selle raske loo vastu, mille jäljed ta oli praegu lahti kündnud. Ta lisas veel mõne sõna:

«See väiksem kivipesa, kust me mõned vaod tagasi läbi läksime, oli Alakuru kaevu ase. Kogu see õuease künti üleni üles kohe kolhoosiaja alguses. Ja siis aeti kaev korstna- ja lõõriprahiga kinni. Tõnise kangusest ei ole siin enam muud jälge kui see, mis vahel veel maa alt välja põriseb.»

«Sa räägi mulle temast, kui peatuse teeme. Mis mees ta niisugune võis küll olla . . .»

Kord juba öeldud, et mis seal ikka, laseme jälle, ei mõistnud Leena nüüd muud kui istus jälle pukki ja jätkas pooleli jäänud vagu. Tal oligi seda tarvis, et end koguda, praegu ta ei oleks suutnud Arude taadi jutustust kuulda nii rahulikuna kui oleks tahtnud. Aga juba järgmisel ringil sundis sama koht nad peatama, kuna vundamendi nurk adrast veel kõvemini kinni haaras, kui esimesel korral. Leena tuli atrade juurde, jättis mootori vaikselt käima, ja kordas oma endist küsimust:

«Kes ta niisugune oli? Kõnele . . .»

«Kes ta oli?» alustas Arude taat tõsise näoga eemale vaadates, et nii tähtsamat meelde tuletada ja ülearust ütlemata jätta. «Inimene, kes iga ilmaga ihust ja hingest edasi püüab. Kuhu? Kas ta seda isegi teadis? Sellele ehk ei olnud tal aega mõteldagi. Aga seda ta küll teadis, mis väega ta pidi elus edasi saama. Oma kümne küünega! Need olid tema sõnad. Seda ei jätnud ta kunagi ütlemata, kui ta, harva küll, mõne inimesega sõnakese rääkis oma elust . . .

Mina sain Tõhu Tõnisega tuttavaks juba enne, kui ta siia Alakurule asus. Juba siis, kui ta ostunõuga seda kohta vaatamas käis. Mis koht see oli? See oli ühe valla-keskelt suure talu sooäärne heinamaatükk. Selle talu, kus praegu on «Tõetera» keskus. Seal oli siis kõvas jõus kulakuvärk. Kui noor peremees naise võttis, osteti veel üks hea maaga, aga viletsa pidamisega

koht haamri alt ära. Hakati üle valla kõige suuremaks. Head heinamaad tulid juurde. Alakuru niidust ei hoolitud enam midagi. Saak oli siit napp ja kaugel tegemas käia. Otsiti ostjat. Minu suur ja vägev naaber oleks küll seda võtta tahtnud. See talu, näe, seal vanas vahtrasalus. Tema krundiga oleks Alakuru kokku läinud. Aga neil tuli jonn kaubale vahele. Valla kõige suurem ei tahtnud, et teine suur tema ülejäägist suuremaks saab. Kõige suurem tahtis mõisnikku mängida, et müüb koha mõnele popsile päriseks. Otsis ja leidiski ostja.

See oli kolmekümne kuuenda aasta aprilli alguses, kui Tõhu Tõnis oma perega ja varaga siia asus. Mul on see meeles nagu märgitud. Oma viiskümmend versta pidi neil tuldud olema, kui nad siia said. Tee oli alles kõva, keltsane. Aga Alakurus oli kohedat kevadist lund veel hobuse kubemeni maas . . .»

«Kui palju tal seda peret siis oli?» küsis Leena.

«Kolm hinge. Naine oli tal kasina kasvuga, aga sitke inimene. Ja laps oli neil ka, paari-kolmeaastane tüdruk. Seda me saimegi kõige rohkem näha, sel päeval kui nad tulid. Tüdruk jäi nimelt seniks meile, kui Tõhk koos naisega oma kolikoorma kaheks ladus, et hobune jõuaks läbi lume alla viia. Eit pakkis raskest teest ära väsinud lapse rättidest lahti ja pani asemele istuma. Oli tõsine tüdruk nagu teisedki Tõhud. Ei nuttu ega naeru. Ainult istus ja põrnitses altkulmu kuni vajus küljeli ja magas . . . Ei minu eit tahtnud teda ära anda, kui järele tuldi. Et kuhu nad lapse seal ometi panevad? See oli püsti uskumata lugu. Ainult heinamaa vana küüniga. Olime käinud ja näinud, kuidas see välja nägi pärast seda, kui Tõhk enne pere tulekut oli seal paar päeva kopsinud ja kohmitsenud. Küüni lõunapoolne nurk ukse kõrval oli vanade laudadega seinte kõrguseni kinni löödud. Roovikud laeks, mõni sületäis heinu peale ja — tuba! Väljas küüni ees oli kividest kolle. Heldus ja halastus, hädaldas minu eit, seal laps ju külmetab endal hinge seest välja! Tüdruku ema ei lausunud sõnagi. Aga Tõhk küsis, kas keegi on kuulnud mustlase last köhimas? Ja ütles veel, et ei tohi olla teiste inimeste tülitamist, kui on jõutud oma peavari

muretseda... Ainult niipalju ta näitas oma abivajadust, et käis meie kaevust joogivett viimas, kui lund ei olnud enam sulatada ja lombid konnade kudemist täis. Et seal kitsas või külm või lapsel midagi viga, — sellest ta ei lasknud kõneldagi. Ja ka vett ta viis ainult mõned korrad. Juba läbi poolkülmanud maa võttis kaevu sisse ja pani rakked peale. Oma...»

Arude taat lükkas jalaga üht kivirahnu, murdis selle servast tüki lubjarähku pihku.

«Siin ta nüüd sul on — see oma... Ise ta tegi kõik, mis siin on tehtud. Nii ehitus kui hävitus... Jah, imelik mees. Kange kui hull. Või õigemini: kange ja hull... Ei ole näinud mina teist niisugust tööröövlit oma elus. Raudne jõud oli tema kümnes küünes. Seda ma nägin oma silmaga kõik need viis aastat, mis ma temaga siin külg külje kõrval elasin. Ei tea mina hommikut, kus tema poleks juba tööga rinnutsi koos olnud, kui üle läve õue astusin. Ega õhtut, kus ta poleks rassima jäänud, kui ma ukse haaki panin. Millal sinu ihu küll hingata saab? küsisin temalt kord üle piiripeenra. Ja tema? Ega ma enam sulane ei ole, et magamisest mõnu tunda. Nüüd on mul oma töö. Peab vaeva nägema, kui tahad edasi jõuda. Peab rühmama nii, et kui hommikul tõused, siis püksid naela otsas alles kõiguvad õhtusest riputamisest... Need olid tema sõnad!»

«Ja millal ta siis ehitama hakkas?»

«Kohe. Tõhk tegi kõik korraga. Naine käis küla peredes päeviti tööl, et talveks leiba saada. Laps uperdas küüni läve ees. Õnn hoidis, et mõni uss teda ära ei nõelanud. Ja Tõhk ise haris maad ja kandis maja kokku. Sülitsi kivide kallal, pani ta hoonele alust. Kui sood kündis, lõikas labidaga kamarariba läbi, et üks hobune jõuaks mätta lahti vedada. Kraavid... Kõik ise. Kuu oli tema teine päike. Kui see paistis, siis Tõhk ei teadnud öö ega päeva vahest. Hobune väsib. Inimest kiusab laiskus. Need olid tema sõnad, ja nõnda ta elas.»

«Ja jõudis... pidas vastu?»

«Tõhk ise pidas vastu nagu pidas. Aga naine ei pidanud. Kolmekümne kaheksanda aasta vastlatuiskude ajal lõi Tõhk oma Riinale elumaja ehitusest ülejäänud lauajuppidest kirstu kokku ja mattis ta maha. Jäi üksi oma

maja pidama ja lapsest abi ootama. Kui juhtusid nimetama, et ta peaks endale teise naise võtma, siis oli tal selle peale lihtne ja selge vastus. Riina taolist teist ei ole, parem üksi kui halvemaga. Sellepeale ei olnud midagi ütelda. Keegi ei mõistnud mõtelda, kes oleks võinud Tõhule sama heaks naiseks olla kui kadunud Riina. Ime, et ükski niisugune leidus...»

«Aga mille kätte ta suri?» küsis Leena kitsast kurgust. «Ta pidi ju alles päris noor inimene olema...»

«Mitte just nõnda noor kui võiks arvata. Nad olid juba siis, kui tulid, neljakümnele ligemal kui kolmekümnele, hilise abieluga inimesed. Ja või see saigi teisiti olla, kui neil oli siis sulase ja talutüdruku tööga niipalju orjata ja hoida jõutud, et oma hobune ees ja oma lehm ree taga, tulid oma maalapile asuma... Aga surmaks oli Riina muidugi noor, selleks oli ta muidugi alles poolel teel... Mille kätte? Küllap selle elu kätte, mis ta pidi siin elama. Ta oli teist last saamas, kui tervis äkki ära läks. Tõhk ise, kui naine oli juba elu ja surma vahel, pidas inimest ikka veel visamaks kui ta mõnikord on. Ta ei tulnud meilegi ütlema, aga viimaks, vastu ööd, oli pidanud ikkagi hobuse ette rakendama, et tohter tuua. Ilm tuisune ja tee raske... Kui Tõnis hommikuvalgeks linnast tagasi jõudis, ei olnudki tohtri tarkust enam tarvis. Väike Leeni oligi juba üksi koduhoidjaks jäänud...»

Arude taat jäi silmapilguks vait. Sõnagi võib inimest väsitada, kui asjadel, millest kõneled, on niisugune raskus kanda.

Leena tõstis pilgu ja nägi, et Arude taat keerab tubakat paberisse. Keeraku pealegi. Ka kuulajal oli vaja mõni silmapilk puhata.

«Ja kuidas nüüd Tõhk seal edasi elas?» aitas Arude taat enda uuesti jutujärjele. «Vaevalt keegi sellest midagi rohkem teab kui see, mis meie eidega eemalt nägime. Töö, ainult töö. Ta jäi veel vaiksemaks ja kinnisemaks kui enne. Harva kuulsid sõna ta suust. Ja kui kuulsidki, siis oli igal ta ütlemisel sama kõla. Jäta mu hing rahule. Mina ise elan oma elu — ela sina oma. Ta oli nagu loodud siia Alakurule, küla viimasesse soppi, kus ainult ühes küljes inimesi elas.

Aeg läks, kuni tuli see neljakümnenda aasta suvi. Kõik inimesed läksid nii või teisiti tuliseks, aga Tõhk jäi selleks, mis ta oli olnud. Tema majas ega meeles ei muutunud midagi. Sügisel kutsuti ta vallamajja ja päriti, kas tahad maad juurde saada. Tõhk mõtles natuke. Korraks nagu lõid tal silmad elama, aga ei! Ta ütles: Minu krundil on ristikivid ümber, kui hakata neid nihutama, siis kurat teab kuhu viimaks ära veerevad . . .

«Ei olnud veel keegi suutnud Tõhu tahtmist muuta, aga tuli aeg, et uus vallavanem suutis. See tuli sedaviisi, et vallal oli vaja siinkandis mõned uusmaasaajad ulualla majutada. Uued krundid olid siin lõigatud sellest suurest talust, näed, seal vahtrasalu all. Aga inimestel ei olnud kus elama hakata. Selle talu omasse häärberisse pandi kool, sest vana koolimaja katus sadas läbi nagu raagus puu. Inimesed, kes maad said, määrati lähematesse peredesse laiali. Meie võtsime oma eestuppa neli inimest, abielurahva lapsega ja vanaemaga. Hästi saime läbi, kõik sõja ja muud rasked ajad. Nüüd nad elavad seal üleval pool. Naine on kolhoosi karja peal.

Tõhk tahtis aga ikka Tõhuks jääda. Tema juures pidi ulualust saama üks tubli noor töömees. Jaak Loim oli ta nimi, üksik inimene, naine alles võtmata. Aga Tõhk, kui Loim ise rääkima läks, ei lasknud teda üle läve tuppagi. — See on minu maja. Ma ei mõtlegi siin valla vaeseid pidama hakata! Ja jutul lõpp. Aga järgmisel päeval tõi vallavanem Jaagu siia alla tagasi, ja mind võeti tunnistajaks kaasa. Esiotsa ei olnud Tõhk kolme mehe ees nõrgem kui ühe ees. Aga siis rääkis temaga vallavanem, esimene tööliste oma, kes siin on olnud. See oli juba oma välise oleku poolest mees nagu hiiglane. Tema kehalist jõudu teadsid kõik, aga nüüd ma nägin tema sõnade väge. Ta ütles Tõhule täiest suust, mis ta temast arvab. Oma näljase leivakannika pime ori, kes ei saa aru, kust ta on tulnud ja kuhu ta peab minema! Omataolist ei tunne ära! Sõnad kurgus kui viimasel kulakul! . . . Ma vaatasin, kuidas Tõhk iga kord, kui vallavanem talle sammuvõrra ligemale astus, nõksu võrra nagu madalamaks vajus. Siis järsku valla-

vanem käratas: Tee uks lahti, valitsus käseb! Ja elage Jaaguga nagu seltsimehed...

Tõhk tegi värisevate kätega ukse lahti ja nad hakkasid elama. Aga seltsimehest ei olnud küll juttugi. Jaak ütles, kui ma teda vahest nägin, et Tõhk ei kõnele temaga ühtki sõna. Seda võis arvata. Minuga ka mitte. Ei mühatanudki vastu, kui töö meid põllupiiril kokku tõi ja kui ma talle jõudu andsin.

Aga siiski... Ühel ilusal päeval ta tuli ja kõneles mõne sõna. Mina äestasin oma odramaad ja olin juba tükk aega vaadanud seda enne nähtamata asja, et Tõhk puhkab, istub juba tükk aega seemnekotil, tühi külimit süles. Ja siis viimaks ta tõusis ja tuli otse üle mulla minu juurde. Vaatas kuidagi võõraste silmadega oma punase habeme seest ja siis äkki — ütelgu mina, kas on õigus, mis nüüd tehakse? Kas see on õigus, et tema pidi eluaeg orjama, et saada servake sood, aga nüüd antakse inimestele jumalamuidu maa kätte — hari! Ma püüdsin talle rääkida nagu mõistsin, aga tema pime viha ja kadedus ei lasknud ühtki sõna läbi. Ma ei taha! karjatas ta järsku ja läks minema. Ma ei taha! Seda sõna ma kuulsin tema suust veel mitu korda. Vahest kostis see põllult, vahest metsast. Tegi tööd, üksi nagu alati, siis jäi aga korraga järsku seisma ja kisendas: Ma ei taha! Ja siis varsti ta liikus jälle edasi...

See oli tema lõpu algus. Ühel pühapäevasel päeval tuli Loime Jaak meile ja ütles õige raske südamega: Oleks see maa võinud kasvõi võtmata jääda, aga mitte ei taha, kui teine inimene sinu pärast peab arust ära minema... Ta rääkis, et Tõhk olevat maja maha jätnud, kõik oma kraami ja loomad soosse turbaküüni viinud ja siis Jaagule ütelnud kogu selle asja seletuseks need ainsad sõnad: Mina oma jalga enam siia ei too, mina tahan rahus elada...

Järgmise nädala reedel... see ei lähe mul meelest. Õhtupoolt ajas pilve üles, kõmistas esimest korda sel kevadel müristada. Tuul läks suureks, aga sadu vajus kõrvalt mööda. Meie eidega panime kartuleid, olime keldrist seemet välja võtmas, kui tema õues äkki hüüab: Alakuru põleb! Meie olimegi esimesed tulekahju juurde jõudma. Eit kiskus vett ja mina püüdsin

visata, aga sellest ei olnud rohkem kasu kui neist harvadest, jämedatest vihmapisaratest, mis taevast tulid. Alakuru põles nii üleni, elumaja ja laut korraga, et ei oleks midagi aidanud, kui olekski kohe rohkem rahvast juures olnud. Varsti tuli Jaak, kihutas ratsa kohale. Jooksis kokku teisi külainimesi, aga tuli oli selle suure tuulega nii äge ja ahne, et kõik nägid: päästa ei olnud enam midagi...

Kus Tõhk ise? Teda ennast ei olnud ka siis veel näha, kui hooned olid juba lausa leekides. Ja ühestki suust ei olnud tema nime kuulda, kuigi kõik, ma arvan, nii või teisiti tema peale mõtlesid... Aga siis äkki keegi ütles, et — näe tuleb! Ja tuligi. Tuli joostes soost siia üles. Rahvas lõi sumisema. — Mis tembud need on? Mis põrgut sa siin teed?... Küsis mis keegi küsis, tema ei lausunud sõnagi vastu. Ainult nagu oigas omaette läbi hammaste: Kirst jäi toapeale... Riina kirst...

Hirmsa näoga ja värisevate kätega vahtis ta oma pööningu poole. Maja otsast käis sinna luuk, redel oli ees. Sealt oli alla visatud paar leisikat Loime Jaagu linu, mis tal kusagilt palgaks saadud. Ja siis oli redelil seistes pööningule vett visatud, kuni kaevus oli veel ainult pori põhjas.

«Riina kirst!» ja Tõhk hakkas redelist üles minema. Maja oli seestpoolt põlema pistetud. Redeli all ei olnud sein veel läbi, sest siin ei olnud ust ega akent, mis tuult oleks tulele peale tõmmanud. Aga lagi ei pidanud enam ammugi. Ja katus ragises mõlemalt poolt.

Keegi ei uskunud, et see võib juhtuda, aga ühekorraga tõmbas Tõhk kuue ümber pea ja kargas läbi leekide üles toa peale. Ära ole hull! Tule ära! hüüdis Loime Jaak talle järele. Aga ei see ole enne aidanud ega aidanud ka seekord, kui sa hullule ütled, et ära ole hull... Katus mattis ta enne ära, kui pootshaagiga redelile jõutigi.

Kui maja oli maani maas, kutsus vallavanem mu kaasa sinna turbaküüni. Laps oli silmili sängis ja värises kui haavaleht. Kui ta hakkas meelt märkama, siis ütles, et välk olevat maja põlema löönud. Isa olevat ise näinud... Laua peal oli piibel. Ja piibli vahel oli Eesti Majaomanikkude Kindlustusseltsi poliis. Nõnda see

Alakuru lugu lõppes. Tõhust jäi ainult söestunud tomp kirstu panna. Väikese tüdruku viis vallavanem lastekodusse . . .»

Arude taat lõpetas, läks adra•ette, kus pani käed külge kõige suuremale väljaküntud müürikamakale ja veeretas selle vaolt kõrvale. Leena nägi selles märki, et on aeg peatusele lõpp teha, tuleb jälle tööle hakata. Kui kaua nad olid siin istunud? Tema ajatunne oli täiesti kaotsi läinud. Tal tuli nagu tõusta sealt vanast turbaküünist või vallavanema vankrist, et jälle traktorile asuda ja mootorile töökäik anda.

Kerge see ei olnud, aga ta jõudis tõusta. Uus vagu läks metsa ääres punetava pihlakaoksa poole. Nii oligi parem. Kõige vähem oleks Leena praegu enda ümber vaikust tahtnud. Tal ei olnud tarvis käte puhkust ega kõnelemise ja ringivaatamise vabadust. Ta vaatas ainult vagu. Tema silmi ei näinud keegi. Mootori käik toetas tema südame raskeid lööke ja avaneva mulla lõhn aitas hingata.

Aga ainult mõned ringid oli ta künda saanud, kui pidi jälle peatama. Ants, väike Toomas süles, seisis korraga ülemisel nurmenurgal mulla ääres. Nendest ta ei saanud mööda sõita.

«Meie karjume. Meil on kõht tühi,» ütles Ants Tooma eest, kes küll vähemalt praegu üsna vaikselt ema tulekut ootas.

«Aga meie muudkui künname nii, et laseme kasvõi kõik muu siin maailmas meelest minna,» vastas Arude taat Leena asemel.

Leena astus traktorilt maha, läks Antsu juurde ja võttis väikese Tooma oma sülle. Samas ta märkas Antsu terast ja tõsist, kuidagi murelikku pilku. Ta sai aru, et see ei võinud olla millestki muust kui sellest, et tema enda näos pidi olema midagi niisugust, mis muret tekitas. Ta ei tahtnud, et Ants siin kohe midagi küsiks.

«Tule, Ants, istume natuke maad sinna allapoole.»

Arude taat jäi adrale suitsu tegema. Tema silmis oli see loomulik, et nad omavahel tahavad olla. Aga miks Leena mullale pöörab? Kündmata maal või kiviaial oleks neil ju parem olla ja aset võtta.

«Väga väsinud oled,» ütles Ants endiselt pinevil pilguga naisele otsa vaadates.

«Ei midagi,» vastas Leena ja astus tõtates edasi.

«Ära räägi. Ma näen ometi. Sa ei oleks siiski pidanud . . .»

«Oota. Ära minu pärast muretse . . .»

Leena viis Antsu Alakuru majaasemele. Üleskünt ud kivirahnud kõlbasid hädapärast istmeks. Siin avas Leena lapsele oma bensiinilõhnaste tööriiete hõlmad. Ants ei pärinud enam midagi, vaatas enda ette ja murdis nagu ajaviiteks kivi küljest killukese lubjakorpa.

«Mis sa arvad, kuidas niisugused kivid siia soosse said?» küsis Leena nagu kaugelt ja väsinult kostva sõnaga.

«Ma tean seda lugu,» ütles Ants.

«Kas Arude taat jutustas?»

«Nad mõlemad. See oli siis, kui ma selle suure vihmaga esimest korda siia öömajale jäin.»

Leena vaikis ainult silmapilguks.

«Aga seda sa ikka ei teadnud, et see siin mu kodu oligi?»

«Arvasin. Üsna kindlasti arvasin.»

«Kas sind siis ei kohutanud . . . et minul oli niisugune isa?»

«Mis tema sinust teadis . . . Aga mina tean, kes sa oled.»

Need olid kergendustunde paar rahulikku pisarat, mida Leena lapse kohale kummardades Antsu eest asjata varjata püüdis. Siis korraga ta lükkas käeseljaga üle silmade, vaatas mitte enam nii aralt mehele otsa ja ütles:

«Ole sa tänatud, Ants. Võid arvata, et minul siin täna kerge ei olnud.»

«Sa ei tohi neist varemetest endale kivi südamele võtta.»

«Ei ma võta. Maha veeretan, mis oli. Ja niipalju olen tänasest targem, et kui inimesel on pimedus südames ja soo ümberringi, siis ei olegi tal tarvis suurt krunti ja rammusat karja, et kiskjaks kasvada . . .»

Varsti nad tõusid, et jälle oma töö juurde minna.

1955

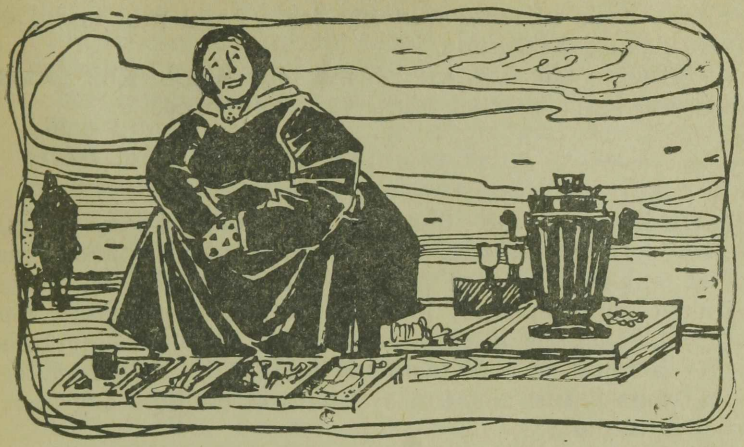

ÕNGED ÕPETUSEGA

Sellest on möödunud juba kaks aastat, kui ma puutusin kokku selle elava eksponaadiga mineviku vabaõhu-muuseumist. Täpsemalt öeldes sattusin ma Tallinna vanakraamiturule ja tegin seal väikese ostu ühelt eakalt naiselt. Ta istus seal oma kasina kaubaga, mida ta küllalt kalliks pidas, ja ülevoolava tarkusega, mida ta jagas heldelt ja hinnata.

Ma läksin tema juurde vabatahtlikult nagu iga teinegi ostja turul pöördub müüja poole, kelle kaup teda huvitab. Pärast tagasihoidlikku tehingut, mis toimus täiesti vastastikuse kasulikkuse alusel, läks tal küll korda mind mõneks minutiks veel kinni pidada, aga see oli nii vähe aega ja ma ei saa öelda, et ka lahkumise puhul minu kallal oleks omavoli tarvitatud.

Lugu on aga hoopis teisiti, kui see eit mulle nüüd hiljem ikka ja jälle meelde tuleb. Seda teeb ta täiesti ootamatult ja omavoliliselt. Mul ei ole kaugeltki sama

hõlbus teda niisama minema saata nagu mul endal oli tema juurest lahkuda.

Jutustan siis ära, kuidas ma teda nägin. Ehk taltsutab see tema agarust minu vaimusilma ees.

*

Oli kevadtalvine pühapäev, mis kalendri järgi kuulus veel veebruarikuusse, aga ilm oli rohkem märtsi oma. Kerge, pehmjas tuul puhus maa poolt. Pilvitu taevas tõotas päikesepaistet kuni õhtuni. Katuseräästail rippuv jää hakkas järjest nobedamini tilkuma. Varblased olid kohevil ja sädistasid nii üliagaralt nagu nad teevad seda ainult siis, kui arvavad, et on juba aeg kevadet kuulutada.

Lühike, asjalik käik viis mu hommikupoolikul Lasnamäe kanti. Asjad õiendatud, võttis mind päikesepaistelisel tänaval oma võimusesse see erutav rahutus, mis on nii tuttav maal kasvanud linnainimesele. Esimene selge kevadeaimus kutsub sind kaasa, aga sa ei taha leppida linnaäärse jalutuskäiguga. Kujutled tuttavaid nõlvu, kus orava hüpe kuuskedelt suuri, pehmeid lumetükke maha ajab ja õrn jääkirmes sätendab raagus kaskedel.

Ma otsustasin läbi minna sealt kesteab-mida-kõike pakkuvalt turult. Lootsin leida paar vaksa räätsaga rihma suusasideme parandamiseks. Suurem osa päevast oli alles ees. Kui ette võtta, võis veel küllalt kaugele jõuda, — hämarikuni linnatorne selja taga hoida ja alles siis tagasi tulema hakata, kui lumi suuskade all õhtusest kahutusest helisevalt rabisema hakkab.

Turul ei olnud raske pruugitud püksirihmade hulgast sobivat juppi leida. Ja omajagu huvitav oli vaadata, mida kõike oli siia kokku toodud ja mis nägu rahvas see oli, kes kogu sellele elu ülejääkide hulgale ostjaid ootas. Oli siin küll võtmeta lukke ja lukuta võtmeid. Ühe klaasiga prille ja üksikuid pliidirõngaid. Läbikeeratud korke, katkise klaasiga tormilaternaid ja kirevalt kirjatud seinalinikuid: Ole ustav surmani. Need, kes sagisid ostjatele määratud radasid mööda, olid tavalised tööinimesed, nad vaatasid ringi kesteab-

mis juhusliku vajaduse pärast või ka lihtsalt ajaviiteks. Müüjad olid aga nii või teisiti ühte nägu selle kaubaga, mida nad müüsid — muuks ei kõlba, siin ehk läheb.

Siis korraga juhtus aga niisugune lugu, et turg leidis kätte minu nõrga koha. Ma nägin mahalaotatud kotiriidel muu tühja-tähja hulgas karpi õngekonksude ja muude õngesportlast huvitavate asjadega. Kohe kükitasin ma selle kauba juures maha ja hakkasin ükshaaval vaatama teravaid, erikujulisi konkse, mis ilmselt olid kogutud pika aja jooksul ja tõsise asjatundmisega.

Miski muu ei oleks suutnud mu mõtet ja kujutlust nii kaugele suurde kevadesse haarata. Õngekonksude nägemine tõi silme ette varakevadised koidikud, kus vaikne, alles hiljuti jääkattest vabanenud jõehaud punetab hallast helkivate kallaste vahel ja vana kaval säinas otsib sügaval põhjas suhkruvees hautatud hernest.

Seal oli hoolsa meistri käega tehtud, hanesulega varustatud ja õlivärviga kaetud korke. Seal oli head, peent, aga tõesti tugevat jõhvi, millega suur ahven lati looka tõmbab ja siis vihinal lõikab vett nagu terava noaga. Seal oli mitmesuguseid lülisid ja sitkeid sidemeid, mis hakkavad õngemehe südamesse kinni nagu havi hambad helkivasse lanti.

«Võtke ära, kui kala tahate, need on head riistad. Annan odavalt.»

Mul ei olnud mahti püsivamalt vaadata seda eite, kes nende asjade müüjana endast nüüd märku andis. Ainult korraks talle pilku heites nägin, et tema nägu ja tegu ei olnud mingiks erandiks teiste siinsete kaubitsejate hulgas. Ta oli juba üsna vanaemalikus eas, aga näis, et ta alles hiljuti või ehk ainult ajutiselt oli oma edevuse lohakile jätnud. Poolte sõrmedega kinnastest paistsid küüned, mis kaetud vähemalt veerandile kulunud lakikorraga. Kulmud olid tal kitsaks kärbitud, aga kumerate kaarte ääri mööda kasvas märgatav karvaädal nagu ajamata habe. Juustest, mis paistsid kukla taha sõlmitud salli alt, oli näha, et nende halliksminemist oli blondeerimisega segatud ja siis veel mingi punakaspruuni värviga värskendada püütud. Nii ta

seal istus oma kummulikeeratud kärul, peotäis heinu jalgade all ja liikvalõhn jutukas suus.

«Võtke, ma ütlen. Võtke kõik, või valige välja, mis teil vaja on. Jumala ausõna, et need asjad ei ole mul kustki võõra koli seast ülesaetud. See kõik on mu oma kadunud mehe viimane pärandus . . .»

Ja ta tõmbas kindaga üle silmaga, otsides sealt pisaraid.

«Ta suri mul juba kolme aasta eest, aga näe, nüüd alles leidsin selle kasti nende konksudega. Kustkohast? Kas oskate arvata? Ükski tark ei mõtleks seda välja. Need olid tal ahju alusmüüri sees, nagu raudkapis. Ausõna. Tulge küsige inimeste käest, kui te mind ei usu. Ma elan Karjalasu 12. Mul on seal oma maja, vana ja nii väike, et ära ei võeta. Roosi on mu nimi. Roosi Pirkop, kõik tunnevad. Ja või neid vähe oli, kes vaatamas käisid, kui pottsepp tuli mu lagunud ahjualust parandama ja tõmbas selle karbi sealt välja nagu rahapaja kloostrimüürist. Saab ehk vanainimene mõne kopika rohuraha. Muud, mis mehest jäi, ei ole mul enam midagi müüa. Kõik on läbi, saadud ja söödud. Ta oli mul uurmaaker. Tööriistad läksid paari päevaga. Kõik — vasarad ja viilid, harjad, orad ja see silm, mis nad endale pähe panevad, kui uuridele sisse vaatavad. Kõik läksid. Ega õiget hinda ei saanud, aga hädaga tuli ära anda . . .»

Kui mõtled oma mõtteid, loed head raamatut või valid heade õngekonksude hulgast paremaid, siis võib kõrvalise inimese jutt ainult segada.

«Andke aega,» ütlesin ma. «Laske ma valin endale, mis vaja.»

«Valige, kullake,» jätkas Roosi Pirkop. «Ega ma ei karda, et mõni kaotsi läheb. Ma näen küll, et te olete mõni ülem, olete kultuurainimene. Kas siis teiesugune hakkab varastama õngekonksu! Valige. Praegu on ju küll alles jää igal pool peal, ei saa veel sisse visata. Aga kui tahate kala, ma ütlen teile hea inimese poolest, võib proovida ka kasvõi praegu. Minu kadunud mees käis küll vahest ka jää pealt püüdmas. Käis ja sai kah. Ma võin õpetada: auk tuleb jäässe raiuda, muidu ei ole midagi peale hakata. Ja ussidega on

talvel muidugi suurem tegemine kui suvel. Külm ajab ussid kole sügavale maa sisse, ausõna. Aga vaadake surnuaialt, sealt võib ehk saada, kui hauda kaevatakse . . . Need on rubla tükk. Ei, mitte ussid, need konksud, mis te vaatate praegu. Ma mõtlesin nii hinda võtta, et üheharulised on üks, kaheharulised kaks ja kolmeharulised kolm rubla tükk. Nii las lähevad läbisegi, kuigi suuremad peaksid kallimad olema kui väiksemad, sest mida suurem konks, seda suurem kala tuleb. Ma võin õpetada . . .»

«Palun, ärge parem õpetage,» ütlesin ma silmi tõstmata. «Mina juhtun olema seda usku õngemees, kes peab lugu ainult sellest tarkusest, mis ise õpib.»

Vilksamisi vaadates märkasin, et ta veidi tusaseks tõmbus. Mind see ei seganud, võisin mõne silmapilgu, mis ta vakka oli, rahus kadunud kellassepa karbist võtta, mis mulle meeldis ja ükshaaval paberitükile laduda, et lesel lugu ja arve sassi ei läheks.

Tõesti, meistrikätt oli tunda kokkujoodetud undade juures. Et tal landid täiesti puudusid, võis arvata, et kadunu oli olnud sama maitsega haviküttnagu see, kes nüüd soris tema päranduse kallal. Kes oskab elava söödaga püüdmisest mõnu tunda, keda see juba lapsest saadik on põnevalt ahvatlenud, sellest ei saa kunagi plekiloopijat. Landiga püüdes püüad nagu käsikaudu, pimedas. Ei ole seda vaikset ootust, nagu siis, kui sa kettalt nööri järele andes vaatad, kuidas korgid parajas vooluses piki jõge järjest kaugemale libisevad, kuni järsku sulpsatades kaovad. Ja siis see tõmme, mis lati nii erutavalt võnkuma lööb! Võib juhtuda, et ta laseb lahti ja haarab uuesti. Aga alati ta on havi, tormakas jõehunt. Elava söödaga püüdes ei peta sind kunagi mõni vettinud känd või kõrkjajuur, kuhu lant võib kinni jääda ja ainult tühja tüli teha.

«Riistad te saate head küll,» jätkas Roosi Pirkop korraks kuivalt köhatades. «Riistad saate minu käest nii head, et paremaid ei ole ilmas olemaski. Aga nagu ma aru sain, et tahate alles proovima ja õppima hakata seda asja, siis ärge pange pahaks, kui ma tähendan, et õpetust ei tule mitte ära põlata. Kui tähetargad on kalendri kord juba valmis teinud, siis ei ole meil tar-

vis enam päevade ja kuude nimesid välja mõtelda. Sellepärast ärge pange pahaks, kui ma teile hea inimese poolest ütlen, et neid kolmeharulisi võtke rohkem. Mis nende väikestega ikka ära ei saa — üks silk ja särg, luupuru, ei tasu ajaraiskugi. Aga niisuguste kolmeharulistega lähed ükskõik mis jõe või järve äärde ja tõstad tursad kui halud pinusse. Päeva püüad ja nädala sööd. Ja teine punkt on see, et suurel kalal on jäle jõud. Pane kuitahes jäme nöör taha, ikka mõni puudane tõmbab puruks ja jälle uut konksu vaja. Neid läheb palju, kui hakkate kala saama . . .»

Ma ei kiirustanud. Kui kellassepp Pirkop oli suutnud selle naisega surmani ühe katuse all elada, kas siis mina ei võinud nii palju vastu pidada, et oma valikut mitte pooleli jätta. Roosi Pirkop kõneles, mina aga valisin konkse ja korke ning mõtlesin tema kadunud mehele. Ma kujutlesin teda väheldast kasvu, veidi kühmaka mehena, kellel olid terased silmad kõrgete kulmupuhmaste all ja niisugused käed, millest tunned meistrimehe ära ka siis, kui ta ei tee midagi erilist, vaid kasvõi võtab ainult paberossi ja tõmbab tikust tuld.

«Kuidas oli teie mehe nimi?» küsisin ma endalegi veidi ootamatult.

«Peeter . . . Peeter . . .» ütles ta nagu kutsudes kadunut rahva hulgast. Tal näis väga hea meel olevat, et ma temalt midagi küsisin, ja ta muutus veelgi jutukamaks, seletades agaralt, kui kaua nad olid elanud koos — üle kolmekümne aasta —, et lapsi neil ei olevat olnud, aga muidu keskelt läbi rahuldav läbisaamine.

« . . . Aga ta oli mul nii vaikse loomuga, et hinge tahtis sees ära väsitada. Kõnele mis sa kõneled, sõnakestki vastu ei kuule. Vahest läks süda nii kangesti kibedaks, et küsin ta käest: mis sa mul õige oled — mees või mätas? Ja tema: tõstab korraks silmad, ajab vurrud turri, köhatab tasakesi ja siis ütleb et — kui lahtine kell käes, ei olevat hea sinna peale kõnelda, sest see ajavat rattad roostesse . . .»

Nõndaks, Peeter Pirkop. Ma sain temast väga hästi aru. Ma mõistsin missugust rahuldust võis talle pak-

kuda töö, kui kärmas ta võis olla avama uut kella, kui üks oli parandatud ja kokku pandud — et aga alati oleksid ees lahtised rattad, mis roostet kardavad. Ja sama hästi ma mõistsin tema tõsist rõõmu, kui ta laupäeva õhtu eel, ritvade kimp käes ja paun pihal, enda tasakesi uksest välja poetas, et minna ja alles esmaspäeva hommikul tagasi tulla. Järvi ja jõgesid on mitmel pool, ma ei tea, missugusele rongile ta kunagi ruttas. Aga et ta alati seda tegi kerge ja rõõmsa südamega, selles ei saa olla kahtluse varjugi.

«... Need konksud, jah... minu kadunud Peetri konksud,» jätkas lesk Roosi nagu midagi kauget meelde tuletades. «Mis ma sellestki salgan, et nende teravad kidad on ka minu südant kiskunud. Aastate viisi ei saanud mu hing rahu, sest kohe mitte ma ei uskunud, et inimene külma kala pärast päevad ja ööd otsa kuskil jõe või järve ääres vedeleb. Mõte käis nagu luupainaja peale, et küllap tal ikka on mõnes külas omad sohiarmu asjad ajada. Mitte ei saanud rahu. Kui ma ütlesin, et tahan kaasa tulla, et muidu tal üksi igav püüda, siis ta silmad naeratasid mulle vastu nagu rumalale lapsele. Ärgu ma kena olgu, kalal käies ei olevat tal ilmaski igav. Mis ma võisin muud mõtelda kui ainult hirmsat südamevalu tunda. Naisterahva õrnal hingel ei saa olla hullemat piina, kui see, kui sa usud, et su mees käib kellegi teise juures ja sa ei tea, kes see riivatu on, ja sa ei saa isegi ütelda, mis sa temast arvad. Mis elu sa niisuguse mehega elad, kellest sa ei tea, mis elu ta ise elab! Rääkimine ajab tal kellavärgid roostesse, aga niikui ta uuri peost paneb, kohe õnged võtab ja läheb. Igavuse kannatad veel kuidagi ära, aga mis sa teed selle hingepiinaga... Aastate viisi ma uurisin ja luurasin teda nagu narr, aga kõige vähematki jälge ei saanud kätte. Kord, kui süda jälle kuidagi rahu ei saanud, lasksin peale passida, kuhu ta pileti võttis ja sõitsin öösise rongiga järele. Silmad häbi ja nuttu täis, tagusin võõraste akende taga ja pärisin sealtkandi jõgesid ja kalakohti. Viimaks suure rändamise peale leidsingi ta üles. Aga ei armukest ega kedagi, Peeter ihuüksi, liguneb nagu vana saarmas jõe ääres ja muudkui vahib oma korginuppe. Huupi ma teda, kadunukest, kahtlus-

tasin, asjata. Iseäranis viimase otsa peal jäi mul süda rahule, sest vanamees ei jätnud kalalkäimist sugugi vähemaks ka niisuguses eas, kui mul külanaiste pärast ei olnud enam ühtegi kahtlust ega kadedust. Kerge südamega matsin ta maha.»

«Aga miks te mulle, võõrale inimesele, seda kõike nii põhjalikult seletate?» küsisin ma talle juba terasemalt otsa vaadates.

«Heldus! Kas teil endal siis naist ei olegi?» vastas ta küsimusega küsimusele.

«On küll,» olin ma talle õiglane.

«Ja te veel küsite, miks ma teile seda seletan! Mul on hea süda ja sellepärast tahan inimesi õpetada. Sest vaadake, kui teie nüüd, ütleme, ostate need konksud ja hakkate õngel käima, kas siis on tarvis seda pahandust, et teie naise hinges algab seesama trall, mis omal ajal minul tahtis meele peast ära võtta. Niisugust südamevalu ei kaalu ükski kala üles, tooge kuitahes suuri. Ja sellepärast ma ütlengi, et kui õngitsema õpite, harjutage ka naine kaasas käima. Siis on temal kergem ja teil endalgi parem, ei ole nii igav, kui keegi ajab juttu ja aitab aega viita. Ja kalal ka parem, las naine rapib. Suvel soojaga on see iseäranis tähtis, et kohe eluvärskelt soomus maha, sisikond välja võtta ja natuke soola peale riputada. Muidu soe ilm võtab neil kotis varsti luud lahti ja kõhud pehmeks . . .»

Olin oma valikuga lõpule jõudnud. Mul oli jäänud ainult veel tasuda oma ostu eest. Kui olime kauba üle lugenud, ulatasin talle viiekümnelise. Tal näis nagu kahju olevat, et ma juba minema hakkan. Hoides rahatähte pandina peos, ei kiirustanud ta sugugi ülejäägi tagasiandmisega ja kasutas seejuures erilise agarusega neid viimseid silmapilke, kus tal oli, kellega kõnelda.

«Ma ütlen teile hea inimese poolest, oodake, kuni kevad jõuab. Talvel ei maksa. Ma arvan, et selle jää peal kükitamisega minu vanamees enda ära tappiski. Ja ka kevadel ei maksa liiga vara peale hakata. Vara on vesi suur ja külm, jalg vääratab korraks ja kus seal see päästja, keda appi hüüda — põhjas ja muud midagi, ei leita sedagi, mis matta. Aga vaadake, kui juba heinale hakatakse, siis on ka jõe ääres inimesi, ei ole

nii igav, ja abi lähedal, ei upu nii hõlpsasti. Ja kohe te ei saagi ju minna, enne vaja konksudele paelad taha panna ja siis kepid vaadata ja otsa siduda. Nende asjadega on tegemist küll, ma tean, olen näinud seda nokitsemist. Usse võite saada minu aiast, tulge, Karjalasu 12, ma näitan, kust Peeter neid ikka kaevas. Ilma ussita, peab ütlema, ei maksa minnagi. Uss olgu otsas igal konksul, kui tühjalt tolgutad, ei saa suurt ega väikest... sest vaata, ega kala sellepärast õnge ei hakka, et sina süüa tahad. Ta hakkab sellepärast, et ta ise tahab. Tema tahab, aga sina saad, selles see nali seisabki.»

*

Paljude päevade jooksul, mis on möödunud minu kokkupuutumisest Roosi Pirkopiga, ei ole ma suutnud teda unustada. Kui jõudis kevad, ei kartnud ma uppumist külmas vees, vaid läksin ja sain temalt ostetud konksudega mitu toredat säinast. Ja hiljemgi, kuni sügisese jääkirmeni kallaste ääres, ma ei võinud saagi üle nuriseda. Asjatu oli olnud mu kartus, et minu rahulikud puhketunnid kalavetel võivad segatud saada, kui selle naise nägu mulle seal meelde tuleb ja tema suuvärk kõrvus õpetusi jagama hakkab. Seda ei ole juhtunud.

Aga mõnelgi muul juhul olen pidanud endale tunnistama, et Roosi Pirkop mul ikkagi veel visalt meeles püsib. Tihti on nii, et ma ei mõtlegi õngedest ega kalavetest, vaid kuulan sõnavõtte luule, muusika või teatrikunsti kohta, ja korraga on mul tema väsimatud sõnad nii selgesti kõrvus — ta jätkab oma õpetlikku juttu samalt järjelt, kus see meil turul pooleli jäi.

Ja mõnikord on tema kuju mu silma ette kerkinud, kui nägin-kuulsin, kuidas kantseleidest kohalesõitnud asjamehed meie kolhoosides külvi või lõikuse ajal agrotehnilisi ja organisatsioonilisi juhtnööre andsid...

Arvan, et kadunud kellasepa lesel oleks juba aeg jätta oma vahelesegamised ühiskondliku tähtsusega selgitustöösse.

1956

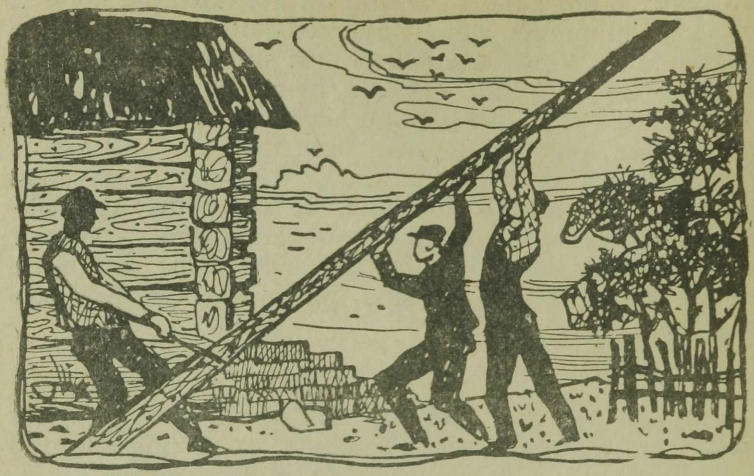

TUULEJAHVATAJA

Aastate poolest oli Johannes Ukareet juba üle kolmekümne, aga ta ei olnud veel leidnud oma kohta elus. Ta oli oma iseloomu tõttu meheks saamisega hiljaks jäänud. Heatahtlikumad arvustajad ütlesid, et nagu mõni puu hakkab vilja kandma hoopis hiljem kui teine, samuti on ka inimesed sordi järgi. Mõned aga lõid Ukareeda puhul lihtsalt käega — ei olevat sealt enam loota midagi, on ja jääbki Uka-Jukuks, nagu teda üldiselt hüüti.

Ukareeda mahajäämine oma aastatest tuli nähtavasti sellest, et teod ei suutnud tal plaanidega sammu pidada. Ta oli kõike muud kui vähenõudlik. Tihti võis temalt kuulda, et kui inimene hakkab oma kodu soetama, on pehme mööbel ja hea raadio esimesed tarvilikud asjad. Väga paljude näidete varal võis ta selgeks teha, kui mitmevõrra mugavam liiklemisvahend on auto, võrreldes hobusega, keda tuleb sööta ja joota ka siis,

kui sul teda üldse tarvis ei ole. Ta oli lugenud ja kuulnud mõnestki kaugemast reisist ja väitis vaimustatult, et Eesti loodus võib inimesele meelepärast olla ainult siis, kui kord aastas on nähtud Krimmi ja Kaukaasia vägevat toredust.

Aga enda vastu ei olnud Ukareet kaugeltki sama nõudlik kui elu vastu ja sellepärast olid ta tööd ning tegemised nagu kehvad raasukesed tema kujutluste ja soovide rikkalikult pidulaualt. Kõige lähemal tundis ta end oma unistuste täideminekule siis, kui tal oli taskus värske ajaleht võidulaenu järjekordsete loosinumbritega. Aga paraku pidi ärevus, millega ta oma väheseid obligatsioone kontrollis, alati nukraks pettumuseks kohmetama. Ei olnud veel... Ja kui kord oligi — Ukareet võitis tõesti kord sajalisega kakssada —, siis ei olnud ta rõõmsam kui hoopis ilma jäädes. «Minu õnn on ära narritud,» ütles ta rõhutatud nukrusega. «Kes teab, kas päris võit nüüd nii pea enam tulebki...»

Ukareet oli endiste aegade vallakirjutaja poeg ja ka ise püüdis ta oma tööjärge umbkaudu samal joonel hoida. Ta oli olnud külanõukogu sekretär, siis rahvamaja, siis raamatukogu juhataja... Igal pool oli aga tööd tunduvalt rohkem kui tegijale meeldis, ent palka märksa vähem. Ja igas ametis leidis Ukareet, et antud ülesanded ei ole väärt tema võimeid. Nihkudes ühelt töökohalt teisele, ilma et tõusu oleks märgata olnud, sai temast kindla kuupalga põhimõtteline vastane. Mis see on — ela nagu veis täpselt väljakaalutud ratsiooni peal! Keegi ei tasu sulle vaimustuse ja suurepäraste plaanide eest. Ukareet pani enda uskuma, et õigeks saab pidada ainult niisugust kohta, kus inimese energia tõstab töötasu sama täpselt nagu temperatuur elavhõbedat. Ja niisugust elujärge ta nüüd otsis juba pikemat aega.

Üldiselt oli Ukareet üsna jutukas mees, aga neist uutest põhimõtetest oma elukorralduse alal ta ei armastanud kõnelda. Kunagi oli ta juhtunud sellest mõne sõna lausuma, ja kohe olid inimesed teda õpetama hakanud, et kusagil ei ole see seadus kindlam kui kolhoosipõldudel: kuidas töö, nõnda palk. Aga ei... seda mitte! Ukareet teadis väga hästi, et need riistad, mil-

lega põldu haritakse, võtavad inimese kätest liiga kõvasti kinni. See ei olnud võimalik... Teda oli mujale tarvis — vastavalt kalduvustele ja huvidele.

Oma elu korraldamise kõrval oli Ukareet sageli agar algataja ning eestvõtja ka ühiskondlikus tegevuses. Oli aeg, kus ta unistas kuulsuse vallutamisest ruudulisel laual. Tähti ja numbreid pomisedes tõstis ta kümmekond suurmeistrite partiid läbi, õppis mõned esimesed ja viimased käigud isegi pähe ning organiseeris siis Pihlaküla esimesed esivõistlused males. Olles küll, nagu öeldakse, asja hing, ei pidanud ta ise siiski lõpuni vastu, vaid loobus kohe, kui kohalikud koolipoisid kolmes esimeses partiis olid tema kuninga halastamatult maha murdnud.

Siis tuli orkester. Kuhu see kõlbab, et pidudel ja pärast kino noored inimesed tantsivad lihtsalt lõõtsa järgi? Kui Ukareet ise oli rahvamaja juhatajaks, siis ta selle peale ei tulnud, aga nüüd, paar aastat hiljem, tõstis ta selle küsimuse teravalt üles. Ja mitte ainult seda. Ta organiseeris kokku kõik ümbruskonna mehed, kel oli mingi pill ja kes oskasid mängida. Lisaks lõõtsale kogunesid kaks viiulit, kitarr, klarnet ja basspasun. Ise ta võttis käsile trummi ja muud sinna juurde kuuluvad löökriistad, mis juba vanast ajast vedelesid rahvamaja pööningul. Harjutused käisid hea eduga ja mõne kuu pärast võis orkester esineda. Siin aga tuligi asjale mõra sisse. Kui rahvamaja juhataja küsis, kuidas orkestrit nimetada, sai ta ansambli organisaatorilt must valgel täpse teksti: «Vaheaegadel ja tantsuks mängib John Ukareet ja tema orkester.» Teised mehed aga, kui ka nende arvamist päriti, leidsid, et niisugune silt on täiesti sobimatu. «Kas me, kuramuse pihta, Uka-Juku orjad oleme?» küsis meier, basspasun kaelas. «Meil mängib metsavaht esimest viiulit, aga mitte trummilööja!» ägestus sovhoosi puusepp, kes puhus klarnetit. Ukareeda juuresolekuta võeti vastu uus otsus, mis ka varsti kuulutustele ilmus: «Pidul mängivad Pihlaküla pillimehed.»

Aga võib olla, et selle väikese vimma tõttu ei läinudki neil esimene avalik esinemine nii ladusalt kui loodeti. Ukareet kehitas tujutult õlgu ja ütles: «Kui

seitse meest mängivad, kas siis mina saan üksinda takti pidada?» Ja ta jättis Pihlaküla pillimehed maha, et seda suuremat tähelepanu pühendada oma isiklikule elule.

Tema kõrv oli aja jooksul kinni püüdnud mõnedki sõnad, mis ei läinud meelest, vaid pirisesid ümber pea nagu tigedad sääsed. — «Uka-Juku on Uka-Juku. Kui tema midagi tegema hakkab, on nurgatagused naeru täis... See jääbki meheks saamata...» Niisugused ütlemised tegid meele väga kibedaks. Aga ühtlasi andsid need ka mingit jonnakat jõudu. — «Ma neile veel näitan...»

Sügisene seenemets oli saagirikas, kala võttis veel õnge. Ukareedale hakkas meeldima üksinda metsas uidata ja elu üle järele mõtelda. Ta tundis, et see on tema elus tõsine samm edasi, kui ta nüüd endamisi nii tähtsaid plaane peab. Ja pealegi ta hakkas neid täide viima.

Kõige uue alguseks Ukareeda elus oli see, et ta hakkas jälle ametisse, misjuures ta jäi ustavaks oma eitavale seisukohale kindla kuupalga suhtes. Linnas toimunud läbirääkimiste alusel sõlmiti kokkulepe, mille põhjal Ukareedast sai Loomtoorsaaduste Varumise Rajoonikontori piirkonna agent. Uus amet nõudis temalt, et lamba- ja kitsenahad ei kõlguks asjata pööningutel, et kusagil ei vedeleks hobuste saba- ja lakajõhvi ega seaharjaseid. Tasu, peamiselt protsentide alusel, tõotas agendile jõukust ja head elu, kui plaan oma piirkonnas täita ja tublisti ületada.

Esimestel tegevuskuudel see ei olnudki võimatu. Ukareet armastas liikuda, ta oli ladusa jutuga ja igal alal heade nõuannetega külaline, kellele püüti vastu tulla. Kust leidus nööritäis nahku selga võtta, sealt juhatati ta järgmisse peresse, kus pidi olema üht või teist, mida Ukareeda plaan nõudis. Aga hiljem, eriti kui algasid kevadised põllutööd, muutus asi märksa täbaramaks. Preemiaprotsentide arvestamine kippus hoopis ununema. Kibeduse ja kadedusega vaatas Ukareet lambaid, kes kõndisid karjamaal, nahad alles seljas, samuti hobuseid, kes peletasid parme sabadega, mille varumine tuli paratamatult sügiseni edasi lükata.

Järgmiseks Uka-Juku meheteoks oli see, et ta hakkas, nagu küla ütles, enam-vähem naisemeheks. See sündis tema uue ameti esimestel edukatel nädalatel. Juba pikemat aega tundis Ukareet Minna Vilbardit, üheksa-aastase pojaga leske, kes hea hoolega töötas kolhoosi linnufarmis ja kellel oli väike mugav maja. Kord noore lumega, aga juba üsna kõva külmaga oli Ukareet siin ringis nahkade jahil ja kandis oma saagi Minna juurde kokku, et siis kogu kraam mõne juhusliku autoga linna toimetada. Õhtu tuli kätte, sobivat küüdimeest ei sattunud. Ilm läks aga sellest ööst õige kurjaks, hakkas kõvasti sadama ja tuiskama, ajas teed umbe. Ukareet jäi mitmeks päevaks Minna juurde oma vara valvama, ja kui ta viimaks leidis transpordi, olid nad oma asjaga sealmaal, et enne, kui ta nahkadega linna sõitis, tõi oma diivani, raadio ja muud kompsud Minna majja. Kui väike Peeter, Minna poeg, laupäeval koolist koju tuli, ütles ema, et onu Johannes jääb talle nüüd isa asemele. «Aga see on ju Uka-Juku . . .» sosistas poiss emale kõrva. Minna põsed lõid punetama. Ta heitis pojale hukkamõistva ja hoiatava pilgu. Ukareet küll ei kuulnud, aga mõnevõrra ta siiski aimas väikese Peetri sosistuse sisu. Ta aimas selles midagi samataolist, nagu talle varem aja jooksul oli külast kõrva hakanud: ei Ukareedast ole meest ega midagi . . . Ka siin! . . . Ta oli arvanud, et leiab Minna majas kindla varjupaiga kurjade ja kadedate keelte eest, inimeste õeluse eest, kes ei saa sellest aru, kui kellelgi on kõrgem lend hinges. Kuid kahjuks ei olnud ka siin seda varjupaika. Mitte ainult väike Peeter, vaid ka Minna enda sõnad ja pilgud näisid temalt nõudvat ning ootavat midagi muud kui ta oli. Aga Ukareet jäi endale kindlaks. Ta ei mõtelnudki sõnnikut vedama hakata ja külarahva halli karja hulka ära kaduda.

Elu nõudis Ukareedalt visa võitlust oma mehenime väärikuse eest. Muuseas kasvatas ta endale nüüd vurrud. Aga kuna need hakkasid kuju võtma nimelt kevadel, kui nahkade ja hobusesabade kokkuostmised ja ühes sellega preemiad tal käest hoopis ära kahanesid, siis ei olnud tema välimuse mehisemaks muutumisel Minna silmis suuremat kaalu. Minna võis Ukareedale

endise rahuga ütelda, et tal oleks nüüd palju mõistlikum kolhoosis tööl käia kui jalgrattaga mööda külavahesid nühkida, ei asja ees ega teist taga.

«Ah mine... jäta juba...»

Järjest sagedamini tuli Ukareedal tarvitada neid harjunud sõnu, mille toonis kõlas nii pahurust kui ka nukrust, et naine sellest aru ei saa, kuidas elu on t e m a võlglane, hoopiski mitte vastupidi.

Aga ta ei tahtnud, et tal tekiks tõsisemaid lahkkõlasid Minna majas, kus oli hea ja rahulik elamine ka siis, kui ta ise midagi ei teeninud. Nende kooselu oli seaduslikuks abieluks vormistamata; nad lihtsalt «elasid ühte», nagu maainimesed ütlevad. Algul nõudis Minna küll üsna otsekoheselt, et tuleks ära registreerida, elu kombesse panna. Aga siis seisis Ukareet sellele vastu. Tal olid külanõukogus sellest saadik, kui ta oli seal sekretäriks olnud, mõnevõrra vimmased vahekorrad, ja leides, et tal on ebamugav minna sinna peigmeest mängima, puistas ta naise üle sõnarohkete seletustega vabaabielust kui kõige kõrgemast perekondliku elu vormist, mis põhjeneb vabadusel ja armastusel, aga mitte mõne kantseleiroti varesejalgadel.

Kuid nüüd, kus Ukareedal olid taskud jälle tühjad ja Minna soovitas tal kolhoositööst osa võtta, arvas mees õige aja olevat külanõukogus siiski ära käia. Ta tegi pikema sissejuhatuseta vastava ettepaneku. Minna aga, sellest hoolimata, et tema perelisa-ootus ei olnud enam mingi saladus, ütles külmalt ära:

«Kui on senini niisama läbi saadud, eks siis vaatame veel...»

Põhjendused, mis Minna keeldumisele järgnesid, olid küllalt karmid selleks, et mees pidi varsti tagasi tõmbuma:

«Ah mine... jäta juba...»

Ukareet ise läks aga jällegi oma varumiserännakutele. Hea seegi, et see amet andis talle õiguse oma tahtmist mööda hulkuda ja rännata. Väike Peeter aitas Minnal kolhoosi kanu talitada, Ukareet käis aga järjest kaugemates metsaperedes, kuhu talvel suure lumega ei olnud kerge juurde pääseda. Harva, aga vahel ikkagi sai ta mõne unustusse jäänud, poolkoitanud lambanaha

või kämblatäie jõhvi. Aga seda ta ei unustanud, et oli viimane aeg teha tõsist, midagi suurt, midagi niisugust, mida ei ole tarvis sõnadega püsti hoida, vaid mis seisab ise ja sunnib kõiki ütlema: mehe tegu . . . seda ei oleks temast uskunudki . . .

Selle hoolega otsitud ja kaua kavatsetud suure teo kuulutas Ukareet välja ühel sajusel septembriõhtul. Minna saatis ta poodi petrooleumi tooma. Tuli sõna kuulata, tuli naise käest paras raha taskusse pista, kardnõu käe otsa võtta ja minna. Ja kui ta tunni poolteise pärast, kui oli juba täiesti pime, tagasi jõudis, siis see sündiski. Ukareet pani raske nõu köögipõrandale maha ja ütles:

«Jääb siin majas viimaseks korraks see õlitoomine . . .»

«Mis jutt see siis jälle on?» küsis Minna lampi lahti keerates, et sinna õli valada.

«See on tõsine jutt. Elektri panen sisse.»

Ukareet uuris teraselt oma sõnade mõju, mis olid öeldud tähtsa rõhuga ja mitte ilma seesmise erutuseta. Aga Minna jäi üsna ükskõikseks. Ei mingit rõõmu ega üllatust, ainult vaevaltmärgatav naeratus suunurkades.

«Kas sind see asi ei huvitagi?» küsis mees veidi aja pärast pettunult.

«Minu huvi aitab siin vähe,» ütles Minna jahedalt, «ja sinu oma veel vähem. Esimees rääkis alles mõne päeva eest, et meie kolhoos on voolust veel kaugel . . . Tulevaks sügiseks ehk saab selgema valguse külla, varem mitte. Ja kui sina arvad, et me niikaua peame selle õliga läbi saama, siis tuleb küll kohe tuli ära puhuda ja pimedas istuma hakata . . .»

Ukareedale lõi selge rõõm näkku, kui ta taipas, et naine oli temast valesti aru saanud. Ta pani kämbla Minna õlale ja kange naer kiskus tal pea kuklasse. Nii väga oli tal hea meel, et tema tähtsa otsuse õige mõju oli alles ees.

«Rumal oled, naisuke!» ütles ta. «Sa ei saa aru . . . Muidugi, kui ma ootaksin kolhoosi elektrit, tuleks veel vaadiga õli vedada. Aga ei . . . mitte seda . . . Mina ise! Mina ise panen elektri sisse. Oma jõujaama ehitan. Meie valgus, Minnakene, tuleb tuulest . . .»

«Tuulest? . . .»

Ukareet sai isegi aru, et ta oli ebasobival sõnal peatuma jäänud. Seda ägedama hooga hakkas ta nüüd oma kavatsust ligemalt seletama. Ta tõi kolm majapidamist kaugemaist küladest näiteks, kus lihtsad tiivad tiirlevad majade kohal ja aknad aina säravad. Tuulest tuleb valgus, nimelt tuulest. Ta olevat seda oma silmaga näinud, ta olevat juba ammu seda plaani pidanud. Ja nüüd . . . Minna vaadaku — nüüd olevat ta kaupmehe käest laenuks saanud vana targa raamatu «Ettevõtlik asjaarmastaja elektri alal ehk uus valgus igasse majja.» Nüüd ei ole enam muud kui materjalid kokku ja käed külge!

«Kas sa tõesti sellega toime tuled?» küsis Minna kahtlust varjamata.

Ei olevat midagi lihtsamat siin ilmas . . . Aga ärgu Minna ainult arvaku, et mida suurem tuul, seda valgem tuba, ja kui tuleb vaikne ilm, siis torka jälle tattninadele tuli tahti. Ei. Vool muudetakse alaliseks! Olgu väljas või nii vaikne, et suitski ei liigu, Minna muudkui vajutagu nuppe. Valgus — see on enesest mõista. Aga elektriga võib isegi kohvi keeta. Ja veel mõndagi muud . . . Kas maailmas on vähe majasid maha põlenud sellepärast, et naised triikimiseks süsi tagavaraks kogusid? Aga kui on elekter majas — pista ainult otsad seina ja ühe minutiga on raud tuline nii et särtsub . . . Ja ei juhtu eluilmaski, et raadio jääb äkki tummaks — aku tühi. Oma pill mängib voolu peal, aga teistele, kellel ei ole elektrit sees, miks mitte, neile võib laadida. Kümme rubla korra pealt ei ole palju võtta. Ahah! Tuul puhub, tiivad käivad ja raha tuleb . . .

Minna eksis, kui ta arvas, et Ukareedal see hoog varsti üle läheb. Vastupidi — mehe tragidus aina kasvas nii sõnas kui teos. Iga kord, kui ta koju tuli, tõi ta kaasa mitmesugust materjali oma ehituse jaoks. Kõik nurgad kogunesid täis plekitükke ja traadikimpe, raudklambreid ja teraskruvisid, lauatükke ja laenatud tööriistu. Ja kui Ukareet selle kõige juures märkas vähematki umbusu avaldust naise näos, siis sedamaid läks tal jutt jälle hoogu, et maalida lepituseks pilte nende valguserikkast tulevikust.

«Ära arva, Minnakene, et ma kade olen, et ma kolhoosile keelan seda mõnda kilovatti, mis kulub kanala valgustamiseks. Või miks, õieti ütelda, kolhoosile — ka see läheb ju sinule. Sina seal talitad, sina oled seal perenaine. Ja mõtle, kuidas sul töö on mugavam, kui pole tarvis laternat käe otsas kõlgutada, vaid kogu ruum särab kui pühade kirik... Elekter, võid kindel olla, tõstab kanade toodangu varsti mitmekordseks. Eriti sügisel ja talvel, kõige pimedama ajaga. Ja selle juures ei ole sul endal õieti mingit vaeva. Lambid, ütleme, ripuvad kanalas, aga nupu panen ma sulle voodijalutsisse. Kell neli, viis — juhtub, et sa ärkad. Ja sul ei tarvitse tõustagi, sirutad ainult jala teki alt välja, vajutad korraks varbaga ja — kikerikii! Kõik sinu kakskümmend kukke korraga laulavad, kõik sinu kakssada kana lendavad korraga vurinal õrtelt alla ja... nokalagin künade kallal! Aga eks nokast ju kana munebki...»

Pool nõutäit oli viimati toodud lambiõlist järel, kui Minnal sai aeg täis, et ta pidi kanad oma ajutise asetäitja hooleks jätma ja linna sõitma... Ukareet, kui ta naist saatmas käis, tõi koju kaksteist elektripirni, et neid jätkuks oma majapidamise valgustamiseks ning jääks üle ka kanala jaoks. Ja ta otse põles tegutsemistahtest. Millal veel, kui mitte nüüd!

Ukareet käis kolhoosi juhatuses. Esimees ei keelanud seda ühte kuuske, mida Minna mees nii väga palus oma jõujaama mastiks ja mille eest ta pealegi lubas nädala või paari pärast ka kolhoosi kanalat valgustama hakata.

«Eks sa proovi, kui arvad, et asja saab...»

Samal päeval läks Ukareet metsa kuuski vaatama. Viimaks valis ta ühe välja, mis oli küllalt pikk, et seal, kus ta pidi püsti pandama, paari sülla võrra hoonetest ja õunapuudest kõrgemale ulatada. See oli eriti tähtis, sest miski ei tohtinud kõveraks keerata tuult, mis tuleb Ukareeda jõujaama tiibadesse. See pidi puhuma vabalt ja kogu jõuga...

Talgutöö korras võeti puu maha ja veeti palk kohale. Paar pudelit viina ja paar pannitäit praetud mune tõstsid kokkukutsutud mehed parajasse tujusse, et mast püsti panna. Koht selleks oli Ukareedal ammu kindlaks

määratud. Nende maja lähedal oli üks kolhoosi aitadest, lihtne taluait, uuevõitu hoone, kus tavaliselt hoiti kolhoosi seemnevilja. Sinna, vastu aida otsa pidi Ukareeda jõujaama mast end toetama.

Külmanud maasse kaevati paras auk. Palgile latva kinnitatud köie otsad visati kahele mehele, kes aida katusel seistes pidid neidpidi tõmbama. Teised upitasid masti maast üles — esiti kätega, siis õlgadel, siis teivaste otsas. Kostis üldine ähkimine ja Ukareeda enda vägev kamandus: «Üks... kaks...», millele siis kogu abivägi koos otsa kisendas: «Korraga!»

Palk oli juba pooleldi püsti, kui sidejaoskonna juhataja naine pooljoostes õue tuli ja juba eemalt hüüdis: «Seltsimees Ukareet... Seltsimees Ukareet...!» Aga teda ei pandud tähelegi.

«Üks... kaks...» hõikas peremees täiest kõrist ja tõsises vaimustuses.

«Seltsimees Ukareet... Minna laseb linnast kõlistada, et teile on tütar sündinud...»

«Ahah...» ähkis isa turjaga palgitüve surudes.

«Korraga!» kisasid kõik mehed ühest suust. Ja see oligi viimane ning otsustav pingutus. Raske hooga püsti tõustes lõi palgi keskosa aida sarikatepaari liitmed raginal puruks. Mehed, kes aidal seistes köitest tõmbasid, vajusid viimase pingutuse survega robinal kuni puusadeni katusest läbi. Tuul puistas purunenud laaste laiali, kui masti hakati vägevate raudklambritega seinapalkide külge kinni lööma.

«Kahju, et katus kannatada sai,» lausus üks vanemaid mehi, kes oli surunud pootshaagiga.

«Midagi... Eks ikka mõni laastuke langeb, kui suuri asju tehakse,» ütles Ukareet higist otsaesist pühkides. Tema südant soojendas suur ja sügav rõõm. Mast oli püsti. Ja pealegi — talle oli tütar sündinud.

Olid tugeva sügistuulega ilmad, aga tiibadega, mis pidid siin käima hakkama, oli asi keerukam. Ukareedal läks mitu head kuiva lauda juba kirve all raisku. Laast kiskus nagu kiuste sissepoole ja rikkus tiibade joone ära. Et mitte asjata aega raisata, otsustas Ukareet tiivad meistrilt tellida. Ise ta siis tegeles peamiselt generaatori hankimisega. See nõudis mitmeid käike ja pikki

jutte, seda enam, et kallis asi tuli osta võlgu. Viimaks see siiski õnnestus. Osa hinnast tuli kohe ära tasuda ja liikudestki ei saanud kõrvale põigelda. Aga siis oli tal lõpuks ka käes see kõige tähtsam — kogu ürituse süda ja hing, võimsus ja pinge, vatid ja voldid . . .

Ukareeda vaimustus aina kasvas iga saavutatud edusammuga. See aitas tal vähehaaval raha laenata, kui oli tarvis, ja samuti aitas see tal meistermehi endale nõusse ja appi saada. Minnale, kui ta koju tuleb, mõtles Ukareet, võis igasugu abimeestest üldse mitte kõnelda. Muidugi — milleks seda! Sest pidi ju elekter mitte ainult Minna maja aknad särama panema, vaid ka Ukareedale endale uut ja paremat valgust heitma. Peeter käis koolis, elas internaadis, nii et ka tema ei teadnud abilistest suurt midagi. Ja kõigele lisaks — selles ei võinud olla midagi ebaausat, sest kogu ehituse ülemjuhatajaks ja ainsaks asjatundjaks ei olnud ju keegi muu kui Ukareet ise.

Nii koitis varsti päev, kui Ukareet hakkas masti otsa minema. See oli raske, aga õnnelik tee. Paraja lahedusega sidus ta sedelgarihma oma puusade ja posti ümber. Tal oli kaelas vana kalakott, milles kolises mitukümmend ägli raudpulka, nende hulgas vanu raspleid, murdunud vikateid ja muud, mis kõlbas jalatoeks palgi sisse taguda. Kirves löögiriistaks käes, astus ta samm-sammult omatehtud raudredelit mööda üles, järjest uusi jalatugesid kord ühele, kord teisele poole palgi sisse tagudes. Seejuures mõtles Ukareet uhkena ja õnnelikuna, et esimest korda elus läheb ta omatehtud teed mööda . . . ja — kõrgemale kui kunagi varem . . .

See oli nagu nõidus, kui Ukareet tiivikut tasakaalustas. Ta seletas, et kui kärbes lendab ühele tiivale, peab see vaikses toas alla vajuma . . . Ainult niisugune täpsus võivat kindlustada tuulejõu täielikku ärakasutamist, et kolmesajavatiselt generaatorilt võtta, mis võtta annab . . .

«Viska köis!» Tükk tüki järel tõmbasid Ukareet ja sepa poeg jõujaama üles masti otsa ja monteerisid kokku. Generaator, tiivik, saba — kõik kinnitati kohale. Kuna see sündis pühapäevasel päeval, siis oli ka väike Peeter agaralt asja juures, kandes oma taskutes üles

polte ja mutreid, tange, kruvivõtmeid ja muid tööriistu. Talle oli see põnev, kuigi ta omas südames kahtles, kas onu Juhani tuuleveski tõesti peaks hakkama elektrit andma . . .

Aga Ukareet ise oli kindlalt õnnelik. Valmis! See rõõmus sõna käis tal kord ühe, kord teise osa kohta. Ja viimaks käis see kogu ettevõtte, kogu ehituse kohta: «Valmis!»

Siiski oleks Ukareet tahtnud veelgi õnnelikum olla. Ta oleks tahtnud sama kindlalt öelda ka: «Valgus!» Aga selleks ei olnud esialgu kahjuks alust, sest ilm oli nüüd täiesti vaikne. Tiivik kõrge masti otsas tegi ainult nõrku liigutusi, nagu oleks seal kärbes kord ühe, kord teise tiiva peale lennanud.

Väsinuna ja isegi veidi nukrana tundis Ukareet oma seesmise pinge langust. Uued suured ja rõõmsad sündmused nende majas ei olnud enam tema teha, neid võis ainult oodata. Minna ja lapse kojutulek olenes arstide otsusest. Ja valguse süttimine nende vastuvõtuks olenes tuule tõusmisest.

Tuul tuli enne kui Minna, aga ta ei toonud kaasa seda suurt rõõmu, mida Ukareet ootas. Umbes kesköö paiku hakkas väljas kohisema ja raagus sirelid peksid robinal vastu seina. Ukareet ärkas, tõmbas ärevalt kasukapihiku selga ja säärikud jalga, et joosta välja vaatama, mis tiivad teevad. Pime oli, näha polnud midagi. Küll aga võis ta õues kuulda hoopis uusi hääli — vurinat, vuhinat . . . peaaegu huugamist. Kõrva vastu masti surudes kostis see eriti võimukalt. Kogu aida tugevad palkseinad ja isegi maa jalge all olid imelikku värinat täis.

Aga mida ei olnud ja mida ei tulnud, see oli oodatud valgus. Tiivik tegi oma tööd täie hooga, aga lampidesse ei ilmunud vähematki viirastust. Kuked ei mõtelnudki laulma hakata, vaid magasid edasi, vastupidi Ukareedale endale, kes ei saanud enam silma kinni, vaid istus vana õlilambi valgel hommikuni oma raamatute, väljakirjutuste ja skeemide taga. Kus oli viga? . . . Mis ta oli valesti teinud? . . .

Ta ei väsinud, ei saanud väsida, sest ka tuul ei väsinud. Kui päike tõusis, läks Ukareet uuesti õue, et vähe-

malt tiibade tiirlemisest rõõmu tunda. See oli tõesti tore pilt. Kiirus tegi tiiviku peaaegu nähtamatuks. Masti otsas oli ainult läbipaistvana värisev ketas, mis virvendas generaatori kohal nagu kuma püha mehe pea ümber. Aga kus oli viga... mis oli ta valesti teinud?... Elutult lõksusid lülitid ta näpu all. Katsu pirnipesasid või keelega — voolu ei olnud!

Veel samal päeval otsustas Ukareet oma asjatundmise elektri alal kindlamale alusele seada, nimelt linna sõita ja osta uus põhjalikum elektrotehnika käsiraamat. Ühtlasi võis ta järele kuulata, millal Minna tütrega koju tuleb. Ta kavatses seal soovitada, et väljakirjutamisega liiga ei rutataks, sest inimese tervis on kallim kui miski muu... Paar-kolm päeva veel — sellest ta arvas jätkuvat, et oma perekonda väärilises valguses vastu võtta.

Kuid sõit linna torkas uue kibeda okka Ukareeda südamesse. Esialgu läks küll kõik ladusalt, ta sai ilma suurema ootamiseta juhuslikule autole, leidis siis kauplusest õige paksu raamatu elektrotehnika kohta ja oli kindel, et ta selle varal varem või hiljem oma jõujaama korda paneb. Aga kui ta siis läks järele kuulama, millal Minnat koju oodata, teatas valveõde talle muheda muigamisega, et isa on hiljaks jäänud, kuna ema ja tütar sõitsid koju juba umbes kolme tunni eest... Mis see enam aitas, et Ukareet oli nüüd tagantjärele täiesti kindel, et nad sõitsid samas taksiautos, mis talle Kureoru teel vastu tuli! Kõik tema kaunid kavatsused olid jällegi kokku varisenud... Piduliku vastuvõtu asemel oli kodus tühjus ja korralagedus, pühkimata põrand ja kütmata ahi. Uue valguse asemel pidi tema mehenimele langema uus vari... See oli nii masendav, et Ukareet seisis uulitsal ega teadnud isegi seda, kas ta tahtis nüüd nii kiiresti kui võimalik koju jõuda, või sõita hoopis kuhugi mujale — nahku varuma, kuni häbi iganeb...

Minnat aga, kui ta oma lapsukesega koju jõudis, ei pannudki kütmata ahi ja koristamata maja nii väga jahmatama. Hea seegi, et tal teine välisukse võti kaasas oli. Ja veel parem oli see, et tema asetäitja oli kanalas — tuli talle vastu, tõi puud tuppa ja laenas õli

lampi, mis oli sama tühi nagu nõu köögis pingi all. Mis siin ikka imestada või küsida, mis reisidel Uka-Juku ise võiks olla. See kõik oli nii tema moodi — laastud ja rauakoli põrandal, paberid ja raamaturäbalad leivatükkidega segamini laual. Tema moodi oli ka see, et tiivad aida otsas jahvatasid küll tuult, aga elektripirnides, mis rippusid laes, oli ainult niipalju valgust kui petrooleumilambist neile peale paistis.

Ukareet tuli koju õhtul suure pimedaga. Paks raamat kaenla all ja viinalõhn vurrudes, jäi ta kohmetult ukse kõrvale seisma. Ta oli end ette valmistanud kohutavate sündmuste üleelamiseks. Aga Minna ei hakanudki tema peale karjuma, ei ajanud teda majast välja, ei löönud, ei visanud millegagi, nagu Ukareet oma mõttes oli juba mitmed proovid läbi pidanud. See oli seda halvem, et niisugusele vastuvõtule ei olnud vaene mees oma murerikkal koduteel mõeldagi mõistnud. Mida muud võis see tähendada kui seda, et Minna vaatas temale kui inimesele, kes ei ole sedagi väärt, et vihastada. Ta oli allpool arvustust, — allpool sõimamist.

«Valgust meil veel ei ole...» kogeles Ukareet, et midagi öelda.

«Aga laps on,» ütles Minna rahulikult. «Tahad ehk ka korraks vaadata, või ikka ootad, kuni su omad lambid põlema hakkavad?...»

Nende sõnade vaikne ja mõõdukas etteheide liigutas sügavalt Ukareeda ärevat südant. Ta võttis lambi ja läks voodi juurde, kus niiskuvate silmadega kummardas selle väiksekese kohale, kes hoidis ära kõik raskemad sõnad. Vabandused ja seletused selle kohta, kuidas päevad olid läinud nii ruttu ja kuidas ta täna linna tulles oli hiljaks jäänud, võimaldasid tal ära rääkida kogu jõujaama-ehitamise loo ja lisada, et see peab olema üks väga väike, üsna tühine nõks, mis veel puudub. Aga muidu on kõik valmis. Iga silmapilk võib särama lüüa...

Aga neil ei hakanud ega hakanudki sel talvel lambiõli vähem kuluma kui oli kulunud varem. Seda läks veel rohkemgi, sest visalt ja püüdlikult istus Ukareet oma paksu raamatu taga. Kuid selle tarkus oli tema

jaoks liiga tark. Küsimused, mis lahendamist nõudsid, olid tundmatute sõnade, salapäraste märkide ja tähtede peidus. Kevad oma järjest pikemate ja valgemate päevadega jõudis Ukareeda uurimistest ette. Tiivik aida otsas kõlbas veel ainult selleks, et tuule suunda vaadata. Ja Minna, kui ta istutas tomatitaimi, kiitis Ukareeda ehitust ka veel selle poolest, et mutid olevat kapsamaalt kadunud — ju nad vist kartsid seda võrinat, mis ilmast ilma palki mööda maa sisse jooksis... Ja ta ei jätnud ütlemata:

«Aga mutivõrriks poleks ehk nii vägevat vaja olnud. Selle oleks võinud väike Peetergi valmis teha...»

«Ah mine... jäta juba...»

Ja päevad ning nädalad läksid nagu ennegi. Möödus suvi ja Ukareeda jõujaama väsimatud tiivad hakkasid jahvatama juba uue sügise tuult. Meister ise aga hoolis oma ehitusest seda vähem, et kolhoosis olid postid juba püsti ja tõmmati traate. Ukareet mõtles mõnigi kord, kui tema tiivik tormiga õige huugama hakkas, et olekski parem, kui see värk sealt ise minema lendaks. Häbiks, näru, ja muud midagi.

Ühel septembriõhtul, kui oli möödunud üsna täpselt aasta Ukareeda ehitamise algusest, tuli Minna õuest ja ütles mehele, kes kodus last hoidis, mingi äreva õhinaga:

«Tule nüüd... ja vaata!»

Ukareet pani lapse sülest voodisse ja tõttas välja. Siin ei olnud Minnal enam vaja näidata ja ütelda, mida ta pidi vaatama. «Rahva Jõu» kolhoos — keskus, karjalaut ja õige mitmed majad seal ümberringi — säras pidulikult elektrituledes. Need tuled tegid Ukareedal silmad kibedaks, nagu seda tuntakse siis, kui magajale õige hele valgus äkki näkku lastakse. Tema õnnetu tiivik võristas endistviisi tühja tuult jahvatada, aga Minna pidi olema see, kes talle ütles: tule ja vaata — valgus! See oli rohkem kibe kui ainult silmadele.

Aga peaaegu samade sõnadega kui õhtul kutsus Minna Ukareeda ka veel järgmise päeva hommikul õue. Tule nüüd... ja vaata! Kolhoosimehed olid hobuste ja vankritega aida ees. Neil olid kotikoormad juba peal,

nad viisid seemet rukkikülviks. Aga aida ees maas oli hunnik kopitanud ja kägarasse hallitanud vilja.

«Vaata nüüd, mis sa oled siin valmis jahvatanud . . .» ütles aidamees nagu pahandust teinud lapsele.

Ukareedal ei olnud midagi vastata. Selge, et katkitallatud katus oli lume- ja vihmaveed salvenurka nõristanud. Ta vaatas hukkaläinud vilja, mis võis olla mitte vähem kui ühe inimese aasta leib. Ja ta tundis endal Minna ja kolhoosimeeste karme pilke, mis ei lasknud tal kauem vaikida.

«Muidugi, see on minu süü,» ütles Ukareet nagu mingit rasket asja tõstes. «Lähen, räägin esimehega. Tulen tööle . . . Teenin selle kahju tasa, ja siis . . . teenin edasi . . .»

Ja oma hea tahte tõenduseks jooksis ta hobusest ette ning tegi värava lahti, kui aidamees kotikoormaga õuest välja sõitis.

1956

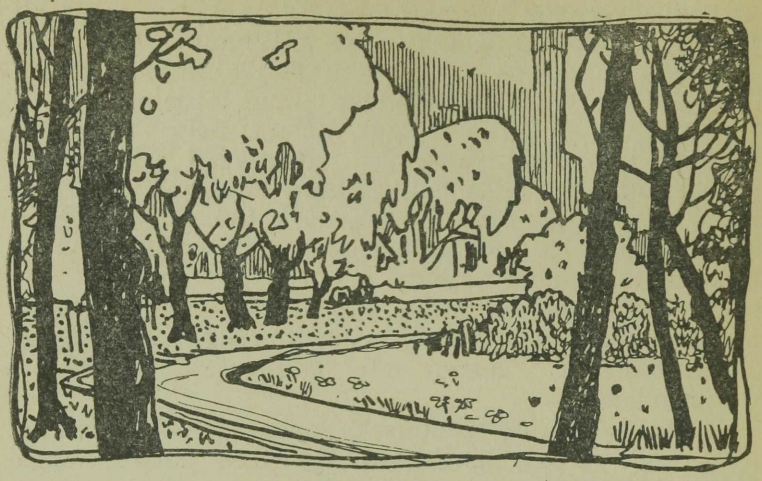

EBAUSK

Õhtupoolikune päike paistis Toompea ja vaksali vahele. Ma läksin läbi pargi, rohkem jalutades kui asja pärast. Mul oli aega vaadata, kuidas väikesed poisid kastanivilju otsides kahlasid lehtedes, mida esimesed öökülmad olid rohkesti maha võtnud. Vanad pajuhiiglased hoidsid järsust kaldast kõvasti kinni. Nende kõrgete võrade peegeldused ei mahtunud ära kitsa tiigi rohekashallile veepinnale. Kaugemalt kostis autosignaale ja vedurihuikeid, sähvis sinakaid sädemeid elektrirongide kohal.

Aga mis oli see, mida ma nüüd seal pargis nägin?

Piki tasast ja sirget teerada enda ette vaadates nägin ma korraga midagi niisugust, mida ei mõistnud pidada ei linnuks ega loomaks. See paistis olevat kord rohkem kollane kui punane, ja siis jälle rohkem punane kui kollane. See tuli põõsaste varjust teeraja keskele nagu selleks, et vaadata, kas midagi karta ei ole, ja jooksis

siis jälle oma imeliku, rabeleva liikumisega põõsaste varju tagasi. Silmi pilutades ma teritasin pilku, aga midagi ei aidanud. Olin töö juurest tõustes unustanud prille vahetada ja lühinägelikuna välja tulnud. Mitte ei saanud aru, mis see oli, mis seal teerajal sedaviisi luuret pidas. Läksin vaikselt edasi, et korrakski ligemalt näha seda mõistatuslikku elukat, kes nüüd ei tulnudki enam teerajale, vaid jäi nagu kartlikult põõsastesse.

Need põõsad seal tee ääres olid istutatud pingile varjuks. Ja kui ma kohale jõudsin, oli kõik korraga nii lihtne ja selge. Aga mul ei olnudki aega enese üle naerda. Rõõm ootamatust kohtamisest vana sõbraga ei andnud selleks mahti.

«Kas sa näe! See oled ju sina . . .»

«Ja sina . . . Sina mis sina!»

Nii leidsin ma siit põõsastega varjatud pingilt oma vana sõbra Anton Kannuluige, keda ma ei olnud näinud oma viis-kuus aastat. Ta istus siin nähtavasti rongi oodates. Pool pinki oli tal pakke täis — pungil portfell, kaks kokkuseotud kingakarpi, raamatupakid, ühes kandekotis suhkrukotid ja kompvekituutud, teises tohutu arbuus. Ja risti põlvedel oli tal üldtuntud mänguasi, puuvarrega ja ratastega liblikas, mis edasi-tagasi lükkamisel liigutab oma kollase kere kohal helepunaseid tiibu. Seda ajaviiteks proovides oligi Anton Kannuluik mu silmad ära petnud.

«Ole hea ja istu. Nii õigel ajal sa oskasid tulla!»

Kompse koomale tõstes tegi ta mulle enda kõrval ruumi. Ja mul oli tõesti hea meel tema tugevast, sõbralikust käepigistusest. Kuidas see oleks võinudki teisiti olla. Ma tundsin Kannuluike, loodusteadlast ja pedagoogi, kui alati siiralt heatujulist inimest. Tema lopsakavõitu nägu oli alati pooleldi naerul. Tema arust oli maailm väärt, et siin heas meeleolus elada, ja ta näis soovivat, et teised arvaksid samuti. Kunagi ma ei olnud teda näinud kulmu kortsutamas, ka siis mitte, kui tal oli tegemist mõne virisejaga, rahulolematu hädaldajaga. Kui uskuda neid, kes ütlevad, et õnnelikud on heatujuliste isade lapsed, siis võis küll kindel olla, et õnnelikesse kätesse satub see puuvarrega liblikas, mis oli nüüd meie vahel risti üle pingi.

Niisugusena tundsin ma Kannuluike ja tema tugev optimism oli seda enam väärt, et need olid rasked ajad ja karmid kohad, kus meie tutvus algas. Ma nägin teda esimest korda «Suure Tõllu» pardal. See oli 1941. aastal, sel unustamatul sügissuve päeval, kui vana jäämurdja Tallinna reidil ankru hiivas, et ühes karavanis paljude teiste laevadega tuhandeid nõukogude inimesi vaenlase võimuses leegitsevast Tallinnast välja viia.

Laevad olid võtnud kursi Kroonlinna poole. Vaenlase raadiojaamad teatasid nagu endastmõistetavat asja, et me kõik ühel lähemal silmapilgul õhku lendame ja põhja läheme. Fašistlikud löögijõud õhus, lahe mõlemal rannal, vee peal ja vee all olevat saanud niisuguse ülesande ja selle täitmine olevat väljaspool vähematki kahtlust...

Ma kuulsin seda kuulutust kapteni kajutis, mis oli inimesi sama tihedalt täis nagu kogu laev. Ma ei näinud sel silmapilgul enda lähedal ühtki tuttavat, kellega kõnelda. Silmitsesin nägusid ja püüdsin tähele panna, kuidas vaenlase ähvardus kellessegi mõjus. Oli seal lihtsaid töömehi, kes külmalt käega lõid: «Praalib, raisk.» Ja oli seal teisi, kes sõnatult mõttesse jäid.

Kui ma kohtan Kannuluike, siis tuleb see kõik mulle alati nii elavalt meelde. Kajuti kaugemas nurgas istusid mulle mõnevõrra tuttavad meesterahvad, keda, nagu ma teadsin, ühendasid tihedad omavahelised sidemed, ja kes, kõik neli, esimesel nõukogude aastal erilise agarusega püüdsid silma paista. Mul oli huvitav vaadata nende inimeste nägusid ja olekut, sest paar tundi varem oli sama seltskond laeva alumistes ruumides üsna põnevalt minu tähelepanu endale tõmmanud. Juhtusin peaaegu juures olema, kui üks nendest kitsal trepil higise ja söetolmuse näoga kütja kinni pidas, püüdis vanale merekarule midagi pihku suruda ja sosistas talle midagi kõrva, mis ütleja arvates näis väga tõsine ja täiesti salajane asi olevat. Aga tahmane kütja ei hoolinud sellest, vaid hüüdis täie häälega: «Korkveste?! Kust, kurat, mina neid teile võtan? Ja üldse, võite kindel olla, et kui «Tõllu» taoline laev on põhjas, siis on pool merd kõiksugu kama täis, päästa ennast

nii et aitab, istu sohvale või roni klaveri otsa, kui kannab, maitse asi . . .» Vana meremees oleks neile ehk midagi veelgi soovitanud, aga abiotsijad kadusid naeru ja muigavate pilkude saatel kiiresti rahva hulka. Aga kui vaenlase raadio hakkas meile surmaotsust kuulutama, istusid nad, nagu öeldud, kapteni kajuti nurgas. Eemalt vaadates püüdsin ma näha, kuidas see ähvardus neile meestele mõjub, aga nende nägudest ei olnud midagi lugeda. Nad istusid liikumatult, olid omavahel, kõigist teistest eraldi. Kuid see ei saanud märkamata olla, et mehed olid vahepeal väga silmapaistvalt muutunud. Nad olid kere poolest tunduvalt priskemad, kui mitte kaks, siis vähemalt poolteist endist mõõtu. Kui ma ei oleks kuulnud nende juttu kütjaga, siis oleksin vist arvanud, et neile on usaldatud mõni tähtis arhiiv üle mere viia. Nüüd aga oli selge, et nad on kusagilt siiski saanud midagi, mis inimest häda korral vee peal hoiab.

Seal ma saingi Anton Kannuluigega tuttavaks. Ta lihtsalt juhtus seisma mu kõrval, ja kui fašist raadios oli lõpetanud oma järjekordse surmaähvarduse meie karavanile, ütles ta rahuliku muigega: «Kas see ei ole nende poolt kena, et nad ette ära ütlevad, mis meist nüüd saab? Ootamatused ei ole mulle kunagi meeldinud. Aga nüüd on kõik nii selge. Mul on pakk paberosse taskus ja ma tean, et neist jätkub, jääb veel ülegi . . .» See oli heaks alguseks meie jutule. Mulle meeldis, kuidas see naeratavate silmadega mees avaldas oma üleolekut räuskavast vaenlasest. Me läksime koos laevalaele ja vestlesime varsti kui vanad tuttavad. Neid, kellel olid päästerõngad hõlmade all, ei tulnud mul enam meeldegi.

Me kõnelesime Kannuluigega kõigest sellest, millest me seni olime endamisi mõtelnud. Vaenlane oli Tallinnas. Meil oli lahti ainult meretee Leningradi. «Kirov» ja teised Nõukogude sõjalaevad olid meiega. Ähvardused vaenlase raadios ei tähendanud kaugeltki veel surma. Me olime sunnitud lahkuma, aga tagasitulekus ei olnud kahtlust. Ühised mõtted lähendasid meid, lõid hea seltsimeheliku tunde. Meie sõprus tugevnes kogu sel raskel teel, mis me läksime koos kuni esimese sõja-

talve käredate pakasteni Tšeljabinskis. Mina ei jäänud sinna kauaks, me saime kumbki omad ülesanded ja ei puutunud enam tükil ajal kokku. Teadsin ainult niipalju, et Kannuluige kohuseks sai koolitöö korraldamine Eestist evakueeritud lastele. Hiljem, kui vaenlane sai juba tõsisemaid vastulööke, nägin ma teda Moskvas ja hiljem ka jälle Leningradis. Ta tuli mulle aeg-ajalt vastu kärsituna ja kiirustades, nagu asjaõiendustele komandeeritud inimene kunagi. Niisugustel kordadel ei saanud meil kuigi pikka juttu olla, aga olgu kasvõi ainult tänaval tükk teed koos käia, mõni silmapilk pargis pingil istuda või söögiklas lõunat süüa, ikka suutis Kannuluik omą hea tujuga, elurõõmsa tragidusega ja värske huumoriga karastavalt ja ergutavalt mõjuda. Hea oli teretuseks tema tugevat kätt suruda, ja kui ütlesid talle «nägemiseni», siis ütlesid seda tõesti südamest.

Ja nüüd — siin Toomepargis, kuldse sügise selges päikesepaistes . . .

«Kui kaua ei ole sind näha olnud . . .» See oli Kannuluik, kes ütles need sõnad, kuid sama hästi oleksin seda võinud öelda ka mina. Tõepoolest imelik, et sõjaaja raskuste päevil saime sagedamini kokku Uuralite ja rinde vahel, kus meid mõnikord lahutasid tuhanded kilomeetrid. Aga nüüd — elame Eestis, kus ei ole ruumigi teineteisest kaugel olla, on juba seitsmes rahuaasta, ja me oleme siin senini ainult üks kord teineteist näinud. See oli üsna varsti pärast Tallinna vabastamist, kui jaamahoone, mille poole me praegu vaatasime, oli alles varemetes. Meil mõlemal oli kiire. Mõni sõna tööst, mõni sõna perekonnast. Kuulsin, et tal on korda läinud kõrgemale poole selgeks teha, et kõige vähem sobib ta mõneks administratiivseks asjameheks, ja ta oli saanud sinna, kuhu oli igatsenud kogu südamest — kooli direktoriks oma kodunurgas.

«Kükitada kabinetis ja mitte rühkida keset elavat elu, see oleks mulle nagu kivi leiva asemel.»

Need tema tookordsed sõnad tulid mulle hiljem korduvalt meelde, kui nägin, kuidas mõni mees kümne küünega oma kivileivast kinni hoidis. Ja samuti oli mulle tihti meelde tulnud ka see, et olin lubanud

kunagi Kannuluike ja tema kooli vaatama sõita. Ja nüüd ta luges nagu silmist selle mu mõtte:

«Kuhu sa jäid? . . .»

«Tuleb välja, et meie sinuga oleme niisugused sõbramehed, kellele on määratud ainult juhuslikult kokku saada.»

Ma ütlesin seda ainult jutujätkuks, kuna ise mõtlesin, et veel sel sügisel või talvel pean aega leidma ja sõitma vaatama, kuidas ta elab seal Lõuna-Eesti noores rajoonikeskuses. Aga samas ma märkasin, et sõber leidis mu sõnadest nagu mingit varjatut teravust. Ta nägu tuksatas pingule, pilk tungis ühte punkti rohekashallil tiigipinnal, kus ei olnud midagi erilist vaadata. Tundus, et mu sõnade tagant on kostnud talle midagi niisugust, mis teda kuidagi eriliselt puudutas. Ma ei saanud aru, kas Kannuluik on üldse umbusklikuks muutunud või on tal siiski minu vastu väike okas hinges.

«Miks sa nii mõttesse jäid?» küsisin ma, kui vaikimine meie vahel oli kestnud juba liigagi kaua. «Ega sa minu peale ometi pahane ole?»

«Mis?» Ta nagu ärkas. «Pahane? Mispärast seda!»

«Paistab nagu . . . »

«Ei. Ei paista õigesti, kui paistab.»

See, kes seda ütles, oli jälle Kannuluik mis Kannuluik. Tema pilk tuli tiigilt tagasi ja pöördus siiralt minu poole.

«Ära arva, minusugust maakaru nii kergesti ei pahanda,» ütles ta. «Sina vähemalt ei tuleks sellega ilmaski toime.»

«Usun. Ja see on hea. Aga siiski ju segas sind kuidagi, kui ma poolkogemata ütlesin, et oleme määratud ainult juhuslikult kokku saama. Ma ei mõtelnud sellega sugugi . . .»

Kannuluik hakkas naerma. Ma ei saanud aru, kas ta naeris iseennast, mind või meid mõlemaid. Ikkagi tundus mulle, et seekord on tema sõnade ja naeru taga midagi peidus. Ma olin valmis tema varjatud mõtteid piirama ja luurama, aga samas selgus, et selleks ei ole vajadust. Kannuluige otsekohesus oli täiesti endine. Laskmata mul lausetki lõpetada, haaras ta jutujärje

enda kätte, et mind täie usaldusega pühendada oma veidravõitu saladustesse.

«Jäta, jäta!» ütles ta peaaegu ägedalt. «Ära hakka vabandusi otsima seal, kus ei ole midagi vabandada. Kui sa ütlesid, et oleme määratud ainult juhuslikult kokku saama, siis su sõnad ehk tõesti segasid mind mõnevõrra. Aga sugugi mitte sellepärast, et oled lubanud mind vaatama tulla, aga ei ole veel jõudnud.»

«Aga miks mu sõnad sind siis segasid?»

«Häbi ütelda.» Kannuluik vaatas pargis korraks ringi, nagu kogudes end. «Aga sulle ma nüüd ütlen siiski.»

Ma jäin ootama.

«Õieti ei saagi seda ütelda,» jätkas ta, «seda peab jutustama. Veel õigem, pihtima. Sulle võib see naljakas olla, aga minu enda jaoks on see siiski päris tõsine lugu. Selge aruga inimene, aga aastaid ebausuga kimbus . . .»

«Kas sina?» küsisin. «Kuidas see on võimalik?»

«Jah, ei ole midagi parata. Nii piinlik lugu, et isegi sulle ei oleks mul kerge sellest kõnelda, kui ma ise nüüdsama ei oleks hakanud selles asjas aru peale saama.»

«Kõnele. Kui koos arutada, see võib aidata.»

«Arutada ei ole siin enam suurt midagi,» naeratas Kannuluik häbelikult. «Ja üldse, ega mul teoorias vist midagi päris pea peal ei seisagi. Minu ebausk kiusab, või vähemalt kiusas mind praktiliselt. Elutarkusega tuleksin kuidagi toime, aga paistab, et elul endal on vead sees.»

«Pean ütlema, et mul ei ole kerge sinust aru saada.»

«Mul endal ka mitte. Ja ka rääkida sellest ei ole sugugi kerge.»

«Püüa siiski . . .»

«Olgu. Ütlen nagu on. Aastaid on mind kiusanud nimelt juhuslikud kokkusaamised mõnede tuttavate inimestega. Ikka ja jälle juhtub, et ma ei näe neid nagu kord ja kohus, vaid mingi viirastusliku eelkäijaga . . .»

«Kuidas seda mõista?»

«Aga lihtsalt. Lähen, kõnnin linnas — maal ei ole seda minuga kordagi juhtunud . . . Lähen, ja mulle

tuleb vastu sadasid inimesi, igal oma nägu ja tegu. Mul endal omad mõtted mõtelda ja asjad ajada, ma ei otsi nende hulgast kedagi. Kuid korraga mu pilk jääb kinni vastutulejasse, kes läheneb kahekümne, viieteistkümne meetri kauguselt... Tuttav, tuttav mis tuttav. Jah, tema! Mul käsi juba tõuseb, et teretada, kui korraga taipan, et ei... ei ole. Sarnane küll, aga mitte tema, vaid võõras inimene. Olgu. Unustan, ja lähen oma teed, mõtlen oma mõtteid endiselt järjelt edasi. Ja mis sa arvad? Mõne minuti pärast — jälle... Tema... Aga nüüd juba päris tõesti tema, tähendab see, kelleks ma ekslikult pidasin eelmist vastutulejat...»

«Ja seda juhtub sinuga tihti?»

«Küllalt korduvalt selleks, et mind tõsiselt segada. Võid isegi arvata, et olen püüdnud kõigest jõust end veenda, et need viirastused on ainult juhuslikud kokkusattumised, aga tänase päevani ei ole sellest midagi välja tulnud. Noorena — siis veel oli kuidas oli. Olin unistava loomuga poiss, aga õrnemates asjades aravõitu. Ootad ja loodad, et armas tütarlaps juhuslikult vastu tuleks... Ja küllap siis võis juhtuda, et süda kohe kihvatas, kui keegi eemalt vaadates paistis veidikenegi tema moodi olevat. Sõja ajal samuti. Kui olin päevaks või paariks mõnes linnas, kus võis kohata tuttavaid, seal muidugi ka — vaatad alati nagu otsides ja oodates ringi... Neljakümne teise aasta veebruaris olin mõneks päevaks Tšeljabinskist Kuibõševi komandeeritud. Ja seal näen ühel ilusal päeval all Volga ääres — sind. Jooksen juurde, hüüan... aga sina, selle asemel et sina olla, vaatad mulle õlgu kehitades otsa ja ütled: «Что с вами, молодой человек?». Mul ei jäänud muud, kui kohmetult vabandada. Aga kui läksin lõunale, istusid sina juba lauas ja, mäletad muidugi, sõid hea isuga hernesuppi, millele oli rohelist sibulat peale lõigatud. Ütleme, et ka see lugu laseb end kuidagi seletada, kuna ma olin kuulnud juba teel, et olid hiljuti Ufaast läbi sõitnud. Aga mis ütled sa selle kohta, mis juhtus minuga Pärnus neljakümne kuuenda aasta kevadel? Olin seal õel külas. Ja ühel hommikupoolikul läksin tema väikese pojaga jalutama. Käisime pargis ja rannas. Korraga näen eemal puude ja varjude vahel

tuttavat tütarlast, oma õpilast sõjaeelsest ajast, kui ma pärast ülikooli lõpetamist alles alustasin tööd koolis. Läksin talle vastu, aga samal silmapilgul, kui mulle tuli meelde tema nimi, Helga Ibrus, samal silmapilgul sain aru, et ei, see ei ole siiski mitte tema. Väike Peeter, mu õepoeg, aina seletas ja päris, ja seda rutem mul ununes vastutulija, keda olin eksikombel oma õpilaseks pidanud. Pöörasime tagasi sinnapoole. Ja siis jälle — ilma et oleksin enam mäletanud oma eksitust Helgaga — näen, et mulle tuleb vastu tema klassivend Rein Kõiva. See oli huvitav poiss, laisavõitu, aga erakordselt andekas, terava sõnaga ja vigureid täis kui vedru. Tahtsin kuulda, mis temast on saanud. Kuid — võid juba arvata — ulata käsi või haara hõlmast, midagi ei aita, ta läheb sinust mööda nagu võõrast inimesest kunagi. Ka Rein ei olnud Rein . . .»

«Ja siis?»

«Ma hakkasin mõtlema, kuidas seletada neid kahte juhuslikku eksitust. Vaatasin, kuidas nad puiesteel kokku said, teretasid ja käsikäes edasi läksid. Millest see võis tulla, et ma neid noori inimesi olin oma õpilasteks pidanud? Päike paistis üle kevadise mere, lahe tuul käis mulle näkku ja peagi tundus see lugu üsna lihtsa ja selgena. Arvasin, et kõige juur on väike Peeter. Mul endal siis veel lapsi ei olnud, aga arvata võis, et kuhu nad ikka jäävad. Peetri käsi minu käes, arvasin, ja kõik see, mis ta päris ja seletas, võis muidugi äratada mõtteid, mida ma ise ei märganudki. Mis saab meie rahuaja lastest? Mis päevad neil elus veel ees võivad olla selles kahe näoga maailmas, kus me elame? Ja nii võisidki mulle meelde tulla mu esimesed õpilased, keda olin näinud kasvamas klassist klassi. Sammuke veel, ja kausagil mu mõtete tagaplaanil olidki Helga ja Rein. Nad olid alles üsna noorukesed, kui sõda nad mu silma alt ära viis. Ja ma ei olnud kuulnud, mis neist on saanud või kuhu nad on jäänud. Nii . . . See oli esimene kord, kus ma püüdsin selgusele jõuda, miks mulle, asja ees, teist taga, võõrad inimesed vahel tuttavatena vastu tulevad. Aga sellest, millega see võib lõppeda, ma sedapuhku ei mõelnud, ei tahtnud oma vastikut ebausku meelde tuletada . . .»

Kannuluik peatus nagu puhkuseks, aga tema ilmes peegeldus midagi hoopis muud kui mälestusi päikesepaistelisest kevadepäevast. Kohmetud tuksatused tema suunurkades näisid varjavat piinlikke mõtteid.

«Sa ei ütle midagi?» jätkas ta mõne silmapilgu pärast. «Aga kui ütleksidki, ära arvata sa siiski ei oskaks, millega see lugu lõppes. Seda küll mitte. Aga miks sa peaksid arvama, kui minu kohus on kõnelda. Jah... Oli siis nii, et tegime pargis veel paar ringi enne kui hakkasime kodu poole hoidma. Aga väike Peeter ütles just kohviku kohal, et ta on väga väsinud. Ja siis me astusime sinna sisse kooki sööma ja mahla jooma. Väsinud ja maias väikemees nõudis minult täit tähelepanu, kui me lauda istusime. Ma sain mahti ringi vaadata alles siis, kui meile juba oli toodud, mis me olime tellinud. Sain korraks ringi vaadata ja...»

«Kumba neist sa seal nägid?» küsisin ma, et sõpra edasi aidata.

«Mõlemaid...» vastas Kannuluik sügava ohkega. «Helga ja Rein istusid minust mitte rohkem kui kolme meetri kaugusel, otse akna all, täies valguses. Nad olid täiesti oma nägu, viis aastat ei olnud neid üldse mitte muutnud. Sa võid arvata, kuidas nende nägemine mind rabas. Oli hea, et nad teineteisele nii üksisilmi otsa vaatasid, nii oli mul aega end koguda. Ma püüdsin paista nii rahulikuna kui vähegi võimalik, valasin Peetri klaasi täis, ja siis tõusin, et oma õpilasi teretama minna. «Mis teid siis siia on toonud?» Nad krapsasid püsti nagu koolipingis. «Elu,» ütles Rein kelmikalt silmi välgutades. Helga täpsustas tema vastust: «Meie oleme abielus, möödunud laupäeval registreeriti...» Nii ta ütles ja ise punastas kõrvuni, nagu oleks see kõige eeskujulikum õpilane oma klassis viimaks siiski kuulmatu üleannetusega hakkama saanud. Endast ma ei taha rääkidagi. Kui ma seal midagi laususin, siis kuulsin ise, kuidas ma kogelesin. Nagu oleks Helga minu pruut olnud... Viimaks taipasin ütelda, et mul on kiire, ja me määrasime õhtuks uue kokkusaamise. Peaaegu pidin väikese Peetri kohvikusse unustama, kui läksin... Nii, näed, on minuga lood.»

«Ja see segab sind?» küsisin ma osavõtlikult.

«Või veel! Kui kellelgi peas mõni kruvi puudub, nagu öeldakse, siis on ta minuga võrreldes hoopis paremas olukorras. Ta ise ei näe oma viga, ainult teised näevad seda. Minuga on asi vastupidi. Minu peas on midagi ülearu, mingi teine nägemine või tont teab mis. Teised seda ei märka, ja hea seegi, aga ma ise ei pääse kusagile teadmise eest, et olen peast vigane, vaimselt lombakas inimene . . .»

«Kas maksab kohe nii ütelda?»

«Aga kuidas siis? Ma ei ole ju normaalne. Normaalne on see, kes näeb tuttavat vastutulejat kas üks kord, kaks korda, kolm või neli korda. Mina aga pean leppima sellega, et näen mõnikord inimest mitte üks ega kaks, vaid täpselt poolteist korda. Kas see ei ole aju lombakus? Ma tahan olla normaalne inimene ja korralik koolmeister, aga mitte mõni poolteise-nägemisega prohvet.»

Kannuluik kõneles neid sõnu täiesti tõsisena. Tema näos võis märgata kibestumise või koguni mure jooni. Kui niisuguse näoga näed inimest, keda oled harjunud nägema ainult rõõmsana ja alati üleolevana kõigist tühistest tuskadest, siis teeb see vägagi südame rahutuks.

«Kas ei ole nii, et sul on seal maal ehk mingit segavat kirjavara kätte sattunud?»

«Arvad, et olen lugemisega lolliks läinud? Ei, sõber. Ka sellele sinu katsele mind lohutada pean ma vastu vaidlema. Viga on siiski minus endas. Nüüd tagantjärele mäletan, et juba poisikesepõlves võis üsna tihti minuga niisuguseid asju juhtuda. Siis unustasin, ei pannud tähelegi. Alles viimasel ajal olen hakanud tõsisemalt järele mõtlema, mis see õieti tähendab. Mis aga puutub minu lugemisvarasse, siis selleks on olnud peamiselt loodusteaduslik kirjandus. Oma ebausule ei ole ma raamatutest mingit turgutust otsinud. Ja kui mulle on sattunudki kätte niisuguseid lehekülgi, kus täie tõsidusega kõneldakse mõnest selgeltnägijast, siis säärased asjad on mind ainult muigama pannud. Kas sa oled kuulnud midagi Caliastrost, ühest kaheksateistkümnenda sajandi mehest, kes oskas inimeste rumalusest suurepärast profiiti lüüa? See mees tegi nii kulda kui

ka imesid. Ta tegeles kurjade vaimude väljaajamisega ja muu seas äratas surnuist üles ühe kõrtsimehe, kes oli enda selleks ürituseks ette valmistanud enesetapmise teel. Kui selle kuulsa nõia ümmardajalt küsiti, kas tema peremees on tõesti kolmesaja-aastane, siis tüdruk vastas, et ta ei saa selles asjas täpseid teateid anda, kuna ta ise on olnud oma targa härra teenistuses ainult sada aastat. Selle mehe eluloo leidsin ma remondi ajal oma koolimaja, vana mõisa-lossi pööningult, ja peab ütlema, et seda oli väga lõbus lugeda. Samal pööningul leidus veel muudki müstilist. Mõnevõrra segasemaid tundeid äratas minus rootslaste kuulus Swedenborg. Too mees oli muuseas loodusteadlane nagu minagi, mineraloog, matemaatik ja rauasulataja. Aga siis korraga avanesid talle kõrgemad maailmad, temast sai selgeltnägija, otsekohe meister omal alal. Tema muidugi ei leppinud vastutulijate poolteistkordse nägemisega, vaid istus Göteborgis ja vaatas ning nägi viimse üksikasjani, kuidas Stokholmis üks maja põles. Oma võimeid ei jätnud ta enda teada, vaid eelistas üle öö kuulsaks saada. Kui kuninganna kahtles, ilmus värske prohvet tema ette ja hakkas pajatama majesteedi elust nii intiimseid üksikasju, mida ei võinud teada keegi teine. Kuningannale ei jäänud muud üle kui punastada ja uskuda. See lugu pani mind esialgu tõesti mõtlema. Aga siis ma sain kätte Kanti satiiri Swedenborgi kohta — «Ühe vaimudenägija viirastused» — ja seda, peab ütlema, oli tõesti lust lugeda . . .»

«Nii et siiski . . .» ütlesin ma ettevaatlikult. «Ja mure ebausu pärast on su nii hellaks teinud, et iga sõnake võib kohe torgata. Nagu nüüdki . . .»

«Mida sa mõtled?» küsis Kannuluik järsult.

«Mida muud kui seda, et niipea kui ma juhuslikkudest kokkusaamistest siin midagi nimetasin, kohe oli see sõna sul okkaks hinges. Ilma selleta sa ei oleks ju ilmaski oma lugu mulle pihtima hakanud.»

«Ei, ei, mitte sellepärast,» haaras Kannuluik jälle õhinal jutujärjest kinni. «Mitte sugugi sellepärast ma ei hakanud sellest kõigest kõnelema, et sina siin midagi ütlesid. Aga kui sa teaksid, kuidas see teema minus endas parajasti kees ja kiheles! Kui sa teaksid mu tänast

kogemust... Jah, võin julgesti ütelda, et ma pidasin endas otsustavat võitlust oma ebausuga, kui sa sealt põõsaste varjust tulid...»

«Kas see tähendab seda, et mõni mind meenutav viirastus oli sulle juba vastu tulnud?»

«Ei. Ma olin kimbus hoopis ühe teise mehega. Mitu tundi tammusin linnas ringi, ilma et ma isegi oleksin teadnud, kas ma ajan teda taga või põgenen tema eest. Küll aga sain ma lõpuks aru, et sellest, kas ma teda kohtan või mitte, oleneb minu lahtisaamine ebausust. Ja kui sa tulid, oli mul südamest hea meel, et sa ei olnud tema, vaid sina ise. Sa olid sina ise, ja mis veel toredam — ma sain sinuga kokku, ilma et ma enne sinu tulekut kedagi oleksin sinuks pidanud.»

«Aga kes on see t e m a?»

See küsimus näis Kannuluigele meeldivat.

«Ah see t e m a...» Ta vaatas mulle naeratades otsa. «Ära karda, et tõmban tuulest sääse pihku ja pistan klaveri taskusse. Nii hull ei ole asi minuga veel siiski mitte. See t e m a ei ole mingi teiste maailmade tegelane, vaid lihtsalt inimene, tähelepanuväärne tüüp. Ma tunnen teda ammu... Ma tunnen teda täpselt sama kaua kui sindki...»

«Ega sa mõistujuttu ei kõnele?»

«Ei, ära arva, et räägin sinust. See on tõepoolest nii, et ma tunnen seda, kellest kõnelesin, täpselt sama kaua kui sindki. Aga nime ei tea. Sellepärast ma peangi teda lihtsalt «temaks» nimetama. Ta jäi mulle väga elavalt meelde «Suure Tõllu» pardalt, samast, kus meiegi tuttavaks saime. Aga võib-olla tunned sina teda paremini, tead nime ja kõik?»

«Nii ma ei tea arvata. Räägi ligemalt.»

«Kas sa mäletad, kuidas hitlerlaste raadio lubas meid seal põhja põrutada ja surma saata? Muidugi mäletad, niisugust asja ei unustata, kui kõigest hoolimata siiski on ellu jäädud. Ja kas sa mäletad seda kohta «Tõllul», kus me sinuga hakkasime juttu ajama?»

«Mäletan.»

«Aga kas sa mäletad ka seda neljamehelist kampa seal kajutinurgas? Mäletad vist, sest mulle näis, et sa silmitsesid neid sama teraselt kui mina. Nad olid kui-

dagi teist nägu ja tegu. Nad olid nagu kogemata sattunud laeva, kuhu kõiki teisi oli toonud valus paratamatus.»

«Kas sa mõtled neid nelja väga tüsedat meest, kes rääkisid ainult omavahel ja sosinal?»

«Nimelt neid. Aga sosinal nad rääkisid ainult kuni Kroonlinnani. Kui ohud olid sedapuhku selja taga, siis nad kõndisid laevalael ja naersid nii et rinnad kõmasid. Meie võitsime! Ja mis puutub nende tüsedusse, siis oli ka see neil üsna üürike. Kui nad Leningradis maale astusid, oli neid kaks keskmist turjakat poissi ja kaks päris kõhna kuju. Mis sa arvad, kuidas surmahirm merel nad nõnda priskeks tegi?»

«Näis, et neil olid kas korkvestid või mingid päästevööd mantli all.»

«Põhimõtteliselt on sul õigus. Aga mina juhtun seda asja täpsemalt teadma. Korkveste neil ei olnud. Nad otsisid neid küll, aga ei saanud. Nad ei saanud isegi tühje pudeleid, mida nad nõudsid koka käest, kui nad olid veel kolmekesi. Aga siis tuli laevale see neljas, tema ise. Tal oli raske kohver käes, ja juba eemalt ta noogutas sõpradele: sain . . .»

«Kes nendest see oli?» See küsimus huvitas mind tõepoolest.

«Kõige pikem ja õlakam. See ongi see minu t e m a.»

«Ja mis sa arvad, mida ta oli saanud?»

«Mul ei ole tarvis seda arvata, nägin oma silmaga. Nad hakkasid kohe mingit pelgupaika otsima, ja see tegi mu uudishimulikuks. Viimaks nad kõik neli pugesid koos kohvriga meeskonna pesemisruumi. Aga uks ei tulnud enam päris kinni, ja nii ma seal ajaviiteks silma heites nägingi, kuidas see kosumine neil käis. Kohvrist võeti välja sületäis mootorratta õhukumme. Tema ise sai esimesena oma kolm rõngast ümber rinna. Ventiilid keerati lahti ja siis sõbrad hakkasid puhuma . . .»

«Leidlikud poisid, peab ütlema . . .»

«Kui need õhutorud,» jätkas Kannuluik, «olid kolme sõbra ähkimise ja puhkimise saatel oma täie jämeduse kätte saanud, siis tema ise patsutas ja näpistas nad läbi. Nähtavasti ta pidas nende kandejõudu oma kaalu

jaoks veel napiks. Kohvrist, tühjade kummide alt, võeti pump ja löödi sellega kummid veel toekamaks. Ja esimene hiiglane oligi valmis. Vaevalt tal ulatasid mantli hõlmad veel kokku.»

«Ja siis?»

«Siis istus ta varsti seal kajutinurgas, suur kui härg, aga hirmust vait nagu hiir. Leningradis maale astudes nägin neid kõiki ainult eemalt. Nad olid jälle normaalse mahuga mehed, õhk välja lastud, kummid kohvris. Ja siis nad mul kadusid silmist. Võib arvata, et nad tõttasid kohe edasi ida poole, sõjast võimalikult kaugemale. Millal ja kuidas meie Laadogast üle saime, seda sa mäletad isegi. Tšeljabinskisse jõudes hakkasin eesti lastele koolitööd korraldama. Tuli mõnigi tuhat kilomeetrit läbi tiirutada, et vaadata, kus ja kuidas lapsed saavad õppima hakata. Siberi pakane näitas halastamatult hambaid. Kord Sverdlovskist läbi sõites leidsin, et ma oma seniste jalavarjudega enam edasi ei saa. Läksin turule, et leida midagi viltidepoolist . . .»

«Ja tema seal?»

«Muidugi. Ma tundsin ta kohe ära. Ta seisis otse sissekäigu kõrval, poolpikk valget-punast kirja vasikanahkne kasukas seljas.»

«Ja mis ta seal tegi?»

«Äri . . . Käsi paberossikarbiga õieli, kordas kui üles keeratud: «Кому «Казбек», кому «Казбек» . . .» Ma läksin mööda, nagu poleks asigi. Esimesest nägemisest saadik on ta jäänud mulle niisuguseks kujuks, keda ma tahan märkamatult silmas pidada, et näha, kuidas tal läheb, mis temast viimaks saab. Nii ka seekord seal turul. Kui ma mõne aja pärast tagasi väravate juurde jõudsin, oli ta ikka veel omal kohal. Teiste kaubitsejate juures asja tehes pidasin teda altkulmu silmas. Näis, et ta ei olnud sel teel end mõnest ajutisest sõidu- või leivaraha murest üle aitamas. Ta andis kaupa professionaalse vilumusega ja julgelt pistis rahad karusnahkse hõlma alla.»

«Huvitav . . .»

«Mis seal ikka, inimene tegi raha. Ja nagu tuleb välja, hea eduga. Ta oli igapidi siledam, kui ma teda järgmine kord nägema juhtusin. See oli Moskvas, Sobinovski keldrikorral, aasta hiljem, Stalingradi võitude päevil.

Olime komandeeritud pealinna, mina ja üks noor naisõpetaja, kes töötas Tšeljabinski oblastis. Me saime nii kalleid asju kui uusi Moskvas ilmunud eestikeelseid raamatuid, rääkimata muudest koolitarvetest. Me mõlemad olime esimest korda Moskvas, oli palju õiendada ja veel rohkem vaadata. Kui ei oleks olnud komandanditundi, kes teab, millal oleksime õhtuti puhkama saanud. Oma toakaaslastest tundsin ma ainult kahte, üks oli kange maadleja, teine poksija.

«Ega ometi t e m a raskejõustikumees olnud?» küsisin ma, et Kannuluige jutujärge kiirustada.

«Ei. Tema ei peatunud üldse seal all keldrikorral, vaid kuskil kõrgemal. All kööǵis, kus ma teda nägin, oli ta nähtavasti ainult selleks, et mugavalt sõbraga istuda, kuum kohv pliidiservalt käepärast võtta. Minul oli aga kahjuks väga kiire, sest pidin oma reisikaaslase rongile aitama. Kas siis oli kusagilt autot võtta! Kompsud kaenlasse ja Arbatilt metrooga. Esimese korra läksime koos, aga paar rasket raamatupakki ja üht-teist väiksemat jäi veel maha. Mina pidin neile veel kaks korda järel käima, kuna sõitja ise ootas juba rongilepääsu. Ja siis see juhtuski, et nägin teda jälle. Tulen, ruttan alla, et järjekordne kandam kätte haarata ja vaksalisse viia. Astun kööki ja näen — tema seal. Jah, istub seal sõbraga, ühega nendest, kes laevalgi olid.»

«Missugusega?»

«Kuidas ma seda ütlen... Tema kaaslaseks oli seal üks neist kõhnematest, see kõige kurvakujulisem. See oli nähtavasti niisugune tüüp, kelle viin sentimentaalseks teeb. Ega ma nendega ei rääkinud, aga kui inimesel on millegi vastu eriline huvi, siis võib paari pilguga mõndagi ära haarata. Kaks korda läksin neist mööda ja nägin mõlemat meest. Tema ise oli suitsude müümisest saadik hästi kosunud, mitte ainult riietuse, vaid kogu oleku poolest. Paistis eluga rahul olevat. Ehk seda enam, et neil ei olnud ees sugugi mitte kuivikud ja kuum vesi, vaid selle mäe jalal täidetud pudel, mille tippu veeuputuse ajal Noa laev olevat kinni jäänud. Ja köök oli kanget kohvilõhna täis. Kuid mitte kadedus ei teinud mul meelt kibedaks, vaid see, et sõbrad olid nii väga jutukad, aga mina pidin kohe vaksalisse tagasi

jooksma. Ma ei häbene seda uudishimu, mis ma nende tegelaste vastu tundsin. Selles ei olnud midagi väiklast ega isiklikku. Nad mõlemad, eriti aga tema ise, olid mulle nagu raamat, mille esimesed peatükid olin saanud huviga läbi lugeda, aga mis siis äkki oli mul käest ära võetud. Tüki aja pärast jälle mõni lehekülg, ja sama lugu. Oleksin tahtnud nüüd edasi lugeda, aga ei olnud parata, jälle pidin juurest ära jooksma. Ainult mõne sõna sain ahmata. «Olen tüdinenud... Kui nad võidavad, siis võitku kord juba. Ma tahan koju...» Nii ohkas kõhn ja kurvakujuline, sügades pika küünega oma habemetüügast. Vildid, mis mul aasta eest olid ostetud Sverdlovski turult, tegid mu sammud hääletuks. Mul oli seal käimist ja mul ei olnud midagi selle vastu, et ma kuulsin mõne sõna nende omavahelisest jutust. Kuulsin ära ka need sõnad, mis tema ise oma sõbrale lohutuseks ütles: «Sa oled kena vend. Kui tilk viina võetud, siis kohe — elu, elu, miks mind vaevad! Sõda ei ole meelakkumine. Peab oskama... Ja ei tohi ennast longu lasta. Rahu ajal see rabamine alles algab. Elu on võitlus. Tervist!» Ja siis ma pidin minema. Mis mees ta on? Mis temast saab? Need küsimused olid mul ristirästi peas, kui läksin. Aga targemaks ma ei ole saanud tänaseni. Võin ainult arvata... Aga konkreetselt ja kontrollitult ei tea ma midagi.»

«Tähendab, pärast seda sa ei ole teda enam näinudki?»

«Ei, pärast seda korda ei ole ma teda enam kohanud. Aga seekord küll. Ma tulin ju veel tagasi. Tulin nagu ennegi. Mul oli veel vaksalisse viia kolm-neli kerget, aga mahukat pakki. Ühes pambus olid mõned vattkuued. Siis gloobus, nagu tohutu arbuus paberisse keeratud. Ja veel mõned klaasitud pildid, et oleks võtta, kui lumesõda mõne ruudu sisse lööb. Ei olnud mul ka seekord aega terasemalt ringi vaadata, kuigi olukord kõõgis oli veelgi põnevam. Nad olid vahepeal rohkem purju jäänud. Kurvakujuline oli jalust juba üsna nõrk. Tema ise aga paistis olevat sedalaadi viinavõtja, kes pudeli juures vägevust aina juurde saab. Kui ma neist mööda läksin, põrutas ta oma poolikult jutujärjelt edasi: «Mis nad närivad! Mis tööd nad saavad minult

nõuda, kui ma olen siit mitme tuhande versta taga. Mina saan seal ilma nendeta läbi. Kui nemad siin ilma minuta ei saa, andku mulle korralik korter! Aga alla kolme tuba mina ei ela.» Need sõnad lõid mulle vere pähe. Aga kuidas ma oleksin pidanud talle ütlema, mis niisugustest juttudest tuleb arvata? Ja mis sellest kasu oleks olnud? Kui elu ei ole teda targemaks teinud, ei aita ka sõnad. Ja mul oli kiire! Aga nähtavasti ka temal. Nägin, kuidas nad mõlemad palitud selga tõmbasid. «Kuhu jäävad need kuradi jõumehed?» See oli tema ise, kes vaatas kella ja sedaviisi pahandas. Ma viivitasin minuti või paar oma koolivara-kompse kokku korjates. Ja tasuski viivitada. Oodatud tulid nagu käsu peale, nii maadleja kui poksija. Ja jõudu seal tarvis oligi. Vannitoa ukse kõrval oli suur pinu tüsedaid pakke, mis kuulusid ilmselt temale. Ise ta võttis õlale ainult ühe täistuubitud seljakoti, aga vaatas siis peremeheliku pilguga, et midagi maha ei jääks, kui jõumehed kaks toekat kohvrit ja hulga muid pampe sülle ja kätte korjasid. Kurvakujulisele jäi ainult kaks lahtist saiapätsi kaenlasse ja pool rõngast vorsti pihku. Nii nad läksid. Väljas ootas auto, haruldane luksus sel ajal. Tema ise ja mõlemad rammumehed, kes, nagu ma teadsin, olid oma töö poolest autojuhid, laadisid kõik pakid sõidukisse, leidsid ka veel enestele ruumi ja läksid. Kurvakujulisel oli ainult saatja osa täita, tema jäi maha. Nukralt seisis ta seal lumiste paplite all, paljad saiapätsid kaenlas ja vorstikõverik teises käes. «Ei tea, kuhu siit sõideti?» küsisin ma. «Vaksalisse», vastas ta ja lisas: «Aga nende autosse ei oleks enam mahtunud.» Viinavõtnud mees näis olevat niisuguses meeleolus, et võta üles kuitahes pikk jutt, aga ma võisin riskeerida ainult paari minutiga. «Mis koorem see võis olla, millega nad siit läksid?» See huvitas mind tõesti. «See koorem, kas teate, oli minu sõbra puhkus,» ütles kurvakujuline ja tegi vorstiga pimendatud linna kuupaistes kentsaka liigutuse. «Puhkus?» Arvasin, et ma ei kuulnud õieti. «Puhkus!» kordas ta. «Loe nagu kirjutatud. Teie ei usu? Ma ise ka ei uskunud, kui sõber ütles. Aga kui ära seletas, ei olnud seal imet midagi.» Ja kurvakujuline oli nii lahke, et ta selle asja ka minule selgeks

tegi. T e m a olevat mees, kes oskab elada, olgu sõda või rahu. Kui tarvis, topib kotid puhkust täis ja läheb... Selle uskumatu asja olevat ta päris lihtsalt joonde ajanud. Eestist evakueeritud töötajate ja sõjameeste kosutamiseks, seletas kurvakujuline, olevat asutatud eriotstarbeline sanatoorium. T e m a l, kes elada oskab, olevat selle asutuse valitsejaga suurepärased sõbrasuhted ja ta olevat nõutanud endale tuusiku kaheks kuuks. Aga kuna naine ootab kodus, olevat ta oma puhkuse kuivalt välja võtnud. Saiad ja jahu, kuivikud ja küpsised, konservitud koor ja kakao, vorstid ja singid, kalad ja lihad, riis ja rosinad... Ma arvan, et see oli kadedus, mis kurvakujulise nii jutukaks tegi. Tema osa sõbra suurest saagist oli tõesti narrilt napp. Ja nagu selleks, et oma kadedust laiendada ka minule, küsis ta järsku tragilt: «Kas teie ka natuke seda puhkust saite?» Ja ta katsus gloobust, mis oli mul kaenla all. «Hollandi juust, eks ole?» Mul ei olnud aega ega tahtmist temaga nalja teha. Pidin minema.»

«Vaksalis sa teda enam ei näinud?»

«Ei. Mul ei olnud seal aegagi ringi vaadata. Sain oma kolleegi vagunisse aidata ja varsti rong läks.»

«Ja nii ta sul kaduski silmist?»

«Jah, ma ei ole teda enam näinud...» Kannuluige toon muutus nüüd jälle kuidagi kahtlevaks ja otsivaks nagu ei usuks ta ise päris kindlasti, mis ta ütleb. «Jah, muidugi, pärast seda ma ei ole teda enam näinud... Aga näe, meeles püsib... Mõtle, kust ajast! Oleks ehk juba ununema hakanud, aga korraga... see tänane kogemus...»

«Aga mis siis juhtus? Räägi...» Oli aimata, et Kannuluik läheneb uuesti oma ebausu teemale.

«Oli niisugune juhtumine, et mulle näis, nagu oleksin ma teda näinud...»

«Aga ei olnud tema?»

«Ei... ei olnud.»

«Huvitav... Kus ja kunas sulle näis, et sa teda nägid, kui see saladus ei ole?»

«Mis saladus! Teatris. Nüüdsama, paari tunni eest, enne päevase etenduse algust. Ma tahtsin väga midagi näha, aga peale ametlike õienduste, mis nõudsid oma

aja, oli mul ka rida koduseid korraldusi, ja kuidagi ei jätkunud aega. Täna päeval tegin enda vabaks ja otsustasin enne kojusõitu korrakski ära käia, et oleks kultuursem tunne koju minna ja oskaksin möödaminnes ka nõu anda, kui omaküla rahvas koolimajas näitemängu harjutab. Jah, tahtsin minna, aga näe, ei saanud. Kassa oli tühi, ei ühtki piletit. Püüdsin seal küll kaastunnet äratada — inimene armastab kunsti, saab harva pealinna, kui kurb on tühjalt tagasi minna. Aga mis see aitab! Toolid kõik täis ja seina ääres seista pole lubatud. Ainus lootus olevat see, kui keegi on takistatud tulemast ja oma pileti tagasi toob. Tõepoolest, võib ju juhtuda. Ehk jäi keegi grippi, et lasta mind üle kunstitempli läve. Ootasin, kõndisin teatri ees väljas, kui aga inimesed juba tulema hakkasid, hoidsin end jälle kassa ligemale. Lootus on hea asi, temas on oma osake lohutust ka siis, kui ta luhta läheb. Ma ei saanud piletit. Etendus jäi nägemata, aga publiku nägin ära — esimesest viimaseni...»

«Ja sealhulgas ka see, keda sa temaks pidasid?»

«Oota. See'p see viimane oligi... Ma ootasin, kuni kell näitas etenduse algust. Garderoob oli kuhjaga palituid ja kübaraid täis, vestibüülid aga inimestest juba tühjad. Kui mõni üksik hilineja veel tuli, siis pooljoostes ja ise juba palitut maha ajades. Juba kaks minutit üle... Ei olnud kellelgi minu jaoks ülearust piletit. Pidasin endamisi aru, kas mitte nõu ja abi paluda sellelt tähtsamalt tegelaselt, kes silmanähtavalt kedagi oodates vestibüülis edasi-tagasi käis. See näis olevat keegi teatri ülemustest, mingi administratiivne asjamees. Ta ehk oleks saanud mind aidata. Aga siingi ma jäin hiljaks. Olin just tema poole pöördumas, kui välisuks veel korraks avanes ja viimane külastaja tuli. Ma vaatan — t e m a... Kuju, samm, iga liigutus — tema mis tema. Astus ruttamata, nagu ei oleks tal midagi selle vastu, et natuke hiljaks jääda. Ja siiski — see oli ainult üks silmapilk, mil ma olin nii kindel, et see on tema. Aga ei olnud, ei saanud olla... Sellel, kes tuli, olid väikesed vurrud nina all ja kuldhambad suus. Kogu tema olekust oli näha, et ta oli mõjukas mees. Ja mul oli isegi natuke häbi, et olin võinud nii eksida. Et

tulija ei olnud t e m a-taoliste hulgast, seda märkasin ma nimelt siis, kui vestibüülis ootav teatritegelane talle aupaklikult vastu astus, tema üleriided garderoobi andis ja siis ta trepist üles saatis. Kassaluugist möödudes tegi teatritegelane külalise selja taga sõrmega paar ringikujulist liigutust. Kassatädi sai sellest märgist kohe aru. Ta haaras telefonitoru, valis numbri ja ma kuulsin, kui ta küsis: «Lava?» Ja lisas siis kohe: «Administraator läks juba üles.» See oli kõik.»

«Ah nii . . .»

«Nii jah. Etendus võis alata ja mina võisin minna. Aga seda ma ütlen, et igav mul ei olnud. Etenduse asemel kerkis eesriie minus endas. Üks järsk mõte . . . ja esimest korda ma astusin oma ebausule vapralt vastu. Nii palju kui mul iganes oli olnud neid poolteistkordseid inimeste nägemisi, alati ma olin seda märganud alles siis, kui tuli see õige. Aga seekord ma jõudsin ette . . . Niisugune eksitus . . . nii · selge, aga siiski eksitus . . . Ma olin kindel, et kui ma nüüd lähen, siis varsti näen teda ennast. Mul oli kummaline tunne. Astud teatrist uulitsale ja usud võimatut asja, nimelt: sa pööra paremale või vasakule, mine mistahes suunas, ikka satud vastamisi ühe ning sama inimesega, varem või hiljem tuleb sulle vastu tema ise, see õige, kelle eest sul ei ole nüüd pääsmist . . .»

«Huvitav . . .»

«Hullem kui huvitav. Põnevam kui kõik teatrid! Ma läksin . . . Ei olnudki vaja otsustada, kuhu poole. Jalad viisid, muudkui astu ja oota, kui ta sulle vastu tuleb. Ma läksin nagu kokkulepitud kohtamisele . . . Ja et sellest saadik, kui ma teda viimati nägin, on möödunud aastad ja toimunud suured muudatused elus, siis eelseisev kokkusaamine oli seda põnevam. Ma otsustasin teda mitte niisama lihtsalt mööda lipsata lasta, vaid pidada silmas niipalju kui võimalik. Ma läksin ja mõtlesin — kuidas ta tuleb mulle vastu? Arvasin, et küllap seda näeb kohe pealtpidigi ära; mil määral peab paika kurvakujulise ennustus, et see mees oskab elada, olgu sõda või rahu. Ootasin huviga, kas ta kujutab endast mõnda kaupluse juhatajat või artelli esimeest, või kõnnib ehk siiski ringi võidunud vattkuues, sirutab käe ja

küsib, kas ma teda ei mäleta... Aga kõndisin mis ma kõndisin ja mõtlesin mis ma mõtlesin, meest ennast ei tulnud ega tulnud nähtavale. Otsisin kõige rahvarikkamaid radasid. Astusin isegi mõnda õllekeldrisse sisse. Nägusid kui palju ja missuguseid, ainult teda mitte. Jalad väsisid. Linna kivid väsitavad maainimese jalgu hullemini kui miski muu. Kõht läks tühjaks ja meeleolu segaseks. Tülpimus tuli peale — aja teda taga nagu teab mis õnne! Hakkasin arvama, et seekord jääbki selle mehe nägemine ainult poole korraga. Mida rohkem nägusid minust mööda voogas, seda kehvemaks kahanes minu lootus teda näha. Esialgu tekitas see isegi mõningat pettumust, nagu see on loomulik, kui inimene otsib ja ei leia. Aga kas oli mul teda tarvis! Korraga algas mu mõttekäigus nagu uus vaatus ja mu meeleolu muutus järjest tragimaks. Mulle tuli meelde üks arukas nõuanne, mis ütleb, et kui sinus on hakanud pesitsema midagi naeruväärset, siis püüa teistest ette jõuda ja ise esimesena enda üle irvitama hakata. Seda ma nüüd endamisi tegingi. Tola! Otsib päise päeva ajal mööda Tallinna uulitsaid inimest, kes ehk tuhandete verstade taga saeb parajasti väga jämedat ja pikka puud ning mõtleb järele oma parasiitliku elukunsti üle, tuletab meelde oma tulusaid tehinguid... Jah, mis oleks loomulikum kui see, sest eks meie tea, et meie aeg, meie kord ja kodumaa ei taha ega tohi sallida sahkerdajaid, sulisid ja silmamoonutajaid...»

Kannuluik vaatas mulle korraks teraselt otsa, kuni üks paar meist mööda jalutas, ja nähes, et ma kuulan teda tõsise huviga, jätkas ta seda hoogsamalt:

«See, mis nüüd tõstis mu tuju, ei olnud lihtsalt mööduv eneseiroonia. Ma nägin naeruväärsena mitte ainult oma praegust totrat ringiratsutamist, vaid ka kõiki oma seniseid pooltèistkordseid kokkusaamisi. Muidugi. Mõnest juhuslikust juhusest olin endale selle veidra teooria loonud ja siis igast uuest juhuslikust kokkusattumisest otsinud ja leidnud sellele tuge. Selge. Ja siin sellele pingile puhkama ma jõudsin kindla otsusega, et käigu mu ebausk kus see ja teine! Mis mees ma olen, kui lasen pimedatel juhustel enda narriks teha! Kas ei ole õigus?»

«Õigus küll... Aga kui juhtub, et tema nüüd korraga siit tiigi äärest tuleb? Siis jääd vist ikkagi oma ebausu kimpu ja see võib veel nakatada ka mind...»

«Ei, ta ei tule.» Kannuluik hakkas südamest naerma. «Mul oli selgus peaaegu käes juba ennegi, ja kui sain nüüd veel sulle kõik südamelt ära puistata, ei ole mul oma ebausust enam varjugi. Kerge südamega võin koju sõita.»

«Aga kui ta vagunis äkki sulle otse vastu istub?»

«Istugu. Sõidame seltsis, ajame juttu. Küsin, millega ta nüüd kaupleb. Ja kui ta oma raskest tööst puhkust saab, kas siis kasutab seda naturaalselt või võtab kuivalt välja...»

Kannuluik oleks tahtnud vist veel mõndagi ütelda oma võimalikust vestlusest kadunud kujuga, aga siis, ühe vedurihuike puhul, heitis ta pilgu kellale, tõusis siis järsult ja korjas kähku oma kompsud kokku.

«Peaaegu oleksin hiljaks jäänud. Viimane minut on minna. Tule saatma, kui sul aega on!»

Muidugi oli mul aega teda saatma minna. Aga mingit mahti ei olnud mul enam selleks, et ka omalt poolt öelda tema pika jutu peale mõni tarvilik sõna. Vaevalt jõudsin ma temaga sammu pidada, kuni ta leidis oma vaguni. Valjuhääldajast kostis juba hoiatus, et saatjad lahkugu, rong väljub ühe minuti pärast... Ulatasin need paar pakki, mis olid minu kanda, vaguni rõdule. Head soovid ja tervitused perekondadele jõudsime ära ütelda, aga küllakutse täpsustamine jäi tal pooleli. Vile käis ja rong nihkus liikvele.

«Palun unusta mu lugu. Ja ära mind naera. Asi on nüüd selge. Ela hästi!»

Need olid tema viimased sõnad.

Vagunid möödusid minust ükshaaval, järjest kasvava kiirusega. Oli juba hilja liikuvale rongile hüpata. Perroonil seistes tundsin ma end inimesena, kes on rongist kogemata maha jäänud ega saa sellepärast täita oma kohustust sõbra vastu. See tunne ei jäänud minust vaksalisse, vaid tuli kaasa. Oi, Kannuluik, vana kaim, või siis nii on sinuga lugu... mõtlesin ma aeglaselt kodu poole astudes. Ma ei saanud aru, kas sõbra vabanemine ebausust oli rohkem kurb kui naljakas või rohkem nal-

jakas kui kurb. Aga mida kauem ma nii endamisi tema jutustuse üle järele mõtlesin, seda tõsisemaks tema lugu muutus. Ma pidin endale ette heitma, et ma teda ainult kuulasin ja küllalt tragi ei olnud oma sõna vahele kiiluma, kus see tarvilik oleks olnud. Nüüd ei olnud võimalik seda enam teisiti heaks teha kui pidin veel samal õhtul korraks jagu saama oma laiskusest kirjade kirjutamise alal. Pärast mõningat sissejuhatust jõudsin poogna teisel küljel selleni, mis oli mind sundinud sulge võtma:

«... Sellega ma küll toime ei tule, et unustada Sinu lugu, nagu soovisid. Asjata sa ütlesid ka seda, et ärgu ma Sind naergu. Seda ma ei tee. Visalt püsib meeles kõik, mis Sa kõnelesid, ja järjest tõsisemana tundub mulle see.

Kahjuks ma ei saa osa võtta Sinu rõõmsast tujust, millega Sa ära sõitsid. Muidugi on see hea, et Sa said lahti oma hämaratest üldistustest mõnede kokkusaamiste puhul. Ja loodetavasti Sa usud nüüd isegi, et oma osa Sinu viirastuste teoorias oli siiski ka neil keskaja järelkajadel, mis Sa remondi ajal leidsid oma koolimaja pööningult. Nii või teisiti, Sa ei kahtle, et oled oma segadustest jagu saanud. Aga minus tekitavad omakorda segadust need asjaolud, mis olid Sulle selle juures toeks ja abiks.

Sa nägid, eksisid ja läksid siis õiget otsima.

Aga ehk Sa ei eksinudki?

Mõtle järele, kulla sõber, kui nõrkadele alustele toetub Sinu veendumus, et see ei olnud t e m a. Vurrud, kuldhambad ja aupaklikkus, millega teda teatris oodati ja saali saadeti... Kas need momendid on midagi nii jäädavat ja lõplikku, et Sa pidid jalamaid ümber pöörama ja linna minema, et näha õiget t e d a, keda Sa siiski ei leidnud? Mõtle tõsiselt selle üle järele. Ja ära seejuures unusta, et ilusatel soojadel kevadpäevadel pungad küll puhkevad jõudsasti, aga ka õielõikajad löövad kihama. Ja halvasti läheb aednikul, kes siin asja ei tunne või lihtsalt vaikseks kõrvaltvaatajaks jääb.

Sa tead temast vähe, oled teda ainult mõnikord möödaminnes silmas pidanud. Aga sa tead temast küllaltki olulist. Sinu silmis ei peaks vurrud tema nägu

varjata suutma. Liiga kergesti Sa ütlesid endale ja mulle, et see ei olnud tema, ei võinud olla... Miks mitte? Kas ei ole usutav, et t e m a -taoliste juures võib väikeste sahkerdamistega omandatud osavus järjest suurejoonelisemaks karjerismiks kasvada? Käesoleval juhul, nimelt Sinu enda tähelepanekute põhjal, tuleb seda eriti tõenäoliseks pidada. Kui see kamp oskas merel üksteist sõna otseses mõttes täis puhuda, et häda korral vee peal seista, küllap nad siis võisid kuival maal, muutunud olukorras, sama operatsiooni korrata selle sõna veidi kaudsemas mõttes, et — tõusta...

Mulle näib, et Sinu vaikse kõrvaltvaataja osa ei ole siin õige. Sa ise ütlesid, et meie kord ja kodumaa ei salli sahkerdajaid ja silmamoonutajaid. Aga kes siis on see meie kord ja meie kodumaa, kui me ise ebausklikud oleme?

Meie vana sõprus nõuab täit otsekohesust, ja selle nimel ma pean Sulle ütlema, et minu arvates Sinu ebausk, millest Sa arvad enda lahti saanud olevat, on võtnud ainult uue, endisest kahjulikuma kuju. Sa ei usu enam tuttavate nägude poolteistkordset nägemist. Aga selle asemel Sa usud, et aupaklikke kummardusi võidakse ilma ühegi erandita teha ainult neile, kes seda väärivad... Siia võiks küll lisada niisuguse võrdluse, et Sa oled ühelt jäätükilt teisele hüpanud, mitte aga randa jõudnud...

Kui ma Sulle nüüd külla sõidan, mida loodan teha õige pea, siis räägime neist asjust veel ligemalt. Seniks aga ela hästi ja tervita naist. Ja seda ma unustasin Sulle ka seal tiigi ääres ütelda, et ära oma lastele kuri ole, kui see ratastega liblikas, mis Sa neile viisid, õige varsti rikki läheb. Ma tean oma mudilaste kogemustest, et vänt, mis liigutab selle kollase eluka punaseid tiibu, on pandud õige nõrgast traadist.»

1957

KARU TULEB

Rajooni tarbijate kooperatiivi Pihlaküla harupood oli heledalt valgustatud, leti ees oli üsna rohkesti rahvast ja ka ärijuht oli kohal, aga ostmist-müümist peaaegu ei olnudki. Rahvas ootas. Juba eelmisel õhtul vähehaaval alanud näärituisk kihutas järjest agarama hooga üle põldude ja püüdis, kus vähegi võimalik, maanteid umbe matta. Kauba-auto oli juba mitme tunni võrra hiljaks jäänud. Aga teati, et teel ta on. Ja oodati. Mõned ligemalt inimesed olid küll tulnud ja läinud, et aasta viimased ostud homseks, aasta viimaseks päevaks jätta. Aga need, kes olid jäänud, püsisid visalt.

Kaubanduslikku tegevust asendas muhe koosviibimine ligemale kahekümne osavõtjaga. Ainsaks ebamugavuseks oli asjaolu, et tuli püsti seista, sest kauplus ei ole ju kõrts või kirik, kus inimene võib istudes oodata, kuni teda teenindama hakatakse. Aga sellestki

hoolimata valitses mõlemal pool letti ladus meeleolu ja lõbus jutukus. Kui oma küla inimestel tuleb jõude nii ligilähestikku koos olla, ei siis aeg lähe igavaks. Leidub küsimusi, mida tarvis ühiselt üles tõsta. Mees saab kokku mehega, ning neil võib omavahel päris asjalikku arupidamist olla. Ja leidub kambamehi, kes otsivad vastast sõnaga nagu mõned sõrmevedamisega või vägikaikaga. Ka sõna teravuse ja tabavuse proovil on tunnistajad head olemas, ja veel parem oma küla rahva hulgast, kes tunnevad nii sihtijaid kui ka märklaudu. Ja siin neid oli.

Poemehel teispool letti ei olnud midagi selle vastu, et tema tööpäev täna nii pikale venis.

«Rahva teenistuses — alati. Magan siis, kui lastakse... Nelikümmend!»

Igerik ei olnud seal üksi, vaid meier Änilisega, oma ustava sõbraga. Nad istusid leti taga mingitel madalatel kastidel, taburett kahe vahel lauaks, ja mängisid kuut-kümmend-kuut. Mehed, kes nende mängu jälgisid, olid kahes kobaras leti najal. Kuidas välja käidi ja mida millega löödi, oli kõigil ühtviisi näha. Aga muist mehi rinnutas leti najal nii, et nad nägid, mis kaupmehel käes oli ja mis talle maast tuli. Teised olid sama huviga meieri õla kohal kobaras koos. Meeste mängus ei olnud pealtvaatajate ees ühtki saladust. Ainult seda nad ei näinud, kui kõrgelt vilunud vastased oma võite hindasid, sest rahapaberid iga partii lõpul läksid taskust taskusse sügaval letiääre varjus ja kinnise käega.

«Asjal peab väike huvi juures olema, igatahes...» ütles poemees, kui eemal seisjate hulgast nende õienduste puhul paari sõnaga huvi ilmutati.

«Muidu lähed hooletuks, vorm käib alla,» oli ka meier selles asjas oma partneriga nõus.

Ja mäng jätkus vähemagi peatuseta. Iga löögiga nagu öeldi, et aeg on raha. Kui üks mängija masti kümne või tuusa välja käis, otsustas teine käeliigutuse kestes, kas selle sissevõtmiseks trumpi raisata või sööt tagasi sülitada. Lõpumängus käidi välja ja võeti tihisid nii täpselt, et mängijail näisid kõik käidud kaardid täpselt meeles olevat. Pealtvaatajatel oli raske tagantjärele

tark olla. Kui keegi püüdiski hilinenult õpetama hakata, tehti tema tarkus sedamaid naeruks.

«Vaata, ole vait, ja õpi. Ära tule õpetama.»

«Siin on igal nõksul nurgad teravad.»

«Maailma-klassi löögid. Ausõna.»

«Igast nähvakast näha, et siin on kaardid kunstnike käes.»

Mängijatel käed aga käisid. Kuidas neid ka kiideti, nad ei pidanud seda tähelepanu vääriliseks. Samuti nad ei lasknud end segada neist märkustest, mis kostsid eemalt, nende hulgast, kes mängu vastu otsest huvi ei tundnud, küll aga püüdsid muu jutu vahel mängumehi endid mõne sõnaga müksata.

«Kui juba elukunstki selge kui vesi, mis seal enam kaardimängust kõnelda...» lausus kolhoosi vana aednik aeglase ja rahuliku sõnaga.

Kaupmees nagu vastuseks sellele väikesele märkusele kuulutas käreda hooga:

«Kinni! Nelikümmend! Trumpi... trumpi! Seitsekümmend seitse. Aitab. Kolm pulka. Partii. Tere, kopikas...»

Meieri käsi läks rabinal taskusse.

Mäng käis nende riiulite kohal, kus olid välja pandud köögi- ja lauanõud ning muud majapidamistarbed. Jalametsa Reet, kolhoosi sepa lühikesevõitu, tüse naine, oli peatunud mängu jälgivate meeste vahel, et neid asju silmitseda. Aga kuna kaupmehe kui võitja kord oli lehti jagada, siis Reet ei hakanud teda tülitama, et endale sealt midagi näidata lasta, vaid ütles üldise jutu sekka:

«Ma siin vaatan ja mõtlen, et mul kodus tuleks oma vanamehega ka hakata kopika peale turakat taguma... Näe, olekski elukunst korraga selge, saad mis süda aga soovib: kui võidab vanamees, saadan tema poodi, kui võidan mina, tulen ise. Millal kontorist töö eest makstakse, poleks meie asigi.»

«Aga tööd ikka teeksite ka veel?» küsis aednik, naeratus vurrude peidus.

«No natuke ikka,» arvas Jalametsa Reet. «Töö mängule nagu varjuks...»

Tundus, et selleks korraks ehk aitab. Mõned köhatasid endamisi, mõned kergitasid muheleva näoga kulmu, vaatasid silma pilgutades teineteisele otsa. Lendu lastud vihjetel olid sügavad juured all, miks sellest aru ei saadud! Vaikiti ja vaadati mängu. Praegu oli kaupmees rahvamees, pidas poodi inimeste huvides üle ettenähtud aja lahti. Ja uus aasta ukse ees. Ei olnud koht ega aeg seda, mis juba öeldud, veel teravamaks ajada. Aga hea, et aednik ja Jalametsa Reet niigi palju ära ütlesid.

Jah, praegu olid kaupmees ja meier rahvamehed. Nad ei olnud selles tuntud osas päris sarnased. Kaupmees oli särtsakama sõnaga. Ta oli osavam mitte kuulma seda, mis talle ei meeldinud, ta oskas laimulikult õlgu kehitada, kui asi oli selge, aga ebameeldiv, või leebelt naeratada ja ütelda: «muidugi, igatahes...», kui keegi oma jutu sees vihjas millelegi, millest ta aru ei saanud või mida ta ei teadnud. Ja terane oli ta vahet tegema nende vahel, keda ta arvas enda suhtes mõjuta olevat, ja nende vahel, keda ta pidas tarvilikuks arvestada. Ta oskas vahet teha tähtsate ja tähtsuseta inimeste vahel. Lihtsatest kolhoosnikutest, kui nad ükshaaval leti ees seisid, oskas ta haigutust tagasihoidva ilmega mööda vaadata. Kui aga samu inimesi oli poes hulgana, kui nad ei olnud enam kas sepa naine või vana aednik, vaid rahvas, siis kaupmees seisis sirgelt omal kohal, oli kärmas, naeratas, tegi nalja, oli rahvamees. Praegu aga võis ta endale lubada kaarte mängida, sest tema tööpäev oli lõppenud, ta ootas kaubaautot koos rahvaga, oli omast heast tahtmisest rahva huvide teenistuses.

Meier ei olnud sama osav. Tal oli laisem mõte ja saamatum sõna, millest ta ka ise näis aru saavat. Ta kõneles vähem ja ajas võimalikult juba proovitud juttu. Kes mõlemaid sõpru oli pidevalt tähele pannud, oli peagi märganud, et meier, kui ta siiski proovib sõnakusega silma paista, käib nobedasti kaupmehe tagavaradest laenamas, korrates sõbra teravmeelsusi ja naljalugusid päeva või paari pärast nagu hiljaks jäänud vastukaja. Kui ta aga oma sõnaga püüdis silma paista, siis ta ise oli ka see, kes esimesena ja enamasti

ainsana naerma hakkas. Teised vaatasid üksteisele otsa ja siis muigasid natuke ka omalt poolt, rohkem ütleja kui öeldu pärast.

Ka välimuselt olid sõbrad erinevat laadi. Aastate vahet ei võinud neil palju olla, neljakümne paigu mõlemad, aga näod olid neil üsna teine teist tõugu. Igerik oli oma etteulatuva lõuaga, silmapaistvalt vormitud põsesarnadega, tugeva ninaga, mustade vurrujuppidega, karvarikaste kulmudega ja tõmmuka jumega nagu vanast, kõvast tüvepuust tahutud. Änilane oli aga pehme ja ümar valgetverd meesterahvas, suurevõitu paljaks raseeritud peaga, mis oli kolbal mühklik, kaela mail aga ilmutas volte. Meeste kõnnak ja liigutusedki vastasid nende välimusele. Praegugi — kui kaupmees lõi, siis iga kaart laksatas taburetile kui nahkse rihma nähvatus. Meier aga pani omad panused, olgu või ässa kümnele, vaikselt nagu silitades.

Aga nende sõprust, head ja usaldusrikast läbisaamist ei seganud need erinevad jooned karvaväärtki. Nad ilmusid Pihlaküllа, kumbki oma postile, umbes ühel ajal. Kui vanad olid nende koostöö sidemed, seda siin ei teatud, aga et need olid tihedad ja tugevad, selles ei kahelnud keegi.

Kui nad siia ilmusid, olid mõlemad kaunis luitunud mehed. Aga siin nad hakkasid koos kosuma, nagu kaks samasse toitekuubikusse istutatud taime. Aina edasijõudmist võis nende juures tähele panna. Kolme ja poole aastaga olid nad siin endile juhtivate jõudude jume peale võtnud ja ka nende naised ei olnud enam nagu selle küla inimesed, vaid siia külla sõitnud pealinna daamid. Näis, et mõnda inimest rikastab raha ka siis, kui see ei kuulugi temale. Ja et teist kosutab rõõsk koor ka siis, kui tal endal ei olegi lehma, vaid kui ta ainult ameti poolest on kutsutud ja seatud üles märkima, mis kolhoosidest kokku toodi ja separaatorist läbi käib.

Teadagi, mis inimesed arvama hakkasid. Nad on visad imesid uskuma. Aga elu ollakse näinud.

Ja revisjonid tulid omal ajal ka oma rada. Kui nad tulid ja vilunud asjalikkusega poes tööle hakkasid, siis nägijad-kuuljad olid varsti ärevil, sest põnevam on ju

uudist oma silmaga näha kui oodata, kuni ajalehest loed. Aga kes kõige selle juures äärmist rahu ilmutas, oli Igerik ise.

«Mis minul... Mina puhkan, kui seltsimehed rehkendavad. Aga inimestest on kahju. Ma ei saa anda, kui kellelgi midagi vaja on. Pood on kinni. Inventuur.»

Ja varsti nähti, et need sõnad olid öeldud julgest südamest. Revidendid tegid oma töö, kõik oli korras. Pood tehti jälle lahti, Igerik oli rahvamees nagu ennegi ja kosus endiselt järjelt edasi. Ta naeris suure häälega, kui talle endale kõrvu ulatus kusagilt külaservalt liikvele läinud jutt, nagu oleks ta revidentide ilmudes üle tee Änilase poole läinud ja sealt kartulikorvitäie raha laenuks toonud. Samuti ei jäänud tal kuulmata üks teine tige jutt, nagu oleks tema kaubaladu laeni pudeleid täis, aga pudelites viina asemel vesi. Igerikul oli teada üks selle jutu uskujatest ja edasirääkijatest. Ja ta ei jätnud vastulööki andmata. Ühel õhtul, kui poes oli rohkesti rahvast ja teiste hulgas ka sovhoosi sigadetalitaja Saima Koponen, kes muu hea ja parema lisaks mehe sünnipäeva puhul ka pudeli viina küsis. Igerik lõi seda kuuldes käed laiali ja hääle suureks:

«Saima! Sa tuled minu käest viina ostma. Ise sa ju külapidi kõneled, et mul kõik pudelid kaevust täis kistud ja kolmekopikase rahaga lakk punnidele peale litsutud. Sihuke asi ei anna ju kellelegi ei tuju ega tervist...»

Raske oli uskuda neid jutte, mis ringi käisid. Tõele ligemal tundus siiski see, mis arvas kolhoosi aednik, kes ka praegu oli poes pühadekaupa ootamas.

«Ei ole seal imelikumat midagi,» ütles ta kord paari tuttava mehe ringis, «sigade seljas need mehed ikka nii hästi edasi jõuavad.»

Selles oletuses näis olevat vähemalt osa tõtt. Sigu pidasid mõlemad sõbrad tõesti suurejooneliselt.

«Nojah, põrsastele piim... lihavamatele leib...»

«Kuidas see kõik käib, kes seda teab...»

Ja mitte ainult piim ja leib. Teati ka seda, kuidas kaupmees ja meier oma sigadele kartuleid kasvatasid. Nii siin, kolhoosi maadel, kui ka lähedase sovhoosi põldudel. Küllap nähti ja kuuldi, kuidas see neil käis. Ige-

rik oskas maipühade ajal mõned kolhoosnikud ja sovhoosi töölised lahkesti viinavõlglasteks teha ja oli siis nobedasti nõus valmisharitud aiamaid üle võtma. Lapike siin, teine seal, aga kokku arvati neil kahe peale vähemalt paar hektarit kartuleid maas olevat. Ja sead kosusid. Kord ühest, kord teisest laudast sõitsid nad aina paari, kolme kaupa turule.

Ümbruskond hakkas pikapeale nende eluga harjuma, aga siis tuli veel midagi. See oli möödunud kevadel, kui Igerik hakkas paksudest punnitud laudadest kaupluse hoone otsa mingit kuuritaolist juurde-ehitust üles lööma. Milleks see? leidus küsijaid. Aga Igerik oli visa vastama. Elame, näeme...

Teravad hambad aga ei kulu nii kergesti. Mõnigi mees proovis suusoojaks selle kuuri kohta oma arvamist avaldada. Keegi teadis rääkida, et kaupmees olevat meieriga tülli läinud. See ei andvat talle enam kohvikoort ja nüüd kaupmees hakkavat hädaga kitse pidama. Aga mõni aeg veel ja siis nähtigi, et ei olnud see hoopiski kitse kuur, vaid garaaž koguni, mille laiadest väravatest Igerik tuliuue «Pobeda» sisse taandas.

«Oma või?» küsisid esimesed nägijad.

«Kelle muu...»

«Ja kust sa ta siis äkki said?»

«Ostsin. Ise teha ei olnud aega.»

Olgu kuidas oli, kas päris oma või Änilasega kahasse, aga kerge ei olnud uskuda, et ka see on saadud sigade nuumast. Salapärasus sõprade elu ümber süvenes ja kestis praeguste silmapilkudeni, kus nad seal leti taga kaarte lõid.

«Kuuskümmend üheksa... Mul täis...» pomises meier.

«Ole nii täis kui tahad, aga tihvi sa enam ei näe! Anna! Anna! Veel trumpi! Veel! Ja veel! Pulk...»

Sedasama ühte silma Igerikul veel vaja oligi. Vahepeal oli küll Äniline kaks partiid järjest võitnud, aga seekord läks raharabin jälle kaupmehe püksitaskusse. Meier hakkas kaarte jagama...

Kes vaatasid, vaatasid mängu mängu pärast, et oleks, millega aega viita. Kes aga sellest ei hoolinud, sumasid nagu ennegi isekeskis juttu ajada. Mängumeeste sala-

pärase elukunsti kohta ei kostnud enam vähematki vihjet. Niisugust asja ei maksa alati nokkida. Kui aeg ehk kord harutab, eks siis näe ja kuule. Nüüd aga oodati kaubakoormat, mida ikka veel kuulda ei olnud.

Või viimaks ometi? Villem, kolhoosilauda hobusemees ja piimavedaja, kes letiotsal rinnutades aknast välja vahtis, pomises midagi oma habemesse.

«Mis sa seal ütlesid?» nõuti selgemat sõna.

«Karu tuleb...» kordas nüüd Villem täie rõhuga.

«Ah tema...»

«Saab jutule jätku...»

Võõrale oleks Villemi teade võinud ehk naljakana kõlada, aga siin, oma küla inimeste hulgas, oli kohe selge, et tulija ei ole keegi muu kui kolhoosi puusepp Jaan Karu, vana eluaegne meistrimees, kes oma paljude tööaastate jooksul oli teinud valmis sajad reed ja tuhanded rattad, millest suurem osa juba ammu kulunud, aga osa tänase päevani kolhoosi koormaid vedamas. Ta oli alati oodatud seltsimees ja ka praegu võis kõikidest nägudest näha headmeelt, et Karu tuleb. Kõik pidasid lugu mehest, kes, juba auväärses pensionieas, ei ole lahkunud oma tööpingi juurest, ei ole pannud käest oma teravat kirvest, vaid parandab, mis parandada annab, ja teeb uut, mis võimalik teha. Aga Karu oli rohkem kui suurepärane töömees, ta oli ka võrratu sõnameister. Kõik teadsid, et kui tema tuleb, siis ei saa igavusest juttugi olla. Elu ise oli Karu niisuguseks meheks koolitanud. Paljude aastate pikki päevi oma tööpingi juures reejalaseid hööveldades või rattarumme treides oli tal aega olnud maailma asjade üle järele mõtelda. Vaikides ta tegi oma igapäevast tööd, aga kui sattus teiste seltsi, siis tal ka oli, mida ütelda. Ta ei kõnelnud palju. Ta ei kuulunud nende hulka, kes oma jutu lahjaks lobisevad. Ta näis igalt oma sõnalt sama täpsust nõudvat nagu igalt puutükilt, mis ta oma töö juures valmis tegi ja paika pani.

Elev muhelus võttis poes maad, kui kuuldi, et Karu tuleb. Keegi ei lausunud enam midagi, oodati. Teati, et ta ei tule tühja suuga.

Uks avanes ja Karu astus poodi. Teda saatis pahvak karget talveõhku. Ta vaatas korraks ringi ja ütles:

«Tere õhtust! Head lõppu aastale! Ja jõudu neile, kes tööd teevad...»

Sõbralik kõmin vastas tema tervitusele. Ka Igerik ja Änilane ütlesid jõudu tarvis olevat. Omalt poolt nad aga ei lisanud sõnagi, vaid jätkasid leti varjus rahulikult õnne proovimist.

Karu, korraks pilku heitnud, ei teinud neist enam väljagi. Näis, nagu ta ei olekski täna õiges jututujus. Sõna siit, teine sealt. Kaupmeest segamata ta sai teada, et pärmi ei ole, et ka seda siin oodatakse. Samas kuuldi, et Karul on nõuks pühade õlu veel täna öösel käima saada, kui aga pärm peaks tulema.

Karu jäi koos teistega kaupa ootama, aga näis, et teravat sõna ei ole täna tema poolt loota. Ta näis väsinud ja tujutu olevat. Vaikne, võib-olla isegi nukker. Raske oli temast õieti aru saada. Mõni asjalik sõna vahetatud, jäi ta endamisi ja eraldi leti ees seisma. Otse laes rippuva elektrilambi all võttis ta kasukataskust värske ajalehe, otsis prille, ei leidnud neid, sirutas siis käe lehega silmadest kaugele ja luges, õigemini pööras lehte ja heitis pilku.

Poes jäi nüüd veelgi vaiksemaks. Ainult Igeriku ja Änilase kaardid käisid endiselt nobedate natsatustega. Karu aga seisis omal kohal ja vaatas lehte. Ta oli keskmisest kasvust niigi ligemale vaksa võrra üle, aga praegu paistis ta eriti pikana, kuna käed lehte hoides kasuka õlad üles kergitasid ja pea oli lambile võimalikult ligemale sirutatud.

Jalametsa Reet oli esimene, kes püüdis teda jutu sekka kaasa tõmmata:

«Sa, Karu, ütle mõni sõna kõvasti, et meie ka kuuleksime.»

«Ei mõista siit ütelda midagi. Prille pole kaasas. Ainult suured kirjad seletan.»

«Mis sellest. Lehes ju ongi nii, et mida tähtsam uudis, seda suurem kiri.»

«Ei ole alati...» Karu pani lehe kokku ja pistis taskusse. Ta hakkas nagu ärkama. Silmad lõid ergumaks. Kulmukarvades sätendasid peened piisad sulanud härmatisest. «Alles eile oleksin mina samuti arvanud, et mida tähtsam uudis, seda suuremad tähed. Aga

inimene õpib kuni elab. Vahel magadeski... Pärast eilset ööd ma saan sellest asjast sedaviisi aru, et lehetegijate eneste arvates võivad küll tähtsad uudised suure kirjaga trükitud olla, aga lugeja otsus võib mõnikord sellele plaanile vastu käia.»

«Kuidas nii?»

«Lehe tegija peaks ju ikka lugejast targem olema...»

«Seda nüüd küll. Aga lugeja mõõdab oma mõõduga. Jõudu mööda saame me kõik ka neist uudistest aru, mis lehe tegijate arvates kõige tähtsamad on ja suurte kirjadega sisse pannakse. Aga ütleme, kui korraga on tükk lehes mõnest oma küla mehest... Kes seda suurte tähtedega trükib. Niisugune asi pannakse ikka tahapoole ja tihedama kirjaga... Aga meie arvates see see kõige tähtsam ongi. Loeme ja arutame et aitab... Käime lehte laenamas, kui omal ei juhtu olema, et aga oma silmaga näeks seda lugu...»

«Mis? Mis seal lehes on? Kellest?» küsis Igerik ja tema käsi jäi kaardiga õhku rippuma.

«Sa, Igerik, löö aga löö oma ässaga!» naeratas Karu. «Me siin niisama mõlgutame mõtteid. Ära lase ennast segada.»

Igerik lõi ja võttis oma tihi. Aga kes teda terasemalt silmas pidas, nägi, et ta siiski Karu soovitust täie usaldusega kuulda ei võtnud.

«Kuidas kaupmees peab siis aru saama, et siin niisama räägitakse,» ütles üks neist meestest, kes kolme peale olid pooleliitrilise lahti löönud ja selle varal oma ootamist hubasemaks tegid. «Sihuke asi ajab ju hirmu peale, kui Karu kõneleb oma küla uudistest ja endal värske ajaleht käes.»

«Kinni!» põrutas Igerik nagu ei käiks tema kamandus mitte ainult «kaardipoe», vaid ka külameeste suude kohta. «Kas trumbi-tuusa tunned? Anna! Anna!»...

Ta sai kaks silma ja hakkas kaarte jagama.

«Värske leht...» naeratas Karu endamisi. «Jah, värske leht... Praegu sidest tõin, alles lõhnab trüki järele, kui lahti laotad. Eks ta peaks siis värske olema, vähemalt seniks, kui värskem peale tuleb. Nii ütleb iga mõistlik inimene. Ja nii ütlesin ka mina kuni selle

eilse ööni. Aga nüüd ma ei mõista enam hullu ega tarka...»

«Kõnele, Karu,» nõudis aednik, «mis imelikku sinuga siis eila öösel juhtus, et uudis ei ole enam uudis ega leht see, mis ta oli?»

«Sul on õigus, Hindrik, et imelik oli see eilse öö lugu tõepoolest. Kohe hirmus imelik.»

«Kõnele, Karu!»

«Kõnele...»

«Kes seda teab...» Karu laskus mõtlikult leti toekile. «Ehk oleks õigem kõnelemata jätta. Aga või te nüüd sellega enam lepite. Kui jutul jupike juba paistab, siis ei passi seda enam habemesse tagasi tõmmata...»

«Kõnele...»

See oli Igerik, kes nüüd ka omalt poolt sõnakese üldisele soovile juurde lisas. Poes valitses pinev vaikus. Ainult Igerik jätkas kaartide jagamist.

«Ma ei taha oma asja liiga tähtsaks teha,» alustas Karu. «See oli siiski ainult unenägu...»

Mängumehed hakkasid edasi lööma ja tegid näo nagu oleksid nad siiski end asjata segada lasknud.

«Aga imelik siiski... Ma olen juba palju päevi sessinases maailmas elanud, igal päeval on oma öö taga olnud ja nii mõnelgi ööl, kes seda ei oleks, olen ma ka und näinud. Mõni nagu jupike igapäevast elu, mõni nagu peatükk juturaamatust, mõni aga hoopiski võimatu vigur... Aga see eilne... Varsti, näe, on aeg uuesti magama heita, aga katsu sa seda unustada. Ei saa... Öeldakse, et unes tulevad su oma pooleli jäänud mõtted ringiga tagasi kasvõi kaugest lapsepõlvest saadik. Aga kas on minu või kellegi teise inimese aru kunagi sihukest kukerpalli lasknud? Ei ilmaski...»

«Mis uni see sul siis oli?» kiirustati teda tagantpoolt.

Aga Karu ei rutanud, vaid kõneles kui inimene, kes ootab ja kellel on aega.

«Tuletas see eilne mulle mõne ammusegi une meelde... Möödunud aastal läksin pühadeks karjamaalt kuuske koju tooma, aga vaevalt saan oma kaevust mööda, kui naabrilaste lumememm tuleb vastu,

kirves käes ja kuusk seljas. Ütleb, et mis sa, vana inimene, lähed sinna hangedesse kahlama, mul aega oli, tõin ära. Aga no nüüd... Umbes samad sõnad mulle nüüdki üteldi, aga asi ise oli siiski veel hoopis imelikum... Ja nii selge, nagu ilmsi. Oma jalajälgi mäletan noores lumes, oma jälgi ja kelgu jälgi, kui tulin kodunt sedasama teed mis tänagi. Et poodi... ja sidesse värske ajalehe järele. Leena oli üksi agentuuris, vaatab mulle oma hea inimese silmadega otsa ja ütleb, et tore, et sa kelguga tuled. Ma ei saanud esiotsa aru midagi, kui ta siis mulle maailmatuma raamatuhiiglase sülle ulatas. Andis tõsta. Kaalu ja kogu poolest nagu pool tosinat vanaaegset piiblit. Ma küsin Leenalt, et mis seitse Moosest see sihuke on. Aga tema, et: Mis sa, vana inimene, kahlad igal õhtul seda tuisanud teed, sul on aasta peale tellitud ja ma annan sulle kõik uue aasta lehed korraga kätte. Iga päev võta üks ja muudkui loe... Mul jäi suu sellest asjast ammuli. Ole sa, Leenake, tuhandest terve! Kui palju niisugune kingitus vähendab mu jalavaeva... Tahtsin sealsamas silmitsema hakata, mis suuremad uudised ilmaelul ees seisavad, aga Leena vaatas korraks aknast välja ja ütles, et Igerik tuleb, mine nüüd ruttu, muidu hakkab tema ka tahtma, aga rohkem mul neid ei ole. Ja ma läksin. Tõmbasin oma tuleviku-sõnumite koorma Änilase lauda taha heki äärde tuulevarju, istusin kelgupärale, panin piibu põlema ja jäin õige mõtlema. Pea oli mul selge nagu praegu, kui seal endamisi arutasin seda asja. Ja kas mul ei olnud, mida arutada?»

«No oli...»

Kõik, kes olid poes, mõtlesid seda asja. Kes muigamisi, kes üsna tõsiselt. Igerik, kõrv kikkis, aina segas kaarte.

«Vaata, kuidas üks unenägu võib aja seadused ära segada,» ütles aednik.

«Tuleb ju ette,» mõlgutas teine mees, «et püüad vahest täna mõne homse töö ära teha... Tuleb ette, et võtad, ütleme, neljapäeval pühapäevaks hoitud viinasuutäie ära... Aga et sulle aasta ajalehed ette antakse... seda mu mõistus küll ei võta, ei unes ega ilmsi...»

«Niisugust peamurdmist mul endal nagu ei olnudki, et kuidas see üldse võimalik on. Oli ja kõik. Aasta lehed, kaante vahel koos, olid mu kõrval kelgu peal... Aga mu mõte murdis seda küsimust, mis nüüd teha, mis nendega peale hakata... Esimene mõte oli see, et nüüd, vana Karu, jäta kirves pakku ja hakka prohvetiks. Kus selle au ja kuulsuse ots, kui sul kõik ette teada, aasta sündmused nagu peo peal...»

«Aga kes meie ajal prohvetile palka maksab?» küsis Änilane, kellele Igerik ikkagi veel tõsta ei andnud. «Huupi sa konutasid seal lauda taga. Tulnud tuppa, ma oleksin sulle öelnud mis teha. Esimene asi, oleksime kolmeprotsendiliste võidu numbrid üles kirjutanud. Siis aga autole hääled sisse ja mööda maailma ajama. Hoiukassast hoiukassasse, vaata aga taskuraamatust ja osta, iga pilet kindla peale...»

«Ahah!»...

«Tuleb välja,» ütles Karu, «et ma olin unes veel rumalam kui ilmsi olengi. Seda plaani, näe, mitte ei tulnud pähe. Kui ma seal istusin ja hakkasin seda aastakäiku lehitsema, ei mõistnud võidutabeleid tähelegi panna. Lugeja inimene nagu ma olen, otsisin aga uudiseid...»

«Ega ometi sõda ei paistnud?» küsis Jalametsa Reet.

«Ei. Seda ma vaatasin isegi. Rahu aasta oli mul seal kelgu peal...»

«Aga no midagi muud uudist?»

«Olin unes prillita nagu praegu ilmsigi. Ainult pealkirju sain natuke vaadata. Ja väikse inimese aru, see ju lühike... Lehed olid kenasti järjepanu, vaatasin kord siit, kord sealt. Ja kui siis korraga üks oma küla tükk silma hakkas, siis oli see minu arust kohe nõnda tähtis, et panin minema nagu jalad võtsid. Et aga rutem koju saaks! Hakkaski juba hämaraks kiskuma. Et saaks aga tule lampi ja prillid ninale...»

«No ja kodus?...»

«Kodus...» naeratas Karu piinlikult ja nukralt. «Kodus oli kõigel lõpp. Nii kui ma läve ette jõudsin, kohe tahtsin kogu oma prohvetitarkuse sülle haarata ja tuppa tõsta, aga, näe,... seda ei olnud enam... Tulevaaastaste ajalehtede asemel seisis mu kelgu peal mullu-

talvine naabrilaste lumememm. Täpselt sama, kes mulle aasta eest kuuse karjamaalt koju tõi. Häälgi oli tuttav, kui ta nüüd ütles: Ole terve, sain jälle tüki maad edasi. Ja astus siis jala edasi, naabrite poole... Ai, ai, kui kahju mul oli oma kaotusest. Ei saanud enam hommikuni und silma. Nii väga mu süda valutas... Ei mäleta, kas see mõte oli mul unes viimane või ilmsi esimene, aga tulist tuska see tegi, kui mulle meelde tulid need Side-Leena sõnad, et iga päev võta üks ja loe... Aga mina, näe, rikkusin meieri lauda taga selle lepingu ära...»

«Ja ilma kõigest?»

«Kõigest...»

«Aga midagi sa ju ikka nägid seal heki ääres?» tõusis nüüd Igerik leti taga püsti. «Natuke ju ikka nägid ja lugesid seda oma küla uudist?»

«Ei ole kõneväärtki selle kaotuse kõrval,» ohkas Karu.

«Aga no ikkagi. Ise sa ütlesid, et natuke nägid. Mis see oli?»

«Ütlesin, et ei näinud lugeda. Prille ei olnud kaasas ja ilm läks juba hämaraks.»

«Aga natuke ju ikka...»

«Ainult pealkirja nägin, see oli suuremate tähtedega. Tükist endast silmad ei võtnud rea kriimugi.»

«Aga mis seal pealkirjas siis oli?» nõudis Igerik edasi ja tal oli raske oma põnevust varjata.

«Unenäo asi,» lõi Karu kergelt käega. «Jäägu pealegi.»

«Ära kena ole! See ei ole mehe mood juttu sedaviisi lõpetamata jätta.»

«Ei ole ehk meeles,» tahtis Jalametsa Reet Karule nagu abiks olla.

Aga Karul ei olnud tema toetust tarvis.

«Seda küll ei või ütelda, et meeles ei ole,» ütles ta pikemalt aru pidamata. «Praegugi nagu silma ees need sõnad...»

«Ütle siis juba! Ära ihnusta...»

Ütle ja ütle! Kõik hakkasid peale käima. Aga Karu vaikis. Poeruum sumises segiläbi lausutud sõnadest. Inimesed lõid liikvele, nihkudes Karule ligemale. Kõik

näod pöördusid otse tema poole. Siis võttis Igerik tal kraenurgast kinni, tõmbas ta leti kohale kummargile, hoidis teise käe oma suule varjuks ja ütles talle midagi kõrva nii vaikse sosinaga, et sellest sõnagi kuulda ei olnud.

Aga Karu mõistis ainult kõvasti kõnelda!

«Kui pärmi saan, teen õlut,» ütles ta juba poolpahuralt. «Ja aitab mulle sellest. Ei hakka mina oma unenägu sinu viina vastu vahetama...»

«Või juba maksu eest nõutakse...» imestati meeste hulgast.

«Aga ei aita seegi,» laotas Jalametsa Reet heatujuliselt käsi.

«Jah,» ütles nüüd Igerik kuivalt ja karedalt, «tuleb välja, et ka unenäo jutustamisega on võimalik ennast tähtsaks teha. Miks mitte — mina tean... kõik ootavad... aga ma ei ütle!»

«Ei ole minust tähtsuse tagaajajat,» vastas Karu parajat vahemaad pidava tooniga. «Aga kas kaupmees ei arva, et selles mu unes nähtud pealkirjas võivad mõned meie küla meeste nimed sees olla?»

«Ja no mis siis?»

«Ei oleks uskunudki,» ütles nüüd Änilane, «ei oleks arvanudki, et Karu kardab...»

«Paistab jah, et hirm on see, mis mehe araks teeb,» lisas Igerik ebasõbraliku naeratusega.

«Üks süüdistus tuleb teise otsa...» ütles nüüd Karu pärast mõningat mõtlemist. «Kohe kuidagi ei lasta mul seda asja hammaste taha jätta. Olgu ta siis öeldud: Igeriku ja Änilase personaalne paradiis Pihlakülas... Nii oli selle tüki paelkiri. Sõnasõnalt.»

«Ah-aa...» kostis mitmest suust ja mitme tooniga.

«Ei tea, mis s e e tähendab, et — p e r s o n a a l n e?» küsis Jalametsa Reet.

«Ära seda minult päri,» ütles Karu nagu tüdinult. «Ega mina ei ole lehetegija. Mina ainult lugesin. Ja sedagi unes...»

«Kahju küll, et sul prille ühes ei olnud,» arvas aednik. «Tükist endast oleks ehk paremini aru peale saanud...»

«Prille jah . . .» sundis Igerik oma näo naerule. «Küsi parem, kas Karu üldse mingit und nägigi . . . Ajab niisama omast peast . . .»

«Arva nagu arvad,» lausus Karu rahulikult. «Ega mina ei saa oma unenäo juurde tunnistajaid kutsuda.»

Kauba-auto, mida ootajatel enam meeleski ei olnud, sõitis nüüd suure surinaga tuisust teed mööda poe ette. Igerik näis sellest ilmset kergendust tundvat. Ja ka Änilane ruttas appi kaupa vastu võtma. Tegevus ja tõttamine, kandmine ja kamandamine oli neil nagu varjuks ees, kui keegi Karu imeliku unenäo kohta veelgi mõne sõna lausus või ka lausumata püüdis neile paradiisiomadele hästi teraselt otsa vaadata.

Aga kui kaup oli vastu võetud ja Igerik hakkas ostjaid teenindama, oli ikkagi selgesti näha, et ta oma enesekindlust kuidagi enam jalule ei saanud. Sõnad, kui ta midagi küsis või vastas, kippusid vägisi takerduma. Mõndagi läks meelest ära. Arvetegemine võttis kauem aega kui harilikult ja käsi värises, kui ta raha kassasse pani. Änilane seisis ta kõrval kui paratamatu paarimees.

Inimesed oma järge oodates vaatasid teraselt nii järsku muutunud mehi.

Nad vaatasid mehi, kes usuvad võõrast unenägu.

Ja vaatajad ka ise ei kahelnud, et see pealkiri varem või hiljem lehte tuleb . . .

1958

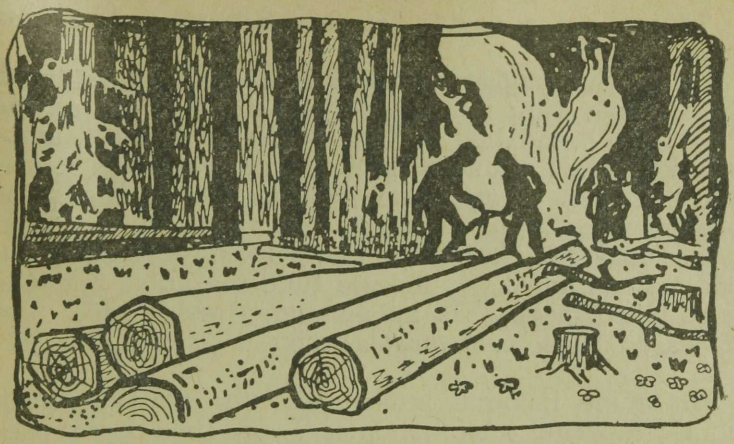

MITME AASTA TAGANT

Hommikud kahe aastaaja piiril on sageli erutavad nagu tähtsa otsuse ootamine.

Lähed välja ja vaatad: kummale algav päev nüüd kuulub, kas lahkujale või sellele, mis tuleb. Enamasti see ei ole sugugi selge. Meie põhjamaise taeva all on palju niisuguseid päevi, kus kaks aastaaega elavad hommikust õhtuni kõrvuti, ilma et kummalgi oleks märgatavat ülekaalu. Ainult tead, et üks neist on taganeja, teine tulekuteel.

Uus, see mis tuleb, on mulle alati armsam olnud. Mitte ainult aprilli suurvete ja mai esimeste haljenduste ajal. Ja mitte ainult siis, kui käod on kukkunud juba küllalt, kui öödel ei ole enam hallakülvi õigust, kui kõik võib julgelt lehte ja õide puhkeda ja kevad saab endale suve sooja nime. Uus, see mis tuleb, on armsam ka siis, kui suvi on omakorda ära väsinud ja tuules hakkab kuulda olema sügise rangeid ning tõsiseid hingetõmbeid.

Täna ma aga vaatan, et talv hakkab endast juba märku andma.

Selged hilissügise hommikud on alati meeldivad. Eriti toreda tuju nad teevad aga siis, kui ilm on üle öö selgunud nädalaid kestnud sajust ja sombust, umbsest väsitavast hallusest, kus vettinud varesedki lendavad laisalt ja kraaksuvad pahuralt. Alles eile sadas veel poole päevani. Õhtu eel aga rebis tuul madalad pilved tükkideks ja kihutas nad põhjast lõunasse. Vastu ööd jäi vaiksemaks ja taevale tulid üle hulga aja jälle kõik tähed meelde. Ja kui hommikul selge päike üles tõusis, lõid igal pool särama esimese tõsise külma jäljed.

Niisugune hommik kutsus mu täna matkale, mida olin kavatsenud juba mõnda aega, aga ilma pärast päevast päeva edasi lükanud.

Lähed ja tunned, kui mõnus on hingata, kui hea on ringi vaadata. Tuleb meelde mõni sõjaaegne raudteesõit, kui tuli mitu ööd-päeva viimse võimaluseni täiskiilutud vagunis olla. Nagu siis, viimaks sihtkohta jõudes, tundsid otse lapselikku rõõmu liikumise vabadusest ja õhu värskusest, nõnda ka nüüd — hingad ahnelt hommiku kargust ja vaatad nii kaugele kui silm ulatab. Põllud ja külad, niidud ja metsad kuni sinava taevarannani on nagu unustusest jälle nähtavale ilmunud. Näib, nagu helgiks ka maa enda ilmes, sügisvärvilistes saludes ning päikesepaistel punetavates suitsudes, selgunud kauguste jällenägemise rõõm. Kõigil häältel on jälle avaram ulatus. Kui kukk kireb või kaevuvinn kääksatab, siis mitte ainult oma õuele, vaid see kostab üle kogu küla.

Teedest ma lähen täna risti üle. Saab silmnäolt. Külm on kõige tõhusam märja maa tahendaja, tõhusam kui tuul ja päike. Tal on küll alles vähe aega olnud, aga isegi metsa all rabistab samm sambla ja kamara kahutust, kõlistab habrast, rohukõrte vahel kuivale jäänud jääkirmet.

Mul ei ole kavatsust ühtegi väravat avada ega ühelegi uksele koputada. Metsarajad on kõige meelepärasemad. Ma ei lähe kellegagi kokku saama. Või kui siiski, siis nende ammuste päevadega, mil kõik hommikud

olid erutavad ja rahutud nagu kes teab mis tähtsa otsuse ootus. Ma lähen, et vaadata mitme aasta tagant oma lapsepõlve kodukanti. Tahan vaadata oma koduküla vanu hooneid, kus kunagi kõik mehed ja naised, poisid ja tüdrukud olid mulle nii tuttavad, et tänaseni nende hääled veel kõrvus ja mitmed ütlemised selgelt meeles.

Ainult sellepärast lähengi. Tahan näha neid metsatukki ja võsaribasid, kus ma viie-kuue aastasena seenel või marjul käisin ja mis olid kodust nii kaugel, et tükk aega andis minna ja mõtelda maailma suurusest. Tahan näha ka seda vana rohtunud kruusaauku, mille kallaste all kasvas vaarikaid, aga kuhu kunagi ammu olevat maetud marutõbise koera puretud loomi ... Kord teised suuremad poisid hirmutasid mind, et üks härg möirgavat seal maa all veel praegugi. Ja ma hakkasin kartma magusaid marju, mis seal nii meelitavalt lõhnasid.

Ma lähen, et näha seal kõiki kohti, ka neid, millest mul midagi erilist meeles ei ole. Või mida erilist sealt peakski mäletada olema? Minu esimeste eluaastate kodukoht oli kõrvalises külas, väikeses üksikus majas vanade, üksteisest nagu pahuralt eemal seisvate talude vahel. Ümberringi olid põllud täis kive, milledest ainult väiksemad olid jõutud vedada nurmenurkadesse rauna, hoonete alusmüürideks või kiviaedadeks karjateede äärde. Põldude vahel oli metsasalusid, niidukääre ja võsaseid karjamaid. See kõik kokku oli maa. Järvedest ja jõgedest küll kõneldi, kuid minu jaoks olid need esialgu liiga kaugel. Ainult mingi ojanire keerles seal põldude taga heinamaanõos, aga kui tuli suvi, siis peitis tihe rohi selle nii ära, et tuli otsida, enne kui sai varbad poriseks teha. Lahtist vett ma võisin seal näha ainult sügaval kaevurakete vahel.

Ma tean küll, et ega seal nüüdki ole meresid tehtud ega koski kohisema pandud. Lähen, ja vaated mu teel muutuvad järjest tuttavamaks, kuigi mitte just niisuguseks, nagu nad olid kunagi mu lapsesilmale. Kuusetukad, mis siis olid hernekärbise-ealised, on kasvanud mehiseks metsaks. Kaskedest, mis siis oleksid olnud parajad jaaniõhtul voodipäitsisse püsti panna, saaks mitu sületäit halge, kui saele ja kirvele voli anda.

Ja mõnigi metsatukk, mille latvades varesepesad olid mulle kunagi kättesaamatud, on kõdunevate kändude vahel uuesti nooreks saanud.

Jah, suuri muudatusi ei ole neil mail veel sündinud. Ma ei käi seda teed selleks, et vaimustust otsida. Tean, et mu kõrvaline koduküla jagunes esialgu kahe kolhoosi vahel. Esimesed ühistöösaagid pandi salve heade lootustega, aga siis hakkas nende noorte majapidamiste juhtimises halvaloomulist käärimist tekkima. Juhuslikud möödakäijad, rohkem tühjade sõnade kõlksutajad või tigedad räuskajad kui mehiste tegude tegijad, tulid ja läksid. Talv katkestas sügiskünni, kui see oli alles vaevalt alanud. Kevadel jätkati vagusid, kui kägu juba kukkus. Lehmad ei püsinud lume minekuni jalul. Vihma tuli siis, kui seda tarvis ei olnud, aga kui oli tarvis, siis ei tulnud. Ohakas oli põllul tähtsama olekuga kui mistahes vili. Kartulid jäid hangede alla, sest külmanud maasse ei hakka ader ega sõrmed. Kui järjekordselt aasta või poole aasta esimehelt küsiti, kui palju kolhoosi põldudest koristamata jäi, siis nimetas ta kohutava hektarite arvu, aga tegi seda nii rahuliku näo ja ükskõikse tooniga, nagu see oleks just paras jagu maha mädanema jätta, ei sugugi rohkem ega vähem, kui kord ja kohus.

Inimesed, keda töö oli kasvatanud ja kes olid harjunud seda tugevamad olema, mida raskem päev või halvem aasta, väsisid lõpuks siiski ära, hakkasid aeglasemalt astuma ja vaiksemalt kõnelema. Narritud põld tegi, nagu rahvas ütleb — narris narrijat ühe korra eest üheksa korda, üheksa korra eest üheksa korda üheksa.

Nüüd see kõik on aga õnneks juba minevik, kuigi mitte veel nii kauge, et selle jälgi enam tunda ei oleks. Meie aja seadustel ja meie maa korral on kevadise päikese jõud. Mitte igal pool korraga, üle öö, aga siiski sulatab ta kõik keltsad põhjani. Kolhoosis, mis ulatub mu lapsepõlve koduküla lõuna poolt, on mõistlik arukus jälle peremeheõigustes ja ka neile segadustele ja sodimistele, mis seal põhjapoolses kandis umbrohtudega võidu lokata võtsid, on tehtud lõpp sellega, et korralageduse-puntraks sasitud kolhoos liideti sovhoosiga, millel on jatkunud ja jatkub edasi tervet elujõudu, nii

et inimesed kui ka põllud siin enam ei kiratse, vaid elavad tervet elu ja lähevad kindla rühiga parema poole.

Suuri välispidiseid muudatusi ei ole aga siin veel silma hakkamas. Hooned on suurtes joontes endised ja parandav käsi ei ole igal pool veel lagunemisest mööda jõudnud. Ka kõiki põlde ei ole siin veel saadud suuremas ulatuses kokku künda. Seda on takistanud vanad sammaldunud, sügavale vajunud kiviaiad, mis käivad kitsalt külavaheteelt mõlemale poole üksikutena seisvate talude õueväravateni. Mõnel pool on need sissesõiduteed veel enam rohtu kasvanud kui vanadel, ammustel aegadel. Teisal on kamar raskete masinate poolt põhjani muldseks tallatud, maa roomikute ja rataste mitmemustrilisi sügavaid jälgi täis.

Küla paistab eemalt vaadates üsna endine olevat. Aga inimestes — kes seda ei teaks! — on sündinud ka siin suured ja sügavad muudatused. Nende vaated tulevikku ja tagasi on põhjani uueks saanud. Ei ole enam endised nende mured raskuste ees. Uus on nende rõõm uue aja sammude jõust, nende viha nurjatuste puhul, nende uhkus tööinimeste õiguse visast võidust... Ja kes ei teaks, et siin elutseb veel ka neid, kes tunnevad jõuetut viha ja tugevat hirmu kõige selle ees, mis on ja mis tuleb. Need on mineviku elavad varjud, oma kitsa õue ja kapsamaa tusased orjad. Nad vahivad sünge pilguga maha, kui hommik on täis lõokeste laulu. Rohkemat nägemata longivad nad oma ainsa isikliku lehma järel ja püüavad ikka veel pühaks pidada seadusi, mis elu on juba ammu laiali pillutanud nagu mullused lehed puudelt. Paljudest muredest, mis nende väsinud südamed peavad kandma, on kõige raskem see, et neid, keda nad vihkavad, näevad nad eneste ümber järjest rohkem, järjest julgematena ning tugevamatena, kuna neid endid on jäänud nii väheks ja järjest vähemaks jääb.

Kõik uued elujärjed ei olegi mul siin tuttavad. Ei tea, kelle suitsud need kõik on, mis tõusevad tuttavate korstnate kohal. Mõnegi vana talu nimi käib käsikäes uue pererahva nimega. Uskumatult ruttu on harjutud ka sellega, kuigi mitme põlve kestes on teisiti olnud.

Tean, et mõneski majas on peremeheks see, keda seal mõne aja eest elupõliseks sulaseks peeti ja kellel oli ainult voodiase eeskambris tõkati ja higi järele haisevate hoburakmete varna taga.

Nii ma mõtlen siinsetest kolletest, kui korraga näen suurt sinakashalli suitsupilve seal, kus ei ole ei hoonet ega korstnat. See tõuseb suurema sirgepiirilise metsatüki äärest, liigub keerjalt pruunikate ladvasakkide kohal nagu tükk mahalangenud pilve selge taeva all. Alles siis, kui olen lähemale läinud, näen leegitsevat tulepesa suure suitsu keskel. Ja hakkan kuulma häälte kõma. Seal on kümmekond inimest ja paar hobust, keda metsa varjus kõva sõnaga nõõtatakse. Seal on sae vilinat ja kirvehoope. Metsatöömehed on platsis.

«Jõudu!»

Seda öeldakse tarvis olevat.

On mul siin tule ääres mõni vana tuttavgi. Röand Jaan ja Peips Ants, umbes samaealised mehed, kunagised vabadikupojad siitsamast lähedalt, teine teispoolt raagus kasetukka. Neilt päevilt, kui mu kodu veel siin oli, mäletan neid karjapõlvest väljakasvavate noormeestena ja hiljem olen ma neid mõne aja järel jälle vahel näinud, millal mõnel külapeol, millal poes või linnas, kõige tihem aga töö juures oma koduküla põldudel, millele nad on ustavaks jäänud tänapäevani. Mind oma muheda sõnaga teretades oskavad nad üksteist nagu muuseas ütelda ka selleks, et mind tuttavaks teha kõigiga, kes siin tööl on.

Koos inimestega, keda ma tundsin varem või keda ma nüüd tundma saan, köidab mu pilku ja mõtteid mets, kust, nagu ma näen, esimest valikraiet tehakse, esimesi palke sirgete puuridade vahelt välja veetakse ja mahalaasitud oksad siinsamas ära põletatakse.

Kohe, kui nägin, mis töö siin on käimas, tuleb mulle meelde lapsepõlvine tutvus selle korrapäraste piirjoontega ja sirgetesse ridadesse istutatud metsatükiga, mis juba puude liigi poolest ei ole Eesti maastikus kaugeltki igapäevane. See on puhas lehisemets, kahes järgus istutatud. See, kust mehed esimesi palke võtavad, peaks olema üsna ligilähedalt minuealine. Seda metsa ma käisin lapsena vaatamas ja siis olid puud siin nii-

suguste kuuskede kõrgused, mis oleksid parajad jõuluõhtul tuppa tuua. Teine pool metsatükist on nende aastate võrra noorem, mis ma olin siis juba maailma näinud, kui ma seda teist poolt vaatamas käisin. Noorema osa istutamist ma nägin oma silmaga. Vaevalt sõrmepikkused istikud pandi ritta löödud ja pahupidi pööratud mätastesse. Raske oli uskuda, et nii pisikestest taimedest kord mets kasvab. Aga siin ta nüüd ongi. Peaaegu sama mehine kui see osa, kust saetakse. Ainult kui tead, võid end uskuma panna, et poole metsa ladvad on veidike madalamad.

Milleks see mulle nii tuttav mets oma esimesed palgid nüüd annab? Ma küsin seda meestelt, kes istuvad tule juurde suitsu tegema ja hinge tõmbama.

«Päris tähtsa ameti peale pannakse need jurakad,» ütleb Jaan Röand piibu läitmiseks hõõgavat raagu otsides. «Ei ole ju meie külas veel tänapäevani seda selgemat valgust sees. Nüüd ajame postid püsti ja tõmbame traadid...»

«Liin tuleb meil tuua läbi vesiliivase maa. Sihuke on kange puud määndama — närib palke kui kapsajuurikaid. Aga see lehis, uudiseasi, pidavat olema sihukese ihuga, et kus muu puu pehkib nagu raibe, seal tema seisab kui vask...»

«Räägivad jah, kes on käinud ja näinud, et kui teda tammide tugedeks taguda või vesiväravate raamistikuks rammida, siis seisvat, sinder, oma sada aastat ja mida rohkem liguneb, seda kõvemaks läheb. Et kui viimaks mõni tümikas veepõhjast välja tõmmata, siis — sädemed lendavad, kui kirvega lüüa...»

«Neid jutte on kuuldud. Paneme nad nüüd siia liini. Eks need siis kord näe, kellele elupäevi antakse,» kostis teispool tuld asja kohta kainem sõna.

Nii kõnelevad mehed, kirved jalgade ees maas, märjad põlved auramas. Viimaste sõnade puhul kummardub üks heledapäine poisikeseohtu nooruk maas lamava tüve juurde ja urgitseb kirvetera servaga mahalõigatud puu kasvuringe. Ta nagu otsib mingit märki selle tüve kudedest, millel kõneldakse nii kange vastupidavus olevat, püüab vist meelde jätta, missugune see on värskena, et kord võrrelda, kui elupäevi antakse...

Peipsi Antsul aga tuleb omaenda mõttest korraga muhe naeratus habemesse, ja ta ütleb jutule hoopis teisest kandist oma sõna sekka:

«Küll aga pääsukestel võib tuleval suvel hea meel olla, kui näevad, et neile ka meie külas nii pikad õrred üles pandud...»

Ainult silmapilguks astub mu mõte kaasa nende sõnadega, mis avaldavad Antsu tundeid koduküla elektrifitseerimise puhul. Vaatan tema silmade juhatusel korraks tuleva suve päikesepaistesse, näen postide sirget rida helkivate isolaatoritega ja traatidega, millele pääsukeste pesakonnad on kokku lennanud kõigist ümbruskonna lautadest ja räästaalustest, et rõõmsalt vilistades nõu pidada eelseisvast pikast teekonnast soojale maale. Siis aga kohe tuleb mulle jälle meelde nende lehiste lapsepõlveaeg. Ma ei saa mõtlemata olla nendest puudest, mille vaigune lõikelõhn tungib läbi põlevate okste mõrkja vingu.

Siin selles külas, mis nüüd varsti pidi selgema valguse saama, elasin ma oma seitsmenda eluaastani. Siis isa ei saanud enam kaubale peremehega, kelle maa peal ja meelevalla all oli meie senine kitsavõitu kodu. Meie uus kodu pidi pärast isa kauaseid käimisi aset leidma linnale veidi ligemal, mõisa maa peal. Mõisnik rentis meile eluasemeks vana seisva tuuleveski maakivise kere, mille elamiskõlbulikuks ehitamine alles nüüd käsile võeti. Vanad müürid tuli seest laudadega vooderdada, tuli ehitada ahjud ja pliidid, põrandad ja laed, uksed ja aknad. See kõik nõudis rohkem aega kui jüripäevani, millal me kauba kohaselt oma endise katuse alt lahkuma pidime. Ma ei mäleta päris kindlasti, kas kolmeks või neljaks nädalaks, aga laiali meie perekond nüüd läks. Kogu meie majakraam pandi ühe tuttava talu rehealla. Ka meie vana seinakell, mis tiksus juba enne mind ja tiksub tänaseni, seisis seal kõik selle aja, mis me pidime oma uue kodu valmissaamist ootama. Meie ise aga olime küla mööda laiali. Isa, ema ja vend olid sugulaste juures, mina, kõige väiksem, muidu tuttavas majas, heade inimeste hoole all. Ma arvasin juba siis ja usun praegugi, et minu vahejaam kahe kodu vahel oli parem kui teistel. Sugulased kirjutab sulle

kirikukiri kaela, missugused nad kunagi ka ei ole, aga sõbrad ja läbikäidavad valid endale ise oma meelt mööda. Ma ei tahtnud kuhugi mujale minna kui Linaskite juurde ja mul oli seal hea olla.

Peeter Linaski maja ja aia all ei olnud rohkem kui umbes pool vakamaad vabadikukrunti, mis oli lõigatud Lahkme talu lagedast karjamaast. Ümberringi oli kehv liivakas põndak kanarbiku, kassikäppade ning käorukki lappidega ja poolest saadik maasse vajunud kividega, mis millelgi ees ei olnud ja mida kellelgi tarvis ei olnud siit ära vedada.

Aga seespool Linask Peetri pistand-tara oli nagu teise jumala ilm. Siin oli väiksele maalapile uus sügav põhi alla pandud. Noor eluaseme-rajaja oli vedanud siia rabamättaid ja savikamakaid, lubjaahju juurest rabedat jäätmerähka, lepikualust lehemulda ja linaligude põhjamuda. Nüüd kandsid siin õuna- ja ploomipuud, mis tigedamate tuulte poolt tiheda kuuskede reaga varjatud, rohket ja tervet vilja. Marjapõõsaste oksad vajusid raskelt maani. Murtudsüdamete, keisrikroonide ja pojengide puhmad olid kõrgemad kui kuski mujal, leegitsedes oma rikkalikus õitsemises kui elav tuli. Ja Linaskite aed oli vallas üks neid väheseid, kus mesilasi peeti. Pealt kuusekoorega kaetud ja kividega kinnitatud pakk-tarudes sumisesid terved ja elujõulised pered, kes käisid usinasti korjel paju-urbade kollendusest kuni õitsvat kanarbikku hõbetava hallani.

Linaskite maja selles kenas aias mahutas kaks avarat tuba ja köögi. Elumajast eraldi oli ainult saun; muid hooneid ei olnud, sest peale mesilaste nad ei pidanud ühtki looma. Peale mesilaste ja mitmesuguste laululindude, kes elasid aias, mõned puude otsa kinnitatud pesakastides, mõned tihedates hekikuuskedes või ka maja räästa all. Nende pärast ei olnud Linaskitel kassigi. Ja linnud aias olid nii julged, et kui nad kevadel mõnel madalamal uibuoksal laulu lasksid, võis neile otse avatud noka vahele vaadata ja näha, kuidas keel liigub. Talvel sügava lumega tulid nad vaikse vilistamise kutsel Linaski kindase käe peale ja võtsid sealt leivaraasukesi.

Kes ei teadnud asjaolusid, võis küsida, kuidas seal aias kõik nii hästi kasvab, kui majapidamises ei ole ühtki elajat väge tegemas. Aga sellepoolest said Linaskid taluga alati kaubale. Olgu töö või värske kala eest, Lahkmelt sai sõnnikut niipalju kui kulus. Seal oli peremeheks eakas punavurruline vanapoiss, kes pidas oma kohta koos õega, ainult suveks palgaline tüdruk ja kibedamatel töödel mõni päeviline abiks. Majapidamine oli talus lohakavõitu järjel. Eriti peremehe poolest, kes mõistis põhjalikust laiskusest mõnu tunda. Täie hoole ja agarusega ei teinud Lahkme Jaak siin maailmas midagi muud kui ainult ehk seda, et jõi end kolm-neli korda aastas nädalapäevadeks maani täis. Ta õde Ann, sama üksik inimene, oli perenaisena mõnevõrra töökam ja agaram. Kari oli talus palju paremal järjel kui põllud, mistõttu sõnnikut leidus laudas alati rohkem kui Jaak viitsis seda põllule vedada ja sisse künda. Kunagi ei keelanud ta ka hobust, kui Linaskil vaja oli.

Mulle oli Linaskite maja tuttav juba ammu enne seda, kui see mulle kahe kolimise vahel ajutiseks koduks sai. Olin seal käinud sestsaadik, kui ma üldse mäletan oma käimisi. Hea oli sinna minna, kahju tulema hakata. Ja juba siis ma teadsin, et paljude kohtadega on vastupidine lugu.

Et Linaskite maja mulle alati pühadelikult puhtana tundus, see tuli omajagu muidugi sellest, et me käisime seal peamiselt laupäeviti, kuna meil enestel ei olnud sauna. Ja sellest, et neil olid lapsed suuremad, pealegi tüdrukud. Põrandad, voodid, lauad, aknad — kõik oli nii puhas ja korras nagu mingi piduliku sündmuse ootel. Ka see nurk eestoas kahe akna vahel, kus oli Peetri höövelduspink paljude peente tööriistadega. Kui peremees tööd tegi, siis värsked, nüüdsama rullunud höövlilaastud olid veel kõigest kõige puhtamad. Ja samuti ma ise — käisimegi ju Linaskite pool selleks, et puhtaks saada.

Linaskite pool saunas käies sain ma teada, mis see tähendab, kui öeldakse, et lapse suu ei ole seinapragu. Kui vihtlemast tulime, sai seal alati midagi head. Kord just praegu suitsuahjust võetud ahvenaid, teine kord —

nii kuidas aeg oli — nägusaid kollaseid ploome või siis õunu, olgu puu otsast või keldrist, kus neil leidus neid minu jaoks kuni uue suve mureliteni. Kõige paremad olid aga need päevad, kui anti suuri punaseid maasikaid vartpidi värskesse mette kasta...

Nii ma siin nüüd tuletan meelde oma lapsepõlve kõige paremaid päevi, süda mälestustest soe ja suu magus. Või õigemini ütelda: ma ei tuleta neid meelde, vaid nad tulevad ise. Tulevad, nagu päike paistab näkku sihvakate lehiselatvade vahelt, kust pehmed okkad on tiheda pruuni kihina metsa alla maha langenud. Ma ei tee midagi nende ammuste päevade elustamiseks. Nad tulevad ise nagu soojus vaikse näsinaga põlevate tooreste oksade tulest. Ja see, et nad tulevad, ei sega teisi, kes on tule ääres. Ma ei eraldu, ei vaiki, vaid võtan osa vanade tuttavate külameeste rahulikust, harvasõnalisest jutust, kui teised on saed-kirved jälle kätte võtnud ja läinud jätkama tööd.

Tõesti, ainult sooja tundega saan mõtelda sellele, et nimelt Linaskite maja kolimise ajal mulle ajutiseks koduks sai. Olgugi et seda aega oli ainult paar-kolm nädalat, aga kui nüüd tagasi mõelda, siis mõnedki aastad kahvatavad nende päevade kõrval. Nii palju oli seal uut, niisugust, mida ma varem ei olnud näinud, kuulnud ega kujutledagi mõistnud. Tööd, mis seal tehti, olid põnevad kui ilmsi muinasjutt. Ja jutte võis seal kuulda niisuguseid, et andis mõtelda ja oli, mida meeles pidada.

Linaskite perekond oli samuti neljaliikmeline nagu meilgi. Ainult minu ja venna asemel olid neil tütred, kes, umbes sama eavahega kui meil vennaga, olid meist mõne hea aasta võrra vanemad. Ilse oli siis, kui mina neile peatama jäin, juba päris täiskasvanud neiu ja ka Ella, kes minuga kõige enam seltsi pidas, oli juba peaaegu pärisinimene, kuueteistkümne aastane, kuna mina ainult kuuene. Me sobisime hästi. Nende emas, rahulikus ja rõõmsaloomulises Linaski Malles, ei olnud mul oma ema ajutise asemikuna midagi eriti uudset. Ta oli nagu loodud oma Peetrile; nad said hästi läbi ja kurja sõna ei kuulnud kunagi. Näis, et hea on niisuguste vanemate laps olla. Saagu meie uus kodu val-

mis, millal saab, minul ei olnud siin viga midagi. Ma ei kohkunud ärevile, kui Linaski Mall ütles, et jätabki mu endale pojaks, vahetab Ella vastu ära. Teadsin, et see oli niisama suusoojaks öeldud. Ja ainult endamisi mõtlesin, et ei ole siin vahetada midagi, et niisugustel vanematel nagu Linaskid, peavadki tütred olema. Ema poolest oleks küll minulgi võinud õde olla, aga isa, ma arvasin, oli meil isegi poiste jaoks liiga kõva mees.

Kõige huvitavam oli aga isa Linask ise. Juba tema töö oli niisugune, nagu seda keegi teine ei teinud ega mõistnudki teha. Ta oli aednik ja mesinik, püüdis kalu ja tegi viiuleid.

Aias ja oma tarude juures olin ma Linaskit näinud sestsaadik, kui ma teda ja tema maja mäletan. Kui me seal käisime — maa sulamisest talve tulekuni, alati oli tal aias midagi tegemist. Kord kevadel, kui ma alles õige väike poiss olin, võttis ta mu sülle, tõstis näoga õunapuu õitesse ja käskis mul ühe õie endale õnneõieks valida. Ja sellele, millele ma siis näpuga näitasin, sidus ta varre ümber jupikese sinist lõnga, mille ta võttis minu kampsuni kohendatud varrukast. Ta ütles, et sellest õiest kasvab nüüd minu õnneõun. Ja iga kord, kui ma jälle tulin, oli lõpmata põnev vaadata, kuidas mu õun kasvab. Lapse suvi on pikk, aga viimaks ikkagi tõstis Linask mu jälle õlale ja ütles, et võta, nüüd see on valmis. Ma viisin selle koju ja panin kappi pesude vahele mõneks nädalaks seisma. Oma viiendal sünnipäeval lõikasin selle neljaks, nii et jätkus kogu perele sellest puhtast ja punasest, maitsvast ja lõhnavast suislepaõunast. See oli mulle väga meeldivaks kingituseks, mis on mulle aastast aastasse armsalt meelde tulnud, õige mitmel aedade õitsemise ja valminud viljade päevil.

Talvisel ajal olin ma mitmel korral näinud Linaskit eestoas oma tööpingi juures, kus ta viiuleid tegi. Kui ta neid ei oleks teinud ja kui ma ei oleks seda näinud, vaevalt siis minu sõrmed oleksid kunagi selle pilli keeltele jõudnud. Aga ma nägin, kuidas ta neid tegi. See oli tõesti ime, mis peened saed, kumera teraga peitlid, höövlid, liivapaber, liimipott ja klaasitükid korda saatsid lihtsate pakkude ja lauajuppide kallal. Neist koorus

välja viiuli kael, kitsad kaarjad küljetükid, kahest poolest kokkupandud põhi, kus puutpime-nastulised kirjad nägusalt üheks tervikuks liitusid, ja siis kaas oma kõverakujuliste avadega, millest nöör läbi käis, et «timmtokki» püsti tõmmata.

Paljud ei ole ehk tähelegi pannud, et peaaegu iga korralikult tehtud viiuli kaant piirab peen kolmekordne triip, mis on keskelt must, äärtest hele. Seda triipu õppisin mina põhjalikult tundma, kui ma alles viie aastane olin. Peab olema puhta servaga laud, ilma ühegi oksaauguta, ja sellest tuleb lükata ühes tükis kolm pikka höövlilaastu, õhukest kui munakoor. Üks neist laastudest keedetakse värvipotis läbi mustaks, kuivatatakse jälle ära ja siis liimitakse kõik kolm kokku, must keskele. Nii tuleb see kena triip viiuli kaane äärt palistama.

Laupäeviti Linaskitel käies ma nägin, kuidas ta viiulid valmis said. Ma nägin seda järk-järgult nädalaste vaheaegadega nagu suvel oma õnneõuna valmimist. Õunad tegi päike punaseks; viiulid aga peitsis ja poleeris Linask ise. Seda tehes olid tal küüned pruunid nagu hangunud vaigust valatud.

Mis Linask viiulite tegemise juures rääkis, ei olnud vähem huvitav kui töö ise. Kõige enam põnevate muinasjuttude moodi oli see, kuidas ta viiuli kaante jaoks kohast puud otsivat. Mitu versta iga tuule poole on tal teada kõik vanad, vähemalt saja aastased tared. Neis taredes ta ronib kui tont, koputab kümnel korral läbi kõik vanad parred, et kuulda, kuidas need kirvesilma all kõmisevad ja siis valida õigest puust õige tükk, et viiul saaks õige hääle. Ta ütles, et juba sae helinat ja höövlilaastu siuhkamist peab kuulda mõistma, muidu ei tule pillist midagi, raisatud vaev.

Kõige paremad viiulid olid tal alati need, mida ta alles tegi. Alati ootas ta sellest, mis parajasti käsil oli, oma esimest tõelist meistriteost, mille eest ta saab kallist hinda ja millel mõni kuulus Riia või Peterburi kunstnik mängima hakkab. Kunagi ammu, oma poisikesepõlves, oli ta linna kirikus kuulnud kunstnikku viiulit mängimas ja sealt oligi alanud tema eluaegne töö viiulite kallal ja tema suur unistus, et kord tuleb

see «õige radivaarius», ükskõik mis talu parrest, aga kord see tuleb . . .

Kui tal uus pill jälle valmis oli saanud ja kui ta selle oli «sisse mänginud», oli tema rahulolemises alati mõningane pettumusevarjund. Ei olnud see ikkagi veel «õige radivaarius», vaid nagu tavaliselt «keskmine, kõrralik viiul». Niisugune, millest võis saada kolm, neli või ka viis rubla, kui ta selle linna müüa viis. Ja siis ta läks jälle mõnes teises tares parsi koputama. Samast pakust ta ei võtnud kunagi kahte kaanelauda.

Kord ühel tuisusel küünlakuu õhtul ma nägin, kui Linaskil järjekordne viiul jälle valmis sai, ja kuulsin, kuidas ta seda sisse mängis. Olin saunas käinud ja tagatoas tüdrukute voodis, kuhu mind oli jahtuma pandud, täie unega magama jäänud. Ma küll ärkasin, kui äratati, aga lepiti ka sellega, kui tüdrukud ütlesid, et jätavad mu ööseks ja viivad hommikul kelguga koju.

Just siis saigi Linaskil viiul valmis. Nägin, kuidas ta pillile keeled peale pani. Ja siis hakkas meister mängima. See lühike viisijupike, millega ta oma uut viiulit ellu äratas, jäi mulle kohe kogu eluks meelde. Sedasama natukest ta veeretas ühelt keelelt teisele, kordas väsimatult, kuni ma uuesti uinusin. Öösel, kui ärkasin — sama lugu. Ja hommikul, oli juba suur valge, me kõik olime üles tõusnud, aga tema ei lõpetanud enne, kui sööma kutsuti. Ella küsis, kuidas uus pill hüüab. Isa vastas, et on üle keskmise, hoiab parema poole. «Bass,» ütles ta, «võtab kui oreli põhjast, aga vint kilkab nõrgema kõlaga.»

Aga kui ma viimaks sel kolimise kevadel neile elama asusin, ei olnudki isa Linaskit esimesel päeval ja ööl kodus. Naised töötasid aias, aga eestoas tööpingi juures ei olnud kedagi. Riistad olid oma riiulitel ja varnades, põrand oli puhas, ei saepuru, höövli- ega peitlilaaste. Ma küsisin kohe järele ja kuulsin, et kus tema nüüd mujal kui järvel, sest praegu ju kõige kibedam kalasaamise aeg.

See ei olnud mulle vähem huvitav kui mesilased, õunapuud ja viiulid. Minu maailm, nagu ma teda näinud olin ja tundsin, oli ainult maa ja kivid, vili ja puud, vankrid ja reed. Meri või järv, nii palju vett, et saab

sõita lootsikuga või laevaga, sellest ma võisin ainult mõtelda, kui jutust kuulsin või pildil nägin. Ja ometi, sugugi mitte kuskil maailma otsas, vaid meie omas vallas, Turbaküla soode vahel pidi olema kaks järve, üks suurem, teine väiksem. Et ma oleksin võinud neid vaatama minna, sellest ei saanud juttugi olla. Minu jaoks olid nad liiga kaugel, pealegi olid soos laukad ja rästikud. Ära mõtlegi minna!

Aga Linask käis seal lihtsalt ja endastmõistetavalt, nagu minu isa käis kuskilt talu ääremaalt renditud kartulimaal või kuskilt teha saadud heinamaatükil. Kui Linask läks, oli tal mõni uus võrk või võrudega mõrd koos leivakotiga seljas, kui tuli, andis tassida kalakandamit. Poole saagist pidi ta alati mõisa viima, mis üle jäi, selle ta vahetas ümbruskonna taludes leivajahu ja rasva vastu. Kodus oli värsket kala alati nii pannil kui suitsuahjus.

See oli suur sündmus, kui isa Linask sel kevadel ka minu kord kalale kaasa võttis. Küll ilma tagamõtteta, aga küllap ma vist olin liiga palju pärinud, et missugune see Turbasoo järv on, kui suur, kui sügav, ja kuidas ta sealt nii palju kalu kätte saab. Siis korraga ta ütleski, et oma silm on kuningas, tulgu ma kaasa. Naispere natuke kahtles, aga Linask ütles minu kohta, et mees on mees. Mind pandi mehe moodi riidesse ja me läksime.

Ma ei väsinudki nii väga ära. Sood ehk kartsin veidike, aga Linask Peetril läks seal oma jalajälgedest teerada ja ma ei näinud ühtki niisugust laugast, kuhu oleks võinud sisse vajuda. Vesi ainult lirtsus mätaste vahel. Mõnusat juttu puhudes me läksime üle soo ja läbi metsa, kus sirged männitüved helkisid kevadise päikese paistel.

Ja siis — esimest korda elus nägin ma suurt lahtist veevälja, nägin Turbasoo järve, mis, alles hiljuti jääkattest vabanenud ja kõrkjatest varjamata, veeretas oma vaikset lainetust soisele, puujuurtest kinnitatud kaldale otse minu jalgade ette.

Muidugi olin ma ka nõus minema, kui Linask mind lootsikusse kutsus. Ma hoidsin kramplikult mõlema käega paadipäras istmelauast kinni. Linask tegi mõ-

laga vastu kallast viimase tõuke... Ja esimest korda elus olin ma mitte maa, vaid vee peal. Mulle tuli meelde, et isa ja ema ei tea aimatagi, kus ma olen. Aga süda põksus mul siiski rohkem põnevuse kui hirmu pärast. Enese julgustamiseks ma mõtlesin, et Linask on juba palju aastaid kalal käinud ja alati eluga tagasi tulnud. See on ju tema teerada seal soos mätaste vahel.

Linask sõudis ja kallas jäi järjest kaugemale. Siis me jõudsime võrkude juurde. Ma nägin valgete kasetohu-rullide rida, mis mitte väga sügaval vee all jooksis nii kaugele, kui silm ulatas nägema. Osava mõlatõmbega haaras Linask nööri veest pihku ja hakkas võrku vaatama. Me saime hulga kalu, enamasti havisid. Nii elavatena ma ei olnud neid veel kunagi näinud. Järjest rohkem kogunes neid paati hambaid näitama ja laksu lööma. Mõned olid nii suured, et karda kui kurja koera. Aga ükski neist ei jõudnud üle lootsiku ääre hüpata. Kui üks, kõige väiksem, siiski eluga pääses, siis olin mina see, kes onu Linaski selja taga selle tagasi toimetas, et vaadata, kuidas ta läheb. Ainult korraks vilksatas...

Kui meil olid kõik püünised vaadatud ja veel mõned uuedki sisse pandud, hakkas päike juba looja minema. Lootsik kaldasse kinnitatud ja maa jälle jalge all, sirutas Linask punetava loojangu paistel selga, vaatas ilusat ilma ja ütles, et õigem oleks ööseks järve äärde jääda, hommikul veel kord võrgud läbi vaadata ja alles siis saagiga koju minna. Muidugi ma olin nõus. Ei olnud ju meil tarvis lahtise taeva all ööd olla. Vanal kalamehel oli siin oma ulualune, oma onn, nagu ta ütles. See oli tahumata palginottidest peavari, mille kõrkjakatusest isegi korsten välja ulatus, mis varsti suitsema hakkas, kui käbidest ja hagudest tule koldesse tegime, et värsket kala küpsetada ja vaarikavartest teed keeta.

Ja siis tuli meile sinna isegi külaline.

See ei olnud keegi muu kui vana Mihkel Peips, sellesama Antsu isa, kes istub praegu minu kõrval lehisepalgil, teeb suitsu, puhub juttu ja tunneb rõõmu sellest, et tuleval suvel on siin need pikad õrred, kus noored pääsukesed võivad oma tiibu puhata...

Oli juba suur hämar, kui Mihkel tuli. Ta oli põlvini märg, varsti hakkasid ta püksisäärеd aurama, kui ta kolde ette kükitas. Lootsikut laenama oli ta tulnud. Paari päeva eest olevat ta järvest väljavoolava oja suudmesse oma malkadest punutud mõrra värskejahile viinud, aga nüüd vesi korraga tükk maad kõrgem, ei saa jala enam näolegi. Kuna tal ka viinapudel taskus oli, mis nüüd külmarohuks ära kulus, ja sütel särises värske kala, siis nad otsustasid mõrra hommikuni ojja jätta. Mihkel jäi ööseks meile seltsi.

Ma lamasin lavatsil onu Linaski kasuka all ja vaatasin selle veere varjust, kuidas kaks kalameest külitasid kolde ees vanadel kuivadel kõrgastel. Nende ees põles tuli, mida nad aeg-ajalt kohendasid, visates sinna ka kõik selle, mis kalast ei kõlvanud suhu pista. Suitsuse lõkke punakas kuma liikus nagu hääletu naeratus nende nägudel ja välgatas pudelil, mida nad vahetevahel näkku tõstsid.

Rohkem ma neid vaatasin kui kuulasin nende juttu. Ma ei saanud aru, millest nad kõnelesid, sest kui ma lavatsile heitsin, käisid nad koos veel hagu toomas ja nüüd oli nende jutu järg mulle poolik. Aga ma väsisin ära. Silmad vajusid kinni. Ja kui ma neid enam ei näinud, siis kuulasin terasemalt nende erutatud hääli, nende ägedaid sõnu, mis olid tulised nagu söed koldes.

Niipalju ma sain aru, et Linask ja Peips olid sõbramehed, aga kusagil oli keegi, kes oli nende vaenlane. Mitte üks, vaid mitu. «Ei lase, saatanad, elada... ajavad nii vihale, et... ei saa hingata...» Nii äigas vana Peips, maheda näoga ja muheda sõnaga Antsu isa. «Ära arva, et elu jääb, nagu ta on... saavad need koerad oma palga... ega viies aasta viimane ole... uus saun tuleb...» Need olid Linaski sõnad. Mida kurjemaks küdenes Peipsi needus, seda ägedamaks muutus Linaski heade lootuste kinnitus. Seda kuuldes ma ei kartnud neid saatanaid, kes inimestel elada ei lase, ja jäin sooja kasuka all varsti magama.

«Oli küll.» Rohkem ei mõistnud ma midagi ütelda, kui Ella kodus küsis, kas oli tore kalal käia. Kõndisin siis jälle üksinda aias. Istusin karjamaal õitsva paju

all. Oli, mida mõtelda. Ma olin näinud järve. Olin näinud elavaid kalu. Maailm oli suurem. Siin kusagil pidid olema saatanad, kes vihale ajavad ja hingata ei lase. Ja kindlasti pidi Linaskil õigus olema, kui ta Mihklile ütles, et elu ei jää, nagu ta on — tuleb uus saun... Kõike ma ei teadnud, mis ma oleksin ehk teada võinud, sest ma jäin magama, kui Peips ja Linask alles kõnelesid.

Aga uus päev tõi mulle jällegi unustamatuid uudiseid. Varsti, kui me onu Linaskiga olime kalalt tagasi tulnud, läks perenaine poolt saaki mõisa viima ja oma osa külaga jagama. Kui ta õhtu eel tagasi tuli, ütles ta tütardele, et kuna aias ei ole praegu enam midagi hädalist teha, võivad nad nüüd, kogu naispere, mõneks päevaks välja teenima minna. Kuhu? olid tüdrukud asjast huvitatud. Mall ütles, et sinna või tänna, kuidas aga meeldib. Tööpakkumine oli tulnud kahelt poolt korraga. Lahkme vana olevat öelnud, et kui Mall tahab, võib tulla kartuleid panema. Mõisas aga olevat saadud uus sats saksamaa kuuskede taimi ja metsahärra olevat kutsunud metsa istutama.

Mõisast tulnud tööpakkumine üllatas mind väga. Metsa istutama! Ma ei oleks uskunud, kui Ella ema ei oleks sellest nii tõsiselt ja asjalikult kõnelnud. Olin senini arvanud, et mets ei ole kaer ega kapsad, mida külitakse või istutatakse, olin arvanud, et mets lihtsalt on olemas ja kui ta kasvab, siis täiesti iseenesest ja nii pikkamööda, et keegi sellest aru ei saa. Aga nüüd tuli välja, et ka mets võib olla inimeste kätetöö. Ja pealegi, et Saksamaa kuused tuuakse Eestimaale kasvama.

«Saksamaa kuused...» Nii Mall tol ajal nimetas neid lehiseid, mis nüüd siin juba palkidena maas lamavad, et minna, uutes asemetes püsti tõusta ja hakata küla uue valguse traate kandma. Selle nime all tulid taimed ja selle nime all nad istutati maha. Õige nimi jõudis neile hiljem järele.

Seda juttu kõneles Linaski Mall köögis. Ella pesi minu särki. Ilse kooris kalasupi jaoks kartuleid, mina istusin pliidi ees ja kohendasin tuld. Tüdrukud ei tõtanud oma arvamist avaldama ja ma kartsin juba, et otsus võib langeda kartulipaneku kasuks, mida ma

olin näinud ennegi ja mis ei oleks mulle mingiks uudiseks.

Siis aga tuli köögitrepile isa Linask ise, istus ja hakkas jalgu lahti võtma. Mall pöördus oma küsimusega ka tema poole. Seletas ära kahe tööpakkumise loo ja lisas: «Ütle nüüd sina oma tarkusega, mis sa arvad, kummale minna, kas mõisa või Lahkme vanale. Päevapalgaks mõlemal pool on samad kopikad ja kaugem või lähem ei ole ta minna-tulla ei siia ega sinna.»

Linask mõtles silmapilgu, siis nagu naeratas korraks endamisi ja kohe oli näost näha, et ta teab, mis teha. «Sama tee käia ja samad kopikad teenida...» ütles ta. «Ja samad saatanad on nad mõlemad, nii mõis nagu Lahkme Jaakki. Aga nende tööde tuum ei ole sama. Kartul on kartul, aga mets ikka mets...» — «Meil töö ja palganatuke, mis meil sellest tuumast...» lausus Mall vahele. — «Või veel!» Linaski häälde tuli sama kõla mis järve ääres, kui ta kõneles onni kolde paistel Mihkel Peipsiga. «Kas sinu arvates elu jääb, nagu ta on? Ei ilmaski. Tuleb uus saun. Tööinimene saab peremeheks. Ja sellest vinklist sa otsi asja tuuma... Ütleme, sa lähed Lahkme Jaagule kartuleid panema. Ta teeb neid paar vakamaad maha, nuumab mõne sea pekile, viib need linna, lakub ja lõugab seal mõne päeva, siis tuleb koju, oigab ja oksendab, ja asi tahe, ongi kõik. Mis elu uuel peremehel sellest kasu! Temal läheb tulekuga aega, aga kartul ja siga kasvavad kähku... Kuid mets, see on teine asi, ei saa nii ülepea-kaela valmis. Mõisale istutad, rahvale kasvab...»

Nii ma mäletan neid isa Linaski sõnu, millega ta saatis oma naise ja tütred siia seda metsa istutama. Muidugi nad võtsid mu kaasa. See oli endastmõista. Ja siin ma nägingi esimest korda elus, et ka mets võib olla inimeste kätetöö. Mõnedki taimed, väikesed peente juurtega raokesed, panin ma oma käega mättasse, mis olid täpsete vahemaadega sirges reas kummuli löödud.

Me ei istutanud siia esimesi taimi. See pool lehisemetsast, kust praegu poste lõigatakse, oli siis juba minutaolise poisikese pikkune ja, nagu Mall ütles, ka üsna minuealine. Need mõne aasta võrra varem istutatud puud olid juba ärkama hakanud. Nende oksi

kaunistasid ümmargused helerohelised pungad, kuna meie taimed olid veel täiesti uinunud olekus. Aga nad on hästi kasvama läinud. Ainult see, kes teab, võib latvadest noorema ja vanema tüki vahet otsida.

Saan lehisevaigu värske lõhna pihku, kui meestele patsi löön, et jälle astuma hakata.

Nüüd mul on, kuhu minna. Kuigi kaugel ei ole siit kadunud Linask Peetri maja. Ei saa seal käimata jätta. Viiulite maja, õnneõuna aed. Mõne nädala kodu, aga koht, kus ma teada sain, et elu ei jää, nagu ta on. Ja lisaks kõigele need tänase tule paistel tärganud mälestused, mis ütlevad selge sõnaga, et meie päevade tarkuse ja jõu juured on sügavamal, kui me alati mõista märkame. Need ulatuvad väga ammustesse aastatesse, hargnevad seal igale poole laiali lihtsate tööinimeste teeradadena, mille ääres mõnedki täiskasvanud palgimetsad on andnud juba mitu lõikust.

1958

SILMAST SILMA

Helvi Jalamets ärkas vaikses ja pimedas toas. Ta ei mõistnud arvata, kauaks tal oli und olnud. Ta ei teadnud sedagi, kas ta üldse oli maganud või ärkas minestusest. Silmapilguks lohutas teda lootus, kas ta kõike seda kohutavat ja alandavat, mida ta tundis endas ja aimas enda ümber, ainult unes ei näinud. Ta jäi liikumatult asemele lamama, et hoida seda head mõtet. Aga ei see aidanud. Halastamatu arveteõiendus tema elus ei nihkunud sugugi sinnapoole, kus unenäod ununevad, vaid tuli järjest selgemalt meelde. Ei olnud võimalik mitte tunda, kuidas ta oli läbi pekstud ja piinatud. Peanahk tuikas ikka veel tuimalt valutada. Ei olnud see unenägu, et vihast ja viinast meeletu mees ta lävelt juukseidpidi tagasi tuppa tassis, kui ta tahtis pakku joosta, väljast ringi Reilsoni-ema tuppa põgeneda. Mis ilmsi, oli ilmsi. Ei olnud mõtet loota, et eilne õhtu unenäoks taganeb. Ja sama vähe oli mõtet oodata,

et ta selles raskes vaikuses hakkab kuulma oma lihtsa lauakella tuttavat tiksumist. See purunes vastu ahju, kui laud jalaga ümber löödi. Mis aeg võis juba olla? Seda ei olnud kuskilt võtta. Valgust samuti mitte. Terav petrooleumilõhn meenutas lambi saatust.

Tal oli raske ja masendav tunne. Ei olnud leida muud mõtet kui ainult see, et nüüd on ta elu lõplikult purustatud. See oli seda rängem, et tema kohutavat üksindust piiras täielik vaikus ja pimedus. Kõige vähematki ei olnud kuulda peale väga vaikse, tuuletu sajusabina ja räästavee tilkade langemise. See haudus kõigele lisaks veel hirmugi. Ei, seda ta küll ei kartnud, et määratseja võib tagasi tulla. Aga kuidas see osatab ahastust ja piinatud meeltel sugugi puhata ei lase, kui ühtki häält ei ole majas! Selles vaikuses nagu varjaksid end kõik need teotused ja needused, mis ta siin kuulma pidi. Ja ta enda karjatused, need, mida ta ei suutnud tagasi hoida, ja need, mis tal siiski korda läks hammaste taha suruda. Enam ei pekstud teda, enam ei piinatud, ta oli üksi toas, aga praegugi nõudis pingutust, et sel vaikusel kesta lasta, et mitte veel kord karjatada...

Või kui valgustki oleks! Aga ei olnud. Helvi teadis, et tal ei ole juppigi küünalt kodus. Pimedus kiusas omamoodi. Liikumine ehk annaks mõttele tuge. Oleks ehk kergem, kui saaks midagi teha. Kasvõi koristada. Ta ei või ometi tuba niisuguseks jätta, nagu see on, kui ta peaks kasvõi esimese valgega siit jäädavalt lahkuma. Et pilk korraks peeglisse heita ja vaadata, kas nägu on terve, selleks oleks aidanud tuletikkudest. Aga kust neid võtta, kui ei olnud laudagi, et käsikaudu kobada. Nii jäi — vaikus ja pimedus. Ja Helvi ise jäi oma asemele, nagu ta seal ärkas. Hea seegi, et sügiseste hommikute valgus oli neil päevil sealmaal, kus ta oli. Kui koitma hakkab, on Helvil veel aega peeglis oma nägu näha ja otsustada, kas ta katsub endiselt järjelt edasi elada või mis... Nüüd aga pidi ta tahes või tahtmata ainult oma mõtetega heideldes ootama hommikut, millest ta ei teadnud, kui kaugel see võis olla.

Mis oli siin sündinud?

Ja millest see kõik tuli?

Nendest küsimustest oli tal enam kui küll, kuni aken hakkab heledaks lööma ja hommik otsust nõuab.

See oli esmaspäev, mille koitmist Helvi oma ahastuses ootas. Kogu see hirmus lugu, mille jäljed tuikasid ta kehal ja valutasid hinges, sündis niisiis pühapäeva õhtutundidel, hämarikus ja pimedas. Aga enne, kui Helvi jõudis mõtte juurde, mis siin siis õige sündis ja mis temast nüüd saama peab, tuli tal selgusele jõuda selles, kes oli see mees, kes arvas endal õiguse olevat teda kasvõi tappa, kes meeletu julmusega teda peksis, väänas ja tallas ning läks siis minema sedagi huvi tundmata, kas ta ohver jäi maha elusalt või surnult. Kes oli Rihu Helvile eilseni? Ja kes oli ta nüüd? Ja kes on ta siis, kui ta mõne aja pärast ringiga jälle tagasi tuleb, olgu üksi või koos mõne võõra viinavennaga, oma käega majas leiduva toidupoolise lauale toob ja teeb, nagu oleks ta kodus? Eilseni, mis seal parata, oli Rihu Helvi mees ja tema lapse isa. Küll mitte sellena kirjadesse märgitud. Kaheaastane Aime kandis Jalametsa nime nagu Helvi ja tema emagi, kelle juures linnas laps võõrutamisest saadik elas. Aga Richardi tütar oli ta ka kirjade järgi, kuigi mitte Västrik. Ja mitte ainult varjamatult, vaid isegi uhkusega oli Rihu, kui laps viimati siin käis, õpetanud teda ennast isaks hüüdma. Miks nad nii poolikult elasid? Helvi arvas, kui teised õpetajad koolis seda küsimust ettevaatlikult puudutasid, et targem on veel aega anda Rihul tuuled peast välja joosta ja meheks saada. Ja seda vabadust poiss siis tarvitaski. Traktori juurest ta jõi enda lahti. Siis jäi autojuhiloast ilma. Logeles mõnda aega ametita. Viimaks sai sellele tööle, mida ta teeb praeguseni. Rändkinomehaanik. Ringiajamise amet. Kes teab, mis lusti ta kusagil taga ajab. Jutud, mis temast räägitakse, kui ka need, mis ta ise kõneleb, on kord niisugused, kord teistsugused, nagu pildidki, millega ta mõne aja takka jälle koduküla ilmub.

Aga nüüd ta küll tulgu mis pildiga või mis jutuga tahes. Pea suu ja mine! Rohkem ta siit ei kuule. Ei ole tal siin enam leiba ega aset. Nüüd peab sellel lõpp olema. Helvil peab olema jõudu seda otsustada ja täide

viia, kui ta tahab omast elust veel kinni hoida, ise kasvada ja oma last kasvatada. Teist teed ei ole.

Eile pidi Rihu «Tarzaniga» tulema. See oli Helvil alati ette teada, millal ja millega Rihu tuleb. Kuulutused pannakse välja. Kõik teavad.

Inimesed kogunesid kella kuueks rahvamaja juurde. Ka Helvi läks. Seekord ta läks üksinda, sest Reilsoniemal, kellega nad ühe katuse all elasid, oli kolhoosi laudas valvekord. Tema otsetee läks läbi metsa nagu alati. Sügisene metsatee vaikse, halli taeva all. Puud enamasti raagus, lehed jalge all maas. Aga tunne südames oli tal kärsitu, nagu kevadine. Ta teadis, et täna peab midagi juhtuma. See õhtu ei saa tühjaks jääda. Ta tahtis, et midagi peab juhtuma ja teadis, et alati ka juhtub, kui ta tahab. See oli kümne aasta eest, kui kirglik igatsus alalõpmata värises südames, aga pidud tantsisid temast mööda. See oli siis, kui ta oli samavõrra aastaid alla kahekümne, mis ta praegu on üle selle. Viisteist ja kakskümmend viis. Siis poisid, kellest oleks olnud õiget otsavaatajat, pidasid teda lapseks. Kui mõni võttiski kombe pärast tantsima, siis keerutas nagu näitemängus, rohkem teistele vaadata kui ise ihaldada...

Nii läks Helvi mööda üksildast metsateed rahvamaja poole.

Läks niisugusena, nagu ta oli...

Helvi Jalamets oli juba väga noorest east niisugune tüdruk, kes ei mõistnud elada kirge pillamata ja armastust ahnitsemata. Kõigeks muuks, olgu see õppimine või töö, pidi ta ennast sundima, aga julged, ootamatud seiklused meestega, järsud ja kavalad sissetungimised teiste armastajate vahekordadesse, oma kavatsuste varjamine ja saladuste hoidmine, teiste tüdrukute unistuste väljaurgitsemine ja oma kasuks tarvitamine — see oli talle tarvilik nagu õhk hingamiseks. Kõik muu oli igav ja hall argipäev. Inimesed tema ümber ei mõistnud elada, olid arad ja leppisid piskuga. Tema aga pidas oma südames lõpmatult rõõmsat ja põnevat pidu. Rahvamajas sai harva tantsida, ei tulnud kordagi nädala kohta. Aga Helvi oskas ka oma argipäevased üksindusetunnid täita kirglike kujutlustega ja ta ei väsi-

nud uitamast ammusteski mälestustes. Pettumuste mõru maik, kui ta pidi tunnistama end kaotajaks mõnes võistluses, ei teinud teda kunagi kurvaks, vaid aina ässitas, andis uut hoogu. Saladuse hoidmine oma seikluste ümber, jälgede kaotamine, nuhkijate eksiteele juhtimine ja kavalate valekeste lendulaskmine oli kõike muud kui igav.

Armastama õppis Helvi neljakümne neljandal aastal, kui sõda tema noore elu kestes tegi teist ringi üle Eestimaa. Kes tulid, kes läksid, see ei olnud tema asigi. Talle oli ainult see tähtis, et talus, kus ta karjaseks oli, käis igal õhtul sooja piima joomas Helmuth, see tore poiss, kelle pilti ta ei taha oma albumis hoida mundri pärast, mis ta kandis. Alati, kui ta tuli, hakkas Helvil lüpsik põlvede vahel värisema. Lehma sõõrutades põlesid ta silmad üle õla avatud laudauksest välja, kus Helmuth, lõhnav ja puhas, sügissuvise päikese paistel ootas, kuni kurn tema kannule pannakse. Ta jäi sinna alati tükikeseks ajaks. Esimese täie ta jõi oma liitrisest kannust siinsamas ära. Ta tegi seda tõttamata, mitme pika sõõmuga. Siis ta ootas, kuni järgmise lehma lüpsist tema nõu uuesti täis valati. Perenaine ise alati valas. Helvi ei julgenud sellele mõteldagi. Temalt oli see õigus karmi sõnaga ära võetud juba ühel esimestest õhtutest, kui Helmuth hakkas siit piima viima. «Kas sul, tüdruk, häbi ei ole niisuguste silmadega võõrast meest vahtida!» Nii tõugati talle lüpsipingiga hämaras laudas külge. Helvi tõmbus lehma varju. Kättemaksuhimuline vimmakihvatus käis tal solvatud südamest läbi. Ja ta sai teada, et silmad tulevad valelikuks õpetada, muidu ei lasta armastada...

Järgmistel õhtutel varjas Helvi perenaise eest oma armunud silmi, sest ta kartis, et need ei suuda veel hoida nii suurt saladust. Ta piilus lauda uksest välja ainult nii, et tema vaatamist ei nähtaks. Aga siis juhtus, et Helmuthil ei olnud parajat raha ja perenaine läks tuppa vahetama. Lehmal, kelle all Helmi parajasti oli, ei olnud udar veel kaugeltki tühi, aga ta tõusis ja läks piima ära valama. Ta ei häbenenud oma lauda-lõhnalist karjakleiti ega virtsaseid varbaid, vaid vabas-

tas oma silmad saladuse varjust ja vaatas nendega julgelt ning lähedalt mehele otsa. Rohkem ei olnudki tarvis. Helmuth kummardus tüdrukule nii lähedale, et tundus tema hingeõhust tulevat kõik see hõõgamine, mis põsed nii palavaks tegi. Ja ta küsis endastmõistetava lihtsusega: «Kus sa magad?» Helvi vaatas ärevalt ringi, nagu ei teaks ta oma magamisaset. Muidugi ta teadis, aga lauda peal heintes ta ei olnud üksi, seal magas koos temaga veel kaks perekonda võõraid sõjapõgenikke. Helvi vaatas ärevalt ringi. Ta kartis juhatamisega hiljaks jääda, kuigi perenaise rahad olid mitme luku taga. Ja midagi targemat leidmata tõstis ta kurnaservalt käe, et näidata värava kõrval nurmenurgal helendavate rukkiõlekuhjade poole. Seal...

See oli Helvi esimene suur saladus. Kui hakati magama minema, oskas ta toas pererahva ees väsinud ja unist nägu teha, lauda peale ronivatele sõjapagulastele aga muljet jätta, et ta peab veel kuhugi minema ja jääb ehk ööseks majja. Inimeste meeled olid sõjasündmustest ärevil, kellelgi ei olnud aega karjatüdruku elukommete eest hoolt pidada. Oli teada, et üks võim on löödud ja läheb, teine tuleb võidukalt asemele. Aga mis tunnil ja mis kombel see sünnib, seda ei teatud. Helvi pererahvas olid tõsised, kinnise loomuga talupojad, aga ka nende sõnad olid rahutud ja vaikimine raske. Kes võis teada, kas põletatakse või jäetakse põletamata. Kas tapetakse või pääseb eluga... Elati ilma seadusteta ja õigusteta nagu eikellegi maal. Teistele tähendas see hirmu ja muret, Helvile piiritut vabadust.

Kõik asjaolud soodustasid Helvil selle vabaduse julget kasutamist. Oli sügissuviselt pime ja soe õhtu, ei tuult ega kuud. Pererahvas näis ilmselt ootavat, et võõrad majast rutem lahkuksid ja magama läheksid. Helvi oli juba värava taga õlekuhjade varjus, kui peremees hobuse vankri ette rakendas ja vaikselt aida ukse avas. Varsti nad läksid rataste nagisedes koormaga metsa poole — vilja sõja eest varjule viima. Nagu eelmistelgi õhtutel, nii kutsus perenaine ka täna koera kaasa. Maja jäi tühjaks. Miski ei võinud segada Helvi esimest tõelise armastuse imet ja õnne, mida ta ootas.

Tükk aega vabises tal hingamine kartuses, et ehk Helmuth ei tulegi.

Aga veel ärevamalt hakkas Helvi süda rabelema, kui põlde peitvast pimedusest kostis korraga mehe mahe ja madal sõnatu lauluümin. Lause lauselt, erutavate vaheaegadega lähenes indiaani armuhõige õlekuhjadele. Mida ligemal, seda tasem. Helvi tahtis vastata, aga ta hääl lämbus. Mees tuli. Olid kuulda ta sammud ja hingamine. Oli tunda ta lõhna. Käed... nägu... suu... Ja siis vajusid lahtised kuhjaäärsed õled helisedes nende all kokku. Kui nad mõne sõna sosistasid, siis kumbki omas keeles, millest teine aru ei saanud. Aga nad ei jäänud midagi teineteisele võlgu. Alles aovalgus viis nad lahku, et uue pimeda tulekul uuesti kokku saada.

Teised inimesed talus, vanamehed ja naised, olid lähenevatest sõjakõminatest hirmul nagu eksinud lapsed. Nad peitsid oma varandust ja kõnelesid sosinal metsas eneste jaoks valmisvaadatud redupaikadest. Eemalt kulgev maantee tümises järjest raskematest ratastest ja järjest kiirematest sõitudest. Helvil aga ei tulnud ettegi, et Helmuth kuulub nende hulka, kellel ei ole jäämist. Mis teda ka päeval tegema pandi, oli ta karjas või kodus, kõik tunnid olid suminal täis mälestusi eelmisest ööst ja kujutlusi sellest, mis tuleb. Ära mine veel. Ma armastan sind. Tule, kallim, homme õhtul, tule jälle... Helvi sai Helmuthiga kõneldagi nende väheste lihtsate sõnade varal, mis ta teadis. Ja ka Helmuth oskas mõnd asja ütelda nii lihtsalt, et arusaamisega üldse raskust ei olnud. Põmm, põmm! *Die Roten*... roodud... ei, see tähendab punased tulevad. Meie peame ära minema. Isamaale. Saksamaale. Kas sa tuled kaasa, mu kallim? Nii tõi teade, et Helmuth peab ära minema, Helvile südame lõhestuse asemel rohkem õnne, kui ta sellest kunagi unistadagi oleks julgenud. Armastus, mille järsku katkemist ta valuga aimas, ülendati igaveseks. Õled nende all helisesid rõõmsalt nagu hangeharjad kevadise päikese käes.

Homme me peame minema, ütles väsinud ja küllastunud Helmuth.

Juba homme...

Jah, homme õhtul, kui pimedaks läheb, sa oota mind siin.

See uus saladus oli Helvil veel suurem, veel erutavam, veel saatuslikum kui esimene. Keegi ei teadnud, et ta saab Helmuthi naiseks, et ta ongi juba seda. Keegi ei teadnud, kuhu ta läheb, kui õnnelikuks ta saab ja missugused kleidid Helmuth talle Saksamaal ostab. Kui uus päev koitis, oli Helvi uhke ja enesekindel. Näis, et ta on ainus inimene majas, kes ei karda sõda, mille kõminad ja kihutused otsustavalt lähenesid ja ägenesid. Kui kari kaugele metsa aeti ja peremees ütles, et nüüd loomad jäävadki sinna sookääru padrikusse, kuni näeb, mis saab, siis Helvi, kui hakkas pimedaks minema, põgenes sealt lihtsalt ära. Ta ei võinud ometi oma eluõnne võõrastele elajatele ohvriks tuua. Kellegi nägemata jõudis ta sinna, kus ta pidi olema. Varjates end õlgedega, vahtis ta tuttavas suunas pimedusse. Kuid seekord ei hakanud ega hakanudki armuhõike üminat kuulda olema. Aeg läks edasi, aga ei kõrres sahisevaid samme, ei hõõgavat sigaretiotsa, ei oodatu ahneid käsi, lõhnavat nägu ega janust suud... Helvi väikesel käekellal olid fosforeeritud osutid, ta nägi, kui kesköö möödus. Ei olnud enam õhtu. Siis sai kell üks, sai kaks, lähenes kolmele. Helvil ei olnud enam jõudu edasi oodata. Ta teadis teerada tallu, kus elas Helmuth oma poistega, oma aparaatidega ja traadikeradega. Sinna! Järele... vastu talle... Helvi jooksis, ajuti peatudes, et kuulatada, kas ta ehk Helmuthist mööda ei lähe. Ja ühel peatusel, kui tal ei olnud enam palju maad minna, kostis eestpoolt järsk paukude ragin, nagu oleks kämblatäis kive vastu purunematut klaasi visatud. Helvi kohkus, aga see ei peatanud tema jooksu oma õnne järele. Hingeldades jõudis ta pärale, teda ei peatanud võõraste meeste hääled võõras majas, ta avas ukse ja järgmisel silmapilgul karjatas kogu oma hääle jõuga: Helmuth! Nii said võõrad mehed, kellel olid relvad käes ja hõlmades rõske maa ning metsade lõhn, teada selle poisi nime, kes lamas tapetuna purustatud ustega kapi ees. Helvi nagu ei näinudki võõraid relvadega mehi, ta langes silmili värskele laibale ja puhkes meeletult nutma. «Mis sul häda on uluda?» küsis üks

võõrastest häältest... «Paistab, et laps on leseks jäänud,» vastas teine.

Nii lõppes Helvi esimene armastus. Ta ei saanud teada, kuhu Helmuth maeti. Veel vähem seda, kas ta eluga pääsedes oleks tulnudki õlekuhjade kaudu või oma sõiduvalmis seisnud mootorrattal kapist riisutud asjadega otse maanteele kihutanud.

Vaenlasest vabastatud maa sai näha haruldaselt ilusaid sügiseilmu. Paljudes majades oli lähedaste inimeste kaotsijäämise tõttu muret ja südamevalu, paljusid tegi õnnelikuks jällenägemise rõõm. Uus kord valitses uue elu ehitamist. Aga Helvil ei olnud mahti mõtelda ega mõista, mis sünnib tema ümber. Ta mõtted olid nii araks kohutatud ja segi vapustatud, et ta elas ikka veel nagu eikellegi maal. Samal ööl, kui Helmuth tapeti, lahkus ta oma karjapõlve majast.

Ta läks linna ja jagas seal mõned päevad midagi tegemata ema kehva leseleiba. Selgus, et edasiõppimiseks, mis eelmisel sügisel täiesti võimatu oli, ei ole enam ülesaamatuid takistusi. Ta läks kooli, sundis end raamatute taha. Raske oli aru saada, kuidas tal pea võtab, sest mõte ei püsinud kuidagi raamatusõnal. Unes ega ilmsi, pimedas ega valges ei saanud ta lahti Helmuthi näost, silmadest, tema käte ahnetest haaretest. Uuesti ja uuesti kordusid tema kujutluses ööd õlekuhjade vahel. Kuid mälestused purunesid niisama halastamatult kui armastus, mille kohal nad virvendasid. Järsku, ootamatult kadus Helmuth ta käte vahelt ja siis... lamas elutuna võõra talutoa põrandal. Ja mitte alati ei suutnud Helvi oma karjatust kordamata jätta.

Kuidagi ta kiskus end klassist klassi, sai algkooliõpetaja kutse ja määrati siia, kus ta nüüd töötas. Jõudnud iseseisva eluni, hakkas ta julgemalt teed otsima, kuidas oma sünge saladuse võimusest vabaneda. Uues ümbruses, mis ei olnud kaugel tema esimese õnne talust, hakkas ta otsima uut armastust. Aga üheski ürituses ei olnud enam endist jõudu. Pidudel ja kinoõhtutel ringi vaadates leidis ta, et armastus, kui ta näeb seda teiste noorte inimeste vahel, äratab temas kibedat kadedust. Ta võis otse vihata tüdrukuid, kel põsed

õhetasid ja pilk näis ärevalt värisevat, kui poiss tuli ja käest kinni võttis. Ta hakkas ägedat huvi tundma nimelt nende poiste vastu, kellesse mõni lihtsameelne sinisilm näis väga kiindunud olevat. Üle lüüa, korrakski ära võrgutada! See mõte erutas teda sügavamalt kui miski muu. Ta tundis mõnu vahekordade vaheldusrikkusest ja saladuste varjamise põnevusest. See aitas tal meeste vastu huvi tunda ja neile — olgu korrakski — huvitav olla. Nii ei olnud ta elu enam kurb ja sünge. Nii ta sai Rihuga lapse. Aga ka siis, kui nad püüdsid elama hakata nagu mees ja naine, ei suutnud Helvi jätta oma seikluste hasartmängu. Ta ei suutnud seda jätta ka siis, kui hakkas märkama, et saladused imbuvad ometi läbi ja et nii koolis kui koduteel heidetakse talle umbusklikke, millal kahetsevaid, millal põlastavaid pilke. Ta võttis need märgid arvesse, otsustas ise edaspidi ettevaatlikum olla ja ka oma sõpradelt kindlamat suupidamist nõuda. Teisiti elada ta aga kuidagi enam ei mõistnud. Mõtete põnevust igava näo taha peita, seda küll. Aga oma elu mingi koolmeisterliku kombelikkuse nimel tühjaks ja kõledaks jätta ta ei kavatsenudki.

Niisugune tüdruk oli Helvi Jalamets ja niisugusena läks ta ka eile õhtul seda tuttavat metsarada rahvamaja poole, taevas pilves, puud raagus, lehed jalge all maas. Kui ta oja ääres ei oleks Oskar Kangruga kokku saanud, oleks ta elu praegugi olnud, nagu oli. Ta oleks maganud rahulikku und, kell laual oleks tiksunud ja õigel ajal helisema hakanud. Ei häbi ega ahastust. Ei valu piinatud liikmetes ega meeleheidet südames . . .

Aga ta sai Oskariga kokku. Jõudnud oja äärde, mis mõlemalt poolt oli tihedalt kasvavate leppadega varjatud, nägi ta teisel kaldal tuttavat noormeest, kes istus kivil ja võttis jalgu lahti, sest purdepalk oli jällegi poisijõnglaste poolt ülekäijate kiusuks vette veeretatud. Helvil ei olnud sugugi ebameeldiv esimest korda Oskariga nii nelja silma all olla. Enam kui üks kord oli ta oma pilgu selle poisi poole teraseks teinud. Suvel, kui peeti jalgratturite võidusõitu, jälgis Helvi teda igal ringil, kuni ta lõpetas tublisti enne teisi ja tammeokstest pärja õlale sai. Pakatavat jõudu olid täis selle

noore, kahekümne ühe-kahe aastase poisi lihased. Ja kuidas ta nägu siis punetas heledate kiharate all...

Alustades üle oja juttu, Helvi küsis, miks Oskar sealtpoolt tuleb, kui teised inimesed just lähevad kinno. Oskar oli rahvamaja juures palli mänginud, aga neid tänaseid Tarzani tempe olevat ta linnas käies juba näinud. Teist korda igav vaadata, parem koju magama minna... Helvi ei hakanud seda nõu laitma. Aga ta mõtted lõid elevile. Oleks Oskaril vist jalapärasematki koduteed, kui siit üle oja... Magamiseaeg ei olnud veel lastelgi. Ja kui tal pilt tõesti peaks nähtud olema, siis see võib ka kellelgi teisel nähtud olla. Maapoisid ei hakka üksi linnas kinno minema. Muidugi, tee siit hoidis rohkem aedniku maja poole. Truuta jõuab linna ja õigeks ajaks kooli ka hommikuse bussiga. See tüdruk — ka seda oli Helvi enam kui üks kord tähele pannud — vaatas igal tantsutiirul Oskarile otsa nii soojade silmadega, et... õnn, kus varjad end... Küllap ta sammud nüüd sinnapoole kisuvadki. Õunaaeg...

Helvi seisis ojakaldal, oodates, kuni Oskar purdepuu paigale paneb. Ta oli seal tõsise ja asjaliku näoga. Ei olnud poisil mahti tähele panna neid vaevaltmärgatavaid kavalusejooni, mis vahel ta suunurkades silmapilguks tuksatasid. Korraga Helvi ütles, et ka tema ei läheks pildi pärast, aga vaja vaadata, mis ta oma Tarzan teeb. Rihu? Kes muu. Aga Oskar, vettinud palk tugevate käte vahel, teadis seletada, et pilt olevat tulnud täna ilma Rihuta. Rihul prii päev. Autojuht pidavat pilti näitama. Nii... Seniseni oli Helvi teadnud, et tulgu see, millal tuleb, aga Oskar ei jää talle võõraks. Kuid nüüd ta ei leppinud enam vähemaga, kui et kohe, veel täna õhtul peab see heledapäine jõumees tema elus sündmuseks saama. Ja ainult Oskar oligi see, kellel paigalepandud purdepuud tarvis läks. Ta tuli sellest üle, jalanõud käes, varbad külmast veest punased. Helvi ootas, kuni üks kinoliste paar neist mööda läks, istus siis samale kivile, kus Oskar hakkas jalgu kinni panema, toetas oma õla kergelt poisi käevarde ja küsis julge otsekohesusega: «Kui ma tagasi koju lähen, kas tuled kaasa?» Poisi põsesarnad lõid punetama nagu võidusõidul jalgratast sõtkudes. «Milleks?» Kas Oskar

on poisike, et talle peab seda ütlema! Inimene ei ole loodud selleks, et alalõpmata üksi olla. Nädal otsa on oodatud, aga Rihu ei näita nägugi, peab kes teab kus oma priipäevi, töllerdab linnas või võõraid külasid mööda. Hulluks võib minna... Olgu aga Oskar meheks ja tulgu. Argus teeb elu vesiseks, igavus enneaegu vanaks... Poiss ei vaielnud vastu ja nad läksid.

Peaaegu kogu tee käisid nad vaikides. Oskari õhetavast näost oli näha, et tal ei olnud sugugi kerge oma kohmetusest lahti saada. Ta nagu kartis midagi ütelda. Helvi aga ei tundnud tarvidustki midagi lisada neile lihtsatele ja otsekohestele sõnadele, millega nad oja ääres kivilt tõusid ja tulema hakkasid. Vaikimine kinnitas kõige paremini, et nad on ühel nõul. Milleks kõnelda, kui kujutlustel ja kavatsustel on rahu vaja. Langenud lehed, mida nende sammud segasid, tuletasid Helvile meelde viimase sõjasügise õlgede kõlinat. Ja hea oli tal viimaks oma meeldivat külalist tuppa viia! Esiteks sellepärast, et siin oli kõik nii puhas ja korras. Ta oli kogu päeva kodus olnud, põranda puhtaks küürinud, siinsamas ennastki pesnud, pesud vahetanud ja väikese liuaga viimased sügislilled lauale asetanud — reseedad, mis, kuigi juba lumelörtsi näinud ja öökülmi tunda saanud, olid siiski nii rõõmsalt rohelised ja lõhnasid nagu suvel. Peale selle oli hea teada, et Reilsoniema jääb hommikuni lauda juurde. Terve maja oli Helvi ja tema külalise päralt. Kas see ei olnud mitte esimene kord, kus ta võis nii segamatult, nii mõnusas koduses mugavuses nii paljutõotavatele tundidele vastu minna. Ütle, mis süda käsib ja naera nii valjusti, kui tuju tahab — üldse ei ole tarvis mõtelda, mis võib ja mis ei või läbi seinte kosta; peale hommikuse valguse ei kedagi, kes võiks neile meelde tuletada, et aeg on lahkuda...

Kohe, kui uks suletud, püüdis Helvi hoolt kanda, et ka külaline oma kohmetuse asemel rutem hea ja tragi tuju saaks. «Istu, Oskar!» hüüdis ta täie häälega köögist tuppa. Olgu kohe selge, et siin ei tarvitse sosinal kõnelda. Ja sama kõlava sõnaga ta teatas, et keedab tulist teed. Ei ole ju enam kaugeltki vähja-aeg, et palja jalu ojas lobistada. Sügisel võib igast külmetusest

kõha või gripi saada, ole kuitahes kange jõumees. Oskar püüdis viisaka külalise kombel perenaise lahkust liigseks pidada. Ärgu sellepärast küll tüli tehtagu! Aga Helvil oli tuli juba pliidi all. Ta lubas Oskarile tulise teega ka veel vaarikamoosi anda ja rääkis, mis oligi üsna õige, et need vaarikad on tal korjatud samal päeval, kui teised tüdrukud olid metsas jalgrattasõidu võitjale tammepärga tegemas. Siis Helvi ei teadnud sellest pärjast suuremat midagi hoolida, korjas aga marju. Ta ei teadnud, et Oskar nii marudasti kihutab — kõigist teistest uhkelt ette... Kas tal see pärg on alles? Muidugi, nii peabki olema. Aga nüüd ei tule ära ütelda ka sellest, kui Helvi oma auhinna lauale toob — need vaarikad. Suve mälestuseks...

Tuba oli köetud, tee tuline. Kohe, kui Oskaril esimesed higipisarad otsale ilmusid, laskis Helvi tal kuue varna viia. Milleks seda karedat villast nende vahel... Siinsamas aseme äärel nad istusid. Julgelt toetas Helvi end vastu tema tugevat käsivart ja märkas erutavalt hea meelega, kuidas poisi sõnad kui ka naeratused järjest vapramaks ja vabamaks muutusid. Helvi kinnitas, et kõik, mis nad kõnelevad ja mis ka ei juhtuks, peab ainult nende vahele jääma. Ja kohe ta küsis, kas Truuta juba oskab armastada. Oskari silmad tõmbusid tõsiseks, kui ta ütles, et mis temast kõnelda, ta alles laps... Kui vana ta võiks olla? Olevat suvel kaheksateist saanud. Helvi varjutas ripsmetega oma silmad ja ütles, et siis muidugi... alles laps. Aga Oskar ise? Poiss ei vastanud, aga endine sooja toa naeratus tuli talle näkku tagasi. «Me kardame vist valgust,» ütles nüüd Helvi ja puhus tule ära. Pimedus tõi sõnade asemele suudlused. Milleks viivitada... Kui niisugune poiss kui Oskar armastama hakkab, siis ei ole ükski öö küllalt pikk ega ükski hommik küllalt kaugel. See oli Helvil viimane mõte, mida ta veel praegugi päris selgesti mäletas.

Aga ei antud neile seda ööd, ei lastud näha hommikut. Helvil ei olnud aimugi, mis aeg võis olla, kui järsk tõmme välisukse taga nad asemest üles kohutas. Väljas ei lepitud toas valitseva vaikusega. Põrutati rusikatega. Taoti jalaga. «Tee lahti! Või pistan põlema!» Priipäevamees oli koju jõudnud. Rihu hääl ja ägedus ei jätnud

mingit kahtlust, et ta on purjus. Värisevate kätega leidis Helvi tikud ja pani tule lampi. «Ära mine, ära jäta mind!» palus ta, kui ukse taga mõneks silmapilguks vaikseks jäi. Talle ei vastatud. Leek klaasi all aga kosus, tuba läks valgeks ja Oskari näost oli näha, et teda on petetud ja rüvetatud, millessegi vastikusse ja räpasesse kistud. Samas langesid uksele uued hoobid ja see andis järele. Rihu tuli tuppa. Tal oli kirves käes, nägu vihast ja viinast segane. Aga Oskarit nähes ta kohmetas. Paistis, et see kokkusaamine oli talle liiga ootamatu. Kulus paar silmapilku, enne kui ta kähistas: «Või järg juba sinusuguse nolgi käes...» Oskari kukal lõi punetama. Aga kindla sammuga astus ta ukse poole, haaras Rihul järsult käest kinni, väänas kirve ära ja ütles: «See ei ole mänguasi.» Siis läks.

See oli kõik, mis ta Helvi heaks tegi.

Appi ei jäänud, kaitset ei pakkunud.

Lahkus näoga, et teda on rüvetatud, läks, põlastus silmis.

Rihu oli purjus, aga mitte küllalt, et Helvi talle jõu poolest vastu oleks saanud...

Aga hommik, näe, tuli nüüd ikkagi. Jälle korraks silmi avades Helvi nägi, et aken on veidike heledamaks muutunud ja ka toas hakkas üht-teist aimata olema. Valutavaid liikmeid pingutades tõusis ta istukile. On parem mõtelda, kui midagigi näeb. Ja mõtlema ta pidi, sest hommik nõudis otsust, mis edasi saab. Otse akna all maas oli tikutoos. Ja ka peegel seinal oli terveks jäänud. Helvi tõusis ja vaatas end tikutule valgel silmast silma, kuni leek hakkas küüsi kõrvetama. Teine tikk veel ja ta nägi, et ainult ninast oli tal verd jooksnud, näos aga ei olnud ei haava ega löögijälge. Näo pärast võis minna inimeste hulka ja edasi elada.

Tõepoolest, kas ehk saabki päris endiselt järjelt edasi elada? See ei paistnudki nii võimatu olevat. Kes teab talle näpuga näidata, kui nägu on terve... Ei läinud Rihu küla mööda kuulutama. Tema läks jooma, võib-olla sai veel kinoautoga edasi. Joob nii, et mälu maas, ega tule niipea enam siia kanti. Ja veel kindlam on see, et Oskar vaikib. Tema on nii, nagu ta läks. Näost oli näha — vaikib ja unustab. Kes siis veel? Keegi ei kuulnud. Öö

oli ümberringi. Ja ta omad silmad — kui need on mõistnud muud, siis mõistavad nad ka seda viimast saladust varjata. Mis aga puutub Reilsoni-emasse, siis Helvi oli päris kindel, et tema ei tea midagi. Kui ta oleks öösel kodus käinud ja midagi kuulnud, siis oleks ta ka kindlasti vaatama tulnud. Reilsoni-ema on hea inimene, kes hoiab alati nõrgema poole, selle poole, kes kannatab. Ka siis, kui hädalise süda kõige puhtam ei ole... Helvil tuli hea, kergendav mõte, et igal juhul tuleks Reilsoni-emale Rihu osas ära rääkida, mis siin juhtus, olgu välisuksel mingid purustuse märgid näha või olemata. On hõlpsam end jalule ajada, kui ühegi inimesega saad aru pidada. Niisugustele tundidele, nagu oli see pime ja vaikne öö, ei tahtnud ta enam mõteldagi.

Pilvise taeva valgus tuli vähehaaval järjest selgemana tuppa, kui Helvi end pesi, kammis ja riietas. Tundus, et kaetuna olid sinised löögijäljed ja verele kistud küünistused vähem valusad ja vähem alandavad kui nähtaval. Ja ka tema lihtne tuba Reilsoni-ema majas näis kõike halba unustada tahtvat, kui Helvi koristas põranda klaasitükkidest ja purukstallatud reseedadest, kui ta Oskari kaelasideme kappi peitis ja tummaks jäänud kella niisugusenagi, nagu ta oli, oma endisele kohale asetas. See oli eilse päeva viimasel tunnil ajanäitamise lõpetanud. Praegu aga tuli Helvil valguse järgi umbes arvata, et aeg on minna. Mantel selga, sallisõlm kukla taha, ja ta võis minna, nagu oli läinud varemgi, igal tööpäeva hommikul. Laste vihikud, mis tal olid kaasa võtta, seisid seinariiulil endisel kohal. Ta oli need juba laupäeva õhtul läbi vaadanud, tehtud tööle hinded alla pannud ja uutele lehekülgedele töö jätkamiseks ilusad i-tähed ette teinud. Oli aeg ja ta läks.

Õues oli veel parem kui toas. Kui ta uksele, kus sissemurru jäljed siiski näha olid, selja keeras, oli sügisese maa ja taeva hall pilt just niisugune, nagu ta pidigi olema. Ainult kirves... Selle oli Oskar riida ees pakku löönud. Võtku, kel vaja, lõhkugu puid või päid, ei ole tema asi. Aga Oskarile mõeldes tõmbusid Helvi silmad ja huuled siiski veel ärevalt pingule. Oota sa, poiss... kui siin majas eluke endisele järjele jääb, küllap siis

selle õue värav näeb sind veelgi. Sa ei saa midagi parata, kutsumata tuled, oma julgusega jõuad pärale. Öö aga saab pikem, keegi ei sega. Ja sa lähed teistsuguste silmadega kui seekord..

Helvi vaatas väravas veel kord ringi, nagu tuge otsides oma kujutlusele, kuidas keegi sealt kunagi jälle tuleb. Ja tuligi. Udusegane vihmapihu varjutas vaadet, aga siiski oli kohe tunda, et see oli Reilsoni-ema, kes tuli sealt üle põllu oma igapäevast teerada mööda. Tema helekollane pearätt. Tema sammud maani ulatuva vihmamantli varjus. Kas oodata, et kohe temaga mõni sõna südamelt kõnelda? Ei. Seda jõuab. Sellest, mis Reilsoni-ema ehk märkabki enne, kui Helvi koolist tagasi jõuab, ei lähe ta kuhugi oma oletusi ja kahtlusi kuulutama, pealegi, kui tal on vaba, koduste talituste päev. Ja kui ka ei oleks, Helvi teadis kõigi kogemuste põhjal, et Reilsoni-ema ei ole mitte ainult hea, vaid ka arukas inimene, ei ülearu uudishimulik ja veel vähem liiga jutukas, kuigi käib iga päev laudas nii paljude naiste hulgas. Õhtupoolikulgi jõuab kõnelda, päev on pikk.

Helvi tee pööras väravast vasakule. Ta ei jäänud ootama, et perenaisele tere hommikut öelda, vaid proovis talle ainult kaugeks tervituseks korraks kätt tõsta, aga ka see jäi tulijal vist küll märkamata, kuna õlg oli nii väga valus, et ta käe vaevalt rinna kõrgusele sai. Ka käimine ei olnud tal kohe kuigi kerge. Tuli harjuda, et mitte longata ja kuidagi ikka edasi jõuda. Juba sellepärast oli õige, et ta kahest kooliteest metsatee valis, kuigi ta vihmase ilmaga tavaliselt maantee kaudu läks, et märjas rohus mitte jalgu kasta. Täna ei oleks ta ennast maanteel hästi tundnud. Vaata, kes vastu tuleb; mõtle, mis ütled, kui keegi midagi küsib. Ja tal oleks seal raske sammu pidada nende väikeste poiste ja tüdrukute salkadega, kelle väledust porilombidki ei vähenda. Aga metsatee oli Helvi oma tee, nagu põllurada Reilsoni-ema oma rada. Siin ei olnud kedagi ei vastu ega järele tulemas. Ei olnud kedagi nägemas, kui valu mõnel sammul näkku lõi. Siin ta võis end segamatult koguda, et kohale jõudes oma hariliku igapäevase ilmega nii teistele õpetajatele kui ka

lastele silmast silma vaadata, rahulikumalt ja kindlamalt kui hommikul ärgates iseendale, tikutuli ühes, peegel teises käes.

Tsuk-tsuk... Väike koheva ja kaarja sabaga orav jooksis üle tee. Siitkaudu minnes oli Helvi näinud teda peaaegu igal hommikul. Ja ka täna ei jätnud ta rõõmsa loomakese tervitusele vastamata. Tsuk-tsuk...

Jõudnud läbi madala metsavahelise nõo, leidis ta ühe sarapuu alt lahtise küpse pähkli. See läks kohe hamba alla ja oli esimeseks raasuks tal täna neelata. Varem sai siit rohkem, mõnikord jäi mõni taskussegi. Aga ka see üks oli hea leida. Kõik, mis oli nagu ennegi, mõjus talle rahustavalt ja julgustavalt. Orav, pähkel ja kogu see metsatee. Ainult vettinud lehed jala all olid täna raskemad kui ilusamate ilmadega. Neis ei olnud seda kerget kahinat.

Kindlama sammuga kui ta oleks lootagi julgenud, astus Helvi — kõik märgid näitasid, et väga õigel ajal — vana mõisalossi kiviselt lävetrepilt sisse. Varsti võis kõlada kell, pikk koridor oli lapsi tihedalt täis. «Tere... tere... tere...» See kostis, nagu oleks mööda kiviseid seinu kuivi herneid visatud. Helvi vastas igal sammul noogutades ja püüdis naeratadagi. Aga talle tundus, et õpetajatetoa uks koridori lõpus läheneb talle kiiremini, kui ta sammud lastekobarate vahel edasi jõuavad. Ta teadis, et nüüd järgneb kõige otsustavam silmapilk. Kui siiski mingid teated tema eilsest ööst peaksid siia jõudnud olema, siis ei saa tema elu endiselt järjelt edasi minna, siis see peab purunema, nagu talle hommikut oodates juba nii paratamatult tundus.

Külm käeraud oli juba tal peopesas. Vana tammine uks nõudis tugevat tõuget, et avaneda. Võib-olla tõi see talle mõne valujoone näkku, kui ta sisse astus.

«Tere hommikut...» See kõlas üsna rahulikult, kuigi ehk veidi väsinult.

Päris rahulikult aga vastati tema tervitusele. Lihtsalt ja loomulikult, nagu igal hommikul.

Midagi soojenes Helvi väsinud südames. Tundus, nagu oleks talle siinsamas väga palju andeks antud. Ka siin, samuti kui vihmasel metsateel, oli kõik nagu tavaliselt. Ainult mantlist vabanemine võttis Helvil seekord veidi

rohkem aega. End korraldades ta vaatas ja nägi, et kõik kolleegid olid kohal. Direktor nagu ikka — töö juures tükk maad tõsisem, üsna teist nägu kui väljaspool koolimaja. Õpetaja Pihlak, teine meeshing arvukas naisteperes, venitas uut keelt oma viiulil ja häälestas seda nii hoolega, et ei näinud ega kuulnud muud. Tema naine, hiljuti instituudi lõpetanud matemaatik, uuris malelaual mingit seisu, tõstes väheseid nuppe kord nii, kord teisiti. Õpetaja Kadarik otsis midagi, ta oli kõige vanem, juba halli peaga, kuid kõige kärmema sammuga, nagu alati. Kõige noorem aga oli ametis sassiläinud hüppenööride harutamisega. Kaarin — niisama lihtsalt teda kutsuti — ei olnudki siinse õpetajaspere pärisliige, vaid praktikant. Alles möödunud nädalal ta tuli ja kohe vaatas Helvi teda vaikse kadedusega. Tal olid väga elavad silmad. Ja kui ta liikus laste hulgas, siis see nagu ei olnudki talle töö, vaid rõõmus pidu, kus ta kõiki armastas ja kõik teda samuti. Tundide eel oli igal õpetajal midagi teha. Kellelgi ei paistnud vähematki põhjust olevat viimast tulijat terasemalt silmas pidada ega tema vastu erilist huvi tunda.

Ainult Milvi Vain, see vaikne tüse tüdruk, kes oli Helvi toanaabriks olnud, kuni Rihu purjus päi liiga tihti hakkas seal käima, küsis nagu jutu jätkuks:

«Miks sa, Helvi, eile kinno ei tulnud?»

«Panid ikka tähele, et puudun,» naeratas Helvi otsese vastuse asemel.

«Kas nüüd mina,» lisas Milvi maailma kaarti kokku rullides, «aga tantsu ajal keegi küsis sind taga.»

«Kes?»

«Või veel... Ise salgad sedagi, mis sa seal kodus istusid...»

«Kuidas ma salgan...» Helvi sõnadesse tuli mõningat rahutust. «Salata ei ole mul midagi... Pesin pesu ja kraamisin eile, jooksin kuuma nahaga kaevu vahet, tuul tõmbas läbi ja õhtul tundsin, et on nagu palavik. Praegugi, raske oli tulla...»

«Siis muidugi. Anna andeks. Silmistki näha, et sa terve ei ole...»

«Ära sellepärast haletsema hakka. Ütle parem, kes mind seal küsis.»

«Kui tõtt öelda, siis ei saa sind vist väga rõõmustada. Rihu, kes muu...»

«Sind kah... Oskad aga huvitav olla...»

Tuttav koolikell kuulutas tööpäeva algust. Suur sumin, mis kostis koridorist, valgus kiiresti laiali, jagunes klassidesse, et õpetajate ilmudes hoopis vaikseks jääda.

Vihikud kaenlas, läks Helvi oma esimesse, kõige väiksemate juurde. Ühine tervitus. Istuge! Nagu ikka... Tuttavad näod. Kaks puudujat, teised kõik kohal. Helvi jagas vihikud laiali ja ütles mõne sõna seal, kus ei saanud ütlemata jätta. Püüa sa täna tähti rohkem teha kui tindiplekke... Ümmargused o'd on palju kenamad kui kandilised... Miks sinu tähed üksteisest nii eemal on, kas neil igav ei hakka?

«Aga täna tuleb meil i...»

«Ii...» sumises klass vaikselt vastu.

Lapsed vaatasid oma vihikutest, missugune see peab olema. Õpetaja oli neid kõigile mitu tükki ette teinud. Aga nagu alati, hakati ka täna uut tähte kõigepealt õhku kirjutama. Et sõrmed kohe tindiseks ei saaks, nagu mõnikord oli öeldud. Esiteks pidi käsi kogu oma pikkuses ringi laskma ja nii suuri tähti õhku kirjutama, mis ühtegi vihikusse ära ei mahuks. Siis natuke väiksemaid, ja käsi võis käia ainult küünarnukist saadik. Siis veel väiksemaid, randmega. Ja viimaks neid päris õigeid, sulega paberile, niisuguseid, nagu õpetaja oli ette teinud.

«Proovime...»

Kõik väikesed käed olid välja sirutatud, see meeldis neile, sest õhku kirjutatud tähed said alati ilusamad kui vihikusse.

Helvi oli unustanud oma haige õla.

«I on nii...»

Järsku, nagu murtult, kukkus ta käsi tagasi. Kõvasti kinnisurutud suu lämmatas vaikse oige peaaegu hääletuks. Aga näost pidi paistma kogu ta valu ja kohkumine, sest klass jäi vaikseks kui haud ja kõik käed langesid alla.

«Kas õpetaja on haige?»

See oli väike Reet, tragi tüdruk esimesest pingist, kes seda küsida julges. Helvi oli talle tänulik, et ras-

kest vaikusest nii üle saadi. Ta ise ei oleks muidu midagi ütelda mõistnud.

«Mul on käsi haige. Ei saagi näidata, kuidas i on...»

«Kas väga valutab?»

«Jah. Aga küll see läheb mööda. Sa, Reet, tule mulle appi. Kahekesi näitame. Nii...»

Nüüd seisis ka Reet klassi ees. Helvi tema selja taga kükitas enda väikese tüdruku pikkuseks ja siis kahekesi nad näitasid. Reeda küünarnukk oli Helvi käes ja nii ta kirjutas Reeda käega. Kõik teised käed aga liikusid kuidagi hooletult, madalal ja ilma püüdliku hoota. Lapsed märkasid, et õpetaja peaaegu ei vaatagi, mis nad õhku kirjutavad. Olgu... aitab. Võtame vihikud, seal on kohe näha, kuidas välja tuleb. Nii, kirjutage, lapsed. I ei ole raske täht teha. Ainult pea tuleb kõigile peale panna.

Helvi istus oma kohale klassi ees, et puhata ja uuesti end koguda. Siin oli raskem kui teel ja raskem kui õpetajate toas. Siin oli peaaegu sama raske kui kodus enne hommikut. Ta teadis, kuidas lapsed on oma vihikute kohal — teevad ühe tähe ära ja siis vaatavad tema poole nagu küsides, kuidas see sai. Nägudest võis näha, kuidas kellelgi läheb. Aga Helvil ei olnud veel jõudu kellelegi otse silma vaadata. Ta hämune pilk valgus laiali üle kogu klassi. Ta nägi kõigi tüdrukute patse ja laubalakku kui ka poiste turris pööriseid korraga.

Helvi teadis, et ei ole õige nii osavõtmatult klassis istuda, kui väikesed lapsed tähti teevad, aga tal ei olnud jõudu tõusta. Arusaamatutel põhjustel varises järk-järgult kokku lootus, et ta oma tavalise töö juures jälle rahu leiab ja tasakaalu tagasi saab. Kaugel sellest. Nimelt siin ta tundis end nagu kohtu ees. Ja ta ei teadnud, mis enese kaitseks ütelda. Kui ta silmad ajuti väsimusest ja hirmust pooleldi kinni vajusid, nägi ta selgelt, otsekui ilmsi enda ees täiskasvanud inimesi, noori mehi ja naisi. Esialgu tundus talle, et need on tema õpilased, korraga suureks kasvanud ja oma esimest klassituba vaatama tulnud. Aga ei, Helvi tundis nad varsti ära. Nad olid talle päris tuttavad, praegused oma küla inimesed, tema õpilaste vanemad, keda ta oli näinud ja kellega kõnelnud, olgu koolis või kodus, teel või

töö juures. Nad seisid vaikides, vaatasid Helvile raske pilguga silmast silma. Mis õigus sul on õpetada meie lapsi? Kelleks sa neid kasvatad? Oli karta, et nad võivad seda iga silmapilk küsida täie häälega, nii et kostab üle kogu maja.

Viimast jõudu kokku võttes tõusis Helvi püsti ja astus mõne raske sammu klassi ees edasi-tagasi. Nii — jälle olid ainult lapsed oma laudade taga. Helvil oli tarvis, et nad midagi ütleksid, küsiksid või vastaksid. Vaikus oli tal üle jõu.

«Lapsed, mis sõnu me i-ga kirjutame? Kes teab?»

«Inimene,» ütles Reet, esimesena nagu alati.

«Õige,» lausus Helvi vaikselt ja nagu kuhugi kaugele vaatava pilguga. «Inimene, see on väga tähtis sõna. Aga veel?»

«Ilus ilm...»

See tuli meelde Sirjele, kelle isa ja ema elavad linnas, aga kes ise elab oma vanaisa ja vanaema juures, kolhoosi tallimehe majas, mis ei ole kaugel Reilsoni-emast.

«Väga hea,» oli Helvil juba selgem hääl. «Ja kohe kaks korraga. Mis sellest, et täna sajab külma vihma, aga küllap vist varsti, kui välja vaatame, on meil jälle tarvis neid Sirje sõnu. Aga ehk leiame mõne veel?»

«Isa.»

See oli Ilmari sõna, öeldud veidi kareda, köhaseks külmetatud häälega. Tema oli ainus, kes sõnu otsides ei olnud tähtede tegemist katki jätnud.

«Isa...» kordas Helvi heakskiitvalt. «Ilmarile tuli isa meelde...»

Nii ta ütles, aga ise kohkus neist sõnadest. Ilmar oli tal klassis ainus laps, keda ta peaaegu kartis ja kelle suhtes ta oli äärmiselt ettevaatlik. Ja seda nimelt selle sõna pärast, mis ta praegu ütles — isa pärast... Kas see võis võimalik olla või oli see siiski ainult Helvi kärsitute kujutluste vili? Ta ei teadnud. Kuid tõsise kahtluse vastu ta ei võinud midagi. See oli tal südames juba esimestest koolipäevadest saadik, kui isa Ilmari mootorrattal kohe koolimaja läveni tõi. Seda oli Helvil kerge teada saada, et Ilmari isa on naaberkolhoosi esimees Ain Varep. Aga kas ta mitte ei olnud seesama

mees, kes, automaat käes, seisis kord ammu seal võõras talutoas ja ütles: «Paistab, et laps on leseks jäänud ...» Kas ta oli see? Ja kui oli, kas ta siis sestsaadik veel mäletab oma poja esimest õpetajat? Neid küsimusi ei olnud Helvi julgenud selgitama hakata.

Lapsed hakkasid enamasti jälle tähti tegema, ent korraga kostis veel üks hiljaksjäänud sõna:

«Ingel,» ütles kustki tagantpoolt arglik tütarlapsehääl.

Helvi oli nii mõttes, et ei märganudki, kes see oli.

Aga kohe kostis Ilmari järsk õiendus:

«Ei ole olemas!»

Ta ütles seda nii kindlalt, nagu lapsed harva midagi ütlevad.

Helvi ei saanud siin oma otsust avaldamata jätta.

«Sul on õigus, Ilmar,» ütles ta. «Kus need inglid enam on! Aga see sõna on ju ikkagi olemas. Ja i-ga pealegi. See sõna on vanades lauludes, vanades raamatutes ... Ja ka meil võib seda mõnikord tarvis tulla. Kasvõi selleks, et ütelda — ei ole olemas. Eks ole?»

«Igatahes,» ütles Ilmar tähti tehes.

«Vaat' i g a t a h e s on i-ga,» ütles Reet. «Igatahes.»

«Ja Ilmar ise on ka i-ga,» lisas klassi kõige suurem poiss, teist aastat kõige väiksemate hulgas istuv Jaan.

«See ei ole see. Mina olen suure tähega.»

«Täiesti õige, Ilmar. Kõik nimed on suure tähega ... Aga teeme nüüd jälle neid väikseid.»

Helvi ei istunud enam õpetaja laua taha, vaid hakkas vaatama, kuidas lastel tähed tulevad. Nii oli parem, sai nagu varju raskete sõnade eest. Enamasti kõigis vihikutes oli nii, et mida kaugemale tähed jõudsid nendest, mis olid ette tehtud, seda kõveramaks ja küürakamaks nad muutusid. Asi aga paranes sedamaid, kui Helvi omalt poolt mõne jälle vahele tegi või lapse käe paariks täheks oma kätte võttis. Üldiselt ei olnud vigagi. Alles esimesed tunnid tindi ja sulega.

Väike Liina oli üksi ja sügavalt kummargil oma vihiku kohal. Ja nii õnnetu näoga, kuigi tähed ei olnud kaugeltki kõige hullemad. Helvi istus ta kõrvale, puuduja vabale kohale. Kuidas läheb? Liina kastis sulge ja kirjutas. Mis tal võis olla, et silmalaud liikusid nii

rahutult ja ripsmed olid niisked. Tõepoolest, kes oli talle liiga teinud? Ta ei vaadanud õpetajale otsa, aga vihikustki oli näha, et pisar oli tähtede vahel paberi kuplu tõmmanud, tindi heledaks lahjendanud ja laiali ajanud. Mis sind kurvastas? Liina ei vastanud. Helvi võttis ta käe ja nad tegid koos mõne kenama tähe. Nende vahel Helvi küsis Liinalt päris sosinal, kõrva sisse:

«Kas sina ütlesid selle ingli-sõna?»

Liina kummardus veelgi madalamale ja raputas pead.

«Aga miks sa siis kurb oled?»

«Et õpetajal käsi valutab...»

Liina ütles need sõnad peaaegu hääleta, ainult hingates. Aga oli tunda, et see ei olnud kõik, mis tal südamel oli.

«Ära, kallis laps, sellepärast muretse. See läheb varsti mööda.»

Nad tegid, käsi käes, veel paar tähte ja nagu lohutuseks mõlemale tulid need kõige kenamad. Aga siis, enne kui Helvi sai tõusta, et edasi minna, tõstis Liina oma suu ta juustesse, otse kõrva juurde ja küsis:

«Kas Oskar tegi haiget?»

Helvi surus vasaku käe sõrmed kõigest jõust laua serva, kuna parem Liina pihal nagu elutuna lõdvaks jäi. Ta tundis, et nende seinte vahel ta ei saa enam hingata. Peab välja minema. Ja mitte üksi.

«Olge head lapsed... Tehke aga tähti...»

Ta ei tundnud ise oma häält. Sulepead jäid seisma ja laste kohkunud silmad vaatasid üles. Liina õlg käe all, läks Helvi klassist välja.

Koridor oli tühi, töö kestis kõigis klassides. Ühe ukse taga juhtis viiul laste laulu, teisal oli kuulda õpetaja harvu etteütluse-lauseid, kusagilt kostis järsk naerulagin, saali põrand tümises võimlejate sammudest.

Helvi viis Liina koridori kõige vaiksemasse nurka. Seal, vihmaveeniredest nastulise akna all nad vaikisid ja rahunesid mõne silmapilgu. Liina silmad vabanesid pisaratest, mida ta oli juba ammu vägisi kinni hoidnud. Helvi otsis sõnu, mis olid talle nii hädasti tarvilikud.

«Ole hea laps, Liina, ütle mulle, miks sa küsisid, et kas Oskar...»

«Tema siis ei teinudki või?»

«Ei, Liinake! Miks sa seda arvad? Miks sa küsisid...»

«Aga kui me hommikul Truutaga tulime...» alustas Liina.

«Truutaga...» hüüatas Helvi hääletult.

«Jah, Truuta on minu õde. Hommikul hakkasime koos tulema, mina siia, tema bussi peale. Aga enne suurt teed jooksis kino-Rihu meile vastu. Seal Leitmani Leena maja kohal. Need ajavad viina. Rihu oli palja peaga ja purjus. Ja siis ta hakkas Truutale... kuidas ikka Oskar ja... Rihu rääkis nii rumalasti... Aga kui buss tuli, siis ta jooksis ära. Truutal tuli nutt väga peale ja ta jäi maha, hakkas viimaks jalgsi linna poole minema. Aga enne ütles veel, et...»

«Mis ta veel ütles, Liinake?»

«Ma ei taha...»

«Ütle!»

«Truuta küsis minu käest, et mis inimene see sinu õpetaja küll on...»

Liina vaatas neid sõnu öeldes ara lapsepilguga oma õpetajale otsa, et mis nüüd küll saab. Aga ei midagi. Helvi juba seisiski kindlamalt jalgadel. Käed Liina õlgadel, vaatas ta aknast välja vanade pargipuude sajust nõretavatesse võraraagudesse. Tal ei olnud enam küsimust — mis teha. Oli ainult selle kergem pool — kuidas talitada.

Ja mis Liinale veel ütelda?

See oligi kõige tähtsam. Liina juba ootas. Helvi surus ta korraks oma puusa vastu ja ütles talle: hea laps, nüüd õpetaja teab. Kui Truuta tuleval laupäeval jälle koju tuleb, küll Liina siis jutustab, kui tal siin koolis peaks midagi uudist olema. Mis inimene... Ütelgu Liina Truutale, et seda ta ei tea praegu veel isegi. Aga küllap Liina mäletab, mis tähte koolis täna tehti. Ja seda võiks ehk Truutagi kuulda, et see Liina õpetaja oma viimases tunnis ütles, et inimene on väga tähtis sõna.

Liina võis jälle klassi minna.

Helvi aga läks direktori juurde ja teatas, et ta on haige ja peab koju minema. Ta teadis küll vähemagi kahtluseta, et ta lahkub päriselt, aga praegu tal ei olnud jõudu täit tõtt ütelda. Ainult rutem välja vihma ja tuulte kätte. Tal oli kohe tarvis süda tuttaval metsateel kergemaks nutta ja Reilsoni-emaga aru pidada, mis edasi saab, kus ja mis tööle tal oleks kohane käed külge panna.

1938

SISUKORD

Õhtused kajad 5

Kõlgastes 29

Vennad 48

Käed 71

Isa 81

Aastapäev 89

Uudsevili 106

Aednik Ilves 155

Nael rattas 165

Kivised vaod 180

Õnged õpetusega 205

Tuulejahvataja 214

Ebausk 230

Karu tuleb 255

Mitme aasta tagant 271

Silmast silma 291

Март Рауд
ЛИЦОМ К ЛИЦУ
Повести
На эстонском языке
Оформление и иллюстрации В. Лембер-Богаткиной
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja T. Huik. Kunstiline toimetaja H. Vitsur. Tehniline toimetaja O. Kasemets. Korrektorid Õ. Sepp ja M. Hansen.

Ladumisele antud 6. X 1958. Trükkimisele antud 14. I 1959. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 19,75. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 16,2. Arvutuspoognaid 16,53. Trükiarv 14 000. MB-01001. Tellimise nr. 3097.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind rbl. 7.—

7—3

Rbl. 7.—

A-22469
II

